

โครงการวิจัยชุด

นวัตกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

โครงการวิจัยย่อยเรื่อง

คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

พระมหาประทีป เขมจารี (ทองน้ำแก้ว)

และคณะ

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

โครงการวิจัยชุด

นวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

Learning innovation about Buddha's Relic shrine in Nakhon Si Thammarat

โครงการวิจัยย่อยเรื่อง

คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

People's Thought and Belief on Worshipping Buddha's Relics in

Nakhon Si Thammarat

พระมหาประทีป เขมจารี (ทองน้ำแก้ว)

รศ.สมเกียรติ ตันสกุล ดร.องอาจ หนูทองแก้ว

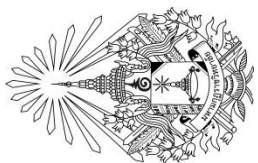
พระปลัดสุริยา กลยาณเมธี นายพงษ์ศักดิ์ สุขแก้ว

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

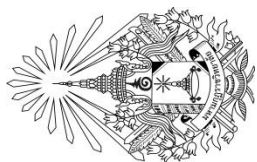
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

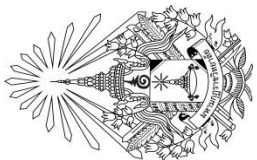
คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

พระมหาประทีป เขมจารี
และคณะ 2560

คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

พระมหาประทีป เขมจารี
และคณะ 2560

คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

พระมหาประทีป เขมจารี
และคณะ 2560

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช” นี้ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ 2) เพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีวิจัยเอกสาร และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกแยะสิ่งที่ต่างกันและสัมพันธ์กันนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้อง นำเสนอข้อมูลโดยแยกแยะประเด็นตามขอบเขตของเนื้อหา ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้บทสรุปที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงมากที่สุด

ผลการวิจัยพบว่า :

- 1) คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาผลจากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนิกชนได้บูรณาการความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาให้เข้ากับระบบความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นโดยคติความเชื่อในทางพระพุทธรูปศาสนามีความคิดรวบยอดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฏจักรชีวิตในรูปของการเวียนว่ายตายเกิด ประติมากรรมยุคแรกของพุทธศาสนาได้แสดงถึงพัฒนาการของการบูชาภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้ว มีการสร้างสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สถูปจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2) รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนาด้วยข้าวสัตถุสงฆ์สัตถุก่อน คือ ขนมหวานที่ผสมด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย การบูชาด้วยการถวายที่ดินหรือสร้างอารามเป็นพุทธบูชา การบูชาด้วยการร่ายรำ ขับร้อง ถวายพวงมาลัยและถวายของหอม ในกรณีนี้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว การบูชาด้วยการสร้างสถูปเจดีย์หลังจากมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบรมศาสดาแล้ว ก็ได้มีการสร้างสถูปเพื่อใช้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเพื่อไว้สำหรับสักการบูชาการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ในยุคต้นๆ การสร้างสิ่งสักการะเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าจะไม่ทำเป็นรูปมนุษย์ แต่จะทำเป็นบัลลังก์วางเปล่า หรือรอยพระพุทธบาทการสักการบูชาด้วยการกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนขวาสิ่งที่เคารพบูชา เช่น ต้นโพธิ์ หรือเจดีย์สถาน ครบ 3 รอบ การสักการบูชาด้วยการพนมมือไหว้หมอบกราบ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งนั้นๆ อย่างสูง เช่น ยกมือทั้งสองขึ้นประนมมือระหว่างอก และน้อมศีรษะลงเล็กน้อยเพื่อแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือสถานที่ที่ควรเคารพ การสักการบูชาด้วยการทำนุบำรุงด้วยวิธีการต่างๆ เช่น บริจาคทรัพย์สร้างวัด ซื้อที่ดินถวายพระพุทธศาสนา หรือการบูชาด้วยการบริจาคทรัพย์เพื่อบูรณะซ่อมแซมสถูปเจดีย์เป็นการทำนุบำรุงพระอาราม ส่วน รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์การสร้างสถูปพระบรมธาตุเจดีย์เป็นการทำสักการบูชารูปแบบหนึ่งที่มีต่อการบูชาพระบรมสารีริกธาตุภายในพระ

บรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชล้อมแม่ขันทั้งสี่มุม การถวายเป็นดอกไม้ธูปเทียนเป็น เครื่องสักการบูชา พัฒนาการกลายเป็นประเพณีต่อกันมาช้านานซึ่งเป็นประเพณีที่คู่มาที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏด้วยการกระทำประทักษิณพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งพัฒนาการ กลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ การยกมือทั้งสองข้างประนมทรวงอกหรือการให้การ ไหว้ด้วยการสวดมนต์ หรือด้านหนึ่งด้านใดของสถูปซึ่งพัฒนาการไปเป็นประเพณีสวดด้าน

3) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่อง สักการบูชา ด้วยผ้าพระบฏคนส่วนใหญ่ที่มาเชื่อว่า เป็นการบูชาพระบรมธาตุเป็นการแสดงออกถึง ความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วเป็นสิริมงคลกับครอบครัวและตนเอง การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง แก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิด องค์พระเจดีย์ พระพุทธรูป เครื่องรางของขลังและ ด้วยถวายเป็นดอกไม้ธูปเทียนต่างๆ ถวายธูป เครื่องหอมต่างๆ ได้รับการเคารพยกย่องว่า เกิดในชาติตระกูลสูง มีสง่าราศี ถวายทองคำ ทำให้ ผิพรรณงาม อามิสบูชาและปฏิบัติธรรมบูชาต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ แต่การบูชาด้วยอามิสบูชานั้นต้องทำด้วยพอดีและเหมาะสมและต้องเป็นไปด้วยเหตุและผล ส่วนการแสดง และปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ ล้วนแล้วเป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนเอง จะทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้า ที่การทำงานของตนเองแต่คำปรารภสุดท้ายคือให้เข้าถึงพระนิพพาน

คำสำคัญ : 1.คติความเชื่อ 2.ประชาชนในการสักการบูชา 3.พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช

ABSTRACT

The objectives of the research in “People’s Thought and Belief on Worshipping Buddha’s Relics in Nakhon Si Thammarat” were 1) to study the form and the development in worshipping Phra Borammathat Chedi Nakhon Si Thammarat and 2) to study the beliefs in worshipping Phra Borammathat Chedi Nakhon Si Thammarat using worshipping tributes. Data were collected from documents and held in depth interviews. Data analysis was to identify the distinct and interrelated and checked for accuracy. Then the results were presented with method of descriptive analysis. Therefore, the conclusion was based on the fact most.

The research findings were the followings:

1) The results of Buddhism worshipping revealed that Buddhists had faith on local beliefs. A concept was based on the life cycle such as birth and death. Early sculpture of Buddhism showed the development of worship after the Buddha cremation ceremony. Building pagoda was for place the Buddha’s relics. Therefore, pagoda had become a symbol of the Buddha.

2) The form and development of the behavior worship with offerings in Buddhism with good rice that made of honey and molasses, the land to build temple, the dance, sing, garland and the fragrant appeared after the Buddha cremation of the Buddha’s body. Pagoda used for place the Buddha’s relics and kept for worship Buddha. In the early, the worship of a memorial of Buddha didn’t use any human image but used for the empty throne or Buddha’s footprint in order to show respect as walking clockwise three times around Bodhi tree and pagoda. Worshipping with pressing the hands together at the chest and forehead greets showed highly respect to the people and places. There were many ways of worshipping maintenance in Buddhism such as donating money and buying land to build temple and repairing pagoda. Also, the form and development of worshipping pagoda of placing Buddha’s relics was one of worshipping Phra Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat. Later, the development of worshipping flowers, incenses and candles became the tradition in Wat Phra Mahathat Woramahavihan. The development of worshipping monk cloth to Buddha’s relics pagoda showed respect

by walking clockwise three times also became to the tradition as well as the development praying a side of pagoda.

3) People's beliefs in worshipping Phra Borommathat chedi Nakhon Si Thammarat used the worshipping tributes with monk cloth. Majority believed that worshipping Phra Borommathat that showed grateful to Buddha and would make prosperity for themselves and their families. Worshipping Phra Borommathat Chedi with silver and gold flowers, jewelry, gold foil, flowers and incenses would make beautiful complexion. Both Amis worship and practice worship relied on each other and both should be in the middle path as well. The selfless labor practice devoted to worship to Phra Borommathat Chedi that made prosperity to oneself and would bring work for success and last desire was to enter to Nirvana

Key words : 1.People's Thought 2.Belief on Worshipping 3. Buddha's Relics in Nakhon Si Thammarat

ประกาศคุณูปการ

งานวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช” งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดีด้วยความเมตตากรุณาอย่างยิ่งจากการช่วยเหลือ แนะนำและให้คำปรึกษาอย่างดียิ่งจากที่ปรึกษางานวิจัย พระเทพวินยาภรณ์, พระศรีธรรมประสาธน์, ศาสตราจารย์ ชวน เพชรแก้ว, รองศาสตราจารย์ เปรมชญา ชนะวงศ์, รองศาสตราจารย์ ดร. สืบพงษ์ ธรรมชาติ, รองศาสตราจารย์ ดร.รงค์ บุญสวยขวัญ, รองศาสตราจารย์ ดร.กัณตภณ หนูทองแก้ว และรองศาสตราจารย์ ดร. เดชชาติ ตรีทรัพย์ ที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ แนวคิด วิธีการคำแนะนำ ข้อเสนอแนะทางวิชาการที่เป็นประโยชน์และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างยิ่ง จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ พระครูสิริธรรมาภิรต, (ผศ.ดร.) พระครูวรวิริยคุณ และ ดร.ทิพมาศ เสวตวรโชติ ดร.สันติ อุณจะนำ ที่ปรึกษาการเขียนงานวิจัยที่ได้กรุณาเสียสละเวลา คอยให้คำแนะนำและกระตุ้นเตือนให้ขិតคิด ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเมตตาอย่างยิ่ง จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ คณะกรรมการตรวจงานวิจัยทุกท่านที่ได้มีเมตตาเสียสละเวลามาเป็นคณะกรรมการตรวจสอบงานวิจัยฉบับนี้และได้ชี้แนะให้คำปรึกษา แนะนำ ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องงานวิจัยฉบับนี้จนสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาติ นครศรีธรรมราช เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชและเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ศูนย์วิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษามหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ทุกคนทุกฝ่ายที่อำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณ พระปลัดบุญฤทธิ์ ชูเลื่อน พระเทียนชัย สังข์สุวรรณ คุณพงษ์ศักดิ์ สุขแก้ว คุณกัญญาวิร ละอองแก้ว คุณทวีศักดิ์ จันทรประดิษฐ์ คุณจิรพัฒน์ เผื่อแก้ว คุณจิตรา อุณจะนำ (ศรีสงคราม) และคุณสุธิดา สุ่มงคล ที่ได้อนุเคราะห์ช่วยเหลือชี้แนะแนวทางในด้านการค้นคว้าทำงานวิจัย ตรวจสอบเอกสารและได้จัดพิมพ์งานวิจัยฉบับนี้ให้สมบูรณ์

ประโยชน์และคุณค่าจากงานวิจัยฉบับนี้ขอมอบเป็นกตัญญูตเวทิตาบูชาแด่คุณบิดามารดาครูอุปนายอาจารย์ คณะสงฆ์นครศรีธรรมราชที่ได้มีอุปการคุณช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยในการทำงานวิจัยในครั้งนี้มาด้วยดี

พระมหาประทีน เขมจारी

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมพุทธศาสนานั้น พระมหาสุปเจติย์ ซึ่งเป็นที่บรรจุหรือประดิษฐานพระบรมภูมิภาคต่างๆ ของประเทศผลักดันเข้ามาบูชากราบไหว้เป็นประจำ บุคคลที่เข้ามานั้นนับถือลัทธิและมีความเชื่อต่างกัน แต่ว่าสิ่งหนึ่งที่มีร่วมกัน คือ ความเคารพศรัทธาที่มีต่อพระบรมธาตุเจติย์ อันเป็นสิ่งสักการะสูงสุด เมื่อกราบไหว้แล้วก็ไปประกอบพิธีตามวิหารหรือศาลาที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพในกำแพงเดียวกัน จึงปรากฏว่าศาสนสถานเหล่านั้นเป็นที่รวมของประชาชน และหากสืบสายไปแล้วการบูชาพระบรมธาตุเจติย์และการสร้างพระบรมธาตุเจติย์ น่าจะเป็นคติในการนับถือพุทธศาสนาลัทธิหินยาน หรือลัทธิเถรวาทของวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งมีอายุอยู่ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 เพราะได้ปรากฏหลักฐานที่เด่นชัดกว่าที่ใด (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539 หน้า 48)

พระบรมธาตุนั้นไม่ว่าจะบรรจุในพระสุปเจติย์ใด ก็จะต้องเป็นที่รู้จักกันว่ามาจากส่วนใดของพระวรกายของพระพุทธเจ้า เรื่องนี้นับว่าสำคัญมากเพราะจะไปสัมพันธ์กับการเขียนตำนานให้ผู้คนที่มากราบไหว้ได้รับทราบและเกิดความศรัทธา นอกจากนั้นยังมีความเชื่อที่กล่าวว่าที่ใดก็ตามที่พุทธศาสนาเจริญงอกงาม มีผู้อยู่ปล้ำบารุงเป็นศูนย์กลางเป็นมิ่งขวัญ ซึ่งมักจะกล่าวถึงอยู่ในตำนานเสมอว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้กับพระสาวกว่าพระบรมธาตุกระดูกส่วนไหนของพุทธสรีระจะมาประดิษฐาน

พระมหาธาตุสำคัญๆ จำนวนมากในท้องถิ่นหรือภูมิภาคต่างๆ ที่ไม่ถูกปล่อยให้ทิ้งร้างไปตามกาลเวลานั้น ต่อมาได้กลายเป็นปูชนียสถานสำคัญของชาติ มีผู้คนจากทั่วสารทิศมาจาริกแสวงบุญและมากราบไหว้ตามฤดูกาลที่มีงานไหว้และงานฉลอง แม้ปัจจุบันยังมีผู้คนอีกเป็นจำนวนมากที่มักเดินทางไปไหว้พระบรมธาตุตามเมืองต่างๆ เพื่อแสวงบุญทั้งในฤดูเทศกาลและช่วงเวลาปกติ ดังนี้เช่นพระบรมธาตุเจติย์นครศรีธรรมราชนี้ มีผู้คนจากท้องถิ่นต่างๆ ทั้งในภาคใต้และภาคอื่นๆ หลั่งไหลกันมานมัสการไม่ขาด โดยเฉพาะในงานเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรืองานประเพณีต่างๆ ก็มีคนมาทำบุญกันมากมายอย่างแน่นขนัดเพื่อความเป็นสิริมงคล และความปลอดภัยแก่ชีวิต โดยวัดแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเป็นวัดที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรนครศรีธรรมราช ปัจจุบันจัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกประเภท “วรมหาวิหาร” ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองโบราณ มีความเชื่อมากมายที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจติย์แห่งนี้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเหรียญ โลหะมีรูปพระบรมธาตุเจติย์หรือที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจติย์ ให้ผู้เลื่อมใส

ศรัทธาได้นำไปบูชาและยังมีประเพณีอื่นๆ ที่ในการนำเครื่องสักการบูชามาสักการะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชแห่งนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539, หน้า 163)

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนี้ จุดเด่นอยู่ที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์ใหญ่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้า อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ซึ่งเดินทางมาเพื่อสักการะองค์พระบรมธาตุเจดีย์อยู่เป็นประจำ บางพวกได้จักนำผ้าห่มกันมาเพื่อขึ้นไปห่มให้พระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกก็นำเครื่องประดับตกแต่ง เช่น ปิ่นปักผม สร้อย แหวน ตูหู เข็มขัดเงิน นากและทองมาถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา หรือบางพวกก็นำต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวาย ดังนั้นในปัจจุบันนี้ภายในพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจึงมีสิ่งของมีค่า วัตถุโบราณอยู่มากมาย ดังที่ ปรีชา นุ่นสุข ได้กล่าวไว้ว่า พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย เป็นแหล่งรวมความศรัทธาของประชาชน เป็นสถานที่สักการะบูชาของชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทั่วไปมานานกว่า 1,000 ปี (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 : 48) และอรุณ รอดประดิษฐ์ ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นศูนย์รวมจิตใจความศรัทธาเลื่อมใสของชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทุกภาค โดยมีองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งภายในวัดแห่งนี้ (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 : 41)

ชาวบ้านภาคใต้และพุทธศาสนิกชนทั่วไปมีความเชื่อและความศรัทธาต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นอย่างสูง จึงเป็นบ่อเกิดของคติความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นภาคใต้ เกิดความเชื่อที่มีต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (ปรีชา นุ่นสุข, 2530: 48) ดังที่ อรุณ รอดประดิษฐ์ ได้กล่าวไว้ว่า บางคนเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์ไม่เก่า บางคนเชื่อว่าใครที่แนบหูฟังที่องค์พระบรมธาตุแล้วได้ยินเสียงน้ำไหลจะเป็นผู้มีบุญญาธิการ เป็นต้น ด้วยเหตุที่ประชาชนมีความเชื่อต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นอย่างสูง จึงได้นำของมีค่าต่างๆ เพื่อมาเป็นพุทธบูชาอย่างมากมาย เช่น หุ้มยอดพระธาตุเจดีย์ด้วยทองคำหนักถึง 962 กิโลกรัม นำดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง เครื่องแก้วแหวนเงินทองเป็นต้น (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 : 41) ซึ่ง สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์หรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการะบูชา เรียกตามภาษาถิ่นว่า “บูชาพระธาตุ” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ซาธาตุ” ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าการบูชาจะเกิดสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวอย่างสูง (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 1894-1904) นอกจากนั้น ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ เชียงกุล ได้กล่าวถึงการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า สิ่งของมีค่าที่นำมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น แก้วแหวนเงินทอง แผ่นเงิน แผ่นทอง ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้ประชาชนนำมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เพราะมีความเชื่อว่าจะได้บุญกุศลพบกับความสุขในโลกหน้าและไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย์ นอกจากนี้ยังมีการนำพระพุทธรูป เทวรูป โบราณวัตถุอื่นๆ ตามสถานที่ต่างๆ มาเก็บรักษาหรือ

บุรณะซ่อมแซมไว้ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช จนเกิดเป็นตำนานเล่าสืบทอดต่อมา เช่น พระพวย พระแอต พระปัญญาเป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สามารถคลันดาลให้ได้สิ่งที่ต้องการ จึงมีการสร้างสถานที่ประดิษฐานไว้ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ อีระกุล, 2529) : 10-13) ดังเช่น อรุณ รอดประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยไว้ว่า ใครอยากได้บุตรธิดาหรือทรัพย์สินสูญหายให้ไปบนบานพระพวยจะคลันดาลให้สมปรารถนาได้ (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 : 41) และในทำนองเดียวกัน พรศักดิ์ พรหมแก้วก็ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยไว้ว่า พระพวยเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ผู้เข้าไปกราบไหว้บูชาบนบานไม่เว้นแต่ละวันเพื่อขอพรจากพระพวยให้มีบุตรและนำเอาน้ำที่ทรงพระพวยไปอาบกินซึ่งเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต นอกจากนี้ ขุนอาเทศคดี ได้กล่าวเกี่ยวกับพระแอตหรือพระสังกัจจายน์ว่าการบนบานพระแอตเพื่อเป็นการขอฝนและขอให้หายจากการเจ็บป่วย เช่น ถ้าใครปวดหลังปวดท้องให้นำไม้ไปค้าพระแอตแล้วนำไม้นั้นมานวดคลึงบริเวณที่ปวด เชื่อกันว่าจะหายจากการเจ็บป่วยได้

นอกจากความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ และความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุเจดีย์แล้ว ชาวบ้านยังบนบานกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์อีกด้วย เพราะมีความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์ สามารถที่จะคลันดาลให้สมปรารถนาในสิ่งที่ตนบนบานเอาไว้ได้ นอกจากพระบรมธาตุเจดีย์จะเป็นบ่อเกิดทางความเชื่อแล้ว ยังเป็นบ่อเกิดทางประเพณีสำคัญๆ ของจังหวัดนครศรีธรรมราชอีกด้วย

เนื่องจากวัดพระบรมธาตุวรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราช มีองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจและความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่นับถือพระพุทธศาสนา แต่คติศรัทธาความเชื่อในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ของพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ ยังไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า คลันดาลแต่เป็นศาสนาที่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คือเชื่อเรื่องการกระทำ เชื่อเรื่องเหตุและผล แต่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ยังมุ่งไปในการอ้อนวอนขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คลันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนา ซึ่งการสักการะบูชาเพื่ออ้อนวอนขอนั้นยังไม่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม แต่เนื่องจากเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของคนโดยทั่วไป คติความเชื่อนี้จึงยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง คติความเชื่อของประชาชนในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยศึกษาผ่านจากเครื่องสักการะบูชาที่ประชาชนนำมาถวาย ซึ่งผลของการศึกษาในครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงสิ่งที่มีอิทธิพลทางความเชื่อของพุทธศาสนิกชน และรูปแบบพัฒนาการของการของการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เพื่อนำมาสร้างนวัตกรรมองค์ความรู้ในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ให้สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลในการนำมาสร้างศูนย์การเรียนรู้องค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช อันจะเป็นการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมที่ถูกต้องสู่ประชาชนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์
2. เพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ แหล่งข้อมูลคือ การศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยมุ่งศึกษาคติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคติความเชื่อการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาคติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ศึกษาโดยผ่านเครื่องสักการบูชา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลำดับดังนี้

2.1 เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

2.2 เพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชวัดพระมหาธาตุเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยผ่านเครื่องสักการ

2.3 เพื่อสร้างนวัตกรรมการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ให้สอดคล้องกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะกรณีศึกษาคติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ศึกษาจากเครื่องสักการบูชา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม คือ สัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน คือ นักปราชญ์ท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับ

โดยทั่วไป นักวิชาการที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายคฤหัสถ์และฝ่ายบรรพชิต และการประชุมกลุ่มย่อย (Fogus Group) 3 กลุ่ม ซึ่งลำดับขั้นตอนในการวิจัยมีดังนี้

ขั้นตอนและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ขั้นเตรียมการ เตรียมศึกษาข้อมูลด้านเอกสารเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการศึกษานั้นจึงลงสำรวจพื้นที่ครั้งแรก นอกจากนี้ยังเตรียมอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลอื่นๆ อีก เช่น สมุดบันทึก กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การเก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยจะทำการค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสาร งานวิจัย บทความ จดหมายเหตุและสิ่งพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งค้นคว้าเพิ่มเติมในขณะเก็บข้อมูลภาคสนามและหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษภาคสนามด้วย ซึ่งการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ จะศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ

2.2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ในการศึกษาภาคสนามครั้งนี้เป็นการเก็บข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยจำเป็นต้องสำรวจพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้นก่อนลงมือปฏิบัติการวิจัยภาคสนามจริง และมีวิธีในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

2.2.1 การสังเกต (Observation) ใช้วิธีการสังเกต 2 วิธี คือ

วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) โดยผู้ศึกษาจะสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ พระบรมธาตุเจดีย์ ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงที่สุด และมีการจดบันทึกทันที

วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participatory observation) เป็นการสังเกตเชิงสำรวจสภาพเหตุการณ์โดยทั่วไป ในวันประกอบกิจกรรมสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อหาข้อมูลต่างๆ

2.2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 ท่าน โดยผู้วิจัยได้เลือกใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ซึ่งจะมีแนวคำถามในการเข้าไปสัมภาษณ์ตามที่ได้ตั้งไว้ล่วงหน้า (Interview Guide) แต่แนวคำถามสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีประโยชน์ครบถ้วนและตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา กลุ่มบุคคลผู้สัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 นักวิชาการ ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านคติชนวิทยาและสาขาที่เกี่ยวข้องจำนวน 10 ท่าน คือ

- 1) ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว ผู้เชี่ยวชาญด้านไทยคดีศึกษา
- 2) รศ.ดร.สืบทพงษ์ ธรรมชาติ ผอ.สำนักวัฒนธรรม ม.วลัยลักษณ์
- 3) รองศาสตราจารย์เปรมขญา ชนะวงศ์
- 4) รศ.ดร.รงค์ บุญสวยขวัญ
- 5) อาจารย์พรหมศักดิ์ พรหมแก้ว
- 6) ผศ.สุวิทย์ ทองศรีเกตุ
- 7) ศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณธก
- 8) ดร.วรรณสารณ์ นุ่นสุข
- 9) ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- 10) ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 14 จังหวัดนครศรีธรรมราช

กลุ่มที่ 2 กลุ่มพระสงฆ์และปราชญ์ชาวบ้าน ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่ามีความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นที่ประจักษ์จำนวน 10 ท่าน คือ

- 1) พระเทพวินยาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช
- 2) พระเทพปัญญาสุธี รองอธิการบดี มจร.วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
- 3) พระศรีธรรมประสาธน์
- 4) พระเทพสิริโสภณ เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (มหานิกาย)
- 5) พระครูภาวนาจันทคุณ
- 6) พระครูภาแก้ว วัดหน้าพระลาน
- 7) น.พ.บัญชา พงษ์พานิช
- 8) นายบัณฑิต สุทธิมุสิก
- 9) นายสมพุทธ ธุระเจน
- 10) อาจารย์เพ็ญ พิทักษ์

2.2.3 การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) คือ กลุ่มประชาชนที่มาสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ จำนวน 10 คน กลุ่มเจ้าหน้าที่พนักงานของวัด ซึ่งจะเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชนผู้มาสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์อีก 10 คน กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาจำนวน 10 คน เพื่อจะได้ข้อมูลเชิงลึกในคติความเชื่อในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

3. การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อมๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย และหลังการเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วซึ่งการตรวจสอบจะทำใน 3 ลักษณะ คือ การตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหาว่าครบถ้วนทุกข้อคำถามหรือไม่ การตรวจสอบ

ความถูกต้องของเนื้อหาว่าถูกต้องตามวัตถุประสงค์และตรงตามสภาพการณ์จริงหรือไม่ และการตรวจสอบความเป็นเอกภาพของข้อมูลว่ามีความเป็นลักษณะเดียวกันของคำตอบในข้อสัมภาษณ์เดียวกันของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูลการถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึงภาพถ่ายแต่ละครั้งมาประกอบรวมด้วย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์โดยแยกแยะตามประเด็นที่ศึกษา โดยหาสิ่งที่เหมือนกัน สิ่งที่แตกต่างกัน หรือสิ่งที่สัมพันธ์กันขององค์ความรู้เกี่ยวกับคติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หลังจากนั้นจะทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งเป็นการนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาวิเคราะห์ความถูกต้องว่าสามารถตอบวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้หรือไม่ และสรุปอ้างอิงไปถึงสภาพการณ์จริงได้มากน้อยเพียงใด

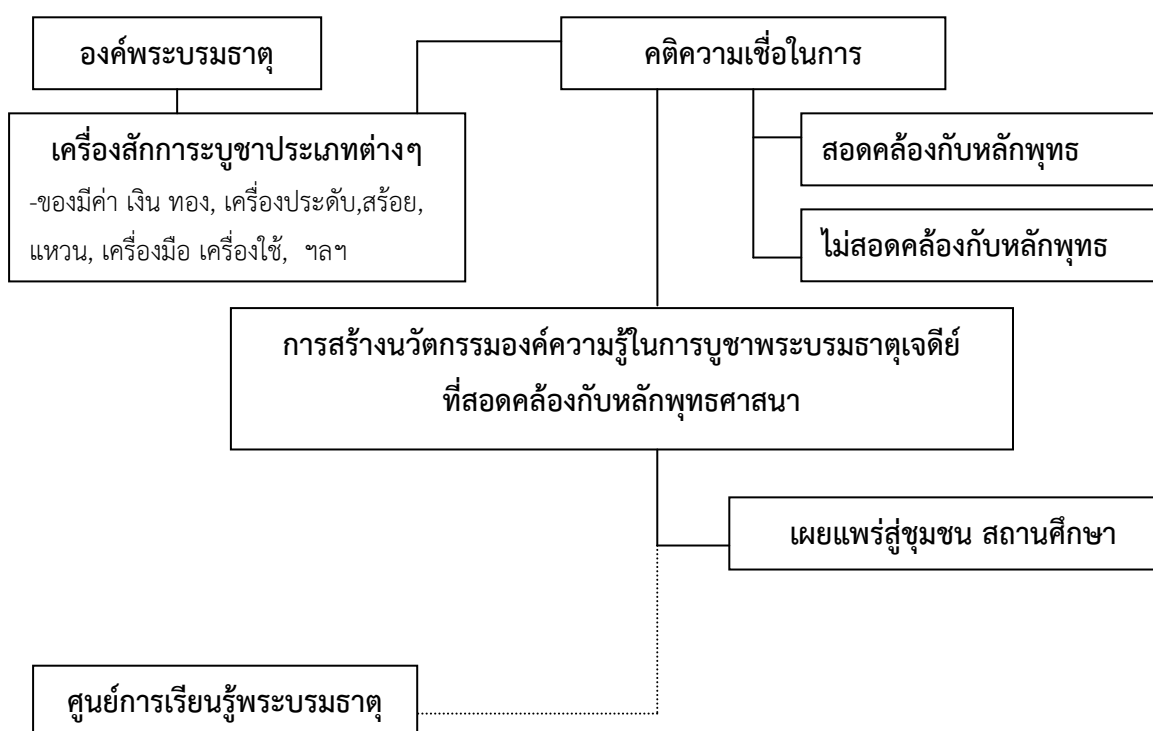
5. การสรุป อภิปรายและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนที่นำข้อสรุปมาสังเคราะห์เชื่อมโยงสู่ภาพรวม และเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

1.5 แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

ลำดับ ที่	แผนการถ่ายทอดผลการวิจัย	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	งบประมาณคาดว่าจะต้องใช้
1	การจัดพิมพ์เป็นตำราออกเผยแพร่สู่สถานศึกษาและสาธารณชน	สถาบันการศึกษา, และหน่วยงานต่างๆ	ปี พ.ศ. 2554	60,000
2	จัดประชุมสัมมนาตัวแทนนักเรียนนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเผยแพร่และสาธิตรูปแบบประเพณีสวดด้าน	ตัวแทนครูอาจารย์ นิสิต นักศึกษา ในสถานศึกษา ระดับต่างๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช	1 ครั้ง	30,000
3	จัดทำแผ่นพับ เอกสารเผยแพร่ความรู้ไว้แจกจ่ายกับผู้มานมัสการพระบรมธาตุเจดีย์	พุทธศาสนิกชนที่มานมัสการพระบรมธาตุเจดีย์	2 เดือน	20,000
4	จัดนิทรรศการถาวรใน	นักท่องเที่ยว	ปี พ.ศ. 2555	10,000

	ศูนย์บริการองค์ความรู้และสื่อ มัลติมีเดียและสื่อต่างๆ ภายใน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	ประชาชนทั่วไปที่มา นมัสการองค์พระบรม ธาตุ		
--	---	---	--	--

1.6 ทฤษฎี สมมุติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. คติทางเชื่อที่เกี่ยวข้องเครื่องสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์พระมหาธาตุวรมหาวิหาร หมายถึง การยอมรับว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีอำนาจบางอย่างซึ่งอยู่เหนือธรรมชาติและสามารถที่จะดลบันดาลให้เกิดผลดีเมื่อปฏิบัติถูกต้อง ถ้าปฏิบัติผิดจะดลบันดาลให้เกิดผลร้ายแก่มนุษย์ได้

2. เครื่องสักการ หมายถึง สิ่งที่มีประติษฐานสำคัญและมีค่า ทำด้วยเงินทอง หรือ เงินผสมทอง หรือเครื่องสักการที่มีค่า ทำขึ้นเพื่อถวายบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช

3. เจดีย์ (Chaity) มาจากคำว่า “Chita” คือ จิต “จิต (จิตใจ)” หรือ “จิต” คำเดียวกันกับจิตกาธาน อันแปลว่า “กองฟอน” หรือ “เชิงตะกอนที่เผาศพ” ใช้ในพระพุทธศาสนาหมายถึง “สถูป” แต่เจดีย์เป็นคำที่มีความหมายยิ่งกว่านั้น โดยรวมไปถึง อนุสรณ์สถาน แต่ต้นไม้อัศศักดิ์สิทธิ์ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าด้วย ดังนั้นน่าจะหมายถึง อนุสรณ์สถาน แต่ต้นไม้อัศศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้อง

กับพระพุทธรูปองค์นั้นเรียกว่า “ พุทธเจดีย์ ” โดนนี้นี้แม้พระพุทธรูปก็นับเป็นเจดีย์อย่างหนึ่ง เจดีย์ในประเทศไทยมีความแตกต่างจากสถูป เพราะเจดีย์ของอินเดียมีรูปร่างอย่างอย่างวิหาร คือ สร้างอาคารครอบทับสถูป เป็นรูปร่างยาวรี รูปห้องโถงมีเสาเรียงสองข้างและเฉลียงนอกเสาทั้งสองด้าน ด้านหลังกลม มีสถูปอยู่ด้านหลังข้างหลังทำนองพระประธาน แต่เดิมนั้นในอินเดียมีสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเพียงอย่างเดียว เป็นสถูปแบบโอคว่ำหรือชันคว่ำ ครั้นต่อมาสถูปที่สร้างรูลงมีขนาดให้เล็กลง เกิดคติการสร้างสำหรับเป็นที่ประชุมของชาวพุทธและพระภิกษุสงฆ์ในกิจต่างๆ จึงได้ย่อสถูปให้เล็กบรรจุไว้ตอนท้ายของวิหาร สำหรับเคารพกราบไหว้บูชากันจึงเรียกวินิจฉัยว่า “เจดีย์” เพราะสถูปก็เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่แล้ว ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 10 – 11 ได้มีการสร้างวิหารหรือเจดีย์นี้ โดยเจาะสกัดถ้าเข้าไปเป็นห้องโถงมีเสา มีสถูปอย่างพร้อมสรรพ เรียกว่า “เจดีย์” เช่น ถ้ำอะชันตาในอินเดีย เป็นต้น ในระยะต่อมาการเจาะถ้ำในลักษณะนี้ได้มีการทำช่องสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปติดกับสถูป เป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง สมัยคุปตะซึ่งมีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11 และยังเรียกสถานที่นี้ว่า “เจดีย์” เช่นเดิมต่อมาได้เกิดวิวัฒนาการอีก คือ เจดีย์ที่มีสถูปหายไป กลับเหลือแต่เพียงพระพุทธรูปอย่างเดียว แต่ทำซุ้มเรือนแก้วประดิษฐานไว้อย่างงดงาม เช่น พระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช เป็นต้น ครั้นสมัยอยุธยาซุ้มเรือนแก้วหายไป คงเหลือแต่พระพุทธรูปโดดๆ สืบมาจนปัจจุบันนี้ และมีการแยกพระเจดีย์ซึ่งเคยอยู่ในวิหารออกไปจากวิหาร โดยนำไปประดิษฐานไว้หลังวิหาร แต่มีห้องเชื่อมระหว่างและเจดีย์ ซึ่งเริ่มปรากฏในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ต่อมาได้มีการแยกเจดีย์ออกไปเป็นเอกเทศหลังวิหาร และยึดถือเป็นคติสืบมาจนปัจจุบันนี้

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้รู้คติเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. ทำให้รู้และความเข้าใจประวัติและพัฒนากการของการบูชา พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. ทำให้ได้องค์ความรู้จากวัฒนธรรมอันเกิดจากความเชื่อขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ของชาวนคร ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานส่วนใดส่วนหนึ่งในการที่จะพัฒนาวัฒนธรรมและสังคมของท้องถิ่น
4. ผลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นประโยชน์ให้แก่ผู้อ่านเห็นคุณค่าของการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อแลปฏิบัติให้เหมาะสมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

5. ผลได้จากความเชื่อในการสักการบูชาขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ทำให้เกิดความสนใจในการที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อของท้องถิ่นอีกต่อไป

6. เป็นองค์ความรู้ในประเพณีปฏิบัติให้ลูกหลักของพระพุทธศาสนาในการสักการบูชาพระบรมเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.9 ระยะเวลาทำการวิจัยและแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย (ให้ระบุขั้นตอนอย่างละเอียด)

แผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

การดำเนินงาน เดือนที่	ระยะเวลาประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2554											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ประชุมคณะผู้วิจัยเพื่อวางแผนการดำเนินการวิจัย	→											
สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	→											
ประชุมคณะผู้วิจัยครั้งที่ 2 วางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม	→	→										
เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต	→	→	→									
เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก Indepth interview	→	→	→									
เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการโฟกัสกรุ๊ป (Focus Group)	→	→	→	→								
การวิเคราะห์ข้อมูล และนำผลการวิเคราะห์มาเขียนเป็นรายงานการวิจัย	→	→	→	→	→	→						

การดำเนินงาน เดือนที่	ระยะเวลาประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2554											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ส่งผลการวิเคราะห์ข้อมูล ให้กับผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ และให้ความคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะ							➡					
นำข้อเสนอแนะของ ผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุง								➡				
นำข้อมูลที่ได้มาสร้าง นวัตกรรมเกี่ยวกับการ สักการบูชาพระบรมธาตุ										➡		
นำนวัตกรรมที่สร้างไป ทดลองใช้ ประเมินผล พัฒนา											➡	
เชิญผู้เชี่ยวชาญมาวิพากษ์ งานวิจัย												➡
วิเคราะห์ สังเคราะห์ ผลการวิจัย เขียนรายงานการวิจัยฉบับ สมบูรณ์												➡

1.10 ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย (อุปกรณ์การวิจัย, โครงสร้างพื้นฐานฯลฯ) ระบุเฉพาะปัจจัยที่ต้องการเพิ่มเติม

ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัยในครั้งนี้ คือ

1.10.1 อุปกรณ์ในการวิจัย ได้แก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งมีสถานที่ตั้งอยู่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.10.2 โครงสร้างที่เอื้อต่อการวิจัย เนื่องจากคณะผู้วิจัยปฏิบัติงานอยู่ในวิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช ซึ่งตั้งอยู่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งเป็นรองอธิการบดีของวิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงทำให้มีความสะดวกในการจัดเก็บข้อมูลภาคสนาม

1.10.3 พระบรมธาตุเจดีย์กำลังได้รับการเสนอขึ้นเป็นมรดกโลก จึงทำให้ทุกฝ่ายต่างหันมาให้ความสำคัญ ดังนั้นการทำวิจัยในเรื่องนี้จึงจะได้รับการสนับสนุนและการให้ความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ศึกษาจากเครื่องสักการบูชา วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ศึกษาได้นำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 เอกสารเกี่ยวกับความเชื่อ

2.1.2 เอกสารเกี่ยวกับสถานะทางด้านการเป็นผู้นำทางศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

2.1.3 เอกสารที่เกี่ยวกับความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

2.1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับอานิสงส์ของการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์
พระบรมสารีริกธาตุ

2.1.5 เอกสารที่เกี่ยวกับตำนานและประวัติพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช

2.1.6 เอกสารเกี่ยวกับบุคคลสำคัญที่มานับบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และบัญชีเครื่อง
พุทธบูชา

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 เอกสารเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตาย การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานของมนุษย์มักจะมีเชื่อมาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะมนุษย์ได้ใช้ความเชื่อเป็นสิ่งที่อธิบายเหตุผลของการกระทำ และข้อปฏิบัติอื่นๆ ความเชื่อจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ประสบกับเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งเหลือวิสัยที่จะอธิบายได้ จึงเชื่อว่าการเกิดจากการ ดลบันดาลของผีสิง เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นความเชื่อที่เกิดขึ้นจึงกลายมาเป็นมูลเหตุหนึ่งที่กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ ครั้นเมื่อวิทยาศาสตร์ต่างๆ มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์จึงหาคำตอบจากปรากฏการณ์และศาสนา ความเชื่อเหล่านั้นยังปรากฏอยู่กับสังคมมนุษย์ตลอดไป

นักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

คำศัพท์ภาษาไทยที่มีความหมายว่า “ความเชื่อ” มีใช้อยู่ 2 คำ คือ “สัทธา” และ “ศรัทธา” ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พ.ศ. 2525 และฉบับสังคายนา พ.ศ. 2530 ได้มีการใช้ทั้ง 2 คำ คือ

สัทธา มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า ส อฺอุปสรรค แปลว่า ดี พร้อม งามง่าย กับ ธา ธาตุ แปลว่า ทรง ตั้ง รับ วาง เข้าสมาสเป็น สทฺธา (ส+ ธา) แปลงนิคหิตเป็น ท มีความหมายว่าความเชื่อ ความเลื่อมใส (ประยุทธ์ หลงบุญ, 2532 หน้า 1674)

สัทธา ศัพท์เป็นนามศัพท์ (อิตถิลิงค์) เป็นกรณสาธนะลง อ ปัจจย มีรูปวิเคราะห์ว่า “สทฺทหติ อาตายาติ สทฺธา” หากแปลให้ได้ใจความที่ครบถ้วน จึงควรแปลว่า เครื่องตั้งจิตโดยชอบ หรือธรรมชาติเครื่องกันจิตโดยชอบ ซึ่งหมายถึงความเชื่อ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2532 หน้า 1674)

ศรัทธา มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศรทฺธา เป็นศัพท์สมาสระหว่างคำว่า ศรท กับ ธา ศัพท์ ศรท เป็นนิบาต แปลว่า อย่างจริงจัง ส่วน ธา แปลว่า ทรงไว้ เมื่อแปลตามพยัญชนะจึงแปลว่า ทรงไว้อย่างจริงจัง อนึ่งศรัทธา ในภาษาสันสกฤตนี้ ได้รับการแปลงมาจาก สทฺธา ในภาษาบาลี ตรงกับคำภาษาอังกฤษอยู่หลายคำ ส่วนคำศัพท์ที่หมายถึงศรัทธา ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ 3 คำ คือ Faith, Belief, Confidence

Faith หมายถึง ความเชื่อมั่นหรือความไว้วางใจในบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความเชื่อในหลักคำสอนของศาสนา รวมทั้งความเชื่อในสิ่งซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางจริยธรรม มาตรฐานความดี faith เป็นความเชื่อที่ไม่ได้มีฐานมาจากการพิสูจน์ แต่เป็นความเชื่อในลักษณะที่มีอารมณ์ความรู้สึก เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ความรัก ความภักดี ความไว้วางใจ เป็นต้น

Belief หมายถึง ความเชื่อในทัศนะบางอย่าง ความเชื่อมั่นในความจริง หรือความมีอยู่ของบางสิ่ง ซึ่งไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นด้วยหลักฐานด้วยเหตุผลที่ชัดเจนได้ในปัจจุบันทันที นอกจากนี้ยังหมายถึงความเชื่อมั่นในบุคคล และความเชื่อในหลักคำสอนทางศาสนา เหมือนคำว่า faith หากแตกต่างกันตรงที่ belief เป็นความเชื่อในลักษณะที่มีการใช้เหตุผลร่วมกัน

Confidence หมายถึงความเชื่อมั่นและไว้วางใจในบุคคลหรือสิ่งที่ควรเชื่อถือ และยังหมายถึงความเชื่อมั่นหรือความไว้วางใจในตัวเอง ความมั่นใจ คำว่า Confidence นี้ ใช้สื่อถึงความหมายไว้วางใจ เชื่อมั่น เพราะมีเหตุผลที่ดี มีหลักฐานแน่ชัด หรือมีประสบการณ์มาแล้วด้วยตนเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 หน้า 140)

กึ่งแก้ว อัตถากร และธรรฐ์ ศิริสวัสดิ์ (2529, หน้า 26) ได้อธิบายว่าความเชื่อหมายถึง เห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกหรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุใดก็ตามในขณะที่ ทศนีย์ ทานตวนิช ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อ” คือการยอมรับนับถือว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้” และยัง ได้ให้ความหมายต่ออีกว่า “ความเชื่อ” ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรงต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริงแต่

มนุษย์ให้ความเคารพ (ทัศนีย์ ทานตวนิช, 2523 หน้า 224) นอกจากนั้น ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้ให้ความหมาย “ความเชื่อ” ไว้ว่า “ความเชื่อ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ค่อยๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกมาจำนวนหลายพันปีและเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้ายและอธิบายไว้ว่าความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา ในสังคมมนุษย์ในสมัยโบราณ อย่างไรก็ตามแม้ปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าไปมากแต่มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2538 หน้า106) ส่วน จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ความของความเชื่อไว้ว่าเกิดจากมนุษย์แต่ละท้องถิ่นมีปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อประสบถึงความวิบัติ เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินความสามารถจะแก้ไขได้จึงเกิดความคิดขึ้นมาว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือธรรมชาติบันดาลให้เป็นเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นจึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น โดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น พึงพอใจก็จะช่วยให้ปลอดภัย และเมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความกตัญญูทดแทนด้วยกาเช่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรม

และยังได้อธิบายถึงความเชื่อของคนไทยในอดีตกล่าวสรุปคือความเชื่อหมายถึงสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตามและปฏิบัติตามด้วยโดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆ จะมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว เมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ และการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่ก็ตามว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้อ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2521 หน้า 34)

ปราณี วงษ์เทศ (2532, หน้า 15 -16) กล่าวว่าความเชื่อในเรื่องผีสงฆ์เทวดา บางครั้งมักจะเรียกว่า Magic ซึ่งคนดั้งเดิมมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้มาก ส่วนคนปัจจุบันในบางกลุ่มมักจะเห็นเป็นเรื่องงมงาย ผิดกับ Religion อันเป็นความเชื่อที่ค่อนข้างมีเหตุผลมากขึ้นเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพราะเกี่ยวข้องกับศีลธรรมจรรยาในการดำเนินชีวิตอันจะมีระดับความเจริญมากกว่าสังคมดั้งเดิมแต่จากการศึกษาเปรียบเทียบของนักมานุษยวิทยาก็ยังไม่สามารถสรุปชี้ชัดลงไปได้ว่าพฤติกรรม 2 รูปแบบนี้สามารถแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543, หน้า 43 – 44) ได้กล่าวไว้ว่าศรัทธา คือความเชื่อ ความซาบซึ้ง ไม่ใช่ความรู้ แต่อาจเป็นทางเชื่อมต่อไปสู่ความรู้ได้ เพราะศรัทธามีลักษณะเป็นการยอมรับความรู้ของผู้อื่น ฝากความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น ยอมรับฟังและอาศัยความรู้ของผู้อื่นหรือแหล่งความรู้นั้นเป็นเครื่องชี้นำตน ถ้าผู้มีศรัทธารู้จักคิดรู้จักใช้ปัญญาของตนเป็นประกอบไป ศรัทธานั้นก็สามารถนำไปสู่ความเจริญปัญญาและการรู้ความจริงได้เฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อ

ผู้อื่นนั้นหรือแหล่งความรู้นั้นมีความรู้อย่างแท้จริง และมีกัลยาณมิตรช่วยชี้แนะให้รู้จักใช้ปัญญา แต่ถ้าเชื่ออย่างมกมาย คือ ไม่รู้จักคิด ไม่ใช้ปัญญาของตนเอง และผู้อื่นหรือแหล่งความรู้นั้นไม่มีความรู้จริง ทั้งไม่มีกัลยาณมิตรที่จะช่วยชี้แนะหรือบาปมิตร ผลอาจกลับตรงข้าม นำไปสู่ความหลงผิด ห่างไกลจากความรู้ยิ่งขึ้น

สมิทธิ์ สระอุบล (2534, หน้า 53 -54) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความจริงที่ตรงหลักเหตุผลหรือหลักวิทยาศาสตร์ใดๆ คนที่เชื่อในฤกษ์ยามก็จะถือว่าวันเวลาโคจรของดวงดาวจะก่อให้เกิดผลต่อตัวมนุษย์ คนที่เชื่อเครื่องรางของขลังก็มีความยึดมั่นว่า เครื่องรางของขลังจะให้คุ้มครองให้ตนได้จริง ตัวอย่างของความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีसाง นางไม้ ความเชื่ออำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เป็นต้น

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (สงวน สุทธิเลิศอรุณ 2543, หน้า 81) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึกที่รับรู้จากการถ่ายทอด และกล่อมเกลาโดยสังคม เช่น เชื่อว่าฤกษ์ดี คือ เวลาที่ลงท้ายด้วย 5 เป็นต้น และเป็นความรู้สึกที่รับรู้จากการพิสูจน์ความจริงตามหลักวิทยาศาสตร์หรือการทดลองวิจัย เช่น พิสูจน์ว่า น้ำประกอบด้วยไฮโดรเจนและออกซิเจน ในอัตราส่วน 2 ต่อ 1 เป็นต้น

दनัย ไชยโยธา (2538, หน้า 48) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากความเชื่อพื้นฐาน ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา ในวิญญานบรรพบุรุษ ในเทพเจ้า ในพระเจ้า ในปัญญาของมนุษย์ ในความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น

ธวัช ปุณโณทก (2530, หน้า 350 – 351) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อ คือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมนั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านั้นเรียกว่า ความเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย (belief in spiritual beings) ภูตผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวทต่างๆ ยังรวมถึงปรากฏการณ์ที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่าเขา เป็นต้น

ตามแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวล ความเชื่อไว้ว่า หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายแก่มนุษย์ได้ แม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่ก็เป็นที่ยอมรับนับถือกันในกลุ่มชนนั้นๆ และร่วมกันปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นประเพณี

1) สาเหตุการเกิดความเชื่อ

ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากการยอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อต้องการแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนไม่รู้และเมื่อไม่สามารถค้นหาคำตอบได้ก็จะคาดเดาหรือเปรียบเทียบกับสิ่งที่ตนเคยรู้มาก่อนหรืออาจจะเดาตามที่เคยมีผู้เล่าไว้ก่อนแล้ว ดังนั้นความเชื่อจึงอาจจะมีเหตุผลเพียงพอสอดต่อการยอมรับหรือไม่ก็ได้ และความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นจากสาเหตุต่างๆ หลายประการ ซึ่งนักวิชาการหลายคนได้แสดงทรรศนะไว้ พอประมวลได้ดังต่อไปนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2521, หน้า 106) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความเชื่อไว้ว่าความเชื่อเกิดจากสาเหตุต่างๆ เช่น เกิดเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่สามารถรู้สาเหตุว่าเกิดจากอะไร เกิดโรคภัยไข้เจ็บหรือเกิดภัยธรรมชาติ ซึ่งเกินวิสัยที่มนุษย์จะแก้ไขได้ จึงคิดว่าอำนาจลึกลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติมาบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นอาจจะเป็นภูติผีปีศาจ วิญญาณ หรือเทพเจ้า ดังนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้นมนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับ โดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้พอใจก็จะช่วยให้ตนเองมีความปลอดภัยได้ และเมื่อพ้นภัยก็จะมีการเซ่นสรวงบูชาเพื่อ ความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ในทำนองเดียวกัน ชำนาญ รอดเหตุภัยและ บุญยงค์ เกศเทศ (2520, หน้า 92) ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อเกิดจากการยอมรับในอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุดังนั้น เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญู” และ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเกิดจาก การยอมรับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นเหตุต่างๆ ดังนั้นเมื่อภัยพิบัติต่างๆ เกิดขึ้นก็จะวิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนว่าจะช่วยได้ และเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญูรู้คุณต่ออำนาจเหล่านี้

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2538, หน้า 18) ได้กล่าวถึงสาเหตุการเกิดความเชื่อไว้ 2 ประการดังนี้

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว เหตุที่กลัวที่ไม่รู้จึงกำหนดหรือสมมุติให้มีเทวดาประจำสิ่งต่างๆ ขึ้น
2. ความเชื่อเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติและ การสังเกตธรรมชาติ มนุษย์มีสิ่งแวดล้อมเป็นธรรมชาติ ได้ประสบกับเหตุการณ์ธรรมชาติเป็นประจำ ดังนั้นเมื่อมีปรากฏการณ์ตามธรรมชาติเกิดขึ้น เช่น จันทรุปราคา รุ้งกินน้ำ ดาวหาง ผีพุ่งไต้ และอื่นๆ ก็มีความเชื่อว่าน่าจะมีเหตุการณ์อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้น

พระยาอนุমানราชชน (2520, หน้า 28 -29) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นธรรมดาของมนุษย์ถ้ายังมีสิ่งใดที่ตนยังไม่รู้หรือยังไม่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเรื่องนั้นย่อมเป็นที่อยากรู้อยากเห็น และเมื่อไม่สามารถที่จะรู้ได้ก็จะใช้วิธีการเดาโดยอาจจะอาศัยการเปรียบเทียบกับสิ่งที่ตนเคยรู้มาก่อน

หรือไม่ก็ตายจากเรื่องราวที่เคยมีผู้เล่าไว้ก่อน และถ้าเรื่องนั้นสอดคล้องกับความรู้สึกก็จะตกลงใจเชื่อทันที

ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ (2550, หน้า 92) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากการยอมรับในอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ ดังนั้นเมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้นก็จะวิงวอนขอความช่วยเหลือเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญู

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล (2522, หน้า 1) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากการยอมรับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นเหตุต่างๆ ดังนั้นเมื่อภัยพิบัติต่างๆ เกิดขึ้นก็จะวิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนว่าจะช่วยได้ และเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญูรู้คุณต่ออำนาจเหล่านี้

สุนันท์ อุดมเวช (2524, หน้า 114 – 115) ได้กล่าวไว้ว่า สาเหตุของการเกิดความเชื่อมาจากการค้นหาคำตอบในเรื่องที่ยังไม่รู้ และเมื่อมีสิ่งนั้นมาสอดคล้องกับความรู้สึกดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ก็จะตกลงใจเชื่อทันที นอกจากนี้ความเชื่อของมนุษย์ยังสามารถแบ่งออกได้ 2 สาเหตุ ดังนี้

1) เกิดจากความกลัวหรือความไม่รู้ของมนุษย์ที่ไม่สามารถหาเหตุผล หรือคำอธิบายใดๆ มาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ เช่น ทำไมฝนจึงตก ทำไมฟ้าจึงผ่า เป็นต้น จึงทำให้มนุษย์เกิดความกลัวและเชื่อว่าเป็นสิ่งลึกลับที่จะต้องมีการทำขึ้น มนุษย์จึงได้สมมติให้มีเทพประจำสิ่งต่างๆ เช่น พระพิรุณ พระพาย พระเพลิง เป็นต้น แล้วได้ทำพิธีบูชาเช่น สรวงเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล แต่เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาการขึ้น มนุษย์สามารถหาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ความเชื่อในสิ่งเหล่านี้จึงเสื่อมคลายลง

2) เกิดจากการที่มนุษย์มีพัฒนาการขึ้นแล้วต้องการให้สังคมเกิดความสุข มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มนุษย์จึงตั้งความเชื่อมาแฝงเหตุผลต่างๆ ไว้ในความเชื่อ ดังนี้

1. ความเชื่อที่ต้องการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น ฉีรดินไม้ใหญ่ รุกขเทวดาจะโกรธ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ขยับถ่ายเป็นที่เป็นทางได้อย่างถูกต้อง ถ้าหวิมกลางคืนผีจะมา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ไปเที่ยวกลางคืน เป็นต้น

2. ความเชื่อที่ต้องการให้คนมีมารยาท มีความละเอียดรอบคอบ เช่น ตำครกแตกจะไม่ได้แต่งงาน ถ้าถอดผ้าถุงเป็นวงทิ้งไว้เป็นเสนียด เป็นต้น

3. ความเชื่อที่ต้องการให้มีสุขภาพอนามัยและความปลอดภัย เช่น ไม่ให้พาเด็กที่ฟันยังไม่ออกเข้าใต้ถุน เดี่ยวฟันจะไม่ออก ห้ามปลุกมะพร้าวใกล้บ้านเชื่อว่าอัปปริยัญไร คนท้องห้ามอาบน้ำเวลากลางคืน จะแผดน้ำ เป็นต้น

4. ความเชื่อที่ต้องการผลทางจิตใจ เช่น นุ่งผ้าใหม่วันจันทร์มีเสน่ห์ จะทำการใดให้ดูถูกขมาม ให้นุ่งผ้าตามสีวันจะเป็นมงคล เป็นต้น

5. ความเชื่อที่ต้องการผลอื่นๆ เช่น หวงน้ำทองมาน ไม่ให้เคาะหัวแมว เพราะเมื่อแก่หัวจะสั้นเหมือนแมว ต้นไม้ออกผลห้ามขี่ไพราะผลจะเน่า เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว พระอริยานุวัตรเขมจารีเถระ (2553, หน้า 73-74) ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความเชื่อไว้ว่า “ความเชื่อเกิดมาจากศาสนา ซึ่งมีคำสอนไว้ตามลัทธิศาสนาอันสังคมยอมรับนับถือกันมานานแล้ว

ตามแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลความสาเหตุการเกิดขึ้นความเชื่อได้ว่า สาเหตุการเกิดความเชื่อมีหลายสาเหตุ เช่น สาเหตุการเกิดจากความกลัว เกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจ เกิดจากโรคร้ายไข้เจ็บ เกิดจากภัยธรรมชาติ เกิดจากลัทธิทางศาสนา และอื่นๆ

2) ประเภทของความเชื่อ

นักวิชาการได้แบ่งประเภทของความเชื่อไว้หลายๆ แนวซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ (2530, หน้า 87-117) ได้ประมวลความเชื่อต่างๆ และแยกประเภทไว้ 11 ประเภท ไว้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล เช่น การตั้งชื่อ การตายแล้วเกิดใหม่ตามผลกรรม การเข้าทรง เป็นต้น
2. ความเชื่อสิ่งแวดลอม เช่น เหตุการณ์ ลายแทง ลางสังหรณ์ เป็นต้น
3. ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น แห่นางแมวขอฝน ตะบองเพชร เทพเจ้า เสน่ห์ยาแฝด เวทมนต์คาถา พระภูมิเจ้าที่ ศาลเพี้ยงตา เป็นต้น
4. ความเชื่อเรื่องเพศ เช่น ถ้าพ่อเป็นคนเจ้าชู้ ลูกชายก็จะเจ้าชู้เหมือนพ่อ เป็นต้น
5. ความเชื่อเรื่องสุภาพและสวัสด์ภาพ เช่น เป็นผี ห้ามรับประทานข้าวเหนียว เป็นต้น
6. ความเชื่อฤกษ์ โขกลาง เช่น จิ้งจกร้องทักไม่ควรเดินทาง เป็นต้น
7. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ไสยศาสตร์ เช่น ผ้ายันต์ ตะกรุด เป็นต้น
8. ความเชื่อเรื่องความฝัน เช่น ฝันเห็นงูเชื่อว่าจะเจอเนื้อคู่ ฝันว่าฟันหักเชื่อว่าญาติหรือคนใกล้ชิดจะเสียชีวิต เป็นต้น
9. ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ เช่น วิญญาณ ผีเชื่อ ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น
10. ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์
11. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เช่น ลักษณะสมพงศ์ วันมงคลต่างๆ เป็นต้น

กึ่งแก้ว อัตถากร และธรรพ์ ศิริสวัสดิ์ (2530, หน้า 92) ได้แบ่งความเชื่อของคนในสังคมออกเป็น 7 ประเภท พอประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย
3. ความเชื่อเกี่ยวกับยารักษาโรค
4. ความเชื่อเกี่ยวกับการพยากรณ์
5. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพร
6. ความเชื่อเกี่ยวกับการสูญเสีย
7. ความเชื่อเกี่ยวกับครวเรือน

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2538, หน้า 54-72) ได้แบ่งความเชื่อออกเป็น 6 ประเภท พอประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว ความเชื่อที่ก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ
2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสังคมธรรมชาติ
3. ความเชื่อเกี่ยวกับยาสมุนไพร
4. ความเชื่อไสยศาสตร์
5. ความเชื่อไสยกลาง
6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิตฝัน

เสาวลักษณ์ อนันตศานตา (2539, หน้า 73-74) ได้แบ่งประเภทของความเชื่อเป็น 2 ประเภท

1. ความเชื่อทั่วไป เช่น เชื่อว่ามีนรกมีสวรรค์มีเทวดา เชื่อว่าฟ้าแดงจะมีกู่ฟ้ารุ่งจะมีปลา เป็นต้น
2. ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยกลาง เสน่ห์ยาแฝด เป็นต้น

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข (2529, หน้า 110-127) ได้กล่าวถึงความเชื่อพื้นฐานของชาวไทยได้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท พอประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อที่ชาวภาคใต้มีต่อธรรมชาติ
2. ความเชื่อที่ชาวภาคใต้มีต่อมนุษย์
3. ความเชื่อที่ชาวภาคใต้มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529, หน้า 467-474) ได้แบ่งความเชื่อของชาวไทยภาคใต้ตามมูลฐานที่เกิดออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิทางศาสนา
2. ความเชื่อทางไสยศาสตร์
3. ความเชื่อที่เกี่ยวกับจริยวัตร
4. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้านและการปิดเป่ารักษาไข้

สุนันท์ อุดมเวช (2524, หน้า 115) ได้แบ่งประเภทของความเชื่อไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อที่มีเหตุผล เช่น ห้ามผู้หญิงมีครรภ์ผ่าไม้มรวก เชื่อว่าลูกจะมีอันเป็นไป ด้วยเกรงว่าไม้มรวกซึ่งมีความคมจะบาดท้อง หรืออาจก่อให้เกิดอันตรายได้ ห้ามกวาดบ้านตอนกลางคืน เชื่อว่าจะกวาดเงินกวาดทองออกจากบ้าน ด้วยเกรงว่าจะกวาดไม่สะอาดและอาจจะโดนข้าวของแตกเสียหาย เพราะในอดีตยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ห้ามปีนต้นกล้วยเดี่ยวขาโต ด้วยเกรงว่าจะตกลงมา เพราะต้นกล้วยมีความลื่น ห้ามตัดเล็บตอนกลางคืน เชื่อว่าเป็นการแข่งพ้อแข่งแม่ ด้วยเกรงว่าจะตัดถูกเข้าเนื้อ เพราะในอดีตยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ไปงานศพกลับมาจะต้องล้างหน้า ด้วยเกรงว่าภาพและสิ่งไม่ดีจะติดตากลกลับมา เป็นต้น

2. ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เช่น คนกินกล้วยแฝดจะออกลูกเป็นแฝด หญิงครรภ์แก่ให้กินลูกคราบจะได้คลอดง่าย ถ้าใครถ่ายรูปเราเราจะอายุสั้น คนตาเอ๊กคบไม่ได้ คนมีเล็บเป็นดอกเป็นคนมีบุญ ห้ามขี้ริ้วกินน้ำมือจะกุด เด็กไม่ยอมพูดให้อาตนาทักปากเด็ก จะทำให้เด็ก พูดเร็ว เป็นต้น

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536, หน้า 8) ได้แบ่งความเชื่อไว้ 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่ออย่างมมาย เป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เนื่องจากความกลัวและความไม่รู้ทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อ และแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งนั้นๆ ตามความเชื่อที่คิดว่าทำอย่างนั้นแล้วสิ่งนั้นจะดับทุกข์ และช่วยบันดาลสุขให้เกิดขึ้นกับตน เช่น การที่มนุษย์กราบไหว้บูชา ห่มผ้าให้กับต้นไม้ใหญ่ ด้วยเข้าใจว่าต้นไม้ใหญ่มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ความเชื่อต้นว่านางคุ่ม จะช่วยคุ้มครองป้องกันภยันตรายต่างๆ เป็นต้น

2. ความเชื่ออย่างมีเหตุผล เป็นความเชื่อที่มีหลักการ มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ เชื่อถือว่าถ้าทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนั้นขึ้น เช่น เชื่อว่าปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ใกล้บ้านไม่ดี เพราะรากของต้นไม้จะชอนไชเข้ามาในบ้านหรือกิ่งของต้นไม้ใหญ่จะหักลงมาทับบ้าน เชื่อว่าสตรีมีครรภ์ไม่ควรยืนขวางบันไดเพราะจะทำให้เกิดขวางคนขึ้นลงบันไดและคนท้องอาจตกบันไดลงมาได้

บุปผา บุญทิพย์ (2532, หน้า 158-159) ได้แบ่งประเภทความเชื่อออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว เช่น เอาหนามล้อมบ้านขณะมีคนคลอดลูก เชื่อว่าเป็นการป้องกันผีกระสือจะมากินตับไตไส้พุงของควาๆ ของแม่และเด็ก เป็นต้น

2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติและ การสังเกตธรรมชาติ มนุษย์มีสิ่งแวด ล้อมเป็นธรรมชาติได้ประสบการณ์ชีวิตอยู่เป็นประจำ เมื่อมีปรากฏการณ์ผิดปกติขึ้น เช่น จันทรุปราคา สุริยุปราคา รุ้งกินน้ำ ฝนฟ้าคะนอง ดาวหาง เป็นต้น เชื่อว่าเป็นสิ่งผิดปกติจะต้องมี เหตุการณ์ต่างๆ ตามมา เช่น เมื่อเห็นดาวหาง ชั่วจะยากหมากจะแพง หรือถ้าดาวพระอังคารเป็น สีแดงจะเกิดสงคราม แดดสีเหลืองตอนพลบค่ำ เป็นตอนที่ผีตากผ้าอ้อม เป็นต้น

3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน ความเชื่อเรื่องยากลางบ้านเป็นเรื่องของการ มีประสบการณ์ ได้ลองผิดลองถูกจนสามารถนำสิ่งต่างๆ มารักษาโรคต่างๆ ได้ผลพอสมควร เช่น ปวดท้อง ให้เอาใบกระเพราช้ำกับปูนกินหมากทาท้อง หรือยาบำรุงสายตาให้ใช้ผักบุ้งแดงทั้งต้นทั้ง ราก นำมาตากแดดให้แห้งบดให้ละเอียดผสมกับพริกไทยบด อัตราส่วน 3 : 1 แล้วมาคลุกเคล้ากับ น้ำผึ้งแท้ ปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานครั้งละ 1 เม็ด สองเวลาเช้าเย็น แก้วตามัว ตาฟาง แสบตา ได้ผล เป็นต้น สำหรับยาบำรุงสายตานี้ จะเห็นว่า ผักบุ้งนั้นมีวิตามินเอ ซึ่งช่วยบำรุงสายตา จึง เห็นว่าการรักษาของคนโบราณเป็นเรื่องที่ได้ลองใช้จนเห็นผลแล้วจดจำกันต่อๆ กันมา

4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ เป็นสิ่งที่พิสูจน์ยาก แต่ก็เป็นที่พึ่งทางใจอย่าง หนึ่งของมนุษย์ เช่น การสักยันต์ การลงนะหน้าทอง การว่าคาถาอาคม หรือมีของศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นต้น

5. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง เป็นเรื่องของการสังเกตและการจดสถิติของ มนุษย์ เช่น เมื่อมีเหตุการณ์ล่วงหน้าอย่างนี้ผลจะเป็นเช่นไร เช่น คนไม่มีเงาหัวจะต้องตาย ตึกแก ร้องก่อนจะออกจากบ้านไม่ดี เป็นต้น

6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमितผืน ขอนี้ก็มีการสังเกตจากประสบการณ์และ สถิติ เช่นเดียวกับข้อ ๕ เช่น ผืนว่างักัด จะได้เนื้อคู่ ผืนว่าพันหัก คนรู้จักใกล้ชิดจะเสียชีวิต ผืน ว่าได้แหวน จะได้คู่ครองหรือจะได้บุตร เป็นต้น แต่ความผืนก็อาจจริงหรือไม่จริงก็ได้ เพราะผืนมี เหตุจาก 4 ประการ คือ บุญนิमित จิตนิวรรณ์ เทพสังหรณ์ และธาตุกำเริบ

กิ่งแก้ว อรรถากร (2530, หน้า 93- 94) ได้แบ่งประเภทความเชื่อไว้ 11 ประการ คือ

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล ได้แก่ การตั้งชื่อ วิญญาณ การเกิด การตาย เป็นต้น
2. ความเชื่อสิ่งแวดล้อมเป็นความเชื่อในเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ลายแทง ลางสังหรณ์ เป็นต้น
3. ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพเจ้า เวทมนต์คาถา พระภูมิเจ้าที่ เป็นต้น
4. ความเชื่อเรื่องเพศ เช่น พ่อเจ้าชู้ ลูกผู้ชายมักเจ้าชู้ เป็นต้น
5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ เช่น เป็นผีห้ามกินข้าวเหนียว คนหุ ยานจะอายุยืน เป็นต้น

6. ความเชื่อเรื่องโชคกลาง เช่น จิ้งจกตก นกแสกร้อง ว่าไม่ดี เป็นต้น
7. ความเชื่อเรื่องความฝัน เช่น ฝันว่าถูกตัดหรือถูกรัดจะได้เนื้อคู่ ฝันว่าเห็นผีจะได้โชค เป็นต้น
8. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เช่น ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ คาถาอาคม ผ้ายันต์ พระเครื่อง เป็นต้น
9. ความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ เช่น ผีป่วน ตายาย เป็นต้น
10. ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์
11. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ได้แก่ การทำนายทายทักทางโชคชะตาราศี เป็นต้น

สมิทธิ์ สระอุบล (2534, หน้า 56 -57) ได้แบ่งความเชื่อออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ความเชื่อทั่วไปหรือความเชื่อธรรมดา (Beliefs) ซึ่งคนส่วนใหญ่จะมีอยู่ สามารถแบ่งย่อยออกไปได้ ดังนี้
 - 1) ความเชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ได้จากการที่มนุษย์ในสมัยแรกๆ อาศัยธรรมชาติเป็นอยู่ เมื่อฝนตก พายุพัดก็กลัว บางทีเกิดฟ้าผ่าลงมาตนได้รับอันตรายก็เข้าใจว่าธรรมชาติลงโทษ เพราะพระเจ้าท่านพิโรธ เมื่อน้ำท่วมใหญ่หรือฝนแล้ง จึงหาวิธีการบวงสรวง อ้อนวอนมิให้ท่านลงโทษ เป็นต้น
 - 2) ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน ความเชื่อในเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เจ็บป่วยไม่สามารถประกอบอาชีพก็หาหูกยาอันเป็นสมุนไพรรักษาหายบ้างไม่หายบ้าง เพราะยาออกฤทธิ์ช้า ยาเหล่านั้น เช่น คนปากเป็นกระจอกก็เอาเปลือกแคมาเคี้ยว คนเป็นตาแดงให้เคี้ยวกระเทียมเป่าที่ตา เป็นต้น
 - 3) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ฝัน การประกอบพิธีต่างๆ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองต่อไปภายหน้า เช่น ขึ้นบ้านใหม่ก็หาฤกษ์ยาม จะเดินทางไกลไปค้าขายก็หาฤกษ์ยามออกเดินทางไปทิศใดจึงจะดี ส่วนความฝันหรือนิมิตนั้น เชื่อกันว่ามีส่วนของความจริง ทำให้บางคนถือเอามาเป็นภาระในการกระทำต่างๆ ถ้าฝันดีก็หวังว่าจะโชคดีมีความสุข หากฝันร้ายก็จะหาวิธีปิดเป่าโดยแก้ฝันตามแม่น้ำบ้าง ทางสี่แพร่งบ้าง เป็นต้น
 - 4) ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์ มนุษย์ได้คลุกคลีอยู่ด้วยกันเป็นเวลานานย่อมจะนำเอาลักษณะที่ดีด้วยของกันและกันมาพิจารณาแล้วสรุปเอาว่าน่าจะเป็นอย่างนี้น่าจะเป็นอย่างนั้น แล้วบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น บอกว่าคนที่หน้ากร้อ คอสั้น ผมหยิก ห้ามคบ หรือหญิงที่เดินกางแขนเหมือนชายเป็นสตรีโทษ ห้ามแต่งงานด้วย กรณีเกี่ยวกับสัตว์ เช่น ควายที่จะนำมาใช้งานต้องดูขวัญว่าที่ตัวมีกี่ขวัญ ถ้ามีไม่ครบตามลักษณะที่กำหนดถือว่าไม่ดี เป็นต้น

5) ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา แต่ละศาสนาสอนให้คนเชื่อด้วยวิธีต่างๆ กัน แต่จุดหมายปลายทางคือความสุขในชีวิตเช่นเดียวกัน เช่น ศาสนาคริสต์ สอนให้รักเพื่อนมนุษย์ ผู้กระทำความผิดมีการสารภาพบาปต่อพระเจ้าจะหมดบาปได้ ศาสนาพุทธสอนให้เชื่อในการกระทำและผลของการกระทำ เป็นต้น

6) ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและการประกอบอาชีพมนุษย์จะต้องประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดการเพาะปลูกต่างๆ จะได้ผลดีจึงมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติ เช่น ห้ามยืมเวลาปลูกข้าวโพดจะทำให้ฝักข้าวโพดมีเมล็ดห่างๆ เวลาต้นไม่มีดอกข้อห้ามซึ่งจะทำให้ผลเน่า เป็นต้น

7) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี แต่ละภูมิภาคมีประเพณีมากมาย เพราะความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นมีอย่างนั้น มีการประกอบพิธีตามความเชื่อในประเพณีอยู่ด้วย เช่น ประเพณีชิงเปรตในภาคใต้ ประเพณีทำบุญคูณลานในอีสาน ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

8) ความเชื่อเรื่องเคล็ดและแก้เคล็ด มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งที่ไม่ดีจะกลายเป็นดีได้เมื่อได้แก้เคล็ดแล้ว เช่น เชื่อว่าเกิดมามีอายุเท่านั้นเท่านั้นจะถึงชาติ ก็ทำพิธีสับชะตาต่ออายุ หรือตัดกรรม จะทำให้อายุยืนไปได้นาน หรือผู้ผลิตแป้งเชื้อสุราเมื่อตากแป้งเชื้อก็จะนอนคลุมโปงทำเป็นที่ว่าเมา จะทำให้แป้งเชื้อมีคุณภาพดี เป็นต้น

9) ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาติ ภพ เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่มีมานานแล้วว่าเห็นทำไม่ดีจะตกนรกถูกยมบาลทรมาน ถ้าทำดีจะมีสุขขึ้นสวรรค์ เชื่อว่าตายแล้วไปเกิดในชาติหน้าต่อไป เป็นความเชื่อที่เนื่องมาจากศาสนาเช่นกัน เป็นความฉลาดของคนโบราณที่ใช้อุบายสอนคนเพื่อให้เป็นคนดี มีความหวังในชีวิต

10) ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ตัวเลขนับว่าเป็นสิ่งที่เชื่อว่าจะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ชาวตะวันตก เชื่อว่าเลข 13 เป็นตัวเลขอัปโชค ก็จะหลีกเลี่ยงการกระทำที่เกี่ยวกับเลขนี้ คนไทยเชื่อว่าเลข 9 ดี ทำอะไรก้าวหน้าก็จะประกอบพิธีในวันที่เป็นเลขเก้านอกจากนั้นยังเชื่อในวันจุม วันพุ ตามหลักโหราศาสตร์อีกด้วย

2. ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ (Superstition) ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่พึงทางดีที่ให้คุณและทางร้ายที่ให้โทษ ดังนั้นความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวแบ่งได้ ดังนี้

1) ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์ถือว่าเป็นมายาการมุ่งให้เกิดผลด้วยการใช้พลังหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ มีการใช้คาถาอาคมเสกเป่า เช่น การทำเสน่ห์ยาแฝดทำให้คนรัก คาถาปิดไล่ทำให้คู่รักถึงแก่ความตาย หรือคาถากันผีไม่ให้มารบกวน ทำอันตรายแก่คน เป็นต้น

2) ความเชื่อเรื่องโชคกลาง มักจะมีอยู่เสมอ แล้วก็ทึกทักเอาว่าเป็นความจริง เช่น ตาเขมนข้างซ้ายจะโชคดีได้หัวเราะ ตาเขมนข้างขวาจะให้ร้ายถึงกับร้องไห้ หวานอนจะมีคนมาเยี่ยม ขณะออกเดินทางมีสัตว์ตกมาตายต่อหน้าจะเคราะห์ร้าย ให้ระวังการเดินทาง เป็นต้น

3) ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจะมีอำนาจลึกลับมากกระทำให้เป็นไปต่างๆ นานา เช่น ชาวหมู่เกาะฮาวายของสหรัฐอเมริกา เชื่อในเจ้าแม่ภูเขาไฟ ว่าถ้าใครมาพรวดแผ่นดินจะทำให้มีอันเป็นไปต่างๆ เมื่อฝรั่งเข้าไปท่องเที่ยวเห็นหินลาวาของภูเขาไฟขึ้นต่างๆ สวยงามจึงเก็บไปเป็นของที่ระลึก เมื่อกลับถึงบ้านบางคนก็ประสบอุบัติเหตุ บางครอบครัวที่มีหินดังกล่าวไว้ครอบครองก็มีแต่ทะเลาะเบาะแว้งกันไม่มีความสุขตลอดเวลาที่ครอบครองหินนั้น จึงพากันจัดส่งหินคืนไปยังฮาวาย ดังเดิม จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อ จึงพอจะสรุปได้ว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึที่ซาบซึ้งอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ที่มีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และนำไปสู่ความรู้ในปัญหาที่นำมาซึ่งความเจริญแห่งปัญญาและความรู้จริง แต่ถ้าเชื่ออย่างมกมายไม่รู้จักคิดไม่ใช้ปัญญาไม่มีกัลยาณมิตรช่วยแนะก็จะนำไปสู่ความหลงผิด ความเชื่อช่วยกล่อมเกลาสังคมให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นและมีความสุข ได้แก่ เชื่อในเรื่องกรรม เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อในไสยศาสตร์ เชื่อในธรรมชาติ เชื่อในผีบางเทวดา เชื่อในวิญญาณมนุษย์ เชื่อในเทพเจ้า เชื่อในปัญญาของมนุษย์ เชื่อในศาสนา เป็นต้น

สาเหตุของความเชื่อสามารถแบ่งออกได้ 2 ประการ ดังนี้

1. ความเชื่อเกิดจากความกลัวหรือความไม่รู้ของมนุษย์ที่ไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงได้สมมติเทพประจำสิ่งต่างๆ และทำพิธีบูชาเช่นสรวง เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล

2. ความเชื่อเกิดจากความต้องการของมนุษย์ เพื่อให้สังคมมีระเบียบวินัย และคนในสังคมอยู่กันอย่างมีความสุข

ความจำเป็นที่มนุษย์ผูกพันกับความเชื่อก็เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้กับสภาพแวดล้อม การประพุดติและการเสริมต่อกับสิ่งที่มองไม่เห็น พิสูจน์ได้และเข้าใจได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้เกิดความมั่นใจและความสบายใจในหน้าที่การงานและชีวิต

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มากมาย หากความเชื่อเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย นอกจากนั้นยังมีการสืบทอดความเชื่อโดยมีการปลูกฝังสืบทอดกันมาหลายชั่วคน ผู้ที่ปฏิบัติตามย่อมได้รับการยอมรับจากวงศาคณาญาติและสมาชิกในสังคมของตนอีกด้วย

ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำในสิ่งที่ดีๆ ในชีวิตที่มีความมั่นใจ มีพลังความคิดสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความสามัคคี ทำให้เกิดปัญญา และการยอมรับนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง

ความเชื่อแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่มีเหตุผล เป็นความเชื่อที่มีหลักการ มีเหตุผลน่าเชื่อถือได้ เช่น ความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับตำรายากลางบ้าน เป็นต้น
2. ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เป็นความเชื่อที่บังเกิดขึ้นเกิดมาจากความกลัวและความไม่รู้ของมนุษย์ เพื่อที่จะดับทุกข์และช่วยบันดาลความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง เช่น ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เรื่องภูตผีวิญญาณ เรื่องเครื่องราง เรื่องความฝัน เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

ตามแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าว พอประมวลความได้ว่า ความเชื่อของคนไทยสามารถแบ่งได้หลายลักษณะ แต่อาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด การตาย การตั้งชื่อและเกี่ยวกับเรื่องเพศ เป็นต้น ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ ความเชื่อเกี่ยวกับยารักษาโรค ความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าที่เทวดาอารักษ์ เป็นต้น และความเชื่อที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในพระภูมิเจ้าที่ เป็นต้น

3) ความจำเป็นที่มนุษย์ผูกพันกับความเชื่อ

สมิทธิ สระอุบล (2534, หน้า 53 – 54) ได้แบ่งความจำเป็นที่มนุษย์ผูกพันกับความเชื่อไว้ 4 ประการ คือ

1. มนุษย์ไม่อาจขาดความเชื่อหรือความคิดได้ เพราะหากขาดความเชื่อเสียแล้วมนุษย์จะไม่เข้าใจตนเอง และไม่เข้าใจโลกหรือสภาพสิ่งแวดล้อมได้ ถ้าไม่เข้าใจสิ่งเหล่านั้นแล้วมนุษย์ก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ ตัวอย่าง หากไม่รู้ว่าเป็นใครชายหรือหญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ก็จะไม่สามารถติดต่อกับผู้อื่นได้ หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมก็ไม่อาจใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมหรืออาจถูกภัยอันตรายจากสภาพแวดล้อมได้ การเข้าใจหรือมีความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

2. ชีวิตมนุษย์มีทั้งสิ่งที่เห็นได้ พิสูจน์ได้ และเข้าใจได้ หากมนุษย์ไม่มีความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานไว้บ้างแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นได้ เช่น อนาคตเป็นสิ่งที่ยังมองไม่ถึง ผีหรือเทวดาเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ความรัก ความซึ้ง ความดีความชั่วก็วัดไม่ได้ มนุษย์จะต้องอาศัยความเชื่อหรือสร้างความคิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นทุนเพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น และเพื่อเสริมต่อจากสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้อง

3. ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจ เช่น เมื่อมนุษย์เชื่อว่าเครื่องบินสามารถบินในอากาศได้มนุษย์สามารถควบคุมเครื่องบินให้ทะยานขึ้นสู่อากาศได้ มนุษย์เชื่อว่าตนมีกำลังกายดีก็จะมี ความมั่นใจในการต่อสู้ เพราะเชื่อว่าสัมมาอาชีพเป็นการทำได้แม้ยากลำบากก็มีกำลังใจฝ่าฟันทำ เป็นต้น

4. ความเชื่อทำให้เกิดความสบายใจ เช่น เชื่อในเจตนาของพระเจ้าที่จะทดลองความอดทนทุกซอก จึงทำให้เจ็บปวดไม่หายหรือทำความพยายามแล้วไม่สำเร็จ คนใช้เชื่อความสามารถของหมอจึงยอมให้ผ่าตัดด้วยความสบายใจ เป็นต้น

4) อิทธิพลของความเชื่อ

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีความเชื่อเช่นไรก็จะมีพฤติกรรมตามความเชื่อเหล่านั้น นักวิชาการได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อไว้หลายทฤษฎี ซึ่งจะพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

ปราณี วงศ์เทศ (2532, หน้า 50-63) ได้กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อในสังคมไทยไว้ว่าระบบความเชื่อโดยเฉพาะในกลุ่มประชาชนที่ความเจริญทางวิทยาการยังเข้าไปไม่ถึงนั้นจะมีอิทธิพลครอบคลุมพฤติกรรมทุกอย่างของชีวิต เพราะจะเป็นตัวอธิบายให้เหตุผลต่อการกระทำและกิจกรรมทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง หรือแม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น อาหารการกิน กิริยามารยาทต่างๆ เป็นต้น และได้กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อไว้ว่าความเชื่อเกิดขึ้นเมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างหนึ่งย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองความเชื่อนั้น ถ้าเปลี่ยนความเชื่อพฤติกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย คติความเชื่อของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมคนในสังคมนั้น พฤติกรรมเหล่านั้นอาจจะสะท้อนให้เห็นได้ในรูปของข้อห้ามและข้อนิยมในการดำเนินชีวิต และ ประสาท อิศรปริดา ได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อสรุปได้ว่า ความเชื่อจะเป็นเสมือนมาตรการที่ควบคุมความประพฤติและศีลธรรม มิให้ชาวบ้านประพฤตินอกจารีตประเพณี นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องชี้ทางการดำรงชีวิตทั้งทางด้านการเกษตร การรักษาโรค การบริโภค การสร้างที่อยู่อาศัย และอื่นๆ รวมทั้งการแก้ปัญหาต่างๆ ของชาวชนบทซึ่งนับว่ามีความเกี่ยวข้องกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างใกล้ชิด

สมิทธิ์ สระอุบล (2534, หน้า 56 – 57) ได้กล่าวว่า นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อมิทเชล เมย์ ได้กล่าวว่าหากบุคคลกำหนด (เชื่อว่า) สถานการณ์ใดเป็นความจริงมันก็จะ เป็นจริงตามนั้น ใครเชื่อว่าสิ่งใดจะเป็นอย่างไร ผลดีจะเป็นอย่างนั้น เช่น เชื่อว่าเพื่อนเป็นมิตรที่ดีหรือศัตรู เพื่อนก็จะเป็มิตรหรือศัตรูตามความเชื่อของตน ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อขึ้นมาจะเกิด ความมั่นใจขึ้นมา มีความพยายามที่จะหาวิธีทางที่จะเข้าถึงความสำเร็จนั้นจนได้ ไม่ว่าความเชื่อจะมีจริงหรือไม่จริง ความเชื่อก็มีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ดังนี้

1. นักโทษตายเพราะหยดน้ำ ได้มีการทดลองอิทธิพลของความเชื่อว่าจะมีมากเพียงใดจึงได้นำนักโทษประหารเข้าห้องมืดแล้วแจ้งให้นักโทษทราบว่าจะถูกประหารโดยการเชือดคอ ผู้ทำการทดลองได้มัดมือมัดเท้าของนักโทษ แล้วนำมิดไปเก็บแล้วนำสิ่งที่คล้ายๆ มิดโกน แต่ไม่คมเท่ามิดโกนปาดคอกนักโทษแรงพอสมควร ซึ่งมิดหลอนนั้นไม่เข้า พร้อมกันนั้นก็ทำให้น้ำซึ่งเตรียมไว้แล้วหยดลงมาถูกหน้านักโทษปล่อยทิ้งไว้เช่นนั้นตลอดคืนพอรุ่งเช้าปรากฏว่านักโทษตาย ทั้งที่ไม่มี

บาดเจ็บแต่อย่างใด นี่แสดงว่านักโทษเชื่อว่าตนถูกเชือดคอเลือดไหลตลอดคืน และเลือดคงจะหมด และต้องตาย นักโทษจึงตายด้วยความเชื่อดังกล่าว

2. การสร้างภาพพจน์นี้ นำรักษาบาดแผล คนไข้ชาวลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา ชื่อมิทเชล เมย์ เกิดอุบัติเหตุรถยนต์ชนกันจนขาของเขาได้รับบาดเจ็บมากเป็นแผลเหวอะหวะกว่า 25 แผล ร้อยละ 85 ของกล้ามเนื้อน่องฉีกขาด ร้อยละ 80 ของประสาทขาขา ตั้งแต่เข่าลงไปหมดความรู้สึก หมอลงความเห็นให้ตัดเพื่อรักษาชีวิตไว้ แต่มิทเชลไม่ยอมและเชื่อว่า จะหาย เขาใช้วิธีภาพพจน์นี้คือสร้างภาพในความคิดว่าเขาสามารถเดินเหินวิ่งเล่นได้เป็นปกติ และปลงใจเชื่อเช่นนั้น เมื่อเจ็บปวดจากบาดแผลก็กินยาระงับปวด แต่ไม่ยอมเปลี่ยนภาพพจน์นั้น นอนรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลประมาณ 10 เดือน ขาของเขาก็หาย เดินว่ายน้ำและวิ่งได้เป็นปกติ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างอีกรายหนึ่ง แสดงความสำคัญหรืออิทธิพลของความเชื่อ รายนี้ใช้ความเชื่อรักษา ความเจ็บป่วยของเขาให้หายได้

3. หมอรักษาโรคด้วยความเชื่อ หมอ พ.อ.โอศก สุนทรสารทูล แห่งโรงพยาบาล พระมงกุฎเกล้า ผู้ใช้ความเมตตาอารี และความปรารถนาดีเหมือนญาติของคนไข้ ทำให้คนไข้เกิดความเชื่อมั่นวางใจและตั้งใจรักษาโรค ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอ ทำให้เกิดพลังอำนาจเพิ่มเติม จากยาและการดูแลรักษาของหมอทำให้อาการและโรคของคนไข้หายไปได้อย่างรวดเร็ว แพทย์หญิง ผู้นี้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “ความจริงตามความเห็นของดิฉันเห็นว่าการใช้ยารักษาโรคนั้น ได้ผลเพียงร้อยละ 50 เท่านั้น ถ้าใช้ทางใจช่วยด้วยก็จะได้ผลสมบูรณ์” ความเชื่อจึงแสดงอิทธิพลให้เห็นในด้านนี้ด้วย คราวนี้เป็นความเชื่อของทั้งหมอและคนไข้ หมอเชื่อในความเมตตาอารีเห็นอกเห็นใจ รักใคร่คนไข้ อยากให้เขาหายเจ็บป่วยอย่างจริงจัง คนไข้ก็เชื่อในความเอาใจใส่จริงจังของหมอเห็นว่ายังมีคนรักห่วงใยจึงตั้งใจให้หายจากโรค อิทธิพลของความเชื่อทั้งสองฝ่ายก็ช่วยบำบัดโรคร้ายให้หายไปได้

5) ประโยชน์ของความเชื่อ

สมิทธิ์ สระอุบล (2534, หน้า 57 – 59) ได้กล่าวว่าความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดกระทำการสิ่งต่างๆ ทั้งด้านดีด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน เช่น ความเชื่อเรื่องภูติผีว่ามีอิทธิฤทธิ์ที่จะบันดาลความสุขสันต์มาให้ และหากทำให้ผีโกรธก็จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ด้วย เมื่อมีการนำไว้กราบ เช่น สร้างสักการะบ่อยๆ เขาก็ปลุกความเชื่อให้ลึกลงไป ในสำนักของแต่ละคนจนไม่สามารถถอนได้ เมื่อความเชื่อมีเต็มที่แล้ว จะทำสิ่งที่ตนต้องการมากขึ้นกว่าเดิม ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนา แยกออกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เช่น คนไทยเชื่อในเรื่องของดวงสมพงศ์กัน ในกรณีที่คู่บ่าวสาวรักใคร่ชอบพอกันมีความประสงค์จะแต่งงานก็จะพากันไปหาหมอดู ทำนายให้ว่าดวงสมพงศ์กันหรือไม่ ถ้าดวงสมพงศ์กันจะมีผลให้อยู่ร่วมกันเป็นสุขตลอดไป เป็นการกระชับความแน่นแฟ้นเกี่ยวกับชีวิตการครองเรือนได้มั่นคงอีกทางหนึ่ง

2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง เช่น คนไทยเชื่อว่าการรดน้ำมนต์จะสามารถป้องกันอันตรายต่างๆ ตลอดจนสามารถปัดเป่าภัยพิบัติต่างๆ ได้ เมื่อคนเชื่อเช่นนี้ย่อมจะไปหาพระหมอมให้ทำน้ำมนต์รดให้ในเวลาที่จะเดินทางหรือกลับจากเดินทาง จะแคล้วคลาดศัตรูได้ด้วย กรณีที่ทหารจะไปราชการสงครามมักจะเห็นพระภิกษุมนต์ไปประพรมน้ำพระพุทธรูปอยู่เสมอสิ่งดังกล่าวช่วยเสริมให้พลังใจอีกเหิมกล้าที่จะต่อสู้กับอริราชศัตรูได้

3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ งานบางอย่างจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการดลใจช่วยคิดช่วยชี้ทางให้งานสำเร็จได้ บางพวกก็เชื่อว่าผีตาแฮก (ผีนา) ถ้าทำการเลี้ยงดีจะช่วยให้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามดีให้ผลผลิตเป็นทวีคูณ ดังนั้นชาวอีสานจึงให้ทำการเลี้ยงตาแฮกกันทุกปี

4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี เช่น กรณีผีดำ ซึ่งนับถือกันอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสานนั้นถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ถ้าหากคนในบ้านทะเลาะเบาะแว้งกัน ผีดำจะมาทำให้สมาชิกในครอบครัวนั้นมีการปวดหัวตัวร้อนเป็นไข้ ต้องเช่นสรวงจึงจะหาย เหตุการณ์เช่นนี้กลุ่มที่เชื่อก็จะพยายามที่จะไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อันเป็นส่วนที่ทำให้ครอบครัวมีสามัคคีกลมเกลียวกัน

5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม เช่น กรณีที่เชื่อว่ายักษ์มีจริงโดยอาศัยอยู่ในป่าและจะออกมาจับคนไปกิน พวกที่เชื่อก็จะวาดภาพหรือปั้นรูปยักษ์ให้น่าเกลียดน่ากลัว ถือตะบองยื่นแยกเขี้ยวเช่นที่เห็นตามวัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร

6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา เช่น กรณีที่เชื่อว่าการทำพิธีไหว้ครู นอกจากจะเป็นการบูชาพระคุณบูรพาจารย์แล้ว ยังเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนหนังสือมีสติปัญญาเฉียบแหลม รู้ได้ไว และมีปัญญาความรู้อีกมาก อุปกรณ์ที่นำมาไหว้ครูจึงมีดอกเข็ม หญ้าแพรก และดอกมะเขือ เป็นสัญลักษณ์เพื่อบูชาครูในพิธีไหว้ครูด้วย

7. ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง ศาสนาบางศาสนาสอนให้ทุกคนมีความเชื่อในศาสนานั้นๆ ดังนั้นหลักการของศาสนาจึงต้องมีพิธีกรรมไว้สำหรับให้ศาสนิกได้ประกอบ เช่น การกราบไหว้การสวดอ้อนวอน เป็นต้น เพื่อให้เกิดความมั่นใจไม่คลอนแคลนในศาสนาที่ตนนับถือ

8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เช่น กรณีการเจ็บป่วยบางคนไม่สบายโดยหาสาเหตุไม่ได้ เพราะจิตได้สำนึกยังอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลา หากได้บบานศาลกล่าวแล้ว ทำให้กำลังใจเข้มแข็งหายจากอาการไม่สบายต่างๆ ได้โดยไม่ต้องกินยา ก็ปรากฏให้เห็นและปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอหรือกรณีที่คนไข้เชื่อว่าตัวเองหายจากโรคหนึ่งๆ ที่หมอบอกว่าไม่มีทางรักษาได้อยู่มาไม่นานพลังใจที่เข้มแข็งย่อมทำให้บุคคลนั้นหายจากโรคได้จริง

สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (2529, หน้า 23) กล่าวว่าวัฒนธรรมด้านความเชื่อเป็นตัวสรรค์สร้างค่านิยมปทัสถาน รูปแบบของการประดิษฐ์และอุดมการณ์ทั้งมวลแม้กระทั่งนิสัยแห่งการ

ผลิตและการบริโภคหรือแม้แต่วัฒนธรรมการเมือง ความเชื่อก็มีส่วนผลิตและเหนี่ยวรั้ง และยังได้กล่าวสนับสนุนว่าความเชื่อมีบทบาทและความสำคัญต่อมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย เป็นสิ่งยึดถือปฏิบัติร่วมกันในสังคมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้อยู่ร่วมกันเป็นปกติสุขความเชื่อบางอย่างช่วยสร้างกำลังใจและเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้บุคคลประมาท เช่น การฝันดีหรือการเสกแป้ง ผัดหน้าจะช่วยให้มีขวัญกำลังใจและเกิดความเชื่อในตนเองยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ความเชื่อจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ประโยชน์ของความเชื่อทำให้เกิดพลัง เช่น การเสกแป้งผัดหน้า ทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ คือ ทำให้จิตใจมีความอึกเขมขึ้น เป็นการสร้างความมั่นใจ นอกจากนี้ความเชื่อยังทำให้เกิดการสร้างสรรค์และการกระทำที่ก่อเกิดเป็นรูปธรรม กล่าวคือเมื่อเกิดความเชื่อแล้วก็ต้องแสดงความเชื่อนั้นออกมาซึ่งการแสดงออกมาซึ่งความเชื่ออันเป็นความคิดภายในจิตใจนั้นนับเป็นการกระทำที่สร้างสรรค์และแยบยลอย่างยิ่ง

ผาสุก มุทธรเมธา (2532, หน้า 24) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า เทวดานางฟ้าและศาลพระภูมิขึ้นบูชาทำให้งานด้านศิลปกรรมเกิดขึ้น
2. ความเชื่อจากข้อ 1 ทำให้เกิดงานวิจิตรศิลป์ ได้แก่ งานแกะสลัก งานดอกไม้ งานประดิษฐ์เครื่องหอมต่างๆ เป็นเครื่องสักการะ
3. ความเชื่อทำให้เกิดบทสวดมนต์อันนวล สรรเสริญและสดุดี เป็นต้นเป็น การแสดงออกความกตัญญูต่อสิ่งนั้นๆ เพื่อสวดเป็นมงคลแก่ตนเองก่อให้เกิดวรรณกรรมขึ้น
4. ความเชื่อทำให้เกิดวรรณกรรมกลุ่มในสังคมและวัฒนธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม มีขนบธรรมเนียมประเพณีเกิดขึ้น
5. ความเชื่อทำให้เกิดความเชื่อมั่นที่จะกระทำและไม่กระทำทำให้เข้มแข็งมีหลักที่ยึดเหนี่ยว

6) โทษของความเชื่อ

ดนัย ไชยโยธา(2535, หน้า 45) กล่าวว่าโทษของความเชื่อของคนนั้นเกิดจากความมกมายไม่รู้จักใช้วิจารณญาณเชื่อตามการบอกเล่าของบรรพบุรุษและไม่มีการศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผลความเชื่อนั้นทำให้เกิดสูญเสียโดยเฉพาะการพัฒนาสังคมเป็นอย่างมากเพราะบุคคลที่มีความเชื่อเช่นนั้น บางครั้งต้องเสียเงินเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อสนองความเชื่อของตนหรือเกิดการหลอกลวงหลงผิด เป็นต้น

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลความเชื่อได้ว่า ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มากมาย หากความเชื่อเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย นอกจากนั้น

ยังมีการสืบทอดความเชื่อโดยมีการปลูกฝังสืบทอดกันมาหลายชั่วคน ผู้ที่ปฏิบัติตามย่อมได้รับการยอมรับจากวงศาคณาญาติและสมาชิกในสังคมของตนอีกด้วย

หลักคำสอนเกี่ยวกับกาลามสูตร

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักการแห่งความเชื่อหรือหลักคำสอนความเชื่อของพระพุทธเจ้าชื่อว่ากาลามสูตร พระองค์ทรงให้ใช้ในการพิจารณาด้วยปัญญาแล้วจึงค่อยตัดสินใจเชื่อ กาลามสูตรเรียกอีกอย่างว่า เกสบุตรติยสูตรหรือ เกสบุตรตสูตร เป็นสูตรหนึ่งในคัมภีร์ติกกนิบาตอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนชาวกาลามะแห่งเกสบุตรตนิคม ในแคว้นโกศลประเทศอินเดียไม่ใช่เรื่องมง่ายไร้เหตุผลซึ่งมีหลักการแห่งความเชื่อ 10 ประการ ดังนี้

1. มา อนุสส เวน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
2. มา ปรมปกาย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
3. มา อิติถิกาย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
4. มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
5. มา ตกุกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
6. มา นยเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
7. มา อาการปวิตกเกน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
8. มา ทิฎฐินิชฌามณฺหุขนติยา อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
9. มา ภพพสุปตาย อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
10. มา สมโณ โน คสุติ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 หน้า 257)

อย่าเชื่อถือด้วยการฟังตามๆ กันมา หมายถึง อย่าเชื่อถือเรื่องปรัมปราที่บอกเล่าต่อๆ กันมาตามธรรมเนียม ฟังมีสติ ฟังหูไว้หู อย่าหลับหูหลับตาเชื่อหรือไม่เชื่อทันที เพราะมันอาจจะจริงหรือไม่จริงก็ได้ ข้อมูลข่าวสาร นิทานพื้นบ้านที่สืบทอดกันมา อาจจะมีรายละเอียดตกหล่น จนความหมายหายไป เช่น เรื่องเล่าของชาวเลในแถบฝั่งอันดามันที่ให้หนึ่ขึ้นที่สูงเมื่อเห็นน้ำทะเลลดลงอย่างรวดเร็ว เป็นเรื่องเล่าที่ไม่มีใครสนใจ เพราะคิดว่าไร้สาระจนกระทั่งคลื่นสึนามิซัดเข้ามาถึงฝั่ง

อย่าเชื่อถือด้วยการสืบๆ กันมา หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการถือสืบๆ กันมาอย่างปรัมปรา โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล แต่ถือเอาการทำสืบๆ กันมาเองเป็นเหตุผลลักษณะเช่นนี้เรียกกันว่า เกรสอองบาตร เพราะความเชื่อทั้งหลายที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมาจะต้องใช้การพิจารณาด้วยปัญญาให้ถ่องแท้ ก่อนจะนำไปประมวลเป็นองค์ความรู้ว่าเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันมากน้อยเพียงใด เพื่ออนุรักษ์หรือเปลี่ยนแปลง การจะอนุรักษ์หรือจะเปลี่ยนแปลงนั้นต้องนำเสนอทางเลือกที่หลากหลาย และสร้างความเดือดร้อนน้อยที่สุด

อย่าเชื่อถือด้วยการเล่าลือ หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการถือข่าวเล่าลือและตื่นข่าวในสิ่งอัศจรรย์ที่กำลังลือกระฉ่อนกันอยู่ในขณะนั้น พึงมีสติไม่เป็นคนหูเบาเชื่อง่ายโดยเด็ดขาดการพิจารณาไม่ถือโชคถือกลาง ไม่เชื่อข่าวลือ เพราะข่าวลือพิสูจน์ให้เห็นมามากนักต่อนักแล้ว เป็นเรื่องการต่อเติมเสริมแต่งจนเกินจริง ข่าวลือที่ลือมาตั้งแต่หลายปีก่อน วันนี้ยังไม่เกิดขึ้น เป็นต้น

อย่าเชื่อถือด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์คำว่า ปิฎก ในที่นี้ก็คือสิ่งที่เราเรียกว่าตำรา สำหรับพระพุทธศาสนาก็คือ บันทึกคำสอนที่เขียนไว้ในใบลานนำมารวมกันเอาไว้เป็นชุดๆ เรียกว่า ไตรปิฎก แม้แต่ในบันทึกทางศาสนาก็ยังต้องใช้การพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาก่อนจะปลงใจเชื่อพึงใช้ปัญญาศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมดูว่าข้อมูลในตำราถูกต้องหรือไม่ถูกต้องอย่างไร ทั้งข้อมูลในอดีต ปัจจุบันและอนาคต เพราะข้อมูลบางอย่างจะต้องเพียงช่วงเวลาหนึ่ง ความสนุกของวิญญาณ คือ การค้นคว้า เปรียบเทียบ ตรวจสอบ ขำข้อมูลในตำราเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อมีการค้นพบข้อมูลใหม่ จะเผยแพร่ต่อจากข้อเก่า ทั้งข้อมูลที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

อย่าเชื่อถือด้วยการตรรกะ หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการคิดเอาเอง หรือการนึกเอาเองการเดาเป็นการคาดคะเนที่ไม่มีหลักฐานสนับสนุน เป็นการเดาตามความชอบใจอันเป็นนิสัยของคนธรรมดาโดยทั่วไป เพราะวิธีตรรกะก็ยังผิดได้ ในเมื่อเหตุผลหรือวิธีใช้เหตุผลมันผิดอยู่ ดังนั้นพึงใช้ปัญญาพิจารณาว่าตรรกะใดถูกหรือตรรกะใดผิด สรุปไม่ได้จากปรัชญาภายในและภายนอก แต่ถึงแม้จะพิจารณาได้ถูกต้องก็ยังมีเงื่อนไขรูปธรรมและนามธรรม ที่มีผลกระทบต่อความถูกต้องอย่างซับซ้อน

อย่าเชื่อถือด้วยการอนุมาน หมายถึงอย่าเชื่อถือด้วยการคาดคะเนหรือการคาดการณ์ซึ่งเป็นการประมาณการหรือเทียบเคียงโดยนัยต่างๆ ที่รัดกุมกว่าอันวิสัยของผู้มีปัญญา แต่ยังไม่ใช่ว่าข้อเท็จจริง อย่าเผลอใจไปเชื่อการคาดคะเนเสียหมด ให้อดทนรอเวลา จนกว่าเหตุการณ์จะบรรลุก่อน

อย่าเชื่อถือด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการคิดตรงตามแบบเหตุผลด้วยการอนุมาน (Deduction) และการอุปมาน (Induction) ตามหลักตรรกวิทยา (Logic) อันเป็นความคุ้นเคยที่เรียกกันว่า Common Sense หรือสามัญสำนึกเพราะว่าการคิดเหตุผลตามหลักตรรกวิทยาก็อาจมีข้อผิดพลาด (Fallacy) ได้พึงใช้ปัญญาพิจารณาว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นสอดคล้องหรือขัดแย้งกับเหตุที่ก่อขึ้นหรือไม่ หากพบว่าสิ่งนั้นเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่เป็นเหตุเป็นผลให้ย้อนกลับไปหาปัจจัยใหม่นอกเหนือสิ่งที่เชื่ออยู่เดิมตามรูปแบบต่างๆ อันมีอยู่มากมายนับไม่ถ้วน

อย่าเชื่อถือเพราะเข้ากับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว หมายถึง อย่าเชื่อถือเพราะเห็นว่าเข้าได้กับลัทธิหรือทฤษฎีของตน อย่าได้รับเอาเพราะสิ่งนั้นทนต่อการเพ่งด้วยทิวทัศน์ของตน ตัวเองมีความเห็นอย่างไร ถ้าเขามาสอนด้วยตัวสอนชนิดที่เข้ากันได้กับความเห็นของตัวเองก็อย่าเพิ่งถือว่าสิ่งนั้นถูก เพราะว่าทิวทัศน์ของตัวเองก็ผิดได้ พึงใช้ปัญญาพิจารณาว่า ความคิดทฤษฎีต่างๆ ล้วนสร้างขึ้น

จากบริบทใดบริบทหนึ่ง ดังนั้นอย่าไปยึดติด เพราะการค้นพบข้อมูลใหม่อาจสนับสนุนหรือเปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิมได้ เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศหรือภัยธรรมชาติ มีทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับภาวะโลกร้อน เป็นต้น

อย่าเชื่อถือเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ หมายถึง อย่าเชื่อถือเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อถือ เพราะเหตุว่าผู้พูดมีลักษณะน่าเชื่อถือมีคำพูด มีลักษณะท่าทางที่น่าเชื่อถือ ผู้พูดที่ควรเชื่อถือ หมายความว่าผู้พูดเป็นที่ใครๆ พวกกันเชื่อถือ เพราะเป็นบัณฑิต นักปราชญ์ เป็นคนเฒ่าคนแก่เป็นคนเคยไปในที่นั้นๆ มาแล้ว เป็นต้น พึงใช้ปัญญาพิจารณาว่าบุคคลมีรูปลักษณะอย่างนี้ ผู้พูดมีลักษณะอย่างนี้เป็นใครมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด

อย่าเชื่อถือโดยความนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยความนับถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูอาจารย์ของเราแม้ว่าผู้นั้นจะเป็นครูของเราก็ไม่ให้เชื่อ พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ให้เชื่อ แม้คำสอนของพระองค์ท่านก็ไม่ให้เชื่อ พึงใช้ปัญญาพิสูจน์ให้ได้ว่าสิ่งที่ครูอาจารย์สอนเรานั้นถูกหรือผิด และนำเอาสิ่งนั้นมาปรับปรุงแก้ไข พัฒนาให้ตนเองเจริญก้าวหน้ายิ่งกว่าที่ครูอาจารย์ทำไว้ เมื่อมีโอกาสก็จะแสดงความสามารถที่แท้จริง ผ่านทางความเชื่อที่ขัดเกลามาแล้วอย่างเต็มที่

หลักความเชื่อในกาลามสูตรพระพุทธเจ้าทรงวางหลักให้เชื่อต่อเมื่อได้มีการพิจารณาด้วยตนเองว่าคำสอนเหล่านั้น เมื่อประพฤติกระทำตามไปแล้วจะมีผลเกิดขึ้นอย่างไร ถ้ามีผลเกิดขึ้นเป็นการทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อนก็เป็นคำสอนที่ไม่ควรปฏิบัติตาม ถ้าไม่เป็นไปเพื่อทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน แต่เป็นไปเพื่อความ สุขความเจริญ ย่อมเป็นคำสอนที่ควรทำตาม ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการพูดถึงราคะโทสะ โมหะว่าเป็นสิ่งควรละหรือไม่ผู้ฟังให้ความเห็นขัดแย้งของตนเสียก่อน เมื่อเห็นว่าราคะโทสะโมหะเป็นของร้อนจึงละเสียตามคำสอน ถ้ายังพิจารณาไม่เห็นแม้แต่เล็กน้อยก็เป็นสิ่งที่ให้รอไว้ก่อนยังไม่ปฏิบัติตามจนกว่าจะได้พิจารณาเห็นแล้วจึงปฏิบัติตาม โดยสัดส่วนของการพิจารณาเห็นไม่ยอมเชื่อและปฏิบัติตามสักว่าโดยเหตุ 10 อย่าง ดังกล่าวแล้วข้างต้นตามหลักการนี้เป็นการแสดงถึงหลักการตามที่พระพุทธศาสนาให้ความเป็นอิสระในความเชื่ออย่างถึงที่สุด พึงรู้ไว้ในฐานะเป็นอุปกรณ์แห่งการควบคุมความเชื่อของตนให้เป็นไปในทางที่จะปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จได้จริง (สารานุกรมเสรีกาลามสูตร 10 ประการ, <<http://www.uncyclopedia.info/wiki> (12 May 2004)

จากการศึกษาหลักคำสอนเกี่ยวกับกาลามสูตร จึงพอจะสรุปได้ว่า หลักคำสอนเกี่ยวกับกาลามสูตรเป็นหลักการแห่งความเชื่อที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาอย่างมีเหตุผลด้วยตนเองแล้วจึงค่อยตัดสินใจเชื่อในคำสอนเหล่านั้น เมื่อปฏิบัติตามคำสอนแล้วไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน แต่เป็นไปเพื่อความ สุขความเจริญ ย่อมเป็นคำสอนที่ควรปฏิบัติตามได้

หลักความเชื่อ 10 อย่างจึงเป็นอุปกรณ์ควบคุมความเชื่อของตนให้เป็นไปในทางที่จะปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จได้จริง

2.1.2 เอกสารเกี่ยวกับสถานะทางด้านการเป็นผู้นำทางศาสนาศิลปะและวัฒนธรรม

ปรีชา นุ่นสุข (2523, หน้า 95-97) กล่าวว่า นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์มาก เพราะเป็นจังหวัดที่เก่าแก่และมีบทบาทสำคัญต่อภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ก่อนที่จะเป็นราชอาณาจักรหลายร้อยปี นครศรีธรรมราชเป็นที่รู้จักกันในชื่อเรียกต่างกัน เช่น จดหมายเหตุจีน เรียกว่า “ตั้งมาหลิง” คัมภีร์บาหลิมหานิทเทศอิสเมตเตยยสูตร เรียกว่า “ตมพลิงคม” และในศิลาจารึกหลักที่ 24 เรียกว่า “ตามพรลิงค์” เป็นต้น

ตั้งแต่โบราณมานครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นอาณาจักรอิสระที่ยิ่งใหญ่ มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชบิดาเป็นผู้ปกครองสืบต่อกันตามลำดับ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สันนิฐานได้ว่าเดิมนครศรีธรรมราชเป็นชุมชนเล็ก ซึ่งมีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 7 ครั้นพุทธศตวรรษที่ 7 มีหลักฐานว่าพราหมณ์จากอินเดียได้เดินทางโดยทางเรือเข้ามาค้าขายกับนครศรีธรรมราชอยู่เนืองๆ

ต่อมาชุมชนนี้ก็ขยายตัวขึ้นเป็นเมือง และอาณาจักรตามลำดับ มีกษัตริย์ปกครอง โดยมีปฐมกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช” และมีเมืองขึ้นอยู่ตามตลอดคาบมหาสมุทรลายู จำนวน 12 เมือง ดังที่เรียกกันว่า “เมืองสิบสองนักษัตร” จึงได้ชื่อว่าอาณาจักรตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรที่สำคัญต่อภูมิภาคนี้มาก และสันนิษฐานว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-18 อาณาจักรนี้คงจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยในบางยุคสมัย ส่วนกษัตริย์ที่ทรงปกครองนั้นอยู่ในราชวงศ์ปัทมวงศ์

ในสมัยกรุงสุโขทัยตอนต้นนั้น นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรอิสระที่ทรงอิทธิพลมาก มีหลักฐานว่าพระเจ้าจันทรภาณุแห่งนครศรีธรรมราช ยกกองทัพข้ามทะเลไปตีลังกาถึงสองครั้ง และได้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์จากลังกามาประดิษฐานในนครศรีธรรมราชด้วย

เมื่อเป็นไมตรีกับสุโขทัย นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อสุโขทัยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรม กษัตริย์สุโขทัยได้อาราธนาพระสงฆ์และเขื่อนักปราชญ์ราชบัณฑิตจากนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ซึ่งนครศรีธรรมราชรับมาจากลังกาและเผยแพร่วัฒนธรรมต่างๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีในสุโขทัย ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชด้านที่ 3 บรรทัดที่ 29 - 30 ว่า “...มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา...” (คำว่า “หลวกกว่า” หมายความว่า เก่งกว่า, เหนือกว่า, มีความรู้มากกว่า)

ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี นครศรีธรรมราชได้ลดฐานะและอำนาจจากการเป็นอาณาจักรอิสระ มาเป็นหัวเมืองในขอบขันฑสีมา

ของราชอาณาจักรไทยโดยตลอด แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่านครศรีธรรมราชจะหมดสิ้นความสำคัญไปเลยทีเดียว ตรงกันข้ามนครศรีธรรมราชกลับมีฐานะเป็นหัวเมืองเอกเพียงหัวเมืองเดียวในบรรดาหัวเมืองปักษ์ใต้ มีบทบาทควบคุมและกำกับหัวเมืองปักษ์ใต้ตลอดจนหัวเมืองมลายูหลายเมืองติดต่อกันหลายยุคหลายสมัย นอกจากนี้ในบางช่วง เช่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี นครศรีธรรมราช ก็มีฐานะเป็นประเทศราชอยู่ระยะหนึ่ง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านครศรีธรรมราชมีความสำคัญมาโดยตลอด

ล่วงถึงสมัยปฏิรูปการปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นครศรีธรรมราชก็มีฐานะเป็นมณฑลช่วงหนึ่ง หลังจากนั้นจึงมีฐานะเป็นจังหวัดที่มีฐานะและอำนาจเท่าเทียมกับจังหวัดอื่นๆ ตามพระราชบัญญัติการปกครองส่วนภูมิภาคในเวลาต่อมา โดย นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดใหญ่ที่มีจำนวนหมู่บ้าน และจำนวนประชากรมากกว่าจังหวัดใดๆ ในภาคใต้

พร้อม มณีโชติ (2521, หน้า 37) กล่าวว่า นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีบทบาททั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมบนคาบสมุทรมาลายูตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา บทบาทอันสำคัญของนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นดินแดนแห่งแรกของการเข้ามาประดิษฐานของพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ประมาณ พ.ศ. 1300 พระเจ้ากรุงศรีวิชัย เรื่องอำนาจจึงได้แผ่พระพุทธศาสนาแบบมหายานเข้ามาในภูมิภาคดังกล่าว ปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรม ปฏิมากรรม ตลอดไปถึงอารยธรรมด้านต่างๆ ไว้มากมาย แต่ที่มีหลักฐานปรากฏชัดอยู่ 3 แห่งคือ พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช พระธาตุไชยา และพระพุทธรูปไสยาสน์ จังหวัดยะลา

ปรีชา นุ่นสุข และวิรัตน์ ธีระกุล (2531, หน้า 5) กล่าวว่า วิวัฒนาการอันยาวนานของอารยธรรมนครศรีธรรมราชและคาบสมุทรไทย ได้มีหลักฐานแน่ชัดว่าพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชเป็นแกนหลักสำคัญที่ก่อให้เกิดพัฒนาการทางอารยธรรมและวัฒนธรรมในทุกสาขามาตั้งแต่อดีต ด้วยเหตุนี้จึงยากที่จะปฏิเสธว่าพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้มีบทบาทอย่างสำคัญที่ส่งผลให้นครศรีธรรมราชกลายเป็น “เมืองแม่ทางวัฒนธรรม” ของภูมิภาคนี้

ศรีศักร วัลลิโภดม (2531, หน้า 9-10.) กล่าวสนับสนุนในเรื่องนี้ว่า อ่างใน ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล ว่า “...พระเจดีย์องค์นี้เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองของเมือง นครศรีธรรมราช เพราะได้กลายเป็นแบบอย่างให้แก่สถาปัตยกรรมอื่นๆ องค์ สร้างขึ้นมาในสมัยหลังๆ ในทำนองเดียวกันกับพระเจดีย์บรมธาตุไชยา พระเจดีย์พระธาตุ นครศรีธรรมราชกลายเป็นเจดีย์ที่ส่งอิทธิพลในทางสถาปัตยกรรมไปยังเจดีย์ในเขตต่างๆ ทางภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย...” ผลการศึกษาที่อ้างถึง แสดงให้เห็นแนวคิดที่เกี่ยวกับวิวัฒนาการและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้อย่างชัดเจน กล่าวเฉพาะพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชของคัมภีร์ปัจจุบันมีหลักฐานทางโบราณคดีเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าได้มีอิทธิพลทาง

สถาปัตยกรรมต่อพระเจดีย์ทรงลังกาทั้งมวลในภาคใต้ เช่น เจดีย์ที่วัดพะโคะ, เจดีย์ที่วัดจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ เจดีย์ที่วัดเจดีย์งาม อำเภอรโนด จังหวัดสงขลาและเจดีย์ที่วัดตะเขียน ตำบลบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ส่วนในภาคกลาง นอกจากเจดีย์ในพระนครศรีอยุธยาจะได้รับอิทธิพลจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชแล้ว เจดีย์อีกหลายองค์ในกำแพงเพชรและสุโขทัยก็ได้รับอิทธิพลจากพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ด้วย เช่น เจดีย์ที่วัดศรีพิจิตรกิริยิตถ์อาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย, เจดีย์วัดช้างรอบ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร, เจดีย์ที่วัดช้างล้อม อำเภอศรีสัชนาลัย และเจดีย์ช้างล้อม วัดสรศักดิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น ในทำนองเดียวกันเจดีย์หลายองค์ในภาคเหนือก็ได้รับอิทธิพลจากพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ เช่น เจดีย์วัดสวนดอก เจดีย์ที่วัดอุโมงค์อารยมนทล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และเจดีย์วัดป่าแดงหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเมืองใหญ่ของภาคใต้ ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยิ่งใหญ่กว่าเมืองใดๆ ในภาคใต้ ในฐานะที่เคยเป็นเมืองเจ้าพระยามหานคร มีเมืองประเทศราชใหญ่น้อยขึ้นอยู่กับการปกครองนครศรีธรรมราช และเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้ ทั้งนี้ยังก่อให้เกิดศิลปวัฒนธรรม โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศาสนา ภาษา วรรณกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ คู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญ และยังเผยแผ่ไปยังเมืองต่างๆ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งรวมความเชื่อ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วภาคใต้ ซึ่งมีองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัด ความเชื่อที่เกี่ยวกับวัดมักจะเกี่ยวข้องกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์และสิ่งอื่นๆ ที่ปรากฏในวัด ซึ่งพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

2.1.3 เอกสารที่เกี่ยวกับความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

นักวิชาการกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ดังนี้

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ (2537, หน้า 3-6) ได้กล่าวถึงความเชื่อที่มีต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า ชาวบ้านเชื่อกันว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์มีสระกว้างยาวด้านละ 8 วา ลึก 8 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้างๆ ผูกด้วยปูนเพชรทั้ง 4 ด้าน ภายในสระนั้นทำเป็นสระเล็กขึ้นสระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา ใส่ น้ำพ่นพิษนาเคมีแม่ขันทองคำใส่ผอบทองคำบรรจุพระทันตธาตุลอยอยู่ในสระนั้น กับมีทองคำ 4 ตุ่มแต่ละตุ่มหนัก 38 คนหามตั้งอยู่สี่มุมสระด้วยกัน

ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล (2529, หน้า10-13) ได้กล่าวถึง ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า การนำสิ่งมีค่าต่างๆ เช่น แหวน ตุ่มหู เงินตรา ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง เป็นต้น มาถวายพระบรมธาตุเจดีย์จะทำให้ชีวิตมีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง

ศรีศักร วัลลโภดม (2539, หน้า162) ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า ผู้ใดได้มีโอกาสไปสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์แล้วมักจะบูชาเหรียญพระบรมธาตุ

เจดีย์หรือวัดอุโมงค์เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกลับไปบูชาเป็นเครื่องรางของขลังประจำตัว เพราะเชื่อว่าสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์สามารถป้องกันคุ้มครองจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงได้

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ มีหลายอย่าง เช่น เชื่อว่าภายในพระบรมธาตุเจดีย์มีสระน้ำ มีทองคำ เชื่อว่าการนำสิ่งของมีค่าไปถวายพระบรมธาตุเจดีย์ จะทำให้ชีวิตมีความสุข เชื่อว่า เครื่องรางขลังที่สร้างเป็นรูปพระบรมธาตุเจดีย์ใช้ป้องกันตัวได้ เป็นต้น

2.1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับอานิสงส์ของการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์พระบรมสารีริกธาตุ

ปรีชา นุ่นสุข (2523, หน้า 97-118) กล่าวว่า ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา นครศรีธรรมราชมีมรดกที่บรรพชนได้สั่งสมเอาไว้อย่างมากมาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปกรรม ศาสนา ภาษา วรรณกรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น ศิลปะวัฒนธรรมเหล่านี้บรรพบุรุษได้สั่งสมและสืบทอดมาให้อยู่กลานมาจนปัจจุบันนี้

นครศรีธรรมราชจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์มาโดยตลอด เมืองนี้จึงเปรียบเสมือนเมืองดักศิลาหรือมหาวิทยาลัยทางศาสนาที่มีชื่อเสียงบนคาบสมุทรลพบุรี หลักฐานที่สามารถยืนยันความจริงข้อนี้ได้อย่างมั่นคงคือ โบราณวัตถุ โบราณสถาน เทวสถาน และศิลปวัตถุยุคสมัยต่างๆ เป็นจำนวนมากที่พบกระจัดกระจายอยู่ทุกส่วนของ นครศรีธรรมราช

จากคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ก่อให้ชาวปักษ์ใต้เกิดวิถีชีวิตที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาดังกล่าวมากมาย วิถีชีวิตและความเชื่อเหล่านั้นได้สะท้อนออกมาในหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพลงร้องเรือ สำนวน ภาษา และประเพณี เป็นต้น

ประเพณีที่เป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีหลายประเพณี “ประเพณี แห่ผ้าขึ้นธาตุ” เป็นสัญลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราชหนึ่ง เพราะประเพณีนี้ไม่มีปฏิบัติกันที่ใดในประเทศไทย นอกจากเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นประเพณีที่ชาวนครและพุทธศาสนิกชนจากต่างแดนได้ร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธา นำเงินที่ได้จากการบริจาค่นั้น ไปซื้อผ้ามาเย็บต่อกันเข้าให้เป็นแถบยาวนับพันหลา แล้วแห่ผ้าขึ้นไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำแถบผ้านั้นไปพันโอกรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

สมัยก่อนพุทธกาล ชาวอินเดียส่วนใหญ่มีความเชื่อในสิ่งลี้ลับอยู่มาก โดยเฉพาะในศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อในเรื่องเทพเจ้าทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง จึงเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีเทพเจ้าเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ทำลาย เทพเจ้าจึงมีความสำคัญแก่ชีวิตพราหมณ์เป็นที่สุด การกระทำทุกสิ่งทุกอย่าง

ของพราหมณ์จึงคำนึงถึงเทพเจ้าก่อนสิ่งอื่นใด เพราะเชื่อว่าหากการกระทำใดไม่ถูกอหิยาศัยของเทพเจ้า จะนำมาซึ่งความวิบัติได้ ดังนั้น วิธีการกระทำที่ดีที่สุดเพื่อให้ถูกใจเทพเจ้าคือ การเช่นสรวงบูชากราบไหว้ การเช่นสรวงบูชากราบไหว้เทพเจ้าจึงกลายเป็นวัตรที่ต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

ประเพณีการแห่ผ้าขึ้นธาตุอันเป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนคร และชาวเมืองใกล้ไกล และยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธองค์เป็นที่พึ่งทางใจนี้ นับเป็นประเพณีที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวนคร และพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกันหล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงสืบมาช้านานแล้ว

สรุปว่าประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราช เพราะประเพณีนี้ไม่มีปฏิบัติกันที่ใดในประเทศไทย นอกจากเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น เป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนคร และชาวเมืองใกล้ไกล และยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งทางใจ ประเพณีที่เกิดจากความเชื่อของชาวนครศรีธรรมราชที่ว่า ถ้าจะทำบุญ ให้ได้บุญจริงๆ ต้องทำบุญต่อพระพุทธองค์ หรือใกล้ชิดพระพุทธองค์มากที่สุด พระบรมธาตุเจดีย์จึงเป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระพุทธเจ้า เพราะว่าภายในพระเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ นับเป็นประเพณีที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวนคร และพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกันหล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงสืบมาช้านาน ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุยังก่อให้เกิดประเพณีที่เกี่ยวข้องอีกประเพณีหนึ่งคือ ประเพณีนำของมีค่า ของแปลกหาได้ยากมาถวายเพื่อบูชาพระบรมธาตุอีกด้วย

ศรีศักร วัลลิโภดม (2543, หน้า 14) กล่าวว่า พระมหาธาตุเจดีย์คือศูนย์กลางการจาริกแสวงบุญที่คนจากท้องถิ่นต่างๆ ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ผลัดกันเข้ามาบูชากราบไหว้เป็นประจำ เท่าที่สังเกตเห็น บรรดาบุคคลมากมายหลายกลุ่มเหล่าที่เข้ามาไหว้นับถือลัทธิและระบบความเชื่อที่แตกต่างกันด้วย แต่ว่าทุกคนมีสิ่งหนึ่งที่ร่วมกันคือพระมหาธาตุเจดีย์ อันเป็นสิ่งสักการะสูงสุด เมื่อกราบไหว้พระเจดีย์แล้วก็ไปประกอบพิธีตามวิหารหรือศาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพ

กรมการศาสนา (2538, หน้า 12) กล่าวว่า กิริยาอาการที่นอบน้อมกราบไหว้ด้วยจิตใจคิดเทิดทูนคุณสมบัติและอุปคุณไว้สูงเลิศ น้อมเข้าไปซึ่งของบริโภค และพัสตุน่าชื่นใจ เช่นดอกไม้ของหอม เรียกว่า อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส คล้อยตามคำสอน ไม่ฝ่าฝืนคำสั่งโดยเคร่งครัด เรียกว่า ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติตาม ปฏิบัติบูชานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญมาก สามารถจะดำรงพระพุทธศาสนาให้ยืนนานยิ่งกว่าการบูชาด้วยพัสตุสิ่งของ หมายความว่า การประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมหรือจะความทำให้บริสุทธิ์ สว่างและสงบ สำคัญกว่าวัสดุภายนอก

ปิ่น มุทุกันต์ (2535, หน้า 257) กล่าวว่า การบูชาตามหลักของศาสนาพุทธ เป็นหลักปฏิบัติที่เต็มไปด้วยเหตุผล มีเงื่อนไขครบถ้วน หมายถึงการแสดงบูชาออกมาภายนอก

ประกอบด้วยอุปกรณ์บางอย่าง เช่น รูปเทียน ดอกไม้ โคมไฟ ธงทิว และอื่นๆ ตามความนิยมของใช้ประกอบในการบูชาเหล่านี้รวมเรียกว่า “เครื่องสักการะ” แปลว่า เครื่องประกอบพิธีการ

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (2542, หน้า 4091) กล่าวว่า พุทธศาสนิกชนทั่วภาคใต้ถือกันว่าพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่แท้จริงแห่งองค์สมเด็จพระโคตมศากยมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งถือกันว่าผู้ใดได้กระทำสักการบูชาพระบรมธาตุแห่งนี้ ย่อมเกิดสิริมงคลแก่ตนและครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้ จึงเกิดประเพณีงานบุญอย่างหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภาคใต้คือ ประเพณีการนำสิ่งของมีค่าไปถวายเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมธาตุหรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการบูชา ซึ่งเรียกกันตามภาษาถิ่น “บูชาพระธาตุ” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ชาพระธาตุ”

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (2542, หน้า 4105) กล่าวว่า การบูชาพระบรมธาตุด้วยวิธีปฏิบัติบูชา นอกจากชาวพุทธในภาคใต้อาจนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุแล้วยังบูชาด้วยวิธีปฏิบัติบูชาหลายลักษณะ ที่ทำกันเป็นธรรมเนียมประเพณีมีดังนี้คือ

1. ปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ คือ การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์หรือบูรณะ หรือถวายเป็นอามะลาในด้านการมีความสามารถพิเศษเป็นเครื่องบูชา
2. เดินทางไปนมัสการโดยเฉพาะและกระทำอย่างเป็นพิธีรีตอง เริ่มด้วยการตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่ จัดเตรียมเครื่องสักการบูชาอย่างครบถ้วน และตั้งจิตอธิษฐานที่จะประพฤติให้เป็นคนดี เป็นการสักการบูชา
3. บรรพชาหรืออุปสมบทบูชาพระบรมธาตุ โดยการไปทำพิธีที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร\
4. บรรดานักแสดงพื้นเมืองกล่าววมัสการก่อนการแสดง หรือแสดงเพื่อบูชาพระบรมธาตุโดยเฉพาะ เรียกตามภาษาถิ่นว่า “เล่นหาวายพระธาตุ”
5. จัดพิธีหรือประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อการบูชาพระบรมธาตุ เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันวิสาขบูชา และวันมาฆบูชา ที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ตรี อมาตยกุล (2531, หน้า 385) กล่าวไว้ในเมืองเหนือและเมืองใต้ว่า ก่อนที่จะจัดพิธีพืชมงคลประจำจังหวัดนครศรีธรรมราชขึ้นนี้ ก็เนื่องจากสมบัติของวัดพระมหาธาตุซึ่งประชาชนที่ไปนมัสการมีศรัทธาบริจาคไว้เป็นจำนวนมาก แต่มักจะเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทอง แหวน ต่างหู สร้อยข้อมือ เงินเหรียญ พระพุทธรูปเงินทองต่างๆ เสียโดยมาก ของเหล่านี้เก็บรวบรวมไว้ในวิหารเขียน ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2470 ในเมื่อราชบัณฑิตยสถานมีการขยายโครงการจัดพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมืองขึ้น นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในโครงการขยายพิพิธภัณฑสถานของราช

บัณฑิตยสภาด้วย กรมศิลปากรได้ประกาศรับเป็นสาขาพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัด นครศรีธรรมราช ให้ชื่อว่า “ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑ์สถาน”

นพวัฒน์ สมพิน (2543, หน้า 1) กล่าวว่า ปรัชญาความเชื่อกับเรื่องการประดับ ตกแต่งยอดเยี่ยมโดยทั่วไปนั้น จากการได้สอบถามจากผู้รู้และผู้อาวุโส ต่างก็ได้ให้ความเข้าใจ ตรงกันว่า การที่สามารถนำเอาสิ่งของมีค่าต่างๆ มาประดับตกแต่งบนปียอดได้นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนมั่งมี ความมีบุญบารมีของเจ้าของสิ่งของเหล่านั้น ส่วนความเชื่ออื่นๆ ก็คือมีความเชื่อว่าผู้ที่นำเอาสิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น มาถวายเพื่อประดับตกแต่ง ปียอดองค์เจดีย์ เพราะเชื่อว่าสิ่งของเหล่านี้เป็นของมีค่า สมควรอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้านคูเมือง มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหมด เพื่อผู้ที่มาสักการบูชาเห็นแล้วเกิดความประทับใจ การประดับตกแต่งปียอดเจดีย์ต่างๆ ที่เห็นอยู่ในสยามประเทศ มักเป็นสิ่งของมีค่าที่นิยมประดับร่างกาย เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง กำไล เป็นต้น เพราะเชื่อกันว่าเป็นการทำบุญที่มุ่งเป็นพุทธบูชา แต่สำหรับชาวพุทธในนครศรีธรรมราช ยังเชื่อเพิ่มเติมไปอีกว่า เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิดเป็นนิรันดร์อีกโสดหนึ่งด้วยใจ

บริพัตร (2539, หน้า 70) กล่าวว่า เครื่องบูชาสักการะที่ใช้ในงานบรรจุพระบรมธาตุเจดีย์ เมื่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เสร็จแล้วจะต้องบรรจุพระบรมธาตุไว้ในองค์เจดีย์ โดยมีสิ่งสักการบูชาดังนี้ แร่กาย แร่ใจ แร่ศรัทธา ดอกไม้ ธูป เทียน สรงน้ำด้วยน้ำอบน้ำหอม ทองคำ เงิน นาค อัญมณี รัตนชาติแก้วแหวนเงินทอง เสบียงอาหาร ฉัตร พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง ข้าวตอก ดอกไม้ พาน ถาดทองเหลือง พระพิมพ์เงิน พระพิมพ์ทองคำ เอาทองคำ เงิน มาหล่อเป็นอิฐ แผ่นทอง ฆ้องทองคำ ใส่กำไลมือเงิน ทองคำหล่อเป็นรูปเรือ กระโถนทองคำบรรจุแหวนทองคำ มงกุฎแก้วมรกต ปิ่นทอง พานทองคำ

ศรีศักร วัลลิโภดม (2543, หน้า 41-45) กล่าวว่า การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้น การจัดให้มีประเพณีพิธีกรรมขึ้นตามระยะเวลาที่กำหนดนับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการปกครอง เพราะมีแต่ความเชื่ออย่างเดียวนั้นเป็นเรื่องของนามธรรมที่แลเห็นยาก จึงต้องแสดงออกด้วยการกระทำ คือประกอบพิธีกรรมเพื่อให้บุคคลทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายปกครองและผู้อยู่ภายใต้ การปกครองมาพบปะสังสรรค์กัน ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน การประกอบพิธีกรรมจึงมีความหมายสำคัญเป็น 3 อย่างด้วยกัน

1. เป็นการชักนำผู้คนที่อยู่ร่วมกันในกลุ่มเดียวกันหรือในสังคมเดียวกันมาพบปะกัน ก่อให้เกิดความรู้จักและสัมพันธ์กันขึ้น
2. การสื่อความหมายให้เข้าใจกันในการอยู่ร่วมกันเพราะเรื่องของพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารทั้งสิ้น เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก็คือการประกาศให้บุคคลทุก

ฝ่ายทั้งในราชอาณาจักรและนอกราชอาณาจักรทราบถึงความชอบธรรมในการเป็นพระมหากษัตริย์
นั่นเอง ข่าวดสารที่ออกไปนั้นเป็นเครือข่ายที่มีปริณทกกว้างขวางกว่ากลุ่มที่มาร่วมประกอบพิธีด้วยซ้ำ

3. เป็นเรื่องทางด้านจิตใจ ที่เป็นผลมาจากทั้งความเชื่อและการกระทำในการ
ประกอบพิธีกรรม คือเมื่อกระทำถูกต้องตามประเพณีแล้วเชื่อว่าเป็นสิริมงคลทำให้เกิดความสบายใจ
และมั่นใจ จนเป็นการยอมรับอะไรต่างๆ ร่วมกันได้

ความเชื่อในเรื่องสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งผูกพันอยู่ในชีวิตและวัฒนธรรมของ
คนในสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง เป็นความเชื่อที่เน้นด้วยการแสดงออกในประเพณีพิธีกรรมที่มีทั้ง
ศาสนาและไสยศาสตร์ผสมผสานกัน ทำให้เกิดสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมในเวลาเดียวกัน จนอาจ
กล่าวได้ว่า คนในสังคมไทยแต่อดีตจนปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล องค์กรของรัฐ หรือเอกชน
จะทำอะไรมักจะสัมพันธ์กับการประกอบประเพณีพิธีกรรมอยู่เรื่อย ๆ เมื่อพิจารณาให้ดีก็อาจเรียกได้
ว่า เป็นความเชื่อในเรื่องประเพณีพิธีกรรมเป็นสำคัญ

สุพัตรา สุภาพ (2531, หน้า 107) กล่าวว่า "วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุก
สิ่งทุกอย่าง อันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่ม
ใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ในการปฏิบัติ การจัด
ระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้
ประโยชน์จากธรรมชาติ"

สรุปว่า พระบรมธาตุเจดีย์และพระบรมสารีริกธาตุ นั้นถือว่าเป็นปูชนียสถานวัตถุที่
ทรงด้วยคุณค่า ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นสิ่งที่สูงค่า ควรแก่
การเคารพบูชาอย่างสูงสุด คติความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ รวมถึงประเพณีที่
เกี่ยวเนื่องกับการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ล้วนมีคุณค่าสำหรับจิตใจ โดยเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ
ของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้ไกล โดยเอาพระบรมธาตุเจดีย์เป็นจุดศูนย์รวมแห่งการเกิดประเพณี

2.1.5 เอกสารที่เกี่ยวกับตำนานและประวัติพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชชั้นและตำบลที่ตั้ง

วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ (, 2521, หน้า 444) วัดพระมหาธาตุฯ เป็นพระ
อารามหลวงชั้นเอก ชนิด “วรมหาวิหาร” ซึ่งในประเทศมีเพียง 6 วัด เดิมเรียกว่า “วัดพระบรมธาตุ”
ต่อมาได้มีประกาศแผนกสังฆการี กระทรวงธรรมการ เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ 30
กันยายน 2458 ให้เรียกว่า “วัดพระมหาธาตุ” ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองโบราณ ปัจจุบันมีถนนราชดำเนิน
ตัดผ่านหน้าวัด ในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

เมื่อ พ.ศ.2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จ
ประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ทรงเห็นว่าสมควรมีพระสงฆ์มาดูแลวัดพระมหาธาตุเป็นประจำ จึง
รับสั่งให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพรกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรง

ตำแหน่งอุปราชมณฑลปักซีได้ ให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลามีชัย (ปัจจุบันเป็นตำบลในเมือง) อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีพระครูวินัยธร(นุ่น) เป็นหัวหน้าให้มาจำพรรษาดูแลรักษาวัด จึงมีพระสงฆ์อยู่ประจำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุ จุดเด่นอยู่ที่พระเจดีย์องค์ใหญ่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน ทุกวันจะมีพุทธศาสนิกชนจากที่ต่าง ๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เดินทางมาสักการบูชาเป็นประจำ บางพวกได้จัดผ้าห่มแห่กันมาเพื่อพาขึ้นไปห่มห่อพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำเครื่องประดับตกแต่ง มีปิ่นปักผม สร้อย แหวน ต้มหูและเข็มขัดเงิน นาก และทองมาถวายไว้เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองมาถวายเป็นพุทธบูชาบ้าง ดังนั้นวัดพระมหาธาตุ จึงมีศิลปวัตถุโบราณหลายร้อยหลายพันชิ้น และเป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองตลอดมา

งานสำคัญประจำปี วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดศักดิ์สิทธิ์มีขวัญโบราณเก่าแก่ เป็นศูนย์รวมจิตใจศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก และเป็นบ่อเกิดงานสำคัญๆ กลายเป็นงานประเพณีประจำปีของวัดและบ้านเมืองไปแล้ว มีอยู่หลายงาน คือ

1. งานมาฆบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันสำคัญ เพราะเป็นวันคล้ายวันจตุรงคสันนิบาต ได้มีพุทธบริษัททั้งหลายมาจากส่วนภูมิภาคต่าง ๆ นำดอกไม้ ธูปเทียน มาทำพิธีบูชาทักษิณาเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์อย่างคึกคักล้นหลาม และบางหมู่บ้าน บางตำบลและบางอำเภอได้รวมคณะ จัดเป็นกระบวนแห่ผ้าเป็นแถวยาวเหยียดด้วยเครื่องประโคมดนตรี มีกลองยาวเป็นต้น นำขึ้นบูชาพระบรมธาตุ และมีการสรงน้ำพระบรมธาตุ เป็นประจำทุก ๆ ปี เป็นการระลึกถึงวันพระธรรม

2. วันสงกรานต์ ในเดือน 5 เป็นวันสิ้นปีเก่าขึ้นปีใหม่ตามประเพณีไทยแต่เก่าก่อน มีการแห่แห่นางพระพุทธสิหิงค์ซึ่งเป็นพระประจำเมือง ไปประดิษฐานที่สนามหน้าเมือง ทำพิธีให้ประชาชน ได้สรงน้ำ และมีการสรงน้ำองค์พระบรมธาตุที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีการทำบุญเลี้ยงพระบังสุกุลตามประเพณี

3. งานวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จัดเป็นวันสำคัญ เพราะเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนจากส่วนภูมิภาคต่าง ๆ หลั่งไหลกันมาทำพิธีวิสาขบูชาทักษิณาเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุ เป็นประเพณีประจำปี เป็นการระลึกถึงวันพระพุทธ

4. งานอาสาฬหบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันสำคัญเพราะเป็นวันคล้ายวันพระสงฆ์องค์แรกได้เกิดขึ้นในโลก เนื่องจากพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ฟังปฐมเทศนาธรรมจักร

กับปวัตตสูตร ได้ดวงตาเห็นธรรมขอบรรพอุปสมบทเป็นองค์แรก เมื่อถึงวันเช่นนี้ พุทธบริษัทได้หล่อโหลมาวัดพระมหาธาตุ เพื่อดักบาตรรูปเทียนแก่พระภิกษุสามเณร เสร็จแล้วทำพิธีอาสาฬหบูชา ทักขิณาเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นการน้อมระลึกนึกถึงวันพระสงฆ์

5. งานเดือนสิบ เดิมจัดทำที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แต่ต่อมาทางการบ้านเมืองได้นำไปจัดที่สนามหน้าเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นงานประจำปีใหญ่โต 10 วัน 10 คืน ประชาชนได้หล่อโหลมาจากจังหวัดต่าง ๆ มาเที่ยวชมงานกันอย่างคับคั่ง และได้เข้าชมมัสการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ บางพวก บางคณะ ได้จัดนำเอาสิ่งของ ขนม พอง ลา อาหารลงถาดตกแต่งประดับประดาสวยงาม เรียกว่า “หมรับ” แล้วจัดเครื่องประโคมดนตรี มีกลองยาวแห่แห่นเป็นกระบวน เรียกว่า “ยกหมรับ” นำไปทำบุญงานเดือนสิบที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมากมายล้นหลาม ทำพิธีถวายเสร็จแล้วมีการนิมนต์พระบั้งสุกุลอัฐิบรรพบุรุษ แล้วเที่ยวชมมัสการสักการบูชาพระศักดิ์สิทธิ์ และบริจาคเงินช่วยบำรุงรักษาบูรณะเจดีย์ในตู้ตามวิหารต่างๆ และดักบาตรพระ สะเดาะพระเคราะห์ ด้วยการสนุกสนานเบิกบานใจ เป็นประเพณีประจำปี

6. งานดักบาตรเทโวหรืองานวันพระเสด็จ ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันออกพรรษา จัดเป็นวันสำคัญคล้ายวันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ลงที่ประตู่ สังกัสนคร พุทธศาสนิกชนถือเป็นวันสำคัญ จะต้องจัดข้าวปลาอาหาร ขนมต้ม ไปดักบาตรทำบุญที่วัดต่างๆ ในแรมค่ำ เดือน 11 เรียกว่า “ดักบาตรเทโวหรือดักบาตรพระเสด็จ”

ส่วนทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้มีพ่อค้าข้าราชการ และประชาชนได้นำข้าวปลาอาหาร ขนมต้ม ไปดักบาตรเทโว ที่หน้าวิหารพระพุทธบาทเป็นประจำ

การกระทำเหล่านี้ที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบต่อกัน จะได้รับความนิยมนิยมชอบแพร่หลายขยายไปทั่วประเทศไทย จนกลายเป็นประเพณีที่ต้งาม เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ สมควรอย่างยิ่งที่อนุชนพวกเราเหล่าลูก ๆ หลาน ๆ จะต้องปกป้องรักษาประเพณีอันดีงามนี้ให้ยืนยงคงอยู่ตลอดไป

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีโบราณสถานที่สำคัญและโบราณวัตถุที่หาค่าประมาณมิได้อย่างมากมายที่เก็บอยู่ในพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและโบราณสถานที่สำคัญแล้ว วัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชยังเป็นบ่อเกิดและแหล่งรวมของผู้คน ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวเนื่องกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ โดยไม่มีปรากฏที่ใดในประเทศไทย

ปรีชา นุ่นสุข (2530, หน้า 147) กล่าวไว้ในบทบาทของพระบรมธาตุเจดีย์ : พิจารณาจากเครื่องสักการะ ว่าโดยที่องค์พระบรมธาตุเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จึงปรากฏว่ามีผู้นำสิ่งของต่าง ๆ มาสักการะเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันนี้ทางวัด

ด้วยความร่วมมือของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ได้สำรวจทำบัญชีสิ่งของที่มีผู้มาสักการะ ซึ่งทางวัดเก็บไว้ในวิหารโพธิ์ลังกาและวิหารเขียน พบว่ามีสิ่งของทั้งหมดจำนวน 40,162 ชิ้น

ปรีชา นุ่นสุข (2530, หน้า 147) กล่าวว่า องค์พระมหาธาตุเจดีย์เป็นที่เคารพบูชาของชาวปักษ์ใต้ทั้งมวลยิ่งนัก ถึงปีมีผู้จัดผ้ามาห่มองค์พระมหาธาตุเสมอ ลางกลุ่มลางพวกทำต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวายเป็นพุทธบูชา ลางคนเมื่อมานมัสการเกิดความเลื่อมใส เกิดปิตุชาบชานถึงกับน้ำตาตก ปลดเปลื้องเครื่องประดับที่ตกแต่งมา เป็นต้นว่า แหวน สร้อย กำไล ปิ่นปักผม ต่างหู เข็มขัดเงิน ทอง ฯลฯ อุทิศถวายเป็นพุทธบูชา ลางหมู่ลางพวกถึงเวลาถึงงานสมโภชประจำปีจะต้องหาทางมาไหว้พระมหาธาตุมิได้ขาด ที่ไหนขัดสนยากจนก็พยายามรวบรวมเงินไว้ มุงมันบากบันมาถึงจนได้ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ลำบากทุรกันดารอย่างไร องค์พระมหาธาตุเจดีย์แห่งนี้เปรียบเสมือนศูนย์รวมแห่งจิตใจของชาวปักษ์ใต้มาแต่โบราณ แม้ทุกวันนี้ก็ไม่เสื่อมคลาย

2.1.6 เอกสารเกี่ยวกับบุคคลสำคัญที่มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และบัญชีเครื่องพุทธบูชา

ปรีภทร (2539, หน้า 269) กล่าวว่า อาณิสสในการสร้างกุศลกับพระบรมสารีริกธาตุ ถวายฉัตรยอดพระเจดีย์ ได้รับการเคารพยกย่อง เกิดในชาติตระกูลสูง มีสง่าราศี ถวายทองคำ ทำให้ผิวพรรณงาม เปล่งปลั่ง อุดมมั่นคง ถวายเงิน ใจสว่างไสว อยู่เย็นเป็นสุข ถวายอัญมณีสถิตมีกายทิพย์สว่าง มีราศี มักประสบโชคดี ถวาย บรรจุพระเครื่อง มีกำลังใจต่อสู้กับอุปสรรค มักมีคนช่วยเหลือเวลามีปัญหา ถวายแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ มีราศีผิวพรรณงาม ใจสว่างอบอุ่นใจ ถวายอิฐ หิน ปูน ทราย มีความมั่นคงในชีวิต ใจค่อนักแน่นไม่โลเล สร้างองค์พระเจดีย์ มักได้สิ่งอันพึงปรารถนา สุขภาพดี ไม่มีวันอดตาย ถวายธงหลากสีประดับองค์พระธาตุ มีสง่าราศี กายทิพย์สว่าง ถวายโคมไฟให้แสงสว่าง, เทียน ใจสว่างชีวิตสะดวกสบาย มีอุปสรรคน้อยลง มีปัญญาธรรมสูงขึ้น เบิกทางสู่ทิพย์เนตร ถวายอกไม้อันบริสุทธิ์ต่างๆ สุขสงบใจ ใจสะอาดสดชื่นผ่องแผ้ว ถวายรูปเครื่องหอมต่าง ๆ อบอุ่นมั่นคงในใจ ใจสว่างมีอุปสรรคน้อยลง มีกลิ่นกายสะอาด รู้สึกสดชื่นเสมอ ถวายแผ่นหินปูพื้นพระเจดีย์ มีบารมีดี มีสมาธิดีขึ้นมีเวลาปฏิบัติธรรมมากขึ้น ถวายกระຈกสีประดับองค์พระธาตุเจดีย์ กายทิพย์สว่าง มีสง่าราศี คนศรัทธาเห็นความดีในตัว ถวายผ้าเหลืองครององค์พระเจดีย์เพิ่มเนกขัมมบารมี ใจสงบขึ้น มีโอกาสได้ วิมุตติธรรมเร็วขึ้น สรงน้ำพระธาตุ ใจสะอาดสงบสว่างขึ้น กายและใจชุ่มชื้นแจ่มใส สุขภาพดี ถวายข้าว อาหาร เวรข้าวบูชาพระธาตุ อุดมสมบูรณ์ อิ่มอกอิ่มใจ สุขภาพดี เวียนเทียนรอบองค์พระธาตุเพิ่มวิสัยปัจจัยแห่งกุศลธรรม เป็นสิริมงคล ช่วยยกระดับ จิตให้สูงขึ้น สะอาดขึ้น แสดงความเคารพอย่างสูงสุดต่อพระธาตุจากใจจริงเป็นที่เคารพยกย่อง มักไม่มีใครเข้าใจผิดหรือมองอะไรผิด ๆ ได้บารมีวิมุตติธรรมจากพระธาตุ พาไปสู่วิสุทธิมรรค ผล นิพพานได้เร็วยิ่งขึ้น เป็นเจ้าภาพหรือมีส่วนช่วยจัดงานฉลองพระธาตุ ประสบสุขในชีวิตโดยทั่วไปแทบทุกด้าน อุดมมั่นคง มีคนเคารพยกย่องช่วยเหลือเสมอ บุรณะซ่อมแซมเจดีย์

พระบรมธาตุ สุขภาพดี อายุยืน รูปร่างหน้าตาผิวพรรณดี มีฐานมั่นคง สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ชีวิตมั่นคงสุขสมปรารถนาทุกด้าน เป็นที่เคารพยกย่อง ได้มรรคผล นิพพานเร็วขึ้น ถวายพระบรมธาตุเพื่อบรรจุในเจดีย์ เป็นที่เคารพยกย่อง สุขสมปรารถนาในชีวิต ประสบพบเจอแต่สิ่งดีงาม ได้ อริยมรรคผลนิพพานเร็วขึ้น ถวายภาชนะบรรจุพระบรมธาตุในเจดีย์ มีชีวิตมั่นคง ปลอดภัย มั่งคั่ง มีบริวารดี มีเกียรติ เป็นที่ยกย่อง ถวายบทสวด เทปมนต์สวดบูชาพระธาตุ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญ จากคนทุกหมู่เหล่า ได้ยินได้พบแต่สิ่งดีงาม เสียใจเพราะ มีวาจาตรงตาม มีสมาธิดี

แน่งน้อย ปัญจพรรค (2534, หน้า 57) กล่าวว่า จุดประสงค์ของการบูชาพระธาตุนอกจากความต้องการที่แสดงออกซึ่งความเคารพบูชาอย่างบริสุทธิ์แล้ว พุทธศาสนิกชนอาจบูชาพระธาตุหรือบูชาพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ด้วยจุดหมายอื่นๆ อีกหลายอย่าง

1. เพื่อต้องการบุญกุศลอันสูงส่ง และผลบุญนั้นบันดาลให้ตนพบสิ่งที่ดีในวันข้างหน้า หรือในภพหน้า
2. เพื่อต้องการความสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ความสำเร็จในกิจการที่ตนมุ่งหวัง
3. เพื่อต้องการแสดงฝีมืออุทิศบูชาโดยเฉพาะ
4. เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง
5. เพื่อแก้บน
6. เพื่อให้พ้นจากสิ่งชั่วร้าย มีบางสิ่งบางอย่างที่เก็บไว้แล้วรู้สึกว่าจะไม่เป็นมงคลแก่ตน ก็นำมาบูชาเพื่อว่าสิ่งนั้นๆ จะไม่เป็นโทษแก่ตน

สรุปว่า ความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการสักการบูชาพระธาตุ และพระบรมสารีริกธาตุ ย่อมส่งผลให้ผู้กระทำ เจริญสมบูรณ์พร้อมด้วยรูปสมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยโภคสมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยคุณสมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยทรัพย์สมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยบริวารสมบัติ และอริยสมบัติ เจริญด้วย ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ตราบจนกระทั่งเข้าสู่พระนิพพานตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุมแพ ศรีปัญญา (2543, หน้า 1) ได้วิจัยเกี่ยวกับคติความเชื่อของชาวยโสธรที่มีต่อประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุพระอานนท์ พบว่า เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุสามารถแบ่งออกได้เป็น คติความเชื่อเกี่ยวกับการสะเดาเคราะห์บ้านเมือง และการบ่าบน คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญการสงฆ์ และการเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุ ตลอดจนการจัดงานบุญมหาชาติหรือบุญแห่แหวดเป็นส่วนเสริมทำให้งานนมัสการพระบรมธาตุพระอานนท์มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ส่วนคติความเชื่อเกี่ยวกับองค์ประกอบของพิธีกรรม และขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมจะ

เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในเรื่องของบุคคล สถานที่ ช่วงเวลา การแก้บน ซึ่งคติความเชื่อในเรื่องดังกล่าวข้างต้นพระธาตุพระอานนท์สามารถแสดงปาฏิหาริย์ให้คุณให้โทษแก่ประชาชนชาวจังหวัดยโสธร และจังหวัดใกล้เคียง ดังนั้นวิถีชีวิตชาวจังหวัดยโสธรและจังหวัดใกล้เคียง จึงมีความผูกพันเคารพศรัทธาต่อองค์พระธาตุพระอานนท์มาโดยตลอดตั้งแต่สมัยปู่ย่า ตายาย หากมีความเดือดร้อนเรื่องสิ่งใดก็จะไปกระทำพิธีบ่าบน เพื่อขอให้องค์พระธาตุพระอานนท์ได้ช่วยเหลือตลอดมานับหลายร้อยปี

ทรงรัตน์ ธนมาลาพงศ์ (2543, หน้า 1) ได้ศึกษาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุนาดูนพบว่า ความเชื่อของชาวนาดูนที่มีต่อพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับชุมชนและสังคม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ฝั โดยยึดตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา ตามเทศกาล และตามโอกาสเป็นสำคัญ เช่น ประเพณีพิธีกรรมวันมาฆบูชา และงานนมัสการพระธาตุนาดูนประจำปี เริ่มตั้งแต่เข้าไปบอกกล่าว ฝัปูตา ฝัอาร์ักษ์ พราหมณ์พื้นบ้านประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีประเพณีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และเทศกาลต่างๆ โดยเชื่อว่า พระบรมสารีริกธาตุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และฝัอาร์ักษ์ประจำสถานที่สำคัญในท้องถิ่นนั้นจะบันดาลให้ตามที่ปรารถนา

สุพจน์ ทองเนื้อขาว (2541, หน้า 147) ได้ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่นพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับระยะเวลาสถานที่ของประเพณีพิธีกรรมประจำปีเป็นแนวความคิดตามความเชื่อเกี่ยวกับฮีต 12 และตามแนวพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ยึดถือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และ ฮีต 12 เป็นหลักมีการกำหนดวันเวลาที่แน่นอน ส่วนพิธีกรรมส่วนบุคคลนั้นเป็นความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามคือถือว่าการทำพิธีวันพุธ และวันสำคัญมีความศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีพิธีกรรมส่วนรวมเป็นการยึดถือตามกำหนดเวลาประกอบพิธีกรรมหลักพระพุทธศาสนา สำหรับทางด้านสถานที่นั้น ที่สำคัญที่สุดก็คือ วัดบ้านขามและพระธาตุขามแก่น เพราะเป็นศูนย์รวมความเชื่อมั่น ศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนา เชื่อว่าถ้าทำครบตามขั้นตอนประเพณีพิธีกรรมนั้นจะมีความศักดิ์สิทธิ์ แล้วทำให้เกิดความสบายอกสบายใจ ได้บุญมาก

วรรณสิริ นุ่นสุข (2545.หน้า ข) ได้ศึกษาคติในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีดอกไม้เงินดอกไม้ทองพบว่า การศึกษานี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าในสังคมพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญกับการให้ทาน การทำบุญ การอุทิศสิ่งของถวายวัด และการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ความศรัทธาต่อศาสนาของพุทธศาสนิกชนนั้นลึกซึ้งสุดหยั่ง มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน และมีความเชื่อในเรื่องผลแห่งการทำความดีและการทำบุญ ดังนั้นคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองจึงมีความสัมพันธ์กับความเชื่อของท้องถิ่นในสังคมพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และคติดังกล่าวยังปฏิบัติอยู่สืบถึงทุกวันนี้

ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ (2544, หน้า 131) ได้ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พบว่า โบราณวัตถุซึ่งเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์วิหารเขียน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เครื่องปั้นดินเผา และศิลาจารึก เกิดจากประเพณีนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ บ้างก็นำสิ่งของที่เป็นผลผลิตจากการประกอบอาชีพของตนมาบูชาพระบรมธาตุ เพื่อความรุ่งเรืองในการประกอบอาชีพ เช่น แหวน กำไล เข็มขัด ต่างหู ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง มงคลวัตถุ เครื่องรางของขลัง เครื่องแก้ว เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องประดับสตรี เนื่องจากพุทธศาสนิกชนมีความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ จึงมีประเพณีการนำสิ่งของมีค่าเพื่อบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เพื่อความเป็นสิริมงคลกับตัวเองและครอบครัว

ทรงสิริ วิชิรานนท์ (2538, หน้า 148) ได้ศึกษา พิธีกรรมเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกสังคมวัฒนธรรม แต่ละพิธีกรรมจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากปรากฏการณ์ทางสังคมทั่วไป กล่าวคือ พิธีกรรมจะแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์โดยมีสัญลักษณ์เป็นสื่อทางรูปธรรม สัญลักษณ์เหล่านั้นล้วนมีความหมายและพลังอำนาจในการสั่งการและก่อให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อถือสิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการยอมรับและความเคารพร่วมกันในสังคม และการกระทำทางสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงในการประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ Social Drama ที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบวิถีการดำรงชีวิตในสังคมนั้นๆ พิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือเหนือธรรมชาติเข้มแข็งและยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่แน่นแฟ้นขึ้น โดยการสร้างความหมายของการอยู่ร่วมกัน มีอารมณ์ ความรู้สึกและการแสดงออกในแนวเดียวกันเมื่อได้ประกอบพิธีกรรม กลุ่มจะมีสำนึกร่วมกัน (Collective Consciousness) และยิ่งพิธีกรรมนั้นๆ ได้กระทำซ้ำ ๆ กันเป็นระยะ ๆ ในช่วงเวลาที่เจาะจงแน่นอน ก็จะทำให้ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ทำให้ผู้วิจัยได้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา เพื่อนำไปใช้เป็นกรอบทฤษฎีในการดำเนินการวิจัยทั้งในด้านองค์ความรู้ที่เป็นฐานคิดในการวิจัย และกรอบแนวทางการวิจัยเรื่อง คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

บทที่ 3

ศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

บทนี้ผู้วิจัยศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งได้นำเสนอในประเด็นดังต่อไปนี้

- 3.1 คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา
- 3.2 รูปแบบของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนา
- 3.3 พัฒนาการของการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา
- 3.4 กำเนิดและพัฒนาการของคติการบูชาสฐูปในพระพุทธศาสนา
- 3.5 รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์
- 3.6 คติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

3.1 คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา

จากการศึกษาในระยะที่ผ่านมาก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจบางประการเกี่ยวกับคติ การบูชาของพุทธศาสนาในสมัยโบราณ โดยเฉพาะการบูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนารูปแบบของการกระทำสักการบูชา และสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพุทธศาสนา โดยผลการศึกษาชิ้นนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากการศึกษาจากศิลปะรุ่นต้นของพุทธศาสนา หลักฐานต่างๆ ที่ยังคงเหลืออยู่และใช้ ในการศึกษา ดังกล่าวนั้นได้แสดงให้เห็นว่า คตินิยมในระดับที่เป็นที่นิยมกันโดยทั่วไปในหมู่ประชาชนที่นับถือพุทธศาสนานั้น พุทธศาสนาได้บูรณาการกันเข้ากับลัทธิและรูปแบบต่างๆ ของศาสนาหรือระบบความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ในระยะเวลานั้น คติดังกล่าวนี้เป็นคติที่มีความเป็นมาเก่าแก่ยาวนานมาก คือ สามารถที่จะสืบสาว ย้อนหลังเข้าไปได้ไกลไปจนถึงอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ (Indus Civilization) ซึ่งมีอายุอยู่ใน ระหว่างราว 4,500-3,500 ปีมาแล้ว และคติอื่นๆ ที่ปรากฏขึ้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของอินเดีย นอกจากนี้ยังมีคติบางส่วนที่มีการสืบสมุฏฐานมาจากประเพณีและคติชาวบ้านในศาสนาพระเวท (Vedic) ซึ่งมีอายุอยู่ในระหว่างราว 3,500-3,000 ปีมาแล้ว และศาสนาพราหมณ์ (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 61)

บรรดาพุทธศาสนิกชนและผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ต่างก็มีลักษณะที่สำคัญร่วมกัน คือ การมีโลกทรรศน์ (World View) ที่เหมือนกัน และทั้งสองศาสนาต่างก็มีความคิดรวบยอดเกี่ยว กับระบบของโลก (World System) ที่เหมือนกัน คือ ความคิดรวบยอดที่ทั้งอยู่บนพื้นฐานของรูป แบบหรือแผนผังหรือรูปจำลองของวัฏจักรของชีวิตหรือวงล้อแห่งชีวิต (Wheel of Life) คติเป็น จำนวนมาก อาทิ ลัทธิความเชื่อที่เกี่ยวกับต้นไม้และวิญญาณแห่งต้นไม้ (Tree spirit) ลัทธิที่ เกี่ยวกับงูใหญ่

(Serpent) ลัทธิที่เกี่ยวข้องกับเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ (Fertility Goddesses) และ ลัทธิที่เกี่ยวข้องเนินดินที่เกิดจากพิธีศพ (Reliquary Mound) เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นคติหรือลัทธิ ความเชื่อโบราณที่ได้เข้ามาสู่พุทธศาสนารุ่นคันจิกจากบรรดาประเพณีและระบบความเชื่อที่ปรากฏขึ้น และปฏิบัติสืบทอดกันมาก่อนที่จะเกิดพุทธศาสนาทั้งสิ้น ในที่ชุดคติเหล่านี้ได้กลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิและคติชาวบ้านที่มีการปฏิบัติกันในพุทธศาสนาไป ดังกรณีที่ได้ปรากฏว่าในพุทธประวัติ พระนางสิริมหามายา พระมารดาได้ทรงประสูติพระราชโอรสภายใต้ต้นไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่ง ซึ่งในศิลปกรรมได้มีการแสดงภาพของเหตุการณ์ตอนดังกล่าว ในลักษณะที่พระนางประทับยืนอยู่ ภายใต้ต้นไม้ดังกล่าว โดยพระนางทรงแสดงปางหรือลักษณะท่าทางในรูปแบบเดียวกันกับที่ปฏิบัติ สืบทอดกันมาจนเป็นขนบนิยม คือ ทรงแสดงปางที่สัมพันธ์หรือเหมือนกันกับที่ปฏิบัติกันมาใน กรณีของเทพีหรือผู้หญิงแห่งความอุดมสมบูรณ์ (Female Fertility) (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 61)

ส่วนของการปฏิบัติตามระบบความเชื่อของลัทธิและในส่วนที่เกี่ยวกับสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์นั้น ศาสนาพุทธได้ให้การยอมรับระบบความเชื่อหรือศาสนาที่เป็นที่นิยมเคารพนับถือกันอย่างแพร่หลายในหมู่บ้านต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยการเคารพนับถือที่สำคัญมาก คือ การให้ความเคารพแก่ต้นโพธิ์ (Bodhi Tree) ที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่สืบสมุฏฐาน ลงมาจากลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุและระบบความเชื่อ ในทำนองเดียวกันนั้น ที่เคยมีมาก่อนอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งบางทีอาจจะมีการสืบสมุฏฐานมา จากลัทธิถือผี (Shamanism) คติดังกล่าวนี้ได้ปรากฏขึ้นเป็นคุณลักษณะที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษ ในชุมชนพุทธศาสนา คือ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งที่เคยยืนค้ำอย่างโดดเด่นเป็นสง่าอยู่ในหมู่บ้านทุกหมู่บ้านอย่างที่เคยเป็นมานั้นในชุมชนของผู้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ได้กลับกลายเป็น ต้นโพธิ์ที่วิบุลยยิ่งขึ้นใหญ่ที่สุดของพวกตนได้เคยประทับนั่งอยู่ภายใต้ในขณะที่ยังทรงตรัสรู้ไป รวมทั้งยังเป็นที่น่าสังเกตว่า วิบุลยพระองค์นี้ได้ทรงประสูติภายใต้ต้นไม้ต้นหนึ่งและเสด็จดับขันธปรินิพพานระหว่างต้นไม้คู่หนึ่งอีกด้วย ในบริเวณโคนต้นของต้นโพธิ์กล่าวนั้น โดยปรกติแล้ว จะมีบัลลังก์หรือแท่นวางอยู่แท่นหนึ่ง โดยบัลลังก์ดังกล่าวนี้มีการสร้างรั้วที่ทำด้วยหรือหินขึ้นล้อมไว้โดยรอบ ต้นโพธิ์ดังกล่าวนี้เป็นพืชสายพันธุ์หนึ่งในกลุ่มของต้นไม้จำพวกไทรและ กร่าง (Fig) มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่าฟิคัส รีลิจิโอส (Ficus Religiosa) ในภาษาสันสกฤตเรียกพิก ขนินนี้ว่าปีปาล (Pipal) หรืออัศวัตถะ (Ashvattha) เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธ ศาสนารุ่นคัน และได้รับการสักการบูชาในฐานะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดอย่างหนึ่งในพระพุทธรูปศาสนามาตั้งแต่รุ่นคันและสืบเนื่องมาจนกระทั่ง ปัจจุบันทั่วทั้งเอเชีย ในจารีตประเพณีที่มีการสืบทอดกัน มามากจะเชื่อว่าพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงเอาพระทัยใส่อย่างล้นเหลือต่อคนพระศรีมหาโพธิ์พุทธคยาหรือโพธิ์คยา (Bodhgaya)

จนกระทั่งพระมหาลีของพระองค์ทรงริษยาและคอยจ้องจะทำลายคัมภีร์พระศรีมหาโพธิ์นั้น จากคุณธรรมและความซื่อสัตย์จงรักภักดีพระเจ้าอโศกมหาราช ดังกล่าวนี ได้ส่งผลให้พุทธศาสนิกชนได้รับการฟื้นฟูทางด้านกายภาพอย่างจริงจัง จนกลายมาเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญที่สุดและเป็นสถานที่สำหรับการจาริกแสวงบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในพุทธศาสนาในสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุดแห่งหนึ่ง ได้ปรากฏวัฒนธรรมที่เหมือนกันกับที่ กล่าวมาเช่นกัน คือ ทางด้านหน้าของต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้มีบัลลังก์วางอยู่แท่นหนึ่ง เป็นบัลลังก์ที่ทำด้วยหินที่มีการแกะสลักอย่างงดงาม เรียกกันโดยทั่วไปว่าบัลลังก์เพชร (Diamond Seat) หรือ วัชรอาสนะ (Vajrasana) การที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะว่าบนบัลลังก์นี้พระพุทธเจ้าโคตมได้ทรงบรรลุถึงความเที่ยงแท้แน่นอน ถึงแม้ว่าบนบัลลังก์แห่งนี้จะมีอยู่ก็แต่เพียงความว่างเปล่าก็ตาม แต่ก็เป็น สัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ประทับอยู่ที่นั่น (Robinson and Johnson, 1982s หน้า 61-62)

สำหรับโบราณสถานที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในพุทธศาสนาอีกสองประเภท คือ วัดถ้ำ (Cave Temple) และสถูป (Stupa) นั้น ประชาชนโดยทั่วไปคิดว่าพวกตนสามารถที่จะ พบและแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้าได้ในวัดถ้ำ ลัทธิความเชื่อดังกล่าวนั้นมีการ ยึดมั่นในประเพณีปฏิบัติของพุทธศาสนาโดยการประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่าการกระทำประทักษิณ (Pradakshina) โดยการเดินเวียนขวาหรือการเดินตามเข็มนาฬิกาโดยรอบสถูปที่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นสถูปที่ตั้งอยู่ในบริเวณตรงจุดศูนย์กลางของห้องโถง โดยตั้งอยู่ก่อนมาทางด้านหลังของถ้ำ นอกจากจะมีการสร้างสถูปขึ้นภายในถ้ำดังกล่าวแล้วยังมีการ สร้างสถูปขึ้นในบริเวณที่โล่งหรือบริเวณกลางแจ้งภายนอกถ้ำด้วยเช่นกัน ในบรรดาประเทศต่างๆ ที่เลื่อมใสศรัทธาและนับถือพุทธศาสนานั้น สถูปยังคงเป็นสิ่งเคารพสูงสุดเหนือกว่าสถานทั้งปวงในพุทธศาสนาสืบมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ สถูปเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาที่มีการสืบ สมุฏฐานมาจากจุดกำเนิดที่เป็นสถานที่สำหรับการฝังศพตามประเพณีที่มีการปฏิบัติสืบต่อสืบมา สถูปจะได้รับการสร้างขึ้นเหนือกองเถ้าถ่านที่เกิดจากการเผาศพของบุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ อย่างกรณีที่เกิดขึ้นในคราวถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ รวมทั้งการสร้างขึ้นเหนืออัฐิธาตุของบุคคล ที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น (ซึ่งลัทธิความเชื่อที่เกี่ยวกับอัฐิธาตุนั้นเป็นลัทธิที่มีความสำคัญในตัวเองอยู่แล้วด้วย) หรือการสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สำหรับการแสดงปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งอย่างใด หรือการสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์ของสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือการสร้างขึ้นเพื่อการสร้างสมบุญของผู้สนับสนุนทุนทรัพย์ในการสร้างโดยทั่วไปส่วนองค์ระฆังของสถูป หรือโดม (Dome) จะสร้างขึ้นบนส่วนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือรูปทรงกลม ลัดมาจากระยะย่อหรือส่วนเหนือสุดของสถูปลงมาจะเป็นส่วนของฉัตรชั้นหนึ่งที่ทำด้วยหิน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ จิตวิญญานแห่งความเป็นกษัตริย์ของพระพุทธเจ้า แต่นับว่าเป็นโชคที่ไม่ดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้ปรากฏ ว่าเสาที่ทำด้วยเหล็กที่ใช้สำหรับการรองรับฉัตรที่ใช้สำหรับเป็นสายล่อฟ้าไปในตัวด้วยนั้น ได้รับ ผลกระทบจากการถูกทำลายไปในโบราณสถานเป็น

จำนวนมากในระหว่างที่มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อการวางศิลาฤกษ์หรือเริ่มการก่อสร้างศาสนสถาน ดังกล่าวนี้นี้ พระบรมสารีริกธาตุหรือสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์จะได้รับการประดิษฐานไว้ภายในศาสนสถานแห่งนั้น โดยการประดิษฐานไว้ภายในกรุหรือห้องศักดิ์สิทธิ์ที่มีการสร้างขึ้นเป็นพิเศษห้องหนึ่ง ซึ่งช่องที่สามารถจะเดินเข้าออกที่ ติดต่อกับห้องศักดิ์สิทธิ์ภายในดังกล่าวนี้จะได้รับการปิดไว้อย่างสนิทและถาวรในที่สุดสัญลักษณ์ของสถูปดังกล่าวนี้มีความสลับซับซ้อนมากแต่ในจุดหมายปลายทางสุดท้ายสถูปดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงแม้ว่าในทางวิชาการพระองค์จะทรงละทิ้งสังสารวัฏไปแล้วก็ตาม แต่สถูปก็เป็นเครื่องรำลึกถึงพระองค์ที่มีความแข็งแกร่งที่สุดอย่างหนึ่งส่วนที่เป็นองค์สถูปรูปโดมนั้นมักจะเรียกกันโดยทั่วไปว่าไขหรืออันตะ (Anda) ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าสถูปไม่ได้เป็นแต่เพียงแค่เครื่องรำลึกถึงหรืออนุสรณ์ของการเสด็จดับขันธปรินิพพาน ของพระพุทธองค์เพียงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นอนุสรณ์ของลำดับขั้นที่สองของจิตวิญญาณที่เข้ามา เพื่อการเสด็จเข้าไปสู่นิรวาณชั้นสุดท้ายของพระองค์อีกด้วย (Robinson and Johnson 1982, หน้า 62-63)

3.2 รูปแบบของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนา

จากการศึกษาบรรดาประติมากรรมรุ่นต้นของพุทธศาสนา ทำให้มีการค้นพบ ปรัชญา ความคิดบางประการของรูปต่างๆ ของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนา โดยประติมากรรมเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นว่าประชาชน หรือแม้แต่บรรดาผู้ใหญ่และอมนุษย์ที่อยู่ใน สรวงสวรรค์ได้ มารวมกันอยู่โดยรอบต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งหรือสถูปองค์หนึ่ง โดยทั้งหมดได้ ยกมือขึ้นในท่าประนมมือทั้งสองขึ้นมาทางด้านหน้าตามประเพณีนิยมของชาวอินเดีย บ้างก็อยู่ใน ท่ายืนและบ้างก็อยู่ในท่าคุกเข่า และทั้งหมดมักจะวางพวงมาลัยที่ทำด้วยดอกไม้ นานาชนิด โดย เฉพาะกลีบของดอกบัวลงบนสถูป หรือแขวนไว้บนต้นไม้ หรือวางดอกไม้หรือเครื่องสักการบูชา อย่างอื่นลงบนแท่นวางเครื่องบูชาที่ตั้งอยู่ทางด้านหน้าของต้นไม้หรือสถูปนั้น ภาพดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในศาสนาที่เคลื่อนไหวอย่างลึกลับอยู่ในจิตสำนึก ตามประเพณีและจิตวิญญาณของชาวอินเดีย ภาพเหล่านั้นอาจจะแสดงให้เห็นว่าการกระทำทั้งปวงมีความสำคัญในแง่ที่จะนำไปสู่สิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่จะเกิดตามมาในภายหลัง เพราะเป็นผลจากการกระทำที่กล่าวมาโดยทุกคนจะต้องเผชิญกับความเป็นจริงในทางธรรมดังกล่าวนี้ ภาพเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นในตัวเองเกี่ยวกับการแสดงความนอบน้อมการแสดงความเคารพการรับใช้ และการกระทำสักการบูชาหรือการอุทิศถวายด้วยดอกไม้และเครื่องบูชาอย่างอื่นทางด้านหน้าของศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น การกระทำหรือการแสดงเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการยอมรับหรือรำลึกถึงเกี่ยวกับการปรากฏขึ้นของความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นเองในตัวของศาสนสถานนั้น สำหรับต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นได้รับความเคารพ เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้ภายใต้ต้นไม้นี้ รวมทั้งยังได้รับการใช้สอยในฐานะของต้นไม้แห่งการเติมเต็มความ

ปรารภนา (Wish - Fulfilling Tree) ของวัฒนธรรมร่วมของอินเดีย (Pan - India) ซึ่งสามารถที่จะเป็นผู้นำมาซึ่งสิ่งที่ปรารภนาทั้งมวลอีกด้วย (Robinson and Johnson, 1982 หน้า63)

ช่วงระยะเวลาที่เป็นยุคต้นของการปรากฏขึ้นของการกระทำสักการบูชาในพระพุทธศาสนา ดังกล่าวนี้นี้ ได้มีการค้นพบสัญลักษณ์เป็นจำนวนมากที่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทนพระพุทธเจ้าในรูปของมนุษย์จริงๆ ซึ่งเป็นรูปเคารพที่ได้ปรากฏขึ้นในการกระทำสักการบูชากัน โดยทั่วไปในช่วงระยะเวลาที่เป็นหลังราวกลางพุทธศตวรรษที่ 7 เท่านั้น โดยการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าในรูปของมนุษย์หรือพระพุทธรูปเหล่านั้นอาจจะเป็นการสนองตอบต่อความต้องการ ของผู้ถือลัทธิแห่งความเชื่อสัตย์ จงรักภักดี (Devotionalism) ที่ได้รับความอุปถัมภ์โดยลัทธิมหายาน โดยลัทธิมหายานนี้เป็นลัทธิหนึ่งของพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในระยะหลัง โดยวัตถุประสงค์ของต่างๆ ที่ได้ รับการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนามีอยู่หลายอย่าง รวมทั้งบัลลังก์ที่วางเปล่าหรือรอยพระพุทธรูปบาทคู่หนึ่งหรือวงล้อวงหนึ่งหรือดอกบัวดอกหนึ่งหรือแท่นวางเครื่องบูชาที่มีผ้าโพก ศีรษะ (Turban) วางอยู่ข้างบนผืนหนึ่งหรือแม้แต่ วงกลมวงหนึ่งที่อยู่ภายใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 63-64)

สำหรับสัญลักษณ์ที่พุทธศาสนิกชนได้นำมาใช้ในการสักการบูชาเหล่านี้ สัญลักษณ์ แต่ละอย่างมีความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ สัญลักษณ์รูปบัลลังก์ที่วางเปล่าเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ สำหรับการระลึกถึงเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ประทับนั่งบนบัลลังก์นี้ในขณะที่ทรงบรรลุความสำเร็จในการตรัสรู้บัลลังก์ที่วางเปล่านี้จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระองค์ส่วนสัญลักษณ์รูปรอยพระพุทธรูปบาทคู่หนึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ผู้กระทำการสักการบูชา ใช้สำหรับการระลึกถึงเหตุการณ์ตอนที่พระองค์ได้ทรงเดินไปในท่ามกลางหมู่ประชาชน หรือแม้กระทั่งใน ขณะที่พระองค์ได้เสด็จเข้าไปสู่นิรวาณ พระองค์ได้ทรงละทิ้งรอยทางเดินของพระองค์และอิทธิพล ที่จะสืบเนื่องต่อไปของพระองค์ไว้ในโลก สำหรับสัญลักษณ์รูปผ้าโพกศีรษะเป็นสัญลักษณ์ของสิ่ง ที่พระองค์ได้ทรงสละหรือได้ทรงละทิ้งไป คือ การทรงสืบทอดราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ใน ทางโลก ในขณะที่สัญลักษณ์รูปวงล้อเป็นสัญลักษณ์ที่ผู้กระทำการสักการบูชา ใช้สำหรับการระลึก ถึงการทรงประกาศพระธรรมเป็นครั้งแรกหรือการประทานปฐมเทศนาของพระองค์ รวมทั้งยังเป็น สัญลักษณ์ของวงล้อหรือวัฏจักรแห่งชีวิตอีกด้วย และสัญลักษณ์รูปดอกบัวซึ่งได้ปรากฏขึ้นในลักษณะที่มักจะเป็นสัญลักษณ์ที่มีความสลับซับซ้อนในตัวเองหลายประการนั้น เป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายหลายอย่าง อาทิ บัวเป็นพืชที่เจริญเติบโตขึ้นมาจากโคลนตมที่เกิดจากการดำรงชีวิตของโลกมนุษย์ แต่ก็ยังสามารถที่จะมีความบริสุทธิ์ได้อย่างเหลือที่จะเข้าใจได้ ใบบัวและกลีบบัว ได้ปรากฏให้เห็นได้ว่าไม่มีสิ่งใดที่จะแตะต้องได้ แม้แต่น้ำอันเป็นการแสดงนัยเห็นว่าเป็นสิ่งที่ ไม่อาจเปลี่ยนแปลงหรือแปดเปื้อนได้ด้วยเหตุนี้จึงอาจจะกล่าวได้ว่าดอกบัวเป็นไปในท่ามกลางเดียวกันกับพระพุทธองค์ คือ ได้มีการสร้างสรรค์ตนเองให้ปราศจากความต่างพร้อยมัวหมองในการดำรงอยู่ของชีวิต ทั้งนี้ จึงมักจะปรากฏภาพของดอกบัวขึ้นในประติมากรรมรุ่นต้นของพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ อย่างกรณีที่ปรากฏภาพสลักของดอกบัวบนแท่นบูชาที่ตั้งอยู่ทาง

ด้านหน้า ของต้นโพธิ์ที่มีรื้อล้อมอยู่โดยรอบต้นหนึ่ง หรือภาพของพวงมาลัยที่ทำด้วยดอกบัวที่ประดับ ตกแต่งไว้บนส่วนโดมหรืออันตะของสถูปองค์หนึ่ง หรือภาพของพวงมาลัยที่ทำด้วยดอกบัวที่มีการแขวนเอาไว้บนกิ่งของต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 64)

จากการศึกษาประติมากรรมรุ่นต้นที่เนื่องในพุทธศาสนาที่กล่าวนี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่า เหตุผลสำคัญที่ไม่ได้มีการสร้างสรรค์พระพุทธรูปในรูปแบบของมนุษย์ (Human Form) ขึ้นมา เป็นรูปเคารพในช่วงระยะที่ยาวนานอย่างน้อยถึง 500 ปีภายหลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน นั้น อาจจะเป็นเพราะว่าในช่วงระยะก่อนที่จะมีการสร้างสรรค์รูปเคารพของพระองค์ใน รูปของมนุษย์, หรือพระพุทธรูปขึ้นมาใช้ในการกระทำสักการบูชาของพุทธศาสนิกชนนั้น สัญลักษณ์ต่างๆ ที่ได้มีการสร้างสรรค์ขึ้นแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างมากมายนั้น ยังคงมี ความเพียงพอสำหรับการที่พุทธศาสนิกชนจะใช้สำหรับการกระทำสักการบูชาในการระลึกถึง เหตุการณ์ที่ล่วงผ่านไปแล้วในพระชนม์ชีพของพระองค์ และพอเพียงพอสำหรับการใช้เป็นหลักฐานที่ แน่นอนสำหรับการปรากฏขึ้นของพระองค์ สำหรับการกระทำสักการบูชาของผู้เลื่อมใสศรัทธา และศาสนิกชนของพระองค์ หรือ บางทีอาจจะให้ความเคารพแก่การทรงบรรลุนิพพานของพระองค์ ซึ่งเป็นสถานภาพที่มีความสมบูรณ์สูงสุดอย่างแท้จริงภายหลังจากที่พระองค์ได้ทรงปรากฏขึ้น ในโลก ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่กระตุ้นให้มีการเลือกใช้สัญลักษณ์เหล่านั้น ภาคปฏิบัติตามคติในลัทธิ ความเชื่อดังกล่าวและสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นใน คติดังกล่าวเป็นจำนวนมากยังคงปรากฏอยู่ในวิถีชีวิต ของพุทธศาสนาทั่วทั้งเอเชียในปัจจุบันนี้

3.3 พัฒนาการของการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา

จากพุทธประวัติและจารีตบอกเล่าที่มีการสืบต่อกันมาได้แสดงให้เห็นว่า หลังจากที พระพุทธเจ้าศากยบุตรได้ทรงตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงใช้เวลา 49 วันอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกัน กับ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่คยา (Gaya) หรือโพธิ์คยาที่พระองค์ทรงตรัสรู้นั้น ในครั้งนั้นได้มีพ่อค้า สองคนได้เดินทางผ่านมาตามเส้นทางสายนั้น ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าที่ผ่านมาจากแคว้นโอริสสา (Orissa) และ ตัดผ่านใกล้กับกับจุดที่พระพุทธรูปประทับอยู่ ในขณะที่เดินทางผ่านจุดดังกล่าว พ่อค้าได้รับการเตือนสติจากวิญญานของญาติที่ถึงแก่กรรมไปแล้วผู้หนึ่งให้กระทำพิธีกรรมในการถวายเครื่องสักการบูชาแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งยังคงประทับบังอยู่ที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นนั้นอย่างเดิม พ่อค้าทั้งสองได้ถวายขนมหวานที่ทำด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อยแล้ว ได้ขอยึดเอาพระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์เป็นพี่พี่ของของตน ด้วยเหตุนั้น พ่อค้าทั้งสองนั้น จึงได้กลายเป็นพุทธศาสนิกชนหรือผู้นับถือศาสนาพุทธที่เก่าแก่ที่สุดของโลก รวมถึงยังเป็น,พระราชาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ที่มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีในพุทธศาสนาอีกด้วย ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าโคตมะไม่ได้ทรงสั่งสอนธรรมแก่พ่อค้าทั้งสอง แต่ได้ทรงยอมรับการเคารพนับถือและสิ่งของที่นำมาถวายของ พ่อค้าทั้งสอง จากตัวอย่างที่มีอยู่เป็นจำนวนมากได้แสดงให้เห็นว่า การกระทำสักการบูชาแก่ผู้ที่ มีความศักดิ์สิทธิ์นั้น จะกระทำ

แก่บุคคลที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาหนึ่งศาสนาใดหรือนิกายหนึ่งนิกายใด รวมทั้งไม่มีความจำเป็นที่ผู้กระทำการสักการะจะต้องเห็นด้วยกับปรัชญาความคิดของบุคคลที่ได้รับ การกระทำสักการะบูชา ลัทธิหรือคติการมีฆราวาสเป็นพุทธศาสนิกชนที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จึงเป็น พัฒนาการอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นพัฒนาการที่เกิดขึ้นนอกเหนือออกไปจากประเพณีหรือ แนวทางการประพฤติปฏิบัติที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปในช่วงก่อนจะมีพุทธศาสนา (Robinson and Johnson, 1982 หน้า21)

หลังจากนั้นพุทธศาสนิกชนก็ได้เพิ่มขึ้นตามลำดับและพุทธศาสนิกชนได้กระทำ สักการะบูชาพระพุทธรูปด้วยรูปแบบต่างๆ หลายรูปแบบ อาทิ ในคราวที่พระพุทธรูปเสด็จไป ประทานปฐมเทศนาที่สวนกวางหรือมฤคทายวัน (Deer park) ที่สารนาถ (Samath) แก่ปัญจวัคคีย์ ปัญจวัคคีย์ได้กระทำสักการะพระองค์โดยการถวายความเคารพ จากนั้นก็ได้ทูลขอรับบาตรและจีวรของพระองค์มาเก็บ เติรียมที่ประทับหรืออาสนะสำหรับพระองค์ แล้วถวายเครื่องใช้สำหรับการล้างพระบาทของพระองค์ และเรียกพระพุทธรูปว่า “สหายโคตมะ” แต่พระองค์ทรงบอกกับปัญจวัคคีย์ว่าจะเรียกเช่นนั้นไม่ได้ เพราะว่าบัดนี้เป็นพระองค์ทรงเป็นตถาคตหรือพระอรหันต์หรือผู้ตรัสรู้ที่ สมบูรณ์แล้วผู้หนึ่ง (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 22-24)

ในระยะต่อมาได้มีการจัดตั้งคณะสงฆ์ในพุทธศาสนาขึ้นโดยคณะสงฆ์ ประกอบด้วย พุทธบริษัทสี่ คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก (ฆราวาสที่เป็นผู้ชาย) และอุบาสิกา (ฆราวาสที่เป็น ผู้หญิง) โดยในการเข้าสู่การเป็นพุทธบริษัทนั้น ทุกคนจะต้องผ่านพิธีกรรมการปฏิญาณตนเป็น พุทธมามกะเพื่อการยอมรับเอาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งแห่งตน โดยผู้ที่ผ่าน พิธีกรรมนี้แล้วจะเป็นพุทธศาสนิกชน (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 30-32) ส่งผลให้การกระทำสักการะบูชาของพุทธศาสนิกชนได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะกลุ่มของฆราวาสซึ่งประกอบด้วย พระมหากษัตริย์ เจ้าชาย และพ่อค้าที่มีความมั่งคั่งร่ำรวยนั้น ได้มีการถวายที่ดิน เป็นจำนวนมาก อย่างกรณีของอนาถปิณฑิกะ (Anathapindika) ได้ถวายที่ดินสำหรับอารามหรือวัดเชตวัน (Jetavana)

ที่มีชื่อเสียงที่สาวตถิ ในขณะที่เดียวกันฆราวาสที่เป็นสตรีที่มีความมั่นคงก็ได้มีการถวายทรัพย์เช่นเดียวกัน อย่างกรณีของนางคณิกาที่มีนามว่าอมรपालิ (Amrapali) ได้ถวายสวน ของคนที่เมืองไพศาลี และสตรีที่มีครอบครัวแล้วที่มีนามว่าวิสาขหรือวิสาข (Visakha) ได้ถวาย ที่ดินสำหรับอารามแห่งหนึ่งในเมืองสาวตถิ ด้วยเหตุนี้แม้แต่ในช่วงระยะเวลาที่พระพุทธรูปยัง ทรงพระชนม์อยู่ก็ตามคณะสงฆ์ก็ได้กลายเป็นผู้เป็นเจ้าของที่ดินที่มีความมั่งคั่งร่ำรวยสถาบันหนึ่ง (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 32-33)

ก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน นายจุนทะ(Cunda) ซึ่งเป็นช่างโลหะผู้หนึ่ง ได้ถวายภัตตาหารที่ทำด้วยเนื้อหมู (ต่อมาเมื่อนักวิชาการหลายท่านกล่าวว่าเป็นเห็ดชนิดหนึ่ง) แต่พระพุทธรูป ส่งผลให้พระองค์ทรงประชวรจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพานระหว่างต้นสาละ (Sala) คู่

หนึ่งที่เมืองกุสินาราหรือกุสินคร (Kusinagara) ในขณะที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น ได้เกิดปรากฏการณ์ที่เป็นการถวายความเคารพพระองค์หลายประการ อาทิ แผ่นดินไหว ฟ้าร้อง

พระพรหมและพระอินทร์ทรงร่ายโศลก เป็นคัน ส่วนชาวเมืองได้ถวายความเคารพพระบรมศพ ของพระองค์ โดยมาเฝ้าพระบรมศพตลอดเวลา มีการร่ำรำ ขั้บร้อง แสดงดนตรี ถวายพวงมาลัย และถวายเครื่องหอม สำหรับพระพุทธสรีระนั้นได้มีการห่อด้วยผ้าและสาลีสลักกันเป็นหลายชั้นในวันที่เจ็ดของการเสด็จดับขันธปรินิพพาน หัวหน้าของชนเผ่ามัลละแปดคนได้อัญเชิญคานหาบที่ ประดิษฐานพระบรมศพของพระพุทธองค์ผ่านไปทางประตูทางค่านทิสเหนือแล้วออกจากประตู เมืองค่านทิสตะวันออกไปสู่ศาสนสถานแห่งหนึ่งของชนเผ่าในที่นั้นได้มีการถวายพระเพลิงพระพุทธรสรีระ

ในครั้งนั้นบรรดาผู้นำของชนเผ่ามัลละที่กล่าวมา ได้ถามพระอานนทซึ่งเป็นพระอัครสาวกว่าจะปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุของพระศาสดาอย่างไร พระอานนทได้ตอบว่าให้ปฏิบัติ อย่างเดียวกันกับที่ปฏิบัติต่อพระบรมอัฐิของผู้ทรงเป็นพระราชาแห่งพระราชาทั้งมวลพระองค์หนึ่ง ทุกประการ คือ เมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้วให้สร้างสถูป (หรือเนินดินที่เป็นอนุสรณ์สถาน) ขึ้นมาองค์หนึ่งในสถานที่ที่ถนัดคิดว่า เพื่อใช้สำหรับการประดิษฐานพระบรมอัฐิไว้ที่ใจกลางเพื่อการกระทำสักการะบูชา ประเทศนั้นในเวลานั้นได้รับการแต่งแต้มเป็นจุดๆ ด้วยสนสถานที่เรียกว่าไจตยะ (Caitya) และสถูปของบุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เป็นจำนวนมาก อันเป็นสถานที่ซึ่งประชาชนได้กระทำการสักการะบูชาสถูปดังกล่าวนั้นเป็นรูปแบบ หนึ่งของเนินดินในสุสานที่มีลักษณะเป็นรูปทรงกลมอันเป็นสุสาน (Tomb) ของบรรดาหัวหน้าและ พระเจ้าแผ่นดินในสมัยสำริด (Bronze Age) ซึ่งได้ปรากฏขึ้นในบริเวณอันกว้างใหญ่ตั้งแต่ ไอร์แลนด์ (Ireland) ไปจนถึงญี่ปุ่น พิธีกรรมดังกล่าวนี้มีความคล้ายคลึงกันกับที่ปรากฏในกรีกในสมัยโฮเมอร์ (Homeric Greece) ซึ่งมีอายุประมาณ 357 ปีก่อนพุทธศักราช มรดกทางวัฒนธรรม ของอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) จึงได้ปรากฏขึ้นในพุทธศาสนาหลายประการ แต่ไม่ปรากฏ ว่าจะมีสิ่งใดที่จะปรากฏขึ้นอย่างมากมายมากไปกว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการจัดการพระบรมศพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่กล่าวนี้ (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 35)

ผู้กระทำการสักการะบูชาโดยทั่วไปมีความเชื่อว่า โดยกายภาพหรือโดยธรรมชาติของ พระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะแผ่รัศมีแห่งพลังทางจิตวิญญาณออกมาอันแท้ที่จริงแล้ว ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของการปรากฏขึ้นอย่างต่อเนื่องกันของพลังอำนาจดังกล่าวนี้ได้ปรากฏขึ้นภายในจิตวิญญาณของผู้เชื่อสัจยักรักภักดีทั้งมวล แต่ได้ปรากฏหลักฐาน ที่พระพุทธองค์เองได้ทรงตรัสว่าจะเห็นอะไรในการมองไปที่ร่างกายอันน่าเศร้าหมองนี้ ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคตผู้นั้นเห็นธรรม ความเป็นอมตะของพระพุทธองค์ คือ การ ที่พระองค์ได้ประทานพระธรรมหรือคำสอนที่เป็นสากลแก่มวลมนุษย

ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเริ่มครองราชย์ในอินเดียในปี พ.ศ.271 พระองค์ได้ทรงประกาศพระธรรมของพระพุทธองค์อย่างมีระบบ รวมทั้งทรงปฏิบัติตนในฐานะของ ฆราวาสที่เป็นพุทธศาสนิกชนผู้หนึ่ง ทรงเดินทางไปทรงกระทำสักการะบูชาหรือจาริกแสวงบุญในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาหลายแห่ง โดยเฉพาะที่โพธิ์คยาซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรง ตรัส รวบรวมทั้งทรงสร้างสถูปเพื่อทรงกระทำสักการะบูชาพระพุทธองค์ในสถานที่หลายแห่ง อาทิ ที่โดยเฉพาะสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ที่สารนาถซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรง ประทานปฐมเทศนา และที่กุสินครซึ่งเป็นสถานที่ที่มีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เป็นต้น ในปี พ.ศ.290 พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงสร้างสถูปเพื่อการกระทำการสักการะบูชาพระอดีต พุทธเจ้าที่ทรงพระนามว่า กนกมุนี (Kanakamuni) รวมทั้งทรงสร้างจารึกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระอดีตพุทธเจ้า ซึ่งเป็นจารึกที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่เกี่ยวข้องกับลัทธิหรือคติที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ทรงปรากฏก่อนการปรากฏขึ้นของพระพุทธเจ้าโคตมะ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างพระมหา สถูปที่เก่าแก่ที่สุดที่สาญจี โดยพระองค์ทรงสร้างสถูปถึง 84,000 องค์ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงได้รับการเคารพสูงสุดในรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ทรงสร้างจารึกเพื่อประกาศพระธรรมทั่วราชอาณาจักรพระองค์ทรงรณรงค์ส่งเสริมให้คณะสงฆ์มีความแข็งแกร่งขึ้นด้วยวิธีการต่างๆจนพุทธศาสนามีความรุ่งโรจน์ที่ซูดภายใต้พระปรีชา สามารถของพระองค์ พระองค์ทรงส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนอยู่ในศีลธรรม มีการแสดงความเคารพต่อบิดา มารดา ครู และบุคคลอื่นที่มีความอาวุโส โดยเฉพาะบุคคลต่างๆ ในศาสนา รวมทั้งการส่งเสริมให้ประชาชนเดินทางไปกระทำสักการะบูชาหรือจาริกแสวงบุญในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา การให้ทานและให้ความเคารพบุคคลในศาสนาและผู้สูงอายุ มีการถวายเครื่องสักการะ บูชาและกระทำสักการะบูชาเทพเจ้า วิญญูณศักดิ์สิทธิ์ และผู้ที่มีความศักดิ์สิทธิ์โดยประชาชนจะประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ทุกบ้าน ตลอดจนได้จัดส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างแดนหลายสาย (Robinson and Johnson,1982 หน้า 35-48)

นับตั้งแต่ราว พ.ศ. 343 เป็นต้นมา คณะสงฆ์ได้เริ่มต้นการได้รับการอุทิศถวายที่พักของสงฆ์ที่เรียกว่า วิหาร (Vihara) ที่มีการสลักเข้าไปในดูเขาธรรมชาติโดยฝีมือของมนุษย์โดยผู้อุทิศถวายคือ ผู้ที่มีความมั่งคั่งร่ำรวย ในขณะที่สถานที่พักเหล่านี้ที่มีการสร้างขึ้นภายนอกถ้ำหรือกลางแจ้งก็ยังคงได้รับการอุทิศถวายต่อไป ทั้งที่ทำได้ด้วยวัสดุที่ผุพังง่าย อิฐ และหิน ซึ่งได้มีการค้นพบที่สาญจี สารนาถ และนาลันทา (Naianda) โดยในวิหารที่สลักไว้ในภูเขาที่สร้างขึ้นเพื่อการอุทิศถวายเหล่านี้อยู่เป็นจำนวนมากที่มีการประดับตกแต่งตัวประติมากรรมและจิตรกรรมอันเลอเลิศโดยเฉพาะศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 61)

สถาปัตยกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กันกับสถาปัตยกรรมประเภทที่พักหรือที่อยู่อาศัยหรืออารามรุ่นต้นในพุทธศาสนา คือ ห้องโถงที่มีการสร้างขึ้นเพื่อการประดิษฐาน สถูปองค์หนึ่งที่เรียกว่า เจตีย-ภฤหะ (Caitya-Grha) โดยสถูปดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด สำหรับ

การกระทำสักการบูชาของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะเมื่อสวดดังกล่าวดำเนินการสร้างขึ้น สำหรับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ไว้ตรงใจกลางของสวด หรือการสร้างขึ้นเพื่อการบรรจุอัฐิของพระภิกษุสงฆ์ที่มีความสำคัญรูปหนึ่งรูปใด หรือพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับความเคารพนับถือในท้องถิ่น การกระทำสักการบูชาสวดดังกล่าวนั้นสามารถที่จะกระทำได้หลายวิธี คือ วิธีแรก ได้แก่ การกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสวดในทิศที่เป็นมงคล โดยการเดินเวียนตามเข็มนาฬิกา หรือการเวียนขวา วิธีที่สอง ได้แก่ การหมอบกราบหรือการกราบ ทางด้านหน้าขององค์สวด และวิธีที่สาม ได้แก่ การถวายดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชาต่อสวด ในการสร้างหรือการประดิษฐานสวดดังกล่าวดำเนินการในสถาปัตยกรรมหรืออาคารที่มีการสร้างขึ้น เป็นพิเศษดังกล่าวนี้นี้ สวดจะได้รับการสร้างขึ้นหรือจัดวางหรือประดิษฐานไว้ในบริเวณส่วน ปลายสุดของห้องโถงยาวห้องนั้น ทางด้านหน้าขององค์สวด คือ บริเวณที่ตั้งต่อองค์สวดมาจนถึงประตูของห้องโถงห้องนี้เป็นบริเวณซึ่งกระทำสักการบูชาสามารถที่จะรวบกลุ่มหรือชุมนุมกันอยู่ส่วนทางด้านหลังของห้องโถงเป็นบริเวณสำหรับการสร้างสรรค์หรือประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ สวด ด้านข้างของห้องโถงนี้มีเสาเรียงเป็นแนวไปโดยรอบห้อง ถัดจากเสาออกไป เป็นระเบียงหรือทางเดินที่ต่อเนื่องกันไปโดยรอบห้อง ทางเดินหรือระเบียงนี้สามารถที่จะใช้สำหรับการกระทำประทักษิณสวดป้องกันได้ นอกเหนือออกไปจากสวดที่ปักในทางพุทธศาสนา และห้องโถงสำหรับการประดิษฐานสวดที่กล่าวมาแล้วนี้แล้ว พุทธศาสนิกชนยังนิยมสร้างศาสนสถานอื่นๆ ขึ้นมาอีกมากแล้วเรียกว่าวัดหรืออารามหรือสังฆารามแต่ในประเทศอินเดียยังคงปรากฏหลักฐานให้เห็นอยู่น้อย (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 55)

ในช่วงต้นของพุทธศาสนา ชาวเวสได้อุทิศตนในการทำหน้าที่ต่างๆ ในพุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยให้การสนับสนุนกิจการต่างๆ ของคณะสงฆ์ การอุทิศถวายสิ่งต่างๆ ให้แก่คณะสงฆ์ การอุทิศตนให้กับพุทธศาสนาในวันสำคัญ โดยการใช้เวลาในวันดังกล่าวสำหรับการ สวดมนต์ การอ่านคัมภีร์ในพุทธศาสนา การเผยแพร่ธรรมะ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความทุ่มเทของชาวเวสเหล่านี้ต่างก็มีความมุ่งหวังที่จะให้ได้รับผลตอบแทนอย่างพอเพียงสำหรับชีวิตนี้และในภายหลังการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับ การอุทิศถวายของเหล่านั้นจากชาวเวส แต่ในขณะเดียวกันคณะสงฆ์ก็ได้ให้การอบรมสั่งสอนธรรมะแก่ชาวเวส โดยเฉพาะธรรมะที่เกี่ยวกับทานหรือการให้ ศีลธรรม สวรรค์ ความเศร้าหมองที่เกิดจากความอยากและผลของการก้าวพ้นความอยาก (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 58-61)

จากศิลปกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนาที่ปรากฏขึ้นในระยะเริ่มต้นของพุทธศาสนา ได้มี การสะท้อนให้เห็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เนื่องในพุทธศาสนา รูปแบบของการกระทำสักการบูชา ตลอดจนสัญลักษณ์ที่สำคัญที่เนื่องในพุทธศาสนา ศิลปกรรมดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าโดยทั่วไปพุทธศาสนาได้นิยมชมชอบที่จะบูรณาการศาสนาหรือระบบความเชื่อในรูปแบบต่างๆ ที่มีอยู่ใน ท้องถิ่น ตลอดจนลัทธิต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสภาพแวดล้อมที่อยู่รายรอบเข้ามาไว้ในพุทธศาสนาด้วยสิ่งดังกล่าวได้ดำเนิน

มาอย่างยาวนานในสมัยโบราณ โดยได้ขยายย้อนหลังขึ้นไปไกลจนถึงสมัยอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุมีอายุประมาณ 4,300-3,750 ปีมาแล้วและบางช่วงเวลาของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของอินเดียบางส่วนมีการสืบสมุฏฐานมาจากประเพณีและคติชาวบ้านในศาสนา พระเวท (มีอายุประมาณ 3,500-3,000 ปีมาแล้ว) และศาสนาพราหมณ์พุทธศาสนิกชนและผู้นับถือ ศาสนาพราหมณ์ได้มีโลกทรรศน์ร่วมกันหรือเหมือนกันหลายประการ โดยทั้งสองศาสนามีความ คิตรวบยอดเกี่ยวกับระบบของโลกในลักษณะที่เน้นรูปจำลองหรือรูปแบบของวงล้อหรือวัฏจักรแห่งชีวิตลัทธิเกี่ยวกับต้นไม้และวิญญาณของต้นไม้ ภูเขาใหญ่เทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์และเนินดินที่มีการบรรจุอิฐไว้ภายใน โดยลัทธิหรือคติเหล่านี้ทั้งหมดได้เข้ามาสู่พุทธศาสนารุ่นต้น โดยการเข้ามาจากประเพณีที่ปรากฏขึ้นก่อนการปรากฏขึ้นของพุทธศาสนา ในที่สุดคติเหล่านี้ได้ กลับกกลายเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิและคติชาวบ้านที่ประพติดประปะติดกันในพุทธศาสนา ดังตัวอย่างที่ ปรากฏในพุทธประวัติว่า พระนางสิริมหามายาได้ประสูติพระราชโอรสของพระองค์ภายใต้ต้นไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่ง โดยประติมากรรมที่แสดงภาพเหตุการณ์ในตอนนี้ได้แสดงภาพของพระนางอยู่ ภายใต้ต้นไม้ดังกล่าว โดยพระนางทรงแสดงปางหรือท่าทาง (Posture) ที่เป็นประเพณีนิยมที่สืบทอดกันมาที่มีความสัมพันธ์กับวัย ปางหรือท่าทางของผู้หญิงหรือเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ (Female Fertility) ที่ปรากฏขึ้นมาในระยะก่อนหน้านี้ (Robinson and Johnson, 1982 หน้า 61)

คติในการกระทำสักการะบูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่กล่าวนี้ พุทธศาสนาได้ยอมรับระบบ ความเชื่อที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามาด้วย ค้นอาจจะเห็นได้จากการ เคารพต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งได้สืบสมุตติฐานมาจากลัทธิเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของ อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ (Robinson and Johnso, 1982 หน้า 61)

นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานที่มีความสำคัญที่สุดในพุทธศาสนาที่กล่าวมาอีกสองอย่าง คือ ศาสนสถานที่มีการแกะสลักเข้าไปในภูเขาเนินถ้ำหรือวัดถ้ำ (Cave Temple) และสถูปโดยภายในวัดถ้ำพุทธศาสนิกชนสามารถที่จะพบและแสดงความเคารพต่อพระพุทธรองค์ได้โดยสามารถที่จะประกอบพิธีกรรมการกระทำประทักษิณ โดยรอบสถูปที่เป็นประธานหรือศูนย์กลาง ของวัดแห่งนั้น

จากที่กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่าคติในการกระทำสักการะบูชาในพุทธศาสนาได้มีการสืบเนื่องมาตั้งแต่ในช่วงที่พระพุทธรองค์ยังทรงดำรงชนมชีพอยู่แล้วได้มีการสืบเนื่องมาโดยลำดับตลอดช่วงระยะเวลาแห่งการเบ่งบานขึ้นของพุทธศาสนา ได้ส่งผลให้คติดังกล่าวได้พัฒนา ขึ้นโดยลำดับเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของการกระทำสักการะบูชา ซึ่งมีรูปแบบหลายรูปแบบที่มีความเหมาะสมสำหรับการกระทำสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ละประเภทหรือ แต่ละรายการ แต่มีบางรูปที่สามารถใช้ได้โดยทั่วไป โดยเฉพาะการกระทำสักการะบูชาโดยการ ประนมมือหรือการไหว้ การกราบ และการถวายดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชา

3.4 กำเนิดและพัฒนาการของคติการบูชาสถูปในพระพุทธศาสนา

แม้ว่าจะไม่ปรากฏการกล่าวถึงสถูปไว้ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก และไม่ปรากฏสนสถานประเภทนี้ของพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียที่มีอายุเก่าแก่ไปกว่ารัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชในราวช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ 3 ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเนิน สุสานหรือเนินดินเหนือหลุมฝังศพ (Burial Mound) จะไม่เคยเป็นที่รู้จักมักคุ้นกันในประเทศอินเดียในยุคสมัยที่มีความเก่าแก่มากกว่ารัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ทั้งพระภิกษุฟาเหียน (Fa Hien) และพระภิกษุเหียนจิ่ง (Hsuan Tsang) ได้กล่าวถึงสถูปโบราณหลายแห่งที่ได้มีการสร้าง ขึ้นเหนือสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ของบรรดาพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ หลายองค์ คือ เหนือสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ ของพระพุทธเจ้ากัสยปะ (Kasyapa) ในบริเวณที่ใกล้กันกับเมืองแห่งหนึ่งในอำเภอสาวัดดี เหนือสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ของพระพุทธเจ้ากระกัจจนะ (Krakuchanda) และพระพุทธเจ้ากนกมุนี (Kanakamuni) ในบริเวณที่ไม่ไกลไปจากเมืองกสิลพัสดุ (Kapilavastu) ตลอดจนกำหนดอายุที่แน่นอนของศาสนสถานเหล่านั้นตามที่ภิกษุชาวจีนเหล่านั้นมองเห็น ซึ่งได้ปรากฏข้อเท็จจริงที่สำคัญ ว่าพระภิกษุจีนดังกล่าวได้กล่าวว่าศาสนสถานเหล่านั้นเป็นหลุมฝังพระบรมศพของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ หลายพระองค์ อันเป็นการชี้ให้เห็นว่าประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับการสร้างอนุสรณ์สถาน เพื่อเป็นเครื่องรำลึกถึงผู้ที่ถึงแก่กรรม โดยการสร้างให้โผล่ขึ้นมาในลักษณะเช่นนี้น้อยๆ น้อยที่สุดก็สามารถที่จะมองย้อนขึ้นไปได้ว่าเป็นประเพณีปฏิบัติในสมัยโบราณอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ยังปรากฏ หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าได้มีการสร้างสถูปให้โผล่ขึ้นมาเหนือพระบรมสารีริกธาตุของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เมืองต่างๆ จำนวน 8 แห่ง ซึ่งได้รับการแบ่งปันพระบรมสารีริกธาตุของ พระองค์ไป คือ เมืองราชคฤห์ (Rajagaha) เมืองไวศาลี (Vaisali) เมืองกสิลพัสดุ (Kapilavastu) เมืองอัลละกะปปะ (Allakappa) เมืองรามग्रामะ (Ramagrama) เมืองเวททีปะ (Vethadipa) เมืองปา วา (Pava) และเมืองกสินคร (Kusinagara) (Marshall , 1951 หน้า 232)

จากที่กล่าวมานี้ ขนบธรรมเนียมประเพณีอื่นๆ และจารีตบอกล่าที่สืบต่อกันมาอย่างยาวนานเป็นจำนวนมาก ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนและสมบูรณ์พอเพียงว่าคติในการสร้างสถูปจะต้องเป็นประเพณีที่สำคัญและเคยเป็นประเพณีแห่งการสร้างหรือสถาปนาอย่างหนึ่งที่เป็นที่รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดีในประเทศอินเดียแม้แต่ในสมัยพุทธกาล แต่ก็ได้ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนเช่นเดียวกันว่า ในท่ามกลางเหล่าผู้นับถือพุทธศาสนาเองนั้น สถูปดังกล่าวไม่ได้กลับกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่ใช้สำหรับการกระทำสักการะบูชามาจนกระทั่งรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช วรรณคดีพุทธศาสนาที่มีอายุอยู่ในรุ่นต้นเป็นจำนวนมากที่มีความสมบูรณ์เพียบพร้อมไปด้วยข้อมูลเกี่ยวกับอาคารสถานที่ต่างๆ ที่ได้มีการสร้างขึ้นภายในสังฆาราม รวมทั้งได้พรรณนา ให้เห็นรายละเอียดอย่างพิถีพิถันครบถ้วนและน่าเชื่อถือเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน แต่ไม่ปรากฏว่ามีวรรณคดีเล่มใดที่ได้พรรณนาให้เห็นวิถีชีวิตก่อนรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชได้ปรากฏข้อความใดๆ ที่เกี่ยวข้องไปถึงการก่อสร้างหรือคติหรือลัทธิที่เกี่ยวกับสถูป (Cult of Stupa)

(Marshall, 1951 หน้า 232) การละเลยไปโดยไม่ได้อ้างถึงสถูปดังกล่าวนี้นับเป็นสิ่งหนึ่งที่อยู่นอกเหนือความเข้าใจหรือเหลือที่จะจินตนาการถึงเหตุผลได้ ถ้าหากว่าอนุสรณ์สถานประเภทนี้เคยได้รับการกระทำสักการะบูชาอย่างสืบเนื่องกันมาในช่วงระยะเวลาที่เป็นยุคคั่นของพุทธศาสนา ในทำนองเดียวกันกับที่อนุสรณ์สถานประเภทนี้ได้รับการกระทำสักการะบูชาอย่างยิ่งใหญ่และกว้างขวางในระยะหลังลงมาไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าสถูป 8 องค์ที่ได้รับการสร้างขึ้น เพื่อการ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์นั้นได้กลับกลายเป็นสิ่งสำหรับการกระทำสักการะบูชานับตั้งแต่ที่พระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นต้นมาแต่ไม่เคยปรากฏสิ่งใดๆ ที่แสดงให้เห็นว่าสถูปได้รับการยอมรับในฐานะของสัญลักษณ์แบ่งการเคารพนับถือ อย่างหนึ่งของพุทธศาสนาในช่วงระยะเวลาก่อนที่จะถึงรัชสมัยของจักรพรรดิแบ่งราชวงศ์ไมริยะ หรือเบารยะ (Mauiya) พระองค์นี้ (Marshall, 1951 หน้า 232)

จากหลักฐานที่ปรากฏในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงเป็นผู้ที่ประทานกำลังกระตุ้นเป็นครั้งแรกให้สถูปกลับกลายเป็นคติหรือลัทธิแห่งการกระทำสักการะบูชา สัญลักษณ์ประเภทนี้โดยการที่พระองค์ได้ทรงเปิดสถูปที่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ที่กล่าวมาจำนวน 7 องค์ จากสถูปที่มีมาแต่เดิมทั้งหมดจำนวน 8 องค์ แล้วพระพุทธองค์ได้ทรงจัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุที่เคยประดิษฐานอยู่ในสถูปทั้ง 7 องค์ นั้นเสียใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยการจัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าวนี้ให้แก่บรรดาเมืองที่มีความสำคัญทั้งมวลในพระราชอาณาจักรของพระองค์รวมทั้งได้ทรงสร้างสถูปขนาดใหญ่ขึ้นมาองค์หนึ่งเหนือพระบรมสารีริกธาตุแต่ละส่วนที่ได้รับมา (วรรณสิรี นุ่นสุข, 2549 หน้า 79)

นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมา ลัทธิหรือคติการเคารพสักการะ สถูปที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งสถูปเอง ก็ได้วิวัฒนาการไปอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน โดยสถูปดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นสถูปที่มีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์หรือไม่ก็ตาม ต่างก็ได้ก้าวเข้ามาสู่การได้รับความเคารพนับถือและกระทำสักการะบูชา โดยดำรงอยู่ในฐานะของสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางและแพร่หลายไปในทุกหนทุกแห่งมากที่สุด ตลอดจนปีเกียรตินิยม มีคุณค่า และได้รับความเชื่อถือสำหรับการกระทำสักการะบูชาแก่พุทธศาสนิกชนมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ในช่วง ก่อนกลางพุทธศตวรรษที่ 6 สถูปได้กลับกลายเป็นจุด “ศูนย์กลาง” ของสังฆารามทั้งมวลในผืนแผ่นดินของพุทธศาสนารวมทั้งยังสามารถมองย้อนขึ้นไปได้ว่าในระยเวลานั้นสถูปมีฐานะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้อย่างเปิดเผย และจับต้องได้และการกระจายออกไปในดินแดนอันกว้างใหญ่ ไพศาลของพุทธศาสนา (วรรณสิรี นุ่นสุข, 2549 หน้า 80)

ตามคติของพุทธศาสนานั้น การทำขึ้นหรือการสร้างสรรคสถูปองค์หนึ่งองค์ใดขึ้นมา ไม่ว่าสถูปองค์นั้นจะมีทรวดทรงเป็นเช่นไร และมีขนาดเท่าใดก็ตาม ถือว่าผลงานการสร้างสรรค อันนั้นเป็น

การสร้างสมบุญในทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ โบราณสถานประเภทนี้ นับ จำนวนตั้งหมื่น ตั้งแสนจึงได้เกิดขึ้นจากฝีมือของพุทธศาสนิกชนทุกคน โดยสถาปัตยกรรมนี้บางส่วนได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยหิน บางส่วนได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยอิฐ บางส่วนได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในสถานที่ที่เป็นที่โล่งหรือกลางแจ้ง อย่างกรณีของพระมหาสถูปที่มีชื่อว่า “ธรรมราชา” (Dharmarajika) ในเมืองโบราณตักกสิลา บางส่วนได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นภายในห้องโถงของอุโบสถ อันเป็นสถานที่ซึ่งผู้กระทำการบูชาจะต้องกระทำการบูชาภายในอาคารที่มีหลังคาคลุม บางส่วนเป็นสถูปที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในขนาดใหญ่ บางส่วนได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นเป็นสถูปขนาดเล็ก และบางส่วนเป็นสถูปที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในรูปแบบที่ซ้ำ แล้วซ้ำอีกอย่างไม่มีการสิ้นสุด โดยการใช้วัสดุสลับกันไปเป็นประติมากรรมนูนหรือการสร้างสรรค์เป็นจิตรกรรมด้วยสีสันต่างๆ อย่างหลายหลากบนฝาผนังของอุโบสถ บนประตูทางเข้า หรือบนราวบันไดหรือแม้แต่บนพื้นผิวด้านนอกขององค์สถูปที่สร้างขึ้นในรูปแบบของสถูปลอยตัวเองก็ตามครั้งในระยะเวลาถัดมา แต่ไม่เร็วไปกว่าจนกระทั่งถึงยุคต้นของสมัยกลาง (Medieval Times) ของอินเดียได้มีการสร้างสรรค์สถูปขนาดเล็กหรือที่มักจะเรียกกันว่าสถูปจำลอง โดยการประทับลง บนดินเหนียวหรือปูนขาว (Plaster) แล้วมีการนำไปฝังหรือประดิษฐานไว้ในบริเวณที่เป็นใจกลาง ของศาสนสถานที่มีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยจำนวนนับร้อยนับพันองค์ (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 80)

จากการขุดค้นทางโบราณคดี ในระยะที่ผ่านมา อาจจะกล่าวได้ว่า รูปแบบของสถูปที่มีความเก่าแก่มากที่สุดที่เป็นที่รู้จักมักคุ้นกันที่เป็นรูปแบบดั้งเดิมของสถูปในบริเวณที่เรียกว่าฮินดูสถาน (Hindustan) นั้น เป็นสถูปที่มีแผนผังเป็นรูปวงกลม มีทรงเตี้ย มีโดมที่ค่อนข้างจะเป็นรูป โค้งวางอยู่บนฐานเตี้ยๆ โดยฐานมีเพียงชั้นเดียว รูปแบบของสถูปดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของพระมหาสถูปธรรมราชาตักกสิลาและรูปแบบของพระมหาสถูปที่มานิกิอาละ (Manikiala) รวมทั้งรูปแบบของสถูปดังกล่าวนี้ได้รับการแก้ไขดัดแปลงไปใช้สำหรับการก่อสร้างสถูปที่ จามาลกฤติ (Jamal gar hi) ด้วยเช่นกัน โดยสถูปที่จามาลกฤตินี้ นับเป็นสถูปที่มีความเก่าแก่มากที่สุด แห่งหนึ่งในคันธาระ (Gandhara) และอาจจะเป็นไปได้ที่สถูปแห่งนี้จะได้รับการจำลองแบบไปจาก พระมหาสถูปธรรมราชา (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 81)

อย่างไรก็ดี ในบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย อันเป็นบริเวณที่ปรัชญา ความคิดของชนชาติกรีก (Greek) ได้เข้ามาครอบงำเหนือชนชาติอินเดียนั้น ส่วนฐานรูปวงกลม ของสถูปที่กล่าวนี้ได้รับการแทนที่ด้วยส่วนฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในช่วงระยะเวลาที่เก่าแก่มากที่สุด คือ ในระหว่างราวกลางพุทธศตวรรษที่ 5 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 6 รวมทั้งส่วนโดมของ สถูปได้รับการเขยิบให้สูงขึ้นในลักษณะที่เป็นรูปทรงระฆังทรงสูง อิทธิพลของศิลปะแบบเฮลเลน (Hellenistic) เองนั้นยังแสดงให้เห็นได้ด้วยเช่นเดียวกัน โดยได้ปรากฏขึ้นในเสาหินติดกับผนังด้านหน้า และลวดลายอันเลอเลิศที่ประดับตกแต่งไว้บนพื้นผิวของส่วนฐานและองค์ระฆังของสถูป ใน ระหว่างราวช่วงปลายของ

ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 7 การเปลี่ยนแปลงบางประการที่ยังคงดำเนินต่อไปได้ส่งผลกระทบต่อสถาปัตยกรรม โดยได้มีการจัดการแบ่งแนวราบของส่วนฐานออกเป็นขึ้นบ้างๆ จำนวนสองหรือสามชั้น และหลังจากนั้นลงมาได้มีการสร้างสรรค์พระพุทธรูปองค์หนึ่งขึ้น ในช่องหรือซุ้มที่ตั้งอยู่ตรงจุดกึ่งกลางด้านหน้าของส่วนฐานของสถาปัตยกรรมแต่ละด้าน นอกจากนี้นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 มาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 10 คุณลักษณะอันเรียบง่ายและลือเลืล ดังกล่าวนั้น ได้กลับกลายเป็นมีความคืบหน้าในการทำเป็นอินเดียหรือรับอิทธิพลของอินเดีย (Indianised) มากยิ่งขึ้นทุกที รวมทั้งยังมีความสลับซับซ้อนไปด้วยการประดับตกแต่งด้วยประติมากรรมนั้นเป็นรูปภาพต่างๆ อย่างฟุ่มเฟือย ทั้งในส่วนที่พื้นผิวทางด้านหน้าของส่วนฐานและส่วนองค์ระฆังของสถาปัตยกรรม (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 81)

สำหรับศาสนสถานรูปสี่เหลี่ยมที่มีผนังหรือกำแพงสูงใหญ่ล้อมรอบที่เรียกว่าวิหารของ พุทธศาสนานั้น เป็นศาสนสถานที่สามารถจะกำหนดอายุได้ว่าเกิดขึ้นในระยะหลังลงมาว่าสถาปัตยกรรมเนื่องจากหลักฐานที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในขณะนี้แสดงให้เห็นว่าศาสนสถานประเภทนี้ได้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในสังฆารามของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียในระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 6 ครั้นในระยะหลังลงมาจากนั้นได้ค้นพบว่าศาสนสถานประเภทนี้ได้แผ่ขยายลงมาทางด้านทิศใต้และด้านทิศตะวันออกโดยการแพร่กระจายออกไปสู่ดินแดนนอกเหนือจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียทั้งหมด (Marshall, 1951 หน้า 233)

คัมภีร์พระวินัยปิฎกได้แสดงให้เห็นว่า ในช่วงระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6 อาคารสถานที่และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นสังฆารามนั้น ประกอบด้วยอาคารสถานที่ ที่เรียกชื่อต่างกันหลายประเภท คือ อาคารสำหรับการอยู่อาศัยและจำวัดของพระภิกษุ อาคารสำหรับการใช้เป็นโรงอาหารหรือหอนอนหรือหอบริการหลังหนึ่ง เรียกว่าอุปัฏฐานะศาลา (Upatthana-Sala), อาคารที่เป็นโรงครัวหรือหอไฟ (Fire-Hall) หลังหนึ่งเรียกว่าอัคคีศาลา (Aggi- Sala), พลัปปลาหรือตำหนักที่มีเสาเปิดโล่งหลังหนึ่งเรียกว่ามณฑป (Mandapa), ถนนหรือทางเดิน สำหรับการเดินเล่นสายหนึ่งและทางเดินมีหลังคาคล้ายวิหารคดหรือวิหารรายหลังหนึ่ง ที่ใช้สำหรับการเดินออกกำลังกายเรียกว่าจังกมะศาลา (Cankamna-Sala), ห้องน้ำห้องหนึ่งสำหรับการอาบน้ำร้อนเรียกว่าชันฎาหาระ (Jantaghara), ห้องโถงหรือหอแห่งหนึ่งเรียกว่า หอภินะ (Kathina- Hall) ที่ใช้สำหรับการลากจูง. อาคารสำหรับการถ่ายปัสสาวะหรืออุจจาระแห่งหนึ่ง, บ่อน้ำและอาคารสร้างคลุมบ่อน้ำแห่งหนึ่งเรียกว่าอุทปานะศาลา (Udapana-Sala), ห้องเก็บของห้องหนึ่งเรียกว่าโกฏฐกะ (Kotthaka) และอาคารสำหรับการปรุงและเก็บรักษาอาหารหลังหนึ่งเรียกว่ากัปปียะกุฏี (Kappiya-Kutti) (Marshall 195,1:หน้า 233)

อย่างไรก็ดี คัมภีร์ดังกล่าวก็ได้แสดงให้เห็นอย่างสมบูรณ์และชัดเจนเช่นเดียวกันว่าส่วนต่างๆ ที่มีความหลากหลายและมีเป็นจำนวนมากของสังฆารามดังกล่าวนี้ ไม่สามารถที่จะเข้ามารวมอยู่ด้วยต้นภายในอาคารเพียงหลังเดียวได้ แต่สามารถที่จะประเมินได้ว่าอาคารสถานที่เหล่านี้

ส่วนใหญ่จะเกิดจากโครงสร้างของสิ่งก่อสร้างที่มีการสร้างให้แยกต่างหากออกจากกัน นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นได้อย่างแน่ชัดว่า วิหารซึ่งเป็นอาคารสำหรับการอยู่อาศัยและการจำวัดของพระสงฆ์ นั้น ในระยะเวลาดังกล่าวยังไม่ปรากฏรูปแบบที่เป็นมาตรฐานสำหรับการก่อสร้าง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำมาพิจารณาาร่วมกันกับวัดที่เนื่องในพุทธศาสนาที่การสร้างขึ้นในระยะหลังลงมา จากนั้น ซึ่งปรากฏให้เห็นว่าเป็นอาคารหรือสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ประเภทหนึ่ง มีการสร้างขึ้นเป็นอาคารสองชั้นมีห้องโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหนึ่งหรือสองห้อง ห้องโถงนี้รายล้อมโดยรอบด้วยแนว ของห้องเล็กๆ ที่เรียกว่ากุฏิ (Cell) เป็นจำนวนมากตลอดจนห้องอื่นๆ อีกหลายห้อง ส่วนทางด้านหน้าของวิหารมีระเบียงที่กว้างใหญ่ปรากฏอยู่ ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีวิหารที่มีองค์ประกอบใหญ่โตไปกว่านี้ และไม่ปรากฏอาคารสถานที่สำหรับการอยู่อาศัยของพระสงฆ์ในลักษณะอื่นๆ อาทิ ปราสาท (Pasada) อธโยคะ (Adhayoga) หัมมียะ (Hammiya) หรือคูหา (Guha) เป็นต้น ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในแผนผังแบบเดียวกันที่กระทำกันในระยะหลังมา คือ การก่อสร้างโดย ให้กุฏิทั้งหมดหันหน้าเข้าทางด้านใน โดยหันหน้าไปสู่ห้องโถงหรือลานที่มีกุฏิล้อมหรือปิดไว้ทุกด้าน ซึ่งปรากฏเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการกระทำเพื่อป้องกันหรือกำบังผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ ภายในกุฏิเหล่านั้น จากสายตาที่จ้องมองดูของสาธารณชน ซึ่งอาจจะเห็นได้อย่างแท้จริงเช่นเดียวกัน ว่าเป็นสิ่งที่ไม่มี ความจำเป็นในระยะหลังลงมา เนื่องจากเป็นระยะที่ได้มีการสร้างกำแพงหรือผนัง สูงขึ้นมามากแล้ว รวบรวมทั้งยังเป็นศาสนสถานที่ได้รับการป้องกันอย่างแข็งแรงและความปลอดภัยอย่างแท้จริงดังได้กล่าว มา ด้วยเหตุที่การยอมรับในการนำเอารูปแบบของวิหารข้างต้นมาใช้ซึ่งควรจะเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับ เหตุผลอันเนื่องมาจากเพราะความจำเป็นตามกาลสมัยเป็นหลัก คือ ความจำเป็นสำหรับการรักษา ความปลอดภัยซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่า จึงเป็นเรื่องที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่ง (Marshall ,1951 หน้า 233-234)

สำหรับสังฆารามที่มีการเปิดโล่งและไม่มีการป้องกันความปลอดภัยใดๆ ของอินดูสถาน และเอเชียกลาง ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ การที่ทุกคนสามารถที่จะเข้าถึงได้ อาจจะเคยเป็น สังฆารามที่มีความเหมาะสมอย่างเพียงพอสำหรับดินแดนต่างๆ ของอินเดีย อันเป็นสถานที่ซึ่ง พระภิกษุ และภิกษุณีสามารถที่จะอยู่อาศัยได้อย่างเปิดเผยโดยปราศจากภัยอันตรายใดๆ นั้น อาจจะเป็นการ ยากสำหรับการที่จะมีความเหมาะสมในบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย อันเป็นสถานที่ซึ่ง อารมณ์ของประชาชนมีความรุนแรงและก้าวร้าวมากยิ่งขึ้นกว่าอีกทั้งยังเป็นสถานที่ซึ่งจำเป็นต้องเสี่ยงภัย จากการบุกรุกเข้าโจมตีของศัตรู ซึ่งเป็นมาอย่างต่อเนื่องและไม่เคยขาดหายไป รูปแบบใหม่ของ สังฆาราม ซึ่งในสถานที่แห่งนั้นได้เกิดประเพณีนิยมในการออกแบบสังฆาราม โดยการนำรูปแบบมา จากบ้านพักอาศัยของฆราวาสในยุคนั้น ซึ่งมักจะมีรูปแบบที่สำคัญดังนี้คือ ทางทิศตะวันออกมี ห้องโถงโดยรอบ ห้องโถงมีห้องต่างๆ ล้อมไว้โดยรอบหลายห้อง ห้องเหล่านั้นสามารถที่จะเข้าไปถึงได้ แค่เพียงทางเดียวเท่านั้น คือ การเดินผ่านไปทางห้องโถงนั้นโดยตรง ในประเทศอินเดียนั้น รูปแบบ

ของบ้านพักอาศัยของประชาชนในรูปแบบนั้นสามารถที่จะสืบสาวย้อนหลังขึ้นไปได้ไกลจนถึงสมัยทองแดง (Chalcolithic Age) ครั้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 รูป แบบท่ายดังกล่าวจะต้องเพ่งจะเป็นที่รู้จักมักคุ้นกันในอินเดียสถาน ในฐานที่รูปแบบบ้านแบบนี้ได้ ปรากฏขึ้นในบริเวณพรมแดนของภาคตะวันตกเฉียงเหนือ หรือปรากฏขึ้นในบริเวณเอเชียตะวันตก โดยทั่วไป ดังนั้น การใช้รูปแบบนี้ในสังฆารามของพุทธศาสนา จึงอาจจะเป็นไปได้ อย่างเท่าเทียมกันที่จะมีการจำลองแบบหรือคัดลอกแบบในภูมิภาคเดียวกันหรือนำมาจากภูมิภาคอื่นๆ

อันแท้ที่จริงแล้วการคัดลอกแบบดังกล่าวในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย นั้น เป็นผลอันเนื่องมาจากว่าบรรดาชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในบริเวณนี้มีความปลอดภัยน้อยกว่าในบริเวณภูมิภาคอื่นของประเทศอินเดียหลังจากนั้นตัวอย่างดังกล่าวที่ได้ปรากฏขึ้นในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ได้รับการคัดลอกแบบไปใช้ในอินเดียสถานและสถานที่แห่งอื่นๆ ซึ่งบางทีการขยายออกไปอย่างกว้างใหญ่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะบางประการของพระพุทธรูป ซึ่งในสถานที่ทุกแห่งพุทธศาสนิกชนได้พยายามที่จะจัดหาสิ่งทดแทนอย่างสม่าเสมอหรือพยายามที่จะจัดตั้งอารามสำหรับผู้ที่ใช้ชีวิตเพนจร่อนเร่ไป หรือพยายามที่จะผ่อนคลายกฎอันเคร่งครัดของผู้ถือเพศบรรพชิตหรือโยคีและพยายามที่จะถือครองเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติ (Marshall, 1951 หน้า 234)

อย่างไรก็ดี ในทางที่ตรงกันข้ามสำหรับสังฆารามในดักกิลานัน สังฆารามที่มีความ สำคัญมากที่สุดและน่าจะมีความเก่าแก่มากที่สุดด้วย คือ สังฆารามแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ที่เชิงเขาด้านทิศใต้ของภูเขาฮาติอาละ โดยตั้งอยู่ระหว่างภูเขาภูนี้กับภูเขานาดเล็กที่ชื่อว่าดัมรานาลา (Tamranala) ชื่อโบราณของศาสนสถานแห่งนี้ หรืออันที่จริงค่อนข้างจะเป็นชื่อของพระมหาสถูป ที่เป็นศูนย์กลางของสังฆารามแห่งนี้ ซึ่งยังคงเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญเหนือซากของศาสน สถานอื่นๆ ตั้งมวลในกลุ่มนี้มาโดยตลอดตราบนกระทั่งปัจจุบันนี้ คือ ธรรมราชา ซึ่งในปัจจุบันนี้ ได้มีชื่อใหม่ที่มีการสืบสมุฏฐานมาจากการถูกทำลายให้แตกสลายย่อยยับลงจากฝีมือของผู้ โจรกรรมที่เป็นผู้ค้นหาสมบัติโบราณ ที่ได้มีการขุดทำลายผ่านส่วนโดมของสถูปลงไปที่จิริโดเป (Chir Tope) ซึ่งคำว่าจิรินั้นมี ความหมายว่าการเสียบหรือการแทง ความหมายอันแน่นอนของคำว่า ธรรมราชายังคงเป็นสิ่งที่ไม่มีข้อยุติในขณะนี้ แต่นักวิชาการหลายท่านได้แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์ ทิวาวทาน (Divyavadana) ได้เรียกพระเจ้าอโศกมหาราชว่าธรรมราชา รวมทั้งนักวิชาการบาง ท่านได้แสดงให้เห็นว่าชื่อธรรมราชา ดังกล่าวนี หมายถึงชื่อของสถูปองค์หนึ่งที่พระเจ้าอโศก มหาราชได้ทรงเป็นผู้สร้างขึ้น โดยพระองค์ได้ทรงเป็นธรรมราชา (Dharmaraja) แต่คัมภีร์ทิวาวทานได้แสดงให้เห็นด้วยเช่นกันว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงได้รับพระนามว่าธรรมราชาเนื่องจากพระองค์ได้ทรงสร้างธรรมราชา รวมทั้งนักวิชาการบางท่านได้แสดงให้เห็นว่าธรรมราชาได้แทนสถูปองค์หนึ่งที่ได้การสร้างสรรค์ขึ้นเหนือพระบรมธาตุหรืออัฐิจากส่วนพระวรกาย ของพระพุทธองค์ ซึ่งทรงเป็นธรรมราชาที่แท้จริง (Marshall, 1951 หน้า 234)

อย่างไรก็ดี ด้วยเหตุที่แทบจะกล่าวได้ว่า สลุปทั้งปวงที่มีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ประดิษฐานอยู่ภายในล้วนแล้วแต่เป็นที่รู้จักมักคุ้นกันว่าเป็นสลุปที่ได้รับการสร้าง สรรค์ขึ้นโดยพระเจ้าอโศกมหาราชทั้งสิ้น ดังนั้น ชื่อเฉพาะที่กล่าวมาข้างต้นนั้นโดยทั่วไปแล้วอาจจะเป็นคำที่ได้นำมาใช้ในความหมายทั้งสอง คือ การใช้ในความหมายว่าสลุปองค์หนึ่งที่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ หรือสลุปองค์หนึ่งที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น โดยพระเจ้าอโศกมหาราชมีเหตุผลที่สำคัญที่สามารถจะชี้ให้เห็นว่า ตักกสิลาเป็นดินแดนแห่งหนึ่ง ที่มีเมืองต่างๆ เป็นจำนวนมาก และอยู่ภายในราชอาณาจักรโมริยะ ซึ่งเมืองเหล่านี้ได้รับการแบ่ง พระบรมสารีริกธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธองค์ ในคราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงจัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเหล่านั้นเช่นเดียวกัน และสลุปธรรมราชาเป็นสลุปที่ได้ถือกำเนิดขึ้นจากการ ทรงสร้างของพระเจ้าอโศกมหาราชเพื่อที่จะทรงใช้สำหรับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ที่พระองค์ได้ทรงจัดแบ่งให้ในครั้งนั้นแต่ถึงแม้ว่าจะไม่ว่าจะเคยค้นพบหลักฐานเกี่ยวกับชื่อของสลุปแห่งนั้น แต่อาจจะมีเหตุผลพอที่จะสันนิษฐานได้ว่าสลุปองค์นี้เป็นสลุปที่ได้ กำเนิดขึ้นจากพระเจ้าอโศกมหาราช ด้วยเหตุที่สลุปองค์นี้ไม่ได้เป็นแต่เพียงแค่สลุปที่มีขนาดใหญ่ที่สุด และเป็นสลุปที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในบรรดาสลุปทั้งมวลที่สร้างขึ้นที่ตักกสิลาเพียงเท่านั้น หากแต่สลุปองค์นี้ยังเป็นสลุปที่มีความเก่าแก่มากที่สุด และถ้าหากว่ามีสลุปองค์ใดที่ได้รับ การสร้างขึ้นโดยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ตักกสิลาก็สามารถที่จะสันนิษฐานได้อย่างแน่นอนว่าสลุป องค์นี้เป็นสลุปที่ได้รับการสร้างขึ้นโดยพระเจ้าอโศกมหาราชในครั้งนั้นเนื่องจากว่าในครั้งนั้นเมืองที่มีความโดดเด่นจะได้รับการจัดสรรปันส่วนพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ไป ประดิษฐานไว้ในสลุปที่เมืองของตนทุกเมือง ดังนั้น เมืองตักกสิลาซึ่งเป็นเมืองที่มีความโดดเด่น เช่นเดียวกันย่อมจะได้รับการจัดสรรปันส่วนพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์มาประดิษฐาน ไว้ภายในสลุปในเมืองนี้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังปรากฏว่าพระเจ้าอโศกมหาราชได้เคยเสด็จมา ประทับที่เมืองนี้เป็นระยะเวลาหลายปี ในขณะที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชและพระราชบิดาของพระองค์ คือ พระเจ้าพินธุสาร (Bindusara) ยังทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่อีกด้วย (วรรณสิรี นุ่นสุข, 2549 หน้า 85)

นับว่าเป็นโชคที่ไม่ดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้ปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ ไม่มีหลักฐานดั้งเดิมบน ผิวดินของสลุปธรรมราชาหลงเหลืออยู่ รวมทั้งยังไม่ปรากฏโบราณสถานแห่งอื่นๆที่สามารถจะ ยืนยันได้อย่างแน่นอนว่าสร้างขึ้นในศิลปะแบบโมริยะเช่นเดียวกันด้วย ดังนั้นในขณะนี้จึงมีเพียง หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีเท่านั้นที่เป็นหลักฐานที่มีตัวตนจับต้องได้อย่างแน่นอนเป็นเครื่องยืนยันเกี่ยวกับสลุปองค์นี้ และหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวก็มีไม่มากนัก ด้วยเหตุที่ไม่ปรากฏโบราณสถานอื่นๆ ของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ตักกสิลา จึงได้มีการ ค้นพบแต่เพียงหินบด (Mutter) ขนาดเล็กจำนวนสองชิ้นที่ได้สร้างขึ้นจากหินชนิดพิเศษ คือ หิน หทรายจากเหมืองหินจุนารู (Chunar) ซึ่งเป็นหินชนิดพิเศษที่ใช้สำหรับการก่อสร้างของจักรพรรดิแห่งราชวงศ์โมริยะพระองค์นี้

โดยเฉพาะการใช้สำหรับการทำเสา ราวบันได และวัสดุอื่นๆ อย่างไรก็ดี ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 3 โบราณวัตถุขนาดเล็ก อย่างกรณีของหินบดดังกล่าวนี้ ซึ่งสามารถที่จะทำขึ้นได้เป็นอย่างดีและมีคุณภาพเท่าเทียมกันโดยการใช้วัสดุในท้องถิ่นและปรากฏโบราณวัตถุที่ทำด้วยวัสดุในท้องถิ่นที่กล่าวนี้เป็นจำนวนมาก เช่น หินในท้องถิ่นที่มีชื่อว่า หินตรกิ (Taratci) ซึ่งเป็นหินควอร์ตไซต์ (Quartzite) หรือหินอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกันกับหินชนิดนี้ เป็นต้น จึงไม่น่าที่จะเป็นสินค้าที่ได้มีการซื้อขายกันบนเส้นทางการค้าที่ทอดตัวมาจากนาร์ ซึ่งตั้งอยู่ทางอีกด้านหนึ่งของเมืองพาราณสี บางทีคำอธิบายประการหนึ่งนี้อาจ มีความเป็นไปได้มาก กว่าการที่จะสันนิษฐานว่าหินบดเหล่านี้เป็นสินค้าขาเข้าที่ส่งเข้ามาจากจุนาร์ คือ การที่ปรากฏหินบดที่ทำด้วยหินทรายจุนาร์ดังกล่าวขึ้น ในตักกสิลา เนื่องจากว่าหินบดทั้งสองชิ้นได้รับการสร้างขึ้น จากเศษชิ้นส่วนที่แตกหักของเสาหินของพระเจ้าอโศกมหาราช (Asoka's Pillar) หรือสิ่งที่สร้างขึ้น เป็นอนุสรณ์ประเภทอื่นๆ ซึ่งได้พังทลายลงมาแล้ว แตกหักออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยเป็นจำนวนมาก โดยการพังทลายและแตกหักดังกล่าวนี้ อาจจะเกิดขึ้นระหว่างที่เกิดการจลาจลที่ตักกสิลา ในขณะที่เจ้าชายกุนาละ (Kunala) พระราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงดำรงตำแหน่งอุปราช หรือ บางทีหินบดทั้งสองชิ้นนี้ อาจจะสร้างขึ้นจากเศษของหินที่เหลือใช้แล้ววางทับถมกันอยู่อย่างเกลื่อนกลาดในบริเวณโรงงานหรือแหล่งที่มีการเตรียมหินที่ใช้ในการก่อสร้าง (Stoneyard) ซึ่งเมื่อ มีการก่อสร้างเสร็จสิ้นลง เศษหินที่เหลือจากการแกะสลักหรือการใช้ในการก่อสร้างโบราณสถาน แห่งนั้นจะถูกทิ้งให้ทับถมอยู่ในบริเวณแหล่งดังกล่าว จากกรณีที่ได้ปรากฏขึ้นของหินบดที่ทำด้วย หินทรายจุนาร์ที่ตักกสิลาที่กล่าวมาทั้งสองกรณี ได้นำไปสู่การสนับสนุนข้อวินิจฉัยที่สำคัญว่าเมือง โบราณตักกสิลาไม่ได้ปราศจากโบราณสถานที่ได้รับการสร้างขึ้นโดยพระเจ้าอโศกมหาราช (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 86)

ในปี พ.ศ. 2456 ในขณะที่ยังคงมีการขุดค้นทางโบราณคดีได้เริ่มต้นขึ้นที่แหล่ง โบราณคดีสุปธรรมราชิกานัน ส่วนฐานของโบราณสถานแห่งนี้ยังคงฝังอยู่ในดินในระดับความลึกประมาณ 20-30 ฟุตจากระดับผิวดิน โดยอยู่ในสภาพของซากปรักหักพังที่ทับถมกันอยู่ทางด้านทิศเหนือของส่วนฐานดังกล่าว ซากของศาสนสถานแห่งนี้ได้ขยายออกไปจนกระทั่งไปปกคลุมอยู่เหนือบริเวณ ซากของศาสนสถานแห่งอื่นๆ ที่สร้างขึ้นแยกต่างหากออกไปจากสุปองค์นี้ ภายใต้ซากของโบราณ สถานที่ทับถมกันอยู่ในบริเวณนี้มีการค้นพบทางเดิน หรือลานที่เรียกว่าลานประทักษิณ (Pradakshina Patha) และส่วนขอบของส่วนฐานของสุป รวมทั้งส่วนหน้าของฐานอันมั่นคงของ สุป ซึ่งทั้งอยู่เหนือส่วนขอบที่กล่าวมาและทางด้านทิศตะวันออกก็ค้นพบลักษณะเดียวกันนี้โดยได้มีการค้นพบในสภาพที่สภาพดั้งเดิมยังคงได้รับการรักษาไว้อย่างดีมาก ในขณะที่ยังคงมีการขุดค้น ทางโบราณคดีได้ขยายบริเวณออกไป ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมากที่ทำให้การศึกษาค้นคว้ากระจ่างชัดยิ่งขึ้น โดยได้มีการค้นพบศาสนสถานแห่งอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง โดยโบราณสถานที่ยังพบเพิ่มเติมนี้มีหลายประเภทและแต่ละประเภทมีหลายแห่ง เช่น สุปอุโบสถ และอาคารที่เป็นที่พักอาศัย

เป็นต้น ซึ่งเป็นศาสนสถานที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึง การขยายออกของช่วงอายุของสังฆารามแห่งนี้ว่า ได้มีการสร้างศาสนสถานต่างๆ ในสังฆารามแห่งนี้อย่างต่อเนื่องกันด้วยช่วงระยะเวลาที่ยาวนานถึงห้าศตวรรษ ส่งผลให้การขุดค้นทางโบราณคดีในครั้งนี้เสร็จสิ้นลงอย่างสมบูรณ์ด้วยการค้นพบข้อมูลที่ประมาณค่ามิได้เป็นจํามา โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ศิลปะและประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังมีการค้นพบเหรียญกษาปณ์ จารึก และโบราณวัตถุขนาดเล็กอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่มีความสัมพันธ์กันกับโบราณสถานเหล่านั้น โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นวัตถุที่สามารถใช้ เป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษา พิสูจน์ และตรวจสอบบางส่วนของประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน กับการจัดลำดับอายุหรือช่วงสมัยที่สัมพันธ์โยงใยกันกับยุคสมัยดังกล่าวนี้ของประวัติศาสตร์อินเดีย

จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่สุภธรรมราชาภิชา ซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดศูนย์กลางของสังฆาราม ทำให้มองเห็นสภาพของสุภดังกล่าวดูได้ว่าสุภแห่งนี้มีแผนผังเป็นรูปวงกลม มีส่วน ฐานเพียงชั้นเดียว โดยรอบส่วนฐานมีการยกพื้นสูงขึ้นมาโดยรอบ มีชั้นบันไดสี่ชั้นทอดขึ้นไปสู่ ส่วนที่ยกพื้นขึ้นมานี้ โดยชั้นบันไดตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นทิศหลักของสุภทั้งสี่ทิศทิศละแห่ง สุภมีเส้นผ่าศูนย์กลางโดยรวม คือ รวมทั้งส่วนยกพื้นและชั้นบันไดที่กล่าวมา แต่ไม่รวมसानประทักษิณ 150 ฟุต ความกว้างตั้งแต่ทิศตะวันออกไปสู่อุทิศตะวันตก 146 ฟุต 6 นิ้ว ส่วนองค์ของสุภมีเส้นผ่าศูนย์กลางโดยเฉลี่ย 115 ฟุต ส่วนฐานยื่นออกมา 8 ฟุต และสร้างชั้นบันไดยื่นออกมา 8 ฟุต 6 นิ้ว ปัจจุบันสุภยังคงเหลือความสูงทั้งสิ้นอยู่เพียง 45 ฟุต ใจกลางหรือแกนกลางของสุภ สร้างด้วยการก่อด้วยหินอย่างหนาแน่น มีการเสริมความมั่นคงแข็งแรงให้มากยิ่งขึ้น โดยมีการก่อคาน หรือกำแพงขึ้นจำนวน 16 แนว กำแพงเหล่านี้มีความหนาตั้งแต่ 3 ฟุต 2 นิ้ว ไปจนกระทั่งถึง 4 ฟุต 9 นิ้ว โดยแนวกำแพงนี้แผ่ออกมาจากจุดศูนย์กลางอย่างไม่มี ความสม่ำเสมอหรือไม่เรียบในลักษณะของรัศมีเป็นแฉกๆ

อย่างไรก็ดี มีสิ่งที่น่าสังเกตบางประการว่าการก่อสร้างแนวกำแพงดังกล่าวมีขนาดสั้น คือได้สิ้นสุดลงแต่เพียงแค่วัฏเขนือส่วนหนึ่งของขอบของสุภนั้น แทนที่จะยืดออกไปจนสามารถรองรับส่วนฐานด้านนอกของสุภด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าแนวกำแพงเหล่านี้เป็นแนวกำแพงที่ได้มีการสร้างขึ้นใหม่ในระยะหลังลงมา ซึ่งได้ดำเนิน การในขณะที่มีการบูรณะสุภองค์นี้ ภายหลังจากที่ส่วนองค์ของสุภองค์เดิมได้พังทลายหรือ หรุทโทรมลง จึงอาจจะกล่าวได้ว่าไม่มีส่วนใดๆ ของสุภองค์นี้ที่ยังคงปรากฏอยู่ที่สามารถจะ ยอมรับหรือเชื่อถือได้อย่างแน่นอนว่าเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในสมัยโมริยะ อย่างไรก็ตาม สิ่งทีกล่าวนี้นี้ ไม่ได้หมายความว่าส่วนฐานและส่วนที่ต่ำลงไปจากนั้นขององค์สุภ คือ ส่วนที่ต่ำลงไปจากส่วน แนวกำแพงที่กล่าวมา ไม่สามารถที่จะกำหนดให้มีอายุตั้งแต่สมัยดังกล่าวได้ สิ่งทีกล่าวนี้นี้จึงมีความหมายแต่เพียงว่าการก่อสร้างตรงใจกลางของสุภ ซึ่งล้วนแล้วแต่ประกอบไปด้วยการก่อด้วยแท่งหินปูนอย่างหนาแน่น โดยตลอดนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับทุกคนที่จะยืนยันได้อย่างแน่ชัดว่า เป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่

3 หรือพุทธศตวรรษที่ 4 หรือ พุทธศตวรรษที่ 5 แต่ทุกคนสามารถที่จะมั่นใจได้ว่า สิ่งก่อสร้างดังกล่าวนี้มีกำหนดอายุที่ไม่เก่าแก่ไปกว่ารัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช และไม่หลังลงมากกว่าช่วงระยะเวลาราวช่วงปลาย พุทธศตวรรษที่ 5 (Marshall, 1951 หน้า 235)

การที่ได้กำหนดอายุให้สิ่งก่อสร้างที่อยู่ตรงใจกลางของสถูปธรรมราชา มีอายุไม่หลังลงมากกว่าช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ 5 นั้น เนื่องจากได้ปรากฏหลักฐานที่สำคัญที่ยังคงมองเห็น อยู่ในขณะนี้ คือ บรรดาสถูปขนาดเล็กที่สร้างขึ้นเป็นชุดและมีจำนวนมากในสังฆารามแห่งนี้ ซึ่งเป็นสถูปที่ได้รับการก่อสร้างขึ้นเรียงกันออกไปเป็นแนวรูปวงแหวนล้อมอยู่โดยรอบสถูป ประธานหรือสถูปธรรมราชา ซึ่งการก่อสร้างสถูปขนาดเล็กเหล่านี้ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ ยกเว้นแต่เพียงเฉพาะในกรณีที่สถูปธรรมราชานียังคงอยู่ในสภาพที่ดีเท่านั้น สำหรับส่วนฐานที่ยังคงปรากฏอยู่ของสถูปธรรมราชานั้น สันนิษฐานว่าเป็นส่วนฐาน คงเดิมที่สร้างขึ้นในสมัยโมริยะ แต่มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไปได้เฉพาะในกรณีที่กล่าวมาและกรณีของชื่อธรรมราชาเท่านั้น ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานทางโบราณคดีที่มองเห็นและจับต้องได้อื่นใด โดยเฉพาะหลักฐานที่ได้มาจากสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีเอง (Marshall, 1951 หน้า 235)

ในขณะที่สิ่งก่อสร้างดั้งเดิมของสถูปธรรมราชาได้พังทลายหรือทรุดโทรมลง ได้มีการบูรณะหรือสร้างขึ้นใหม่ดังได้กล่าวมานั้น สถูปธรรมราชาเองได้หลงเหลือหลักฐานบางอย่าง เอาไว้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างที่ได้ปรากฏว่าถึงแม้ว่าการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ของส่วนระฆังของสถูป องค์นี้จะสร้างด้วยแท่งหินปูนที่หยาบๆ แต่ก็ยังคงปรากฏให้เห็นถึงความแน่นอนของขนาดและกฎ เกณฑ์ที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไป โดยระเบียบแบบแผนที่ปฏิบัติกันขณะนั้น โดยสามารถที่จะนำไปเปรียบเทียบกัน ได้กับอาคารหรือสิ่งก่อสร้างเป็นจำนวนมากของชนชาติสะกะ-ปาร์เทียน (Saka-Parthian) ในสิริกัปปามากกว่าสิ่งก่อสร้างที่มีความเก่าแก่กว่าของเนินโบราณภีร์(Bhir Mound) หรือสิ่งก่อสร้างในบริเวณชุมชนที่อยู่ในระดับต่ำลงมาในสิริกัปปียังกว่านั้น หลักเกณฑ์ของการสร้างแนวกำแพงที่แผ่ออกไปเป็นรัศมีจากจุดศูนย์กลางที่กล่าวมา เป็นหลักเกณฑ์ที่ปรากฏขึ้นในลักษณะที่คู่ขนานกันในบางขอบเขตกับการสร้างแนวกำแพงของส่วนฐานของสถูปขนาดเล็กในเขต ซี. (Block C) ในสิริกัปป ซึ่งสถูปดังกล่าวที่สิริกัปปได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นภายหลังจากที่ได้เกิดแผ่นดินไหวในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 6 แต่เหตุผลประการอื่นและเป็นเหตุผลที่มีความหนักแน่นยิ่งกว่า สำหรับการสันนิษฐานเกี่ยวกับการสร้างขึ้นใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 6 คือ ได้มีการค้นหาหลักฐานในลักษณะที่เป็นกลุ่มเล็กๆ ของพื้นผิวขององค์ระฆังของสถูปที่มีการสลักไว้ด้วยลวดลายรูปลูกฟัก โดยค้นพบในบริเวณด้านทิศตะวันตกขององค์ระฆังของสถูป เหนือขึ้นมาจากส่วนขอบที่ติด กับฐานของสถูปแต่เพียงเล็กน้อย โดยลวดลายดังกล่าวนี้เป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในในเวลา ที่มีการบูรณะหรือการสร้างขึ้นใหม่ของสถูปองค์นี้ และสามารถที่จะศึกษาเปรียบเทียบได้ว่าเป็นศิลปกรรมที่เหมือนกันกับ

ผลงานประเภทลวดลายนี้แบบเดียวกันนี้ ที่มีการสร้างสรรค์ขึ้นใน แหล่งโบราณคดีอื่นๆ ที่มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6 จากที่กล่าวมานี้อาจจะสรุปได้ว่า จากหลักฐานที่ยังคงปรากฏอยู่และค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดี แสดงให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมราชีกาได้รับการบูรณะหรือการสร้างขึ้นมาใหม่ให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ในขณะที่มีการก่อสร้างสถาปนาขนาดเล็กขึ้นเป็นรูปวงแหวนล้อมอยู่โดยรอบสถาปัตยกรรมราชีกาแห่งนี้ ในช่วงระยะเวลาระหว่าง กลางพุทธศตวรรษที่ 5 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 6 หลังจากนั้นเมื่อมีการสร้างเสร็จก็ได้ถูกทำลายลง โดยสาเหตุแห่งการถูกทำลายได้เกิดขึ้นจากกรณีเดียวกันกับสถาปัตยกรรมอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งมักจะ สันนิษฐานกันว่าสาเหตุดังกล่าว คือ การเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ซึ่งเป็นแผ่นดินไหวที่ได้ส่งผล ให้เกิดความหายนะแก่เมืองสิริกับและศาสนสถานชัณฑิอาละ (Jandial) ในระหว่างราวช่วงปลาย ของพุทธศตวรรษที่ 6 ถึงช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 7 (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 89)

3.4 คติการทำสักการะบูชาสถาปนาในพุทธศาสนา

ภายหลังจากที่ได้มีการถวายพระเพลิงพุทธสรีระที่เมืองกุสินคร และมีการสร้างสถาปนาขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งหลงเหลือจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระ พุทธองค์ดังกล่าวแล้ว สถาปนาได้กลับกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสร้าง สรรค์สถาปนาในรูปแบบต่างๆ ก็ได้กลายเป็นคติที่สำคัญในพุทธศาสนา จึงได้มีการสร้างสรรค์สถาปนาอย่างสืบเนื่องกันมา สถาปนาจึงได้วิวัฒนาการออกไปอย่างกว้างขวางและกลายเป็นศูนย์กลางของพุทธ ศาสนาในระยะต่อมา คือ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมาจากการพัฒนาการของคติในการสร้างสถาปนาดังกล่าวนี้นี้ ได้ปรากฏคติที่สำคัญอย่างหนึ่ง พัฒนาการควบคู่มาด้วย คือ คติในการบูชาหรือคติในการกระทำสักการะบูชาสถาปนา โดยคติดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นว่าการกระทำสักการะบูชาสถาปนาอาจจะกระทำด้วยวิธีการที่สำคัญ 6 วิธี คือ

วิธีแรก ได้แก่ การสร้างสรรค์สถาปนาด้วยรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสลักใน ประติมากรรมนูน การสลักเป็นประติมากรรมลอยตัว เพื่อใช้เป็นประธานของวัดหรือห้องโถงที่ สลักเข้าไปในภูเขาธรรมชาติด้วยฝีมือมนุษย์ที่เรียกว่าเจดีย์สถานหรือการสร้างเป็นสถาปนาลอยตัวขนาดเล็ก หรือการสร้างเป็นประธานของวัดในบริเวณที่โล่งหรือภายนอกถ้ำก็ตาม

วิธีที่สอง ได้แก่ การกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสถาปนาในทิศที่เป็นมงคล คือ การเดินเวียนตามเข็มนาฬิกา หรือการเดินเวียนขวา

วิธีที่สาม ได้แก่ การหมอบกราบทางด้านหน้าหรือด้านหนึ่งด้านใดของสถาปนา

วิธีที่สี่ ได้แก่ การยกมือทั้งสองข้างประนมหวายอกหรือการให้การไหว้ทางด้านหน้า หรือด้านหนึ่งด้านใดของสถาปนา

วิธีที่ห้า ได้แก่ การถวายเป็นเครื่องสักการบูชาในบริเวณสถูปหรือบนแท่นวางเครื่อง สักการะบูชาสถูปที่วางอยู่ทางด้านหน้าของสถูป

วิธีที่หก ได้แก่ การทำนุบำรุงสถูปด้วยวิธีการต่างๆ อันหมายรวมถึงการบริจาค ทรัพย์เพื่อการบูรณะซ่อมแซมสถูปด้วย

ในส่วนของคติในการกระทำสักการบูชา โดยการสร้างสรรค์สถูปนั้นเป็นคติที่สำคัญ อย่างหนึ่งที่ได้ปรากฏขึ้นอย่างแพร่หลาย ดังกรณีที่ได้ปรากฏว่าสถานที่ที่ตรัสรู้ของพระพุทธองค์ที่ชื่อว่าโพธิยาในประเทศอินเดีย เป็นสถานที่ที่มีการสร้างสถูปขนาดต่างๆ ขึ้นอย่างมากมาย ดังที่ ปรากฏในจดหมายเหตุของพระภิกษุชาวจีนที่มีนามว่าเหียนจั่ง (Xuanzang) ซึ่งได้เดินทางมาจาริก แสวงบุญในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ในพุทธศตวรรษที่ 12 ได้พรรณนาไว้เห็นภาพของสถูปในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ว่าเนื่องแน่นไปด้วยสถูปจำนวนมาก และมีสถานที่ที่มีวิหารหลายหลัง เพราะพระเจ้าแผ่นดินเจ้าชาย บุคคลสำคัญอื่นๆ ซึ่งได้รับพระธรรมได้สร้างโบราณสถานเหล่านี้ ไว้เป็นอนุสรณ์สถาน

ในวัดมหาโพธิ์หรืออารามมหาโพธิ (Mahabodhi) ซึ่งตั้งอยู่ในแหล่งโบราณคดีโพธิคยา ในปัจจุบันมีสถูปขนาดใหญ่ที่สร้างด้วยหินประมาณ 200 องค์ ตั้งอยู่ในบริเวณลานวัด เป็นสถูปที่ สร้างขึ้นใหม่ จากชิ้นส่วนของสถูปที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดี รวบรวมจากการขุดค้น ทางโบราณคดีได้ค้นพบสถูปในรูปแบบเดียวกันกับสถูปขนาดใหญ่ที่กล่าวมา ที่มีการย่อให้มีสัดส่วน เล็กลงมาเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการค้นพบสถูปจำลองที่ทำด้วยหินเพียงก้อนเดียว จำนวนหลาย พันองค์ สถูปจำลองเหล่านี้มีขนาดความสูงตั้งแต่หลายเซนติเมตร เป็นคัน ไปจนถึง หนึ่งเมตรครึ่ง ในจำนวนสถูปเหล่านี้มีอยู่หลายร้อยองค์ที่ทำด้วยดินเผาและดินดิบ โดยสถูปที่ทำ ด้วยดินเผาและดินดิบเหล่านี้มีขนาดสูงราว 7.50 เซนติเมตร หรือเล็กกว่านั้น (วรรณสิรี นุ่นสุข, หน้า 90)

สถูปที่เรียกว่าสถูปจำลอง ที่บรรดาผู้จาริกแสวงบุญได้เป็นผู้สร้างขึ้นนี้ สามารถที่จะจัด ออกได้อย่างกว้างๆ เป็นสองรูปแบบคือ รูปแบบแรก ได้แก่ สถูปที่ทำด้วยหินหรือหินและอิฐ เป็นสถูป ที่บรรดาผู้จาริกแสวงบุญที่มีความมั่งคั่งร่ำรวยสร้างสรรค์ขึ้น โดยมักจะทำในสองลักษณะ คือ สร้างด้วยอิฐแต่มีการทำกรอบประติมากรรมด้วยหิน หรือสร้างด้วยการสลักจากหินรูปอุกบาศเป็น ส่วนๆ แล้วนำส่วนเหล่านั้นมาประกอบกัน และรูปแบบที่สอง ได้แก่ สถูปที่ทำด้วยดินเหนียว เป็นสถูปที่จำเป็นต้องจ่ายค่าใช้จ่ายในการทำน้อย ซึ่งบรรดาพระภิกษุสงฆ์และบรรดาผู้จาริกแสวง บุญที่มีความยากจนสามารถที่จะจัดหาหรือสร้างขึ้นด้วยตนเองได้ เช่นเดียวกันกับเครื่องกระทำ สักการะบูชาประเภทอื่นๆ อีกหลายประเภทโดยเฉพาะเครื่องสักการะบูชาที่เรียกว่าพระพิมพ์ (ปริชา นุ่นสุข 2544 : 367-368)

ในปัจจุบันนี้ยังคงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สอยโบราณวัตถุ ที่สร้างขึ้นเพื่อ การกระทำสักการะบูชาหรือการอุทิศถวายในพุทธศาสนาเหล่านี้เพียงเล็กน้อยเพราะว่ายังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดที่แสดงให้เห็นว่า โบราณวัตถุขนาดเล็กเหล่านี้ได้มีการซื้อหามาจากร้านเล็กๆ หรือร้านแผงลอยแห่งหนึ่งแล้วนำไปถวายให้แก่วัดแห่งนี้ หรือว่าโบราณวัตถุขนาดเล็กเหล่านี้ได้มีการ

นำออกไปจากสถานที่แห่งนี้ในฐานะของที่ระลึก บางทีอาจจะเป็นไปได้ที่จะเป็นทั้งสอง อย่างที่กล่าวนี้ แต่แรงกระตุ้นที่สำคัญที่อยู่เบื้องหลังการผลิตโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นอุทิศถวายเนื่องในพุทธศาสนา คือ การสะสมบุญกุศล ดังที่พระภิกษุเหยนจิงได้บรรยายว่า การสร้างสถูปขนาดเล็ก เป็นประเพณีอย่างหนึ่งในประเทศอินเดียโดยสถูปเหล่านี้มีความสูงประมาณหกนิ้วหรือเจ็ดนิ้ว ในที่สุดสิ่งดังกล่าวนี้ได้เป็น อาชีพของชยเสนา (Jayasena) ด้วยปากของชยเสนา เขาสามารถที่จะประกาศพระธรรมอันเลอเลิศ ในขณะที่ค้ำมือของเขา เขาสามารถที่จะสร้างบรรดาสถูปเหล่านี้ด้วยเหตุนี้เขาจึงได้รับบุญกุศลที่สูงที่สุดและเลอเลิศที่สุดในทางศาสนา

3.5 รูปแบบและการพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

รูปแบบและการพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ประมวลได้ซึ่งมีประเด็น ประเด็นต่อไปนี้

1) การสร้างสถูปพระบรมธาตุเจดีย์เป็นการทำสักการบูชารูปแบบหนึ่งที่มีต่อการบูชาพระบรมสารีริกธาตุภายในพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชบุชาล้อมแม่ขันทั้งสี่มุมแล้วก่อเป็น ”ตึก” รายเวทมนต์ดังภาพยนตร์ภายในแม่ขันนี้สำเภาทองลอยอยู่ เหนือน้ำพิชของพญานาค จากเอกสารโบราณประเภทหนังสือใบลานที่สะท้อนเรื่องราวหรือตำนานทางประวัติศาสตร์ของพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชที่ค้นพบในขณะนี้หลายรายการ โดยเฉพาะเอกสาร โบราณที่เรียกว่า “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” “พระนิพพานโศตร” และ “ตำนานเมือง นครศรีธรรมราช” ได้แสดงให้เห็นว่ากำเนิดและการพัฒนาการของสถูปองค์นี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไร สัมพันธ์กับพุทธประวัติและคติการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุภายในสถูปในประเทศอินเดีย ดังได้กล่าวมา โดยพระนิพพานโศตรได้พรรณนาให้เห็นว่าในขณะที่มีการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปที่นครกุสินารานั้น พระอรหันต์รูปหนึ่งได้เข้าไปอัญเชิญพระทันตธาตุมาถวายกษัตริย์ในอินเดียภาคใต้ (วิทยาลัยครุ นครศรีธรรมราช, 2528 หน้า 159-160) ต่อมาเกิดศึกแย่งชิงพระทันตธาตุนั้น กษัตริย์จึงให้พระราชโอรสและพระราชธิดาคือเจ้าชายทนต์กุมารและพระนางเหมชาลาอัญเชิญไป ถวายกษัตริย์ลังกา แต่เรือแตกจึงมาขึ้นฝั่งที่หาดทรายแก้ว (ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข, 2520 หน้า 136-137) อันหมายถึงบริเวณที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในปัจจุบันนี้ ทรงฝังพระทันตธาตุไว้ในหาดทรายจนพระอรหันต์องค์หนึ่งได้มาช่วยเหลือให้พี่น้องทั้งสองอัญเชิญ พระทันตธาตุไปถวายกษัตริย์ลังกา กษัตริย์ลังกาให้มหาพราหมณ์ 4 คน อัญเชิญพระบรม สารีริกธาตุทะนุถนอมหนึ่งมาฝังไว้ที่หาดทรายแก้ว ในที่ที่สองพี่น้องได้เคยฝังพระทันตธาตุไว้ นั้น เมื่อฝังพระบรมสารีริกธาตุที่หาดทรายแก้วแล้วให้ไปส่งสองพี่น้องกลับเมืองเดิมของตน

ในการฝังพระบรมสารีริกธาตุที่หาดทรายแก้วในครั้งนี้ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ได้กล่าวไว้เพียงนั้นๆ ว่า เจ้าลังกาให้มหาพราหมณ์ 4 คน พาพระบรมธาตุมาทูลนบนานหนึ่งให้ ฝังที่เจ้า

สองพี่น้องซ่อนพระทันตธาตุนั้น มหาพราหมณ์กับเจ้าสองพี่น้องก็ใช้สำเภามาถึงหาดทรายแก้ว มหาพราหมณ์ก็แบ่งพระธาตุเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่ผอบแก้วแล้วใส่แม่ขันทองขึ้นฝัฟงที่รอยเจ้าสองพี่น้อง ปึงพระธาตุแต่ก่อน ก่อพระเจดีย์รวมไว้แล้วผูกภาพยนตร์รักษาอยู่ชั้นพระธาตุส่วนหนึ่งนั้นมหาพราหมณ์ก็พาไปเมืองทนต์บุรี (ชวน เพชรแล้ว และปริชา นุ่นสุข, 2520 หน้า 136-1370)

ส่วนพระนิพนพานโสตรได้กล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่หาดทรายแล้ว ในครั้งนี้ว่า เมื่อเดินทางมาถึงหาดทรายแล้วพระนางเมษาลาได้ทรงนำราชครูขึ้นไปดูภูมิสถาน เห็นว่าเป็นภูมิสถานที่ “สะอาด” จึงให้ตั้ง “ธาตุพระญาณ” ในที่นั้น โดยการให้ขุดลงไปลึกเท่ากับ ความสูงของบุรุษ ความกว้างเท่ากับความลึกแล้ววางแม่ขันลงไป วางทองสีตุ้มที่เป็นเครื่องสักการะ บูชาล้อมแม่ขันทั้งสี่มุมแล้วก่อเป็น “ตึก” ร่ายเวทมนต์ตั้งภาพยนตร์ภายในแม่ขันมีสำเภาทองลอยอยู่ เหนือน้ำพิชของพญานาค ภายในสำเภามีผอบทองประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สำเภายาวหนึ่งศอกกว้างหนึ่งศืบ โดยอธิษฐานว่าขอให้ดำรงอยู่ชั่วฟ้าดินโดยผู้มีกุศลจะเป็นผู้นำขุดได้แล้วสลักศิลา จารึกเกี่ยวกับพระนามของกษัตริย์ลังกาผู้สร้าง ชื่อของพระราชครูทั้งสี่ โดยสลักเป็น “คำลังกา” ปักศิลาจารึกไว้ทางทิศเหนือแล้วเดินทางต่อไปยังทนต์บุรีได้ (วิทยาลัยครุฑนครศรีธรรมราช, 2528 หน้า 236-239)

จากที่กล่าวมานี้แสดงว่าเอกสารโบราณทั้งสองรายการได้กล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่หาดทรายแก้วตรงกันหลายประการ อาทิ การประดิษฐานครั้งนี้เป็น การประดิษฐานลงในตำแหน่งเดิมที่สองพี่น้องได้เคยฝังพระทันตธาตุไว้ที่หาดทรายแก้ว การประดิษฐานครั้งนี้ดำเนินการตามพระบรมราชโองการของกษัตริย์ศรีลังกาและการประดิษฐาน ครั้งนี้ได้มีการปฏิบัติตามคติหรือประเพณีในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอย่างที่ปฏิบัติกัน ในอินเดีย คือ การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในหลุมหรือกรุหรือห้องที่ประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุเหนือขึ้นมาได้มีการก่อสถูปขึ้นคลุมไว้ ซึ่งในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวว่า “ก่พระเจดีย์รวมไว้” (ชวน เพชรแล้ว, 2520 หน้า 138) ในขณะที่ พระนิพนพานโสตรได้กล่าวว่า “แล้วก่อเป็นตึกไว้บนหลุมที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้น” โดยกษัตริย์ลังกาได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการบรรจุทุกอิฐนูนมาจากศรีลังกา เพื่อใช้ในการสร้างตึกดัง กล่าวนั้น รวมทั้งยังกล่าวด้วยว่ากษัตริย์ลังกาพระองค์นั้น คือพระเจ้าทศคามมุนิได้ (วิทยาลัยครุฑนครศรีธรรมราช, 2528 หน้า 236-239) อันอาจจะหมายถึงพระเจ้าทุฏฐคามมณี (Dutthagamini) ชักรองราชย์ ณ กรุงอนูราธปุระ (Anuradhapura) เมืองหลวงแห่งแรกของศรีลังกาในระหว่างปี พ.ศ. 382-406 (ปริชา นุ่นสุข, 2541 หน้า 321-349) ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริงแสดงว่าสถูปองค์นี้ควรจะเป็น สถูปที่สร้างขึ้นในศิลปะแบบศรีลังกา คือ ศิลปะแบบอนูราธปุระตอนคันเช่นเดียวกันกับสถูปรุ่นแรกๆ ที่สร้างขึ้นในศรีลังกาอีกหลายองค์ แต่อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันนี้ยังไม่มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ นอกจากพระนิพนพานโสตร ที่กล่าวมา หรือหากจะมีหลักฐานประเภทอื่นๆ อยู่บ้างก็เป็นเพียงร่องรอยของ

รูปแบบทางศิลปะที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถูปรุ่นแรกของศิลปะแบบอนุราชปุระตอนต้นกับพระบรมธาตุ เจดีย์นครศรีธรรมราชบางประการ อาทิ แผนผังของสถูป ทรวดทรงของสถูป และประติมากรรม ประดับส่วนฐานของสถูป เป็นต้น โดยเฉพาะทรวดทรงของสถูป คือ ทรวดทรงที่มีองค์สถูปเป็น ทรงระฆังหรือทรงโอ่งคว่ำของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นนับว่าคล้ายคลึงกับสถูปรุ่นต้นของศิลปะแบบอนุราชปุระมาก เพราะทรวดทรงดังกล่าวนี้เป็นทรวดทรงที่สำคัญรูปแบบหนึ่งของสถูปรุ่นต้นของศรีลังกา ส่วนประติมากรรมประดับส่วนฐานของสถูปนั้น การที่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชประดับส่วนฐานของสถูปนั้น ด้วยซุ้มหัวช้างที่โผล่ออกมาให้เห็นถึงคติอันเก่าแก่ที่ปรากฏขึ้นในสถูปรุ่นต้นของศรีลังกาเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้รับการบูรณะซ่อมเสริมมาโดยตลอด อาจจะส่งผลให้ร่องรอยดังกล่าวลบเลือนไปโดยลำดับ ประกอบกับรูปแบบทางศิลปะของสถูปของศรีลังกาเปลี่ยนแปลงซ้ำคือ สถูปที่สร้างขึ้นรุ่นหลังมักจะยึดคือรูปแบบและทรวดทรงของสถูปรุ่นแรกสืบต่อมา จึงยากที่จะสรุปว่าร่องรอยของรูปแบบของศิลปะดังกล่าวนี้ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้รับมาจากรูปแบบทางศิลปะของสถูปรุ่นต้นในศิลปะแบบอนุราชปุระตอนต้นแต่เพียงทางเดียว

เอกสารโบราณทั้งสามรายการนั้นได้กล่าวว่า ในระยะต่อมาพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก แห่งอาณาจักรนครศรีธรรมราชได้ตั้งเมืองขึ้นจำนวนสิบสองเมืองเป็น “เมืองสิบสองนักษัตร” และให้เมืองเหล่านั้นก่อนพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จึงมีการสืบหาสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุจนพบตึกหรือเจดีย์ที่นางเหมชาลาและกษัตริย์ลังกาฝั่งไฉนั้น แต่มีภาพยนตร์รักษาอยู่จะเอาขึ้นไม่ได้ พระอินทร์จึงให้พระเวสสุวรรณลงมาช่วยแก้ภาพยนตร์และอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมา (ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข, 2520 หน้า 139-140) ความตอนนี้พระนิพนธ์โสทรกล่าวแตกต่างออกไปจากเอกสารอีกสองรายการ คือ กล่าวว่าผู้แก้ภาพยนตร์คือเจ้ากาภาษา ซึ่งเป็น ไอรสเจ้าเมืองโรมพิสัยที่กำลังเดินทางไปเมืองตักสิลาและยังกล่าวรายละเอียดถึงการแก้ภาพยนตร์ นานาชนิด เช่น กา นกอินทรี คน ยักษ์ และนาคร เป็นต้น เมื่อแก้ภาพยนตร์แล้วจึงพบกรุหรือ ห้องที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่มีการปิดตันบนไว้ด้วยหินมีศิลาจาริกอยู่ เมื่อยกหินนั้น ออกก็พบสำเภาทอง ตุ่มบรรจุทองคำสี่ใบ ทองคำนี้ปรากฏในจารึกนั้นว่ากษัตริย์ลังกาอุทิศไว้โดยประสงค์จะให้แจกไปทั่วชมพูทวีปเมื่อ พ.ศ. 5000 มาถึงจึงมีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นไป พร้อมด้วยแม่ขันสำเภาทอง และตุ่มที่บรรจุทองคำนั้นขึ้นไป เมื่อได้ที่ชัยภูมิแล้วจึงวัดออกไป เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดด้านละ 8 วา แล้วขุดลงไปอีก 8 วา ดังรากฐานด้วยหินขนาดใหญ่ จำนวนมากจนมั่นคงแข็งแรง ทำสระรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขึ้นมาลูกหนึ่งขนาดกว้างด้านละ 2 วา ลึก 2 วา ทำพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้วนำแม่ขันลงไปลอยในสระอัญเชิญผอบทองที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุลงไปวางไว้ในสำเภาทองที่อยู่ภายในแม่ขัน นำพานดอกไม้และเครื่องบูชานานาชนิดลงไปวาง หามตุ่มทองคำทั้งสี่ใบไปวางที่มุมข้างแม่ขันทั้งสี่มุม เข้ากาภาษา ผูกภาพยนตร์ดังที่เคยปฏิบัติกันมาเป็นยักษ์ คน

ครุท นาค สิงห์ โค และช้าง ธนเสร็จพิธีแล้วให้ วดออกไปข้างละ 8 วา ขดให้ลี้กลีวาคครั้ง ปีกหินขนาด ยาว 6 วา ทั้ง 8 ด้าน เรียบอิฐสูง 4 วา จนมาถึง สระ ปิหินเก่าแผ่นไ้ทั้ง 8 ด้าน แล้วก่อขึ้นไปตาม รูปแบบของสฎูป มีการฝังสิ่งของมีค่าต่างๆ ตลอดทั้งองค์เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วเข้าากากภาษากก็กลับไป หลังจากนั้นได้มีการพัฒนาเพิ่มเติมในบริเวณนี้เป็นศาสนสถานที่ข้างใหญ่ขึ้นโดยลำดับ โดยความร่วมมือของเข้าเมืองต่างๆ คณะสงฆ์ และประชาชนทั่วสารทิศจนกลายเป็นศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสัมพันธ์กันกับดินแดนต่างๆ อย่างกว้างใหญ่และยาวนานที่สุด และเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของดินแดนทั้งมวลใน บริเวณนี้ (วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, 2528 หน้า 251-271) โดยการบุญดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็น คติในการบูชาพระบรมสารีริกธาตุและคติในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ใน พระมหาสฎูป หรือพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนานและรุ่งโรจน์เป็นอย่างยิ่งในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-19 เป็นอย่างดี และนับเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า คติเช่นนี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการยึดมั่นอยู่อย่างแนบแน่นกับต้นกำเนิดที่ปรากฏขึ้นในประเทศอินเดีย

2) การถวายดอกไม้ธูปเทียน เครื่องสักการบูชาในบริเวณสฎูปพระบรมธาตุเจดีย์หรือบนแท่นวางเครื่องสักการบูชาสฎูปที่วางอยู่ทางด้านหน้าของสฎูป ด้วยดอกไม้ธูปเทียน ซึ่งทำให้เกิดพัฒนาการไปเป็น ประเพณีตักบาตรธูปเทียน เป็นประเพณีที่คู่มากับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แม้ว่ารูปแบบจะแตกต่างออกไปจากประเพณีดั้งเดิมบ้างก็ตามประเพณีตักบาตรธูปเทียนเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ เพราะประเพณีนี้เป็นประเพณีถวายสังฆทานเนื่องในโอกาสเข้าพรรษา คือ วันแรม 1 ค่ำ เดือนแปด ซึ่งเชื่อกันว่าประเพณีนี้ได้ถ่ายทอดไปสู่กรุงสุโขทัยเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นครั้งแรกแล้วเข้าไปสู่กรุงสุโขทัย ดังหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ต้ารับท้าวศรีจุฬาลักษณ์กล่าวถึงประเพณีเข้าพรรษาในสุโขทัยว่าการจุดประทีปบูชา พระบรมธาตุ พระพุทธรูป และถวายสังฆทานเป็นประจำทุกปี สังฆทานที่ถวายมีหลายอย่าง เช่น เทียนพรรษา ผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องบริขารอื่นๆ เช่น เสื้อ อาสนะ ยารักษาโรค ตั้งเตียง และดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น ในเมืองนครศรีธรรมราชเช่นกันเมื่อถึงวันเข้าพรรษามีพิธีการทำนองเดียวกันกับที่ปรากฏ ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์แทบทุกประการ จะผิดไปบ้างก็ในรูปแบบเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น เมื่อถึงวันเข้าพรรษา ชาวเมืองนครศรีธรรมราชต่างพากันไปชุมนุมที่วัดใกล้บ้านเพื่อนำเทียนจำนำพรรษาไปถวายพระสงฆ์ นอกจากนั้นมีดอกไม้ธูปเทียน ผ้าอาบน้ำฝน ตั้ง เตียง ตะเกียง ยาและอาหารที่เป็นของแห้งอีกหลายชนิด

ประเพณีนี้เดิมที่จัดที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ตั้งแต่สมัยที่ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา พอถึงวันเข้าพรรษา ชาวเมืองนครศรีธรรมราชนำเอาเครื่องสังฆทานเหล่านั้นไปถวายพระสงฆ์ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ครึ่งถึงระยะที่มีพระสงฆ์ประจำที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแล้ว การจัดพิธีนี้ก็ยังคงเดิมเนื่องจากคนไปทำบุญมีเป็นจำนวน

มาก ทำให้บริษัที่พระสงฆ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารรับถวายมามีมากขึ้น จนวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารใช้ตลอดพรรษาก็ไม่หมดสิ้น ชาวเมืองนครศรีธรรมราชเห็นว่ารูปเทียนเหล่านั้นจะสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ก็แบ่งปันไปให้วัดต่างๆ ที่ได้รับถวายไปน้อยในระยะเวลาต่อมา

วันเข้าพรรษาแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เวลาช่วงบ่ายประมาณ 14.00 น. เป็นต้นไป พระสงฆ์จากวัดต่างๆ ซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมากนักทั้งในเมืองและนอกเมืองต่างมาพร้อมกันโดยยื่นเรียงกันเป็นแถวยาวที่หน้าวิหารทับเกษตร วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อรอรับบิณฑบาตดอกไม้รูปเทียนด้วยยามในชนขวา ชาวเมืองนครศรีธรรมราชนำรูปเทียน ดอกไม้มัดเป็นช่อๆ ซึ่งใส่ถาดเตรียมไว้ถวายพระสงฆ์เหล่านั้นโดยใส่ลงในยามไปตามลำดับรูปละมัดเรียกว่า “การตักบาตรรูปเทียน”

เมื่อตักบาตรรูปเทียนแล้วชาวเมืองนครศรีธรรมราชพร้อมใจกันไปจุดเทียนหรือจองเปรียง ซึ่งเป็นพิธีอย่างหนึ่งของพราหมณ์ เป็นพิธีจุดโคมรับเทพเจ้า ชาวพุทธรับมาทำในวันเพ็ญเดือนสิบสองเพื่อบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และพระพุทธรูป ตามหน้าพระพุทธรูปและฐานเจดีย์ทุกด้านภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารโดยวิธีการง่ายๆ ด้วยการนำด้ายดิบใส่ลงในเปลือกหอยแครงหรือภาชนะเล็กๆ หยดนํ้ามันสัตว์หรือนํ้ามันมะพร้าวลงในเปลือกหอยแครงจุดไฟที่ด้าย ไฟจะสว่างไปทั่ววิหารและฐานเจดีย์ทุกด้านในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (วิมล คำศรี, 2557 หน้า 32-34) ประเพณีตักบาตรรูปเทียนของชาวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เดิมมาหลายประการ ดังนี้

ประการแรก เดิมพระสงฆ์เข้าแถวเพื่อรอรับบิณฑบาตรรูปเทียนที่หน้าวิหารทับเกษตร แต่ปัจจุบันพระสงฆ์จะเข้าแถวรอรับบิณฑบาตรรูปเทียนที่ลานโพธิ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ประการที่สอง การตักบาตรรูปเทียนจะจัดที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอย่างเดิม แต่มีการตักบาตรรูปเทียนตามถนนหนทางทั่วไปอีกด้วย

ประการที่สาม เดิมชาวเมืองต้องเตรียมดอกไม้รูปเทียนไว้พร้อมสำหรับการตักบาตรด้วยตนเอง โดยที่ดอกไม้ประดิษฐ์ขึ้นเองด้วยวัสดุไม้ใช้ดอกไม้จริงทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่เหี่ยวแห้งตลอดพรรษา ปัจจุบันนี้ทั้งดอกไม้และรูปเทียนมีผู้จัดวางขายสำหรับประเพณีการตักบาตรรูปเทียน

ประการที่สี่ เดิมเมื่อตักบาตรรูปเทียนแล้วพุทธศาสนิกชนบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และพระพุทธรูปโดยการจุดเปรียง ปัจจุบันมีการจุดเทียนไขแทนการจุดเปรียงเพราะการจุดเปรียงทำให้เกิดไฟไหม้ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นประจำ

ประการที่ห้า เดิมการจุดเปรียงกระทำทั่วไปทุกวิหารและฐานพระเจดีย์ ปัจจุบันการจุดเทียนไขได้กำหนดให้จุดได้เฉพาะที่ภายในวิหารพระม้าหรือสถานที่ที่ทางวัดกำหนดไว้เท่านั้น

ประการสุดท้าย เดิมการจุดเปรียงถือเป็นประเพณีที่ทุกคนต้องกระทำหลังจากตักบาตรรูปเทียน แต่ปัจจุบันประเพณีนี้ได้ลดความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติลงไปมาก จำนวนชาวเมืองนครศรีธรรมราชที่ปฏิบัติประเพณีนี้ลดลงไปแต่เดิมมาก

ประเพณีการตักบาตรรูปเทียนเป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างพระบรมธาตุเจดีย์กับชาวเมืองนครศรีธรรมราช เป็นประเพณีที่แสดงถึงค่านิยมอันสูงส่งในทางพระพุทธศาสนาของชาวเมืองนครศรีธรรมราช เป็นประเพณีที่มีการปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลายาวนานและประการสำคัญประเพณีนี้ยังตกทอดมาเป็นมรดกของลูกหลานในทุกวันนี้ นับเป็นมรดกที่เชิดหน้าชูตาชาวนครศรีธรรมราชอย่างยิ่งประเพณีหนึ่ง (วิมล คำศรี, 2557 หน้า 34-35)

3) การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏด้วยการกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสถูปพระบรมธาตุเจดีย์ในทิศที่เป็นมงคลซึ่งพัฒนาการกลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ตามตำนานที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุกระทำในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุประจำปี แต่ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่ากระทำในวันใด อาจเปลี่ยนแปลงกำหนดวันไปตามความเหมาะสมทุกๆ ปีก็ได้ ตามปกติแล้วพระยานครและทายาทเป็นผู้กระทำประเพณีนี้เป็นประจำทุกปี โดยการจัดพิธีแห่ผ้าพระบฏพร้อมด้วยอาหารหวานคาว เครื่องอุปโภคและบริโภคที่จำเป็นๆ ไปถวายพระสงฆ์ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยการหาบคอนไปเป็นขบวนแห่อันสวยงาม ในโอกาสนี้ชาวนครศรีธรรมราชจะมาร่วมกิจกรรมดังกล่าวเพิ่มขึ้นทุกปี ครั้นสมัยพระยานครทางราชได้เปลี่ยนระเบียบวิธีบริหารราชการเสียใหม่ แต่ทางทายาทของพระยานครก็ยังปฏิบัติประเพณีนี้ต่อมาเช่นเดิม ครั้นหลังการเปลี่ยนการปกครองปี พ.ศ.2475 ชาวเมืองก็ได้จัดประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุทุกปีและมีจำนวนผู้คนเพิ่มมากขึ้นทุกๆ ปี เช่นกัน (วิมล คำศรี, 2557 หน้า 24-25)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีหลักฐานว่าประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุได้กระทำในวันวิสาขบูชา วันเพ็ญเดือนหก ซึ่งเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในวันดังกล่าวมีการเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์และมีพระสงฆ์มาประชุมพร้อมกันที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ ชาวเมืองและประชาชนจากต่างจังหวัดเดินทางมาร่วมสักการะพระบรมธาตุเจดีย์เป็นจำนวนมาก ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์ให้พุทธศาสนิกชนจัดพิธีทางพระพุทธศาสนาในวันมาฆบูชา วันเพ็ญเดือนสาม ให้มีการเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์อีกวันหนึ่ง ประชาชนทั่วทุกสารทิศหลั่งไหลเข้ามาสู่ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อสักการะองค์พระบรมธาตุเจดีย์เช่นเดียวกับวันวิสาขบูชา ประชาชนที่มาจากต่างบ้านต่างเมืองได้นำผ้ามาแห่ขึ้นห่มพระบรมธาตุเจดีย์อีกด้วย ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณซึ่งถือว่าถ้าได้ทำบุญต่อพระพุทธองค์โดยตรงหรือใกล้ชิดกับพระพุทธองค์มากที่สุดจะได้บุญมาก พระบรมธาตุเจดีย์จึงเป็นเสมือนพระพุทธองค์ประชาชนจึงมาสักการะจากทั่วทุกสารทิศ

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันนี้ได้เปลี่ยนไปตามสภาพสังคม เพราะแต่เดิมผ้าพระภุมมีช่างผู้ชำนาญเขียนภาพสีเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ ประกอบด้วยลูกปัดสีต่างๆ แพรพรรณและดอกไม้ที่ขอบแถบผ้าโดยตลอดทั้งผืน แต่ปัจจุบันผ้าที่ใช้แห่ขึ้นธาตุมีเพียง 3 สี คือ แดง ขาว และเหลือง อาหารเครื่องอุปโภคและบริโภคไม่มี แต่เดิมการแห่ผ้าขึ้นธาตุกระทำกันโดยพร้อมเพรียงขบวนเดียว ต่อมาประชาชนมาจากหลายทิศทางและเตรียมผ้ามาเอง จึงทำให้การแห่ผ้าขึ้นธาตุกระทำไม่พร้อมเพรียงกัน ใครจะแห่ผ้าขึ้นธาตุในเวลาใดก็สามารถทำได้ตามความสะดวก การบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ด้วยการแห่ผ้าขึ้นห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์ปัจจุบันได้มีการแห่ผ้าพระภุมพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี การแห่ผ้าขึ้นธาตุนานาชาติ เป็นต้น นอกจากการแห่ห่มพระบรมธาตุเจดีย์ในประเพณีแล้วอาจมีในโอกาสอื่นๆ เช่น ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือบุคคลก่อนๆ เสด็จเมืองนครศรีธรรมราช อาทิเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือบุคคลสำคัญอื่นๆ เป็นต้น

เมื่อขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุถึงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแล้วก็แห่ทักษิณวัตรรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ 3 รอบ แล้วนำผ้าเข้าสู่วิหารทรงม้าหรือวิหารพระม้าเป็นวิหารที่มีบันไดขึ้นสู่ลานภายในกำแพงแก้ว ล้อมฐานพระบรมธาตุเจดีย์ คณะผู้ร่วมขบวนแห่จะส่งตัวแทน 3-4 คน และเจ้าหน้าที่ของวัดนำผ้าพระภุมหรือผ้าห่มขึ้นโอบรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ดังนั้นประเพณีการแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงเป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวเมืองนครศรีธรรมราชและชาวเมืองใกล้เคียงที่ยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์เป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธองค์เป็นที่พึ่งทางใจ รวมพลังศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวเมืองนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกันหล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงสืบมาช้านาน (วิมล คำศรี, 2557 หน้า 25-27)

4) การยกมือทั้งสองข้างประนมหวายหรือการให้การไหว้ด้วยการสวดมนต์ หรือด้านหนึ่งด้านใดขอบสถูปซึ่งพัฒนาการไปเป็นประเพณีสวดด้าน เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นมาจากผู้คนที่มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาลังkawงศ์และพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งได้เดินทางมานมัสการพระบรมธาตุเจดีย์และร่วมพิธีทำบุญทางพระพุทธศาสนาในวันธัมมัสสวนะหรือวันพระขึ้นแรม 8 ค่ำ 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ โดยที่พุทธศาสนิกชนได้ไปร่วมชุมนุมกันที่บริเวณลานด้านใดด้านหนึ่งของระเบียงวิหารคดและวิหารทับเกษตรรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์เพื่อรอฟังพระธรรมเทศนา ในขณะที่รอฟังการแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้นผู้คนมักจะนั่งพูดคุยกันเรื่องราวต่างๆ และเห็นว่าเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ทุกคน จึงได้จัดหาหนังสือบุดหรือสมุดข่อยที่จารด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกทางพระพุทธศาสนาลังkawงศ์มาอ่านหรือสวดให้ผู้ที่มาชุมนุมฟัง จึงทำให้เกิดประเพณีสวดหนังสือขึ้น แต่เนื่องจากสถานที่สวดหนังสือเป็นบริเวณลานด้านใดด้านหนึ่งของระเบียงวิหารคดและวิหารทับเกษตรหรือด้านรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เรียกว่า “สวดด้าน” (จันทรา ทองสมัคร, 2539 หน้า 7) การสวดด้าน คือ การอ่านหนังสือร้อยกรองอันเป็นวรรณกรรมพื้นเมืองท้องถิ่นให้แก่ผู้คนที่มานั่ง

รอกการฟังพระแสดงพระธรรมเทศนาหลังเวลาฉันภัตตาหารเพลอยู่ตามระเบียบวิหารคดและวิหาร
 ทับเกษตร มีผู้คนจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งมีผู้คนไปนั่งรอกันอยู่ทุกด้านในแต่ละด้านจะมีธรรม
 มาสน์สำหรับพระนั่งแสดงธรรมเทศนา ขณะที่นั่งกันอยู่นั้นจะมีการคัดเลือกบุคคลผู้มีความรู้ทางด้าน
 การอ่านหนังสือเป็นผู้อ่านหนังสือหรือสวดหนังสือ หนังสือที่ใช้สวดหรืออ่านส่วนใหญ่เป็นหนังสือชุด
 ที่ผู้สวดจัดทำมาเองหรืออาจจะยืมหนังสือของวัด หนังสือเหล่านั้นจะเป็นหนังสือชาดกทาง
 พระพุทธศาสนาและหนังสือวรรณกรรมท้องถิ่นที่ให้คติสอนใจ เช่น เรื่องโคบุตร พระรถเมรี สุบิน
 ทินวงศ์ สีเสาร์ กระต่ายทอง พระรถเสน (ของนายเรื่อง นาใน) เสือโคคำฉันท (ของพระมี) เป็นต้น
 หนังสือเหล่านั้นแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ผู้สวดจะสวดทำนองเสนาะเป็นภาษาถิ่นใต้
 บางครั้งผู้สวดจะเน้นเสียงเป็นจังหวะ รู้จักเล่นทำเล่นทางประกอบในตอนที่ย้ำเป็น เช่น การใช้สีหน้า
 การโยกตัวและการแสดงท่าทางประกอบบ้าง บางครั้งคนสวดเป็นนักเทศน์เก่าแหล่ หมอทำขวัญนาค
 ครูม้าย นายหนังตะลุง มโนราเก่าหรือเพลงบอก การสวดการอ่านได้ดีเป็นที่ติดอกติดใจของผู้ฟัง
 มาก จึงทำให้คนแก่คนเฒ่าที่ไม่รู้หนังสือก็สามารถจำบทกลอนในหนังสือได้ตลอดเล่ม ส่วนผู้ที่
 มาร่วมฟังสวดก็จะมีการบริจาคทรัพย์หรือเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่ผู้สวด แต่ส่วนใหญ่ผู้สวดจะใช้เงิน
 ส่วนนี้ถวายพระสงฆ์หรือถวายวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในการสวดด้านผู้สวดจะต้องใช้
 ความสามารถสูง เพราะถ้าสวดไม่เป็นที่พอใจของผู้ฟังๆ จะทยอยไปฟังการสวดที่ด้านอื่น การสวด
 ด้านผู้สวดจะสวดไปเรื่อยๆ จนได้เวลาที่พระภิกษุมายังสถานที่นั้นเพื่อที่จะแสดงธรรมเทศนา จึงหยุด
 สวดแม้ว่าเรื่องที่สวดจะยังไม่จบก็ตาม เพราะสามารถที่จะนำไปสวดต่อในวันพระต่อไปได้ (จันทรา
 ทองสมัคร, 2539 หน้า : 8-10) ซึ่งปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมา
 โศกราชได้ฟื้นฟูและอนุรักษ์ประเพณีสวดด้านวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แต่รูปแบบการสวดได้
 เปลี่ยนไปจากเดิมที่มีคนอ่านหนังสือวรรณกรรมท้องถิ่นให้ฟัง ด้วยการนำหนังสือพระนิพนธ์ไตรปิฎก
 สวดพร้อมๆ กันและเวลาก็เปลี่ยนไปจากเดิม เป็นต้น

3.6 คติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรนครศรีธรรมราชจากการศึกษาพัฒนาการในตอนต้น ย่อม
 ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์มีบทบาทมากในคาบสมุทรภาคใต้และสยามประเทศ แนวคิด
 พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เริ่มต้นที่เมืองนครศรีธรรมราชและได้เผยแผ่เข้าสู่เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยซึ่ง
 ได้หยั่งลึกลงไปในพื้นที่เมืองทั้งสองก่อนที่จะแพร่กระจายไปสู่เมืองต่างๆ ในสยามประเทศอย่าง
 กว้างขวาง ลักษณะของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ภายในชุมชนชนเมืองนครศรีธรรมราชได้ปรากฏ
 อย่างชัดเจนทั้งแนวคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมที่ยึดถือคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์
 เป็นหลักและยอมรับว่าเกาะลังกาเป็นเกาะแห่งธรรมที่เป็นศูนย์รวมของนักคิดนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียน
 ในพระธรรมวินัยและเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม

ตามพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้มีลักษณะเป็นพุทธศาสนาตามแบบดั้งเดิมของลังกา แต่เกิดเป็นการผสมผสานแนวคิดความเชื่อพื้นเมืองในท้องถิ่นกับคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้น จึงสามารถพิจารณาลักษณะของพระพุทธศาสนาที่ได้รับแบบอย่างมาจากลังกา

องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของชาวนครศรีธรรมราชเพราะเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า จึงเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างสูง และเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ผู้ที่ถูกราบไหว่ประสบกับสิ่งที่ตนปรารถนาได้ทุกอย่างจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และบูชาพระบรมสารีริกธาตุจนเกิดเป็นความเชื่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นมากมาย

อรุณวิลาศ ได้กล่าวว่าการสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นคตินิยมในการสร้างสถูปเจดีย์ในยุคนี้นิยมสร้างเป็นรูปแบบประซัง ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากลังกา ยังคงถือว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ในการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา อันเป็นเครื่องหมายแห่งการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาและความเจริญความบริสุทธิ์ของธรรมที่ถูกต้องในสังคม การสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นเป็นศูนย์รวมความศรัทธาเป็นอันสูงแก่ผู้สร้าง ผู้บูชาและเป็นประธานของพุทธสถานหรือวัดในดินแดนแห่งนั้น เช่น วัดพระปฐมเจดีย์ มีพระปฐมเจดีย์เป็นประธาน วัดพระธาตุพนม มีพระธาตุพนมเป็นประธาน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นประธาน วัดเขียนบางแก้ว มีพระธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้วเป็นประธาน วัดสวามีพระธาตุสวามีเป็นประธาน เป็นต้น (สถาพร อรุณวิลาศ, 2539 หน้า : 81)

เจดีย์รูปแบบลังกาเป็นสิ่งที่ชี้ชัดว่านครศรีธรรมราชได้รับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ด้วยอย่างหนึ่ง เจดีย์รูปแบบลังกาหรือที่นิยมเรียกกันในสมัยปัจจุบันว่าเจดีย์ทรงระฆังหรือทรงโอคว่ำเหนือองค์ระฆังมีบัลลังก์และบนแกนกลางบัลลังก์มีกรวยยอดประดับปล้องไฉนเป็นชั้นๆ บนปลายสุดกรวยยอดมีลูกแก้วประดับที่ยอดของเจดีย์ เจดีย์ทรงลังกานั้นมักจะประดับปล้องไฉนไว้เป็นจำนวนมาก เช่น ล้วนเวลีเจดีย์ ในนครอนุราธปุระ ประเทศศรีลังกา และพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ในนครศรีธรรมราช เป็นต้น (ตรีชฎา รักษ์บางแหลม, 2540 หน้า : 36)

การสร้างเจดีย์ทรงลังกานอกจากการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแล้วก็ยังเป็นการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เช่น ฐานสี่เหลี่ยมของเจดีย์ หมายถึงอริยสัจ 4 ฐานที่เรียงกันสามชั้นหมายถึงไตรภูมิ โดยความหมายขององค์พระเจดีย์ หมายถึงพระพุทธศาสนาอันเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งสามโลกหรือไตรภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ มีอริยสัจ 4 เป็นธรรมข้อพิจารณาอันทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุถึงพระนิพพาน ส่วนปล้องไฉนบนส่วนยอดคือชั้นของภูมิฝ่ายสุดคืออันเป็นไปของสัตว์ผู้ประพฤติชอบมีพระนิพพานเป็นยอดสูงสุดพระบรมธาตุเจดีย์ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จึงทำให้เกิดการนำ

สิ่งของมีค่าต่างๆ มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งหมายถึงการบูชาพระบรมสารีริกธาตุหรือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสิ่งของไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อว่าการนำสิ่งของไปบูชาองค์พระบรมธาตุจะเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและยังเชื่ออีกว่าผลบุญอันนี้จะเป็นปัจจัยลดบันดาลให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยหรืออาจเป็นปัจจัยนำไปสู่นิพพาน ดังนั้นจึงมีการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ ไปถวายเป็นเครื่องบูชาพระบรมธาตุเจดีย์มิได้ขาด ทั้งที่เป็นปัจเจกชนและเป็นคณะโดยมีความเชื่อต่างกล่าวแตกต่างกันไป เช่น ชาวบ้านที่นำต้นข้าวที่ทำด้วยเงินทอง ทำด้วยทองคำถวายองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าผลบุญครั้งนี้จะเป็นสิริมงคลในการทำนา ช่างทองนำทองรูปพรรณบูชา ช่างถมนำเครื่องถมมาบูชา ช่างทอผ้าทอมาบูชา รวมทั้งนำเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพต่างๆ มาบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าจะประสบความสำเร็จและเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพนั้นๆ ยิ่งขึ้นไป

นอกจากนั้นยังมีเครื่องถนิมพิมาภรณ์ต่างๆ เช่น สร้อยคอ ต้มหู กำไล ปิ่นปักผม แหวน ปิ่นแห่ง จี้ห้อย เครื่องเพชร สิ่งของมีค่าต่างๆ และทองรูปพรรณอื่นๆ เครื่องประดับเหล่านี้มีประวัติว่าบางอย่างเคยเป็นสินสอดทองหมั้นของหญิงสาวที่บังเอิญต้องเสียชีวิตเสียก่อนจะแต่งงานก็นำมาบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าให้องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสักขีพยานในความรักเดียวและส่งวิญญาณของคนรักไปสู่สุคติ นอกจากนั้นยังมีความเชื่อว่าสิ่งที่แปลก วัตถุที่หายากจะต้องนำไปบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ห้ามนำไปเก็บไว้ที่บ้านเพราะเชื่อว่าจะไม่เป็นมงคลหรือให้โทษได้ เช่น ไม้กลายเป็นหิน เขี้ยวหรืองาสัตว์ที่ผิดธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งของที่เป็นอาวุธใช้ฆ่าตัวเจ้าของเองหรือฆ่าคนอื่น สิ่งเหล่านี้เชื่อว่าหากเก็บรักษาไว้หรือนำมาใช้คราวใดก็จะประสบอุบัติเหตุ ชาวบ้านเชื่อว่าหากนำไปบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ องค์พระบรมธาตุเจดีย์จะช่วยคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัย สิ่งของเหล่านี้ปรากฏว่ามีผู้นำมาสักการะเป็นจำนวนสี่หมื่นกว่าชิ้น ปัจจุบันจึงต้องจัดไว้อีกที่หนึ่งคือที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช (ตรีชฎา รัชชบางแหลม, 2540 หน้า : 37)

ทองคำปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์เป็นส่วนประกอบที่สูงที่สุดของพระบรมธาตุเจดีย์ ถือได้ว่าเป็นการแสดงถึงความเชื่อความศรัทธาอย่างสูง การนำทองคำหุ้มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์และการนำเครื่องประดับหรือสิ่งมีค่าอื่นๆ มาประดับปัลลียอดได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ดังที่อาจารย์ วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ ได้กล่าวถึงการบูรณะปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. 2537 พบว่าแผ่นทองคำที่หุ้มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์มีน้ำหนัก 4,217.6 กรัม บนแผ่นทองคำจะมีการจารึกด้วยอักษรไทยและอักษรขอม มีอายุแตกต่างกันหลายสมัย บนแผ่นทองคำระบุดักราช และชื่อผู้บูชาพระบรมธาตุเจดีย์ส่วนใหญ่จะเป็นพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ เจ้าเมือง ขุนนาง และคหบดี การหุ้มทองคำปัลลียอดพระบรมธาตุเพราะมีความเชื่อว่าจะได้อานิสงส์ผลบุญให้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย บ้างก็เชื่อว่าผลบุญจะส่งให้ไปสู่สิ่งสูงสุดของพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ดังที่ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และเทิม มีเต็ม ได้แปลจารึกบนแผ่นทองคำที่หุ้มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ พบว่ามี

ศักราชที่เก่าแก่ที่สุด พ.ศ. 2155 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148 พ.ศ. 2163) นอกจากนี้ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และเทิม มีเต็ม ยังได้กล่าวถึงจารึกที่ระบุถึงการห้ามทองปลัยอดพระบรมธาตุเจดีย์จะได้อันสงส์ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ดังจารึกไว้ว่า “ศักราชล่วงแล้วสองพันสามร้อยเจ็ดสิบเจ็ดปี เดือนห้าขึ้นสองค่ำ วันจันทร์ ได้ห้ามทองตลอดพระองค์ขอพบพระศรีอารย” ชายบ้านโดยทั่วไปจึงมีความเชื่อว่าการนำทองคำมาถวายวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อใช้ห้ามปลัยอดพระบรมธาตุเจดีย์นั้นเป็นการสร้างกุศลให้ตนเอง เกิดสิริมงคล ชีวิตจะพบแต่ความสุข แต่หาก นำทองที่ยอดพระบรมธาตุเจดีย์ที่คนอื่นนำไปถวายบูชาไปเป็นของตนเองชีวิตก็จะพบแต่ความวิบัติ ดังที่ นับ พงศ์แป้น เล่าว่า เคยมีการบูรณะปลัยอดพระบรมธาตุเจดีย์และทองคำบางส่วนหลุดปลิวตกบริเวณด้านหลังชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงเก็บได้ก็นำไปทำเป็นสร้อย และแหวน ปรากฏว่าใช้สวมใส่บริเวณรอบคอ รอบนิ้วเปื่อยเน่ารักษาไม่หายหรือไม่ก็ประสบเหตุร้ายต่างๆ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วยรักษาไม่หายจนถึงแก่ชีวิตก็มี นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่า ส่วนยอดสุดของปลัยอดทองคำมีบาตรน้ำมันตขนาดจิ๋ว มีความศักดิ์สิทธิ์มาก มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งมีโรคห่าระบาดอย่างหนักในเมืองนครศรีธรรมราช แต่ชาวบ้านปลอดภัยจากโรคนี้เพราะเชื่อกันว่าเกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำพระพุทธมนต์จากบาตรน้ำมันตส่วนยอดของพระบรมธาตุเจดีย์ระเหยเป็นไอและกลั่นตมเป็นน้ำตกลงประพรมชาวบ้านจึงปลอดภัยจากโรคห่า

การบูรณะปลัยอดทองคำพระบรมธาตุเจดีย์ทุกครั้งจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนทุกชนชั้นทุกอาชีพช่วยกันสละทรัพย์เงินทองเข้าร่วมทำบุญบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เพราะเชื่อว่าบุญกุศลที่ตนสร้างจะทำให้ตนไปสู่พระนิพพานหรือเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์หรือเกิดในชาติภพที่ดีหรือได้เกิดในยุคพระอริยเมตไตรย (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และเทิม มีเต็ม,ม.ป.ป. : ไม่มีเลขหน้า)

ประมวลได้ว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของชาวนครศรีธรรมราช เพราะเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า จึงเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างสูง และเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ผู้ที่ถูกราบไหว้ประสบกับสิ่งที่ตนปรารถนาได้ทุกอย่างจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และบูชาพระบรมสารีริกธาตุจนเกิดเป็นความเชื่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นมากมายการ มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งหมายถึงการบูชาพระบรมสารีริกธาตุหรือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสิ่งของไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อว่า การนำสิ่งของไปบูชาองค์พระบรมธาตุจะเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและยังเชื่ออีกว่าผลบุญอันนี้จะเป็นปัจจัยดลบันดาลให้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยหรืออาจเป็นปัจจัยนำไปสู่นิพพาน

3.7 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรนครศรีธรรมราชจากการศึกษาพัฒนาการในตอนต้น ย่อมชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์มีบทบาทมากในคาบสมุทรมหาคีไต้และสยามประเทศ แนวคิดพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เริ่มต้นที่เมืองนครศรีธรรมราชและได้เผยแผ่เข้าสู่เมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัยซึ่งได้หยั่งลึกลงไปในชุมชนเมืองทั้งสองก่อนที่จะแพร่กระจายไปสู่เมืองต่างๆ ในสยามประเทศอย่างกว้างขวาง ลักษณะของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ภายในชุมชนชนเมืองนครศรีธรรมราชได้ปรากฏอย่างชัดเจนทั้งแนวคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมที่ยึดถือคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นหลักและยอมรับว่าเกาะลังกาเป็นเกาะแห่งธรรมที่เป็นศูนย์รวมของนักคตินักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนในพระธรรมวินัยและเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในขณะนั้น อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชก็ไม่ได้มีลักษณะเป็นพุทธศาสนาตามแบบดั้งเดิมของลังกา แต่เกิดเป็นการผสมผสานแนวคิดความเชื่อพื้นเมืองในท้องถิ่นกับคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้น จึงสามารถพิจารณาลักษณะของพระพุทธศาสนาที่ได้รับแบบอย่างมาจากลังกา และองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของชาวนครศรีธรรมราชเพราะเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างสูง และเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ผู้ที่กราบไหว้ประสบกับสิ่งที่ตนปรารถนาได้ทุกอย่างจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และบูชาพระบรมสารีริกธาตุจนเกิดเป็นความเชื่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นมากมาย

ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุพุทธศาสนิกชนทั่วไปมีความเชื่อว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระทันตธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังตำนานที่ชาวบ้านเล่าต่อกันมาว่า พระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารพระราชธิดาและพระราชบุตรแห่งเมืองทนต์บุรีในอินเดียได้อัญเชิญ พระบรมสารีริกธาตุไว้ในเกศาได้หนีภัยสงครามลงเรือข้ามมหาสมุทรอินเดีย ระหว่างทางถูกพายุพัดจนเรือแตก นำทะเลซัดเข้าฝั่งแห่งหนึ่งมีชื่อว่า หาดทรายแก้ว ทรงเห็นชัยภูมิเหมาะสมจึงฝังพระบรมสารีริกธาตุไว้ ต่อมาเมื่อเหตุการณ์ปกติจึงกลับมาสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ ณ หาดทรายแก้วแห่งนี้และภายหลังมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์หลายครั้ง ปัจจุบันองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่ล้ำค่าและเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังนั้นเหล่าพุทธศาสนิกชนจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้ ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ดังที่ อาจารย์วิเชียร ณ นครและคนอื่นๆ ได้กล่าวถึง พระบรมสารีริกธาตุว่า ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณเชื่อว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์มีสระใหญ่กว้างยาวด้านละ 8 วา ลึก 5 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้างๆ ก่อด้วยปูนเพชรทั้ง 4 ด้านและภายในสระใหญ่ยังมีสระเล็กอยู่กลางสระใหญ่อีกสระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา ภายในสระ

นี้มีแม่ขันทองคำลอยอยู่ ภายในชั้นบรรจุมอบทองมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ ที่มุมสระทั้ง 4 มีตุ่มใหญ่ 4 ตุ่ม บรรจุทองคำหนัก 38 คนหาบ นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่ออีกว่าท้องพระบรมธาตุเจดีย์หากใครไปแหวนหูฟังแล้วจะได้ยินเสียงน้ำไหลในองค์พระบรมธาตุเจดีย์หรือได้ยินเสียงขันเงินขันทองซึ่งเชื่อกันว่ามีอยู่ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์กระทบกันเป็นจังหวะเชื่อกันว่าผู้นั้นจะเป็นผู้มีบุญ ดังนั้นชาวบ้านที่มีความเชื่อก็จะพยายามแหวนหูฟังเสียงน้ำไหลหรือเสียงขันเงิน ขันทอง กระทบกัน เพราะเชื่อกันว่าถ้าได้ยินชาวบ้านผู้นั้นก็จะเป็นผู้มีบุญญาธิการ (วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ .2521 หน้า : 247-248) และยังได้สอดคล้องกับสภาพ อรุณวิลาศ ได้กล่าวว่าการสร้างสุปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นคตินิยมในการสร้างสุปเจดีย์ในยุคนี้นิยมสร้างเป็นรูปแบบประฆัง ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากลังกาคงถือว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ในการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา อันเป็นเครื่องหมายแห่งการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาและความเจริญความบริสุทธิ์ของธรรมที่ถูกต้องในสังคม การสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นเป็นศูนย์รวมความศรัทธาเป็นอันสงฆ์แก่ผู้สร้าง ผู้บูชาและเป็นประธานของพุทธสถานหรือวัดในดินแดนแห่งนั้น เช่น วัดพระปฐมเจดีย์ มีพระปฐมเจดีย์เป็นประธาน วัดพระธาตุพนม มีพระธาตุพนมเป็นประธาน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นประธาน วัดเขียนบางแก้ว มีพระธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้วเป็นประธาน วัดสวี่ มีพระธาตุสวี่เป็นประธาน เป็นต้น(สภาพ อรุณวิลาศ, 2539 หน้า : 81)

เจดีย์รูปแบบลังกาเป็นสิ่งที่ชี้ชัดว่านครศรีธรรมราชได้รับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ด้วยอย่างหนึ่ง เจดีย์รูปแบบลังกาหรือที่นิยมเรียกกันในสมัยปัจจุบันว่าเจดีย์ทรงระฆังหรือทรงโอคว่ำเหนือองค์ระฆังมีบัลลังก์และบนแกนกลางบัลลังก์มีกรวยยอดประดับปล้องไฉนเป็นชั้นๆ บนปลายสุดกรวยยอดมีลูกแก้วประดับที่ยอดของเจดีย์ เจดีย์ทรงลังกานั้นมักจะประดับปล้องไฉนไว้เป็นจำนวนมาก เช่น ล้วนเวลิเจดีย์ ในนครอนุราธปุระ ประเทศศรีลังกา และพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ในนครศรีธรรมราช เป็นต้น (ตรีชฎา รักษาบางแหลม. 2540 หน้า : 36)

การสร้างเจดีย์ทรงลังกานอกจากการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแล้วก็ยังเป็นการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เช่น ฐานสี่เหลี่ยมของเจดีย์ หมายถึง อริยสัจ 4 ฐานที่เรียงกันสามชั้นหมายถึงไตรภูมิ โดยความหมายขององค์พระเจดีย์ หมายถึง พระพุทธศาสนาอันเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งสามโลกหรือไตรภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ มีอริยสัจ 4 เป็นธรรมข้อพิจารณาอันทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุถึงพระนิพพาน ส่วนปล้องไฉนบนส่วนยอดคือชั้นของภูมิฝ่ายสุดคืออันเป็นไปของสัตว์ผู้ประพฤติชอบมีพระนิพพานเป็นยอดสูงสุด ดังนั้นคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยเครื่องสักการะบูชาประเภทต่างๆ มีประเด็นนี้

3.7.1 ความเชื่อการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยเครื่องสักการบูชา

พระบรมธาตุเจดีย์ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งหมายถึงการบูชาพระบรมสารีริกธาตุหรือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสิ่งของไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อว่า การนำสิ่งของไปบูชาองค์พระบรมธาตุจะเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและยังเชื่ออีกว่าผลบุญอันนี้จะเป็นปัจจัยตลบั่นดาลให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตร หรืออาจเป็นปัจจัยนำไปสู่นิพพาน ดังนั้นจึงมีการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ ไปถวายเป็นเครื่องบูชาพระบรมธาตุเจดีย์มิได้ขาด ทั้งที่เป็นปัจเจกชนและเป็นคณะโดยมีความเชื่อดังกล่าวแตกต่างกันไป เช่น ชาวบ้านที่นำต้นข้าวที่ทำด้วยเงินทอง ทำด้วยทองคำถวายองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าผลบุญครั้งนี้จะเป็นสิริมงคลในการทำนา ช่างทองนำทองรูปพรรณบูชา ช่างถมนำเครื่องถมมาบูชา ช่างทอผ้าทอมาบูชา รวมทั้งนำเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพต่างๆ มาบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าจะประสบความสำเร็จและเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพนั้นๆ ยิ่งขึ้นไป

นอกจากนั้นยังมีเครื่องนิมิตพินิจต่างๆ เช่น สร้อยคอ ตุ้มหู กำไล ปิ่นปักผม แหวน ปิ่นแหล่ จั๊หยอย เครื่องเพชร สิ่งของมีค่าต่างๆ และทองรูปพรรณอื่นๆ เครื่องประดับเหล่านี้ มีประวัติว่าบางอย่างเคยเป็นสินสอดทองหมั้นของหญิงสาวที่บังเอิญต้องเสียชีวิตเสียก่อนจะแต่งงานก็นำมาบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าให้องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสักขีพยานในความรักเดียว และส่งวิญญาณของคนรักไปสู่สุคติ นอกจากนั้นยังมีความเชื่อว่าสิ่งที่แปลก วัตถุที่หายากจะต้องนำไปบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ห้ามนำไปเก็บไว้ที่บ้านเพราะเชื่อว่าจะไม่เป็นมงคลหรือให้โทษได้ เช่น ไม่กลายเป็นหิน เชี่ยวหรืองาสัตว์ที่ผิดธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งของที่เป็นอาวุธใช้ฆ่าตัวเจ้าของเองหรือฆ่าคนอื่น สิ่งเหล่านี้เชื่อว่าหากเก็บรักษาไว้หรือนำมาใช้คราวใดก็จะประสบอุบัติเหตุ ชาวบ้านเชื่อว่าหากนำไปบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ องค์พระบรมธาตุเจดีย์จะช่วยคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัย สิ่งของเหล่านี้ปรากฏว่ามีผู้นำมาสักการะเป็นจำนวนไม่น้อยกว่าชิ้น ปัจจุบันจึงต้องจัดไว้อีกที่หนึ่งคือที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช (ตรีชฎา รักษ์บางแหลม. 2540 หน้า : 37)

บทที่ 4

ศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช โดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา

บทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา และการประพุดิปฏิบัติ ซึ่งได้นำเสนอดังนี้

- 4.1 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏ
- 4.2 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง
- 4.3 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย แก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์
- 4.4 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย พระพุทธรูป เครื่องรางของขลังและวัตถุอื่นๆ
- 4.5 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยถวายนอกไม้อันบริสุทธ์ต่างๆ ถวายรูปเครื่องหอมต่าง ๆ
- 4.6 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยการประพุดิปฏิบัติและการแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ

4.1 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏ

การแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นประเพณีที่เป็นสัญลักษณ์ ของเมืองนครศรีธรรมราชที่ชาวเมืองนครศรีธรรมราชได้ร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธา นำเงินที่ได้จากการบริจาคแล้วนำไปซื้อผ้ามาเย็บต่อกันเข้าให้เป็นแถบยาวหลายพันหลา แล้วพากันแห่ผ้ากักล่าวไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำแถบบ้านั้นไปพันโอบรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (สัมภาษณ์ พระเทพวินยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รองเจ้าคณะภาค 16 17 18, 18 เมษายน 2557)

การแห่ผ้าขึ้นธาตุของเมืองนครศรีธรรมราชเป็นประเพณีมีมานานจนยากที่จะยืนยันได้แน่ชัดว่าเริ่มในสมัยใดแต่ตามตำนานของของประเพณีมีว่า ในสมัยอาณาจักรศรีวิชัยราวปี พ.ศ. 1773 เป็นสมัยกษัตริย์สามพี่น้องคือ พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช พระเจ้าจันทรภาณุ และพระเจ้าพงษาสุระกำลังดำเนินการสมโภชพระธาตุอยู่นั้น คลื่นได้ขัดผ้าแถบใหญ่ยาวขึ้นหนึ่งซึ่งมีลายเขียนเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งเรียกว่า “พระบฏ” ขึ้นที่ชายหาดปากพนัง ก่อนที่จะถึงวันสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ไม่นาน ชาวปากพนังเก็บผ้าขึ้นไปถวายพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชรับสั่งให้ชักพระบฏจนสะอาดแต่ลาย

เขียนพุทธประวัติก็ไม่ลบเลื่อน ยังคงสมบูรณ์ดีทุกประการ จึงรับสั่งประกาศหาเจ้าของ ได้ความว่า ชาวพุทธกลุ่มหนึ่งจำนวน 100 คน จากเมืองหงสาวดี มีชาวอริยพงษ์ เป็นหัวหน้าจะเดินทางไปศรีลังกา เพื่อนำพระบรมพุทูปบูชาพระบาทในศรีลังกา แต่เรือโดยพายุที่ชายฝั่งเมืองนครศรีธรรมราชมีคน รอดชีวิต 10 คน รวมทั้งหัวหน้า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชทรงพิจารณาเห็นว่าพระภุณนั้นควรจะนำ ขึ้นไปห่มพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เนื่องในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ และ เจ้าของพระภุณซึ่งรอดชีวิตก็ยินดี ด้วยเหตุนี้ การแห่ผ้าขึ้นธาตุจึงเป็นประเพณีประจำเมือง นครศรีธรรมราชสืบมาทุกวันนี้ (วิเชียร ณ นครและคนอื่นๆ 2521 หน้า 184 –185) ประเพณีแห่ผ้า ขึ้นธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่กล่าวมาแล้วซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มพระภิกษุผู้เป็นอาวาสได้ให้ข้อมูลกับ ผู้วิจัยว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุ มีข้อมูลเพียงคำบอกเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งชาวอินทปัตย์ เดินทางนำผ้าที่เขียนภาพพุทธประวัติเดินทางมาพร้อมคน 100 คน เดินทางมาทางนครศรีธรรมราช เพื่อนำผ้าพระภุมาสักกระพระบรมธาตุที่ลังกา แต่เกิดพายุซัดเรือปางเสียก่อนทั้งลูกเรือและข้าวของ กระจัดกระจายไปตามน้ำ ผ้าที่นำมาด้วยก็ถูกคลื่นซัด จนมีชาวบ้านปากพนังไปพบเห็นเข้า และ นำมาซักให้สะอาด ก็ปรากฏภาพพระพุทประวัติ จึงนำไปถวายพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช และองค์ ได้รับสั่งให้ประกาศหาผู้เป็นเจ้าของมารับชาวอินทปัตย์ที่รอดชีวิตจากเรือล่ม จำนวน 10 คน ทราบ ข่าว ก็มาดูผ้าพระภุ และทูลถวายให้พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชนำไปห่มพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธ บูชา(สัมภาษณ์ พระเทพวินยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รองเจ้าคณะภาค 16 17 18, 18 เมษายน 2557) คำให้สัมภาษณ์ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชของกลุ่ม พระภิกษุที่กล่าวมาแล้วซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มนักวิชาการได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า ชาวอินทปัตย์ พร้อม ลูกเรือ 100 คน เดินทางมาทางเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อไปลังกา พร้อมด้วยผ้าพระภุ แต่เกิด พายุ เรืออับปางนอกฝั่งเมืองปากพนัง มีผู้รอดชีวิต 10 คน นำผ้าพระภุไปถวายพระเจ้าศรีธรรมมา โศกราช ทรงรับไว้แล้วนำไปประกอบพิธีห่มองค์พระธาตุเจดีย์ (สัมภาษณ์ พระครูวรวิริยคุณ เจ้าอาวาส วัดท้าวโคตร 20 เมษายน 257)

บางท่านได้ให้ข้อมูลว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุจังหวัดนครศรีธรรมราช มีความเป็นมาว่า ชาว ปากพนังเก็บผ้าพระภุ ที่คลื่นซัดมาติดฝั่งทะเลปากพนัง เป็นผ้าพระภุผืนยาวเขียนเรื่องราวพระ พุทธประวัติ เป็นผ้าที่ชาวศรีลังกา ต้องการนำไปบูชาพระบรมธาตุที่ศรีลังกา แต่ถูกคลื่นซัดเรือล่ม ที่อ่าวปากพนังเสียก่อน ชาวปากพนัง พร้อมหัวหน้าและคณะที่รอดชีวิตนำผ้าพระภุไปถวายพระ เจ้าศรีธรรมมาโคกราช และได้ทรงห่มองค์พระธาตุเจดีย์ หลังจากนั้นก็มีการแห่ผ้าขึ้นธาตุตลอดมา (สัมภาษณ์ พระครูนครธรรมรัต เตชบุญโญ เจ้าอาวาสวัดเสมาเมือง 21 เมษายน 257)

นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโค กราชผ้าที่แห่นั้นเป็นผ้าพระภุ เป็นผ้าที่เขียนถึงประวัติพระพุทธเจ้า ผ้านี้คลื่นซัดมาขึ้นที่ปากพนัง ชาวบ้านพบแล้วนำมาถวายพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ผ้านี้มาจากเมืองอินทปัตย์ ซึ่งเจ้าเมืองจะ

นำไปถวายพระธาตุ ที่เมืองลังกา แต่เกิดพายุพัด เรือล่ม คนที่เดินทางมาด้วย 100 คน รอดชีวิตเพียง 10 คน พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ประกาศหาเจ้าของ ชาวเมืองอินทปัตย์ ได้มาแสดงตนเป็น เจ้าของ และนำถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราช จึงนำไปห่มพระธาตุ (รองศาสตราจารย์ ดร.สืบพงศ์ ธรรมชาติ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 22 เมษายน 2557) คำให้สัมภาษณ์ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชของกลุ่มนักวิชาการที่กล่าวมาแล้วซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า ประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ นานมาแล้ว มีชาวลังกาได้เดินทางโดยเรือผ่านอ่าวไทยประสบพายุ ทำให้เรืออัปปางลง ในเรือซึ่งมีผ้าลายพุทธประวัติชุดไปขึ้นที่ปากพนัง ชาวนำไปถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราช จึงสั่งให้ชาวนำไปซัก แล้วนำมาห่มองค์พระธาตุต่อจากนั้นมาชาวนำผ้ามาห่มพระธาตุทุกปี จนกลายเป็นประเพณีในเดือน 3 เป็นเรื่องที่คนเฒ่าคนแก่ พ่อแม่เล่าให้ฟัง (สัมภาษณ์ เปรมชญา ชนะวงศ์ อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช 22 เมษายน 2557)

ส่วนกลุ่มผู้มาร่วมแห่ผ้าขึ้นธาตุซึ่งเป็นชาวนบ้านส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ หรือผู้มีการศึกษาน้อย กลุ่มนี้ไม่ทราบประวัติความเป็นมาของการแห่ผ้าขึ้นธาตุ รู้แต่เพียงว่านำผ้ามาสมโภชที่วัดพระธาตุแล้วนำผ้ามาผูกต่อกัน แห่เวียนรอบองค์พระธาตุ 3 รอบ บางท่านที่ทราบประวัติแห่ผ้าขึ้น บ้างก็บอกว่า ชาวนำไปพบผ้าที่ชายหาดปากพนัง นำมาสมโภชและแห่เวียนรอบพระธาตุ แล้วนำมาห่มองค์ธาตุ เพื่อบูชาพระสารีริกธาตุ (สัมภาษณ์พยุรณสุข 24 เมษายน 2557)

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ กลุ่มพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ และกลุ่มประชาชนทั่วไปที่มาร่วมพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ นำผลมาสรุปวิเคราะห์ได้ว่า กลุ่มพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส กลุ่มนักวิชาการ ส่วนใหญ่ให้ข้อมูลไปในทางเดียวกันกันว่า ได้มีชาวอินทปัตย์ จำนวน 100 คน เดินทางโดยเรือ ผ่านมาทางนครศรีธรรมราช นำผ้าพระพุทธรูปที่เขียนเป็นภาพพุทธประวัติ เพื่อนำไปสักการบูชาพระบรมธาตุ แต่เกิดเกิดพายุ และคลื่นซัดเรือจมอัปปาง ทำให้ลูกเรือเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก รอดตายเพียง 10 คนเท่านั้น ผ้าพระพุทธรูปก็ถูกคลื่นซัดขึ้นฝั่งที่ปากพนัง ชาวนำปากพนังไปพบเข้า จึงนำมาซักก็เห็นภาพพุทธประวัติบนผืนผ้า จึงนำไปถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เพื่อประกาศหาเจ้าของ จึงทราบว่าชาวศรีลังกาที่รอดชีวิตมาแสดงตนเป็น เจ้าของ ที่มีเจตนานำไปบูชาพระบรมธาตุ เมื่อเห็นว่าผ้าพระพุทธรูปได้อยู่ในเมืองของพระเจ้าศรีธรรมโศกราชแล้ว ก็เลยถวายให้พระเจ้าศรีธรรมโศกราช นำไปห่มพระธาตุเจดีย์เพื่อเป็นพุทธบูชา

เหตุผลที่กล่าวมา มีความเป็นไปได้มากที่สุด ถึงแม้จะเป็นเรื่องเล่ากันต่อๆ กันมาในอดีต น่าจะเป็นเหตุการณ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 -18 เพราะในช่วงนี้เป็นช่วงที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ได้บูรณะก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นรูปอย่างที่เราเห็นในปัจจุบัน พระบรมธาตุองค์นี้ก็เป็นพระเชียวแก้วด้านซ้ายที่เจ้าหญิงเหมราชและเจ้าชายทนต์กุมาร นำไปถวายเจ้าครองนครศรีลังกา ซึ่งต่อมาได้มอบให้พระเจ้าศรีธรรมโศกราช นำไปประดิษฐานที่นครศรีธรรมราช และเป็นพระบรมธาตุที่ชาวศรี

ลังกาสภามันั้นเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก ไม่เป็นการแปลกประหลาดแต่อย่างใดที่ชาวศรีลังกาจะเดินทางมายังนครศรีธรรมราช เพราะในสมัยนั้น เมืองนครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองด้วยพุทธศาสนา แม้แต่องค์เจดีย์พระบรมธาตุก็ยังสร้างตามแบบลังกาวงศ์เช่นกัน ดังนั้นประวัติประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ดังความข้างต้นน่าจะมีส่วนเป็นจริงมากที่สุด ส่วนกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและกลุ่มประชาชนที่มาร่วมประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุส่วนมากจะไม่ทราบประวัติความเป็นมา ซึ่งไม่สามารถหาข้อเท็จจริงจากกลุ่มนี้ได้

จากตามตำนานและข้อมูลการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่กล่าวมาแล้วชี้ให้เห็นว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุกระทำในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นประจำปี แต่ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่ากระทำในวันใด อาจเปลี่ยนแปลงกำหนดวันไปตามความเหมาะสมทุกๆ ปีก็ได้ ตามปกติแล้วพระยานครและทนายทเป็นผู้นำกระทำประเพณีนี้เป็นประจำทุกๆ ปี โดยการจัดพิธีแห่พระพุทธรูปด้วยอาหารคาวหวาน เครื่องอุปโภคและบริโภคที่จำเป็นไปถวายพระสงฆ์ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยการหาบคอนกันไปเป็นขบวนแห่อันสวยงามมาก ในโอกาสนี้ชาวนครศรีธรรมราชจะมาร่วมในกิจกรรมดังกล่าวเพิ่มขึ้นทุกปี ครั้นสมัยเจ้าพระยานคร เพราะทางราชการได้เปลี่ยนระเบียบวิธีการบริหารราชการเสียใหม่ แต่ทนายทของพระยานครก็ปฏิบัติประเพณีต่อมาเช่นเดิม ครั้งหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 ชาวเมืองก็ได้จัดประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุทุกปี และจำนวนเข้าร่วมก็เพิ่มขึ้นทุกๆ ปีเช่นกัน

เดิมที่การแห่ผ้าขึ้นธาตุจะกระทำในวันใดยังไม่ชัดเจน ไม่ปรากฏแน่ชัด ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กำหนดให้มีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ในวันขึ้น 15 เดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา จนถึงสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้จัดงานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุอีก ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ถ้าปีใดเป็นอธิกมาส เดือน 8 สองครั้ง ถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 15 เดือน 6 เป็นวันแห่ผ้าขึ้นธาตุ เนื่องจากว่าในเดือน 6 ฝนเริ่มตกทำให้ไม่สะดวกแก่การแห่ผ้าประการหนึ่ง และทำให้ยุ่งยากแก่การเตรียมข้าวปลาอาหารที่จะนำมาทำเป็นอาหารเพื่อถวายพระ เพราะการทำบุญในประเพณีแต่ก่อนชาวบ้านจะนำไม้พิน ข้าวสาร ปลา ขนไล่เรือ นำมาปรุงกินในวัดรอบๆ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือภายหลังจากที่มีประเพณีแห่ผ้าขึ้น ในเดือน 3 แล้ว ยังปรากฏว่ามีการหุงข้าวยาโค ตามแบบอย่างของนางสุชาดาที่นางได้หุงถวายพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ในเดือน 6 ฉะนั้นในอดีตที่มีการแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์มักนิยมกระทำกันในวัน 15 ค่ำ เดือน 6 แต่ปัจจุบันนิยมแห่ผ้าขึ้นธาตุ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 (สัมภาษณ์ นายบัณฑิต สุทธิมุสิก อาจารย์โรงเรียนวัดศรีทวี 16 มีนาคม 2557)

ประเพณี แห่ผ้าขึ้นธาตุทุกวันนี้ได้เปลี่ยนแปลงรายละเอียดไปจากเดิมมาก แต่เดิมมานั้นพระภิกษุผู้มีชันษาอายุเขียนภาพสี ส่วนใหญ่เกี่ยวกับพระพุทธประวัติ ประดับด้วยลูกปัดสีต่างๆ แพรพรรณและดอกไม้ที่ขอบแถบเข้าโดยตลอดทั้งผืน แต่ปัจจุบันอาจเป็นเพราะสภาพสังคม

เปลี่ยนแปลงหาเวลาว่างไม่ค่อยได้หรืออาจจะไม่มีช่างผู้ชำนาญก็เป็นได้ จึงทำให้การประดับประดา และเขียนภาพที่พระบฏสูญหายไป ผ้าที่ใช้กันทุกวันเห็นเพียง 3 สี คือ ขาว แดง และเหลือง ภัตตาหารเครื่องอุปโภคและบริโภค ที่เคยจัดไปถวายพระในวันแห่ผ้าขึ้นธาตุโดยพร้อมเพรียงกันเป็น ขบวนที่เอิกเกริกเพียงขบวนเดียว แต่ต่อมาอาจเป็นเพราะประชาชนมาจากหลายทิศทาง แต่ละคน ต่างเตรียมผ้ามากันเอง ทำให้การแห่ผ้าขึ้นธาตุไม่พร้อมเพรียงเป็นขบวนเดียวกัน เพราะใครจะแห่ ผ้าขึ้นธาตุในเวลาใดก็ได้ตามสะดวก ตลอดทั้งวันจึงมีขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุโดยมิได้ขาด

ครั้งถึงตอนนี้ผู้ที่ร่วมในขบวนแห่มีเพียง 3 – 4 คน เพื่อสมทบกับเจ้าหน้าที่ของวัด เพื่อพาผ้า พระบฏขึ้นไปโอบรวพระบรมธาตุเจดีย์ ที่ไม่สามารถขึ้นไปรอบกำแพงแก้วได้หมดทั้งขบวน เพราะว่าทางวัดได้กำหนดให้ลานภายในกำแพงแก้วเป็นหวงห้าม ประเพณีการแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็น ประเพณีที่ยังฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชน ชาวเมืองนครศรีธรรมราชและชาวเมืองใกล้เคียง ยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชอันเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธองค์เป็นที่พึ่งทางใจ นับเป็นประเพณีที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวเมืองนครศรีธรรมราชและ พุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกัน หล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงสืบมาอย่างช้านานแล้ว (วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ 2521, หน้า : 187 – 188)

การเดินทางมาแห่ผ้าขึ้นพระธาตุเจดีย์ของประชาชนในสมัยอดีตนั้น การคมนาคมไม่ สะดวก การเดินทางมาวัดพระธาตุมหาวิหารจึงเดินทางมาโดยทางเรือ มาขึ้นที่วัดชลฉะนิย (วัด ชายคลอง) บ้าง มาทางคลองบางจากเข้าคลองท่าเรือ คลองคูพาย แล้วทางไปวัดพระธาตุ วมหาวิหาร ถึงแม้ว่าจะเดินลำบากในสมัยนั้น แต่พุทธศาสนิกชน มีความศรัทธาในองค์พระธาตุ เพราะมีคุณค่าทางด้านจิตใจ เป็นจุดส่วนรวมของชาวภาคใต้ ใครก็ตามเมื่อได้แห่ผ้าขึ้นแล้ว มีความ เชื่อว่าได้บุญ ได้ สืบทอดพระพุทธศาสนา และเหมือนอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า แต่ปัจจุบันการคมนาคม มีความสะดวกสบายทำให้พุทธศาสนิกชน มาแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์มีความสะดวกมากขึ้น (สัมภาษณ์ พระอาจารย์พระครูอดิสรธรรมสารณ์ เจ้าอาวาสวัดหน้าพระบรมธาตุ 21 มีนาคม 2557)

การทำบุญด้วยสักการะแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์ คนส่วนใหญ่ที่มาเชื่อว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็น การแสดงออกถึงความกตัญญูทักเตือนต่อพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว เป็นสิริมงคลกับ ครอบครัวและตนเอง ได้ร่วมกันสร้างความสามัคคีระหว่างหมู่คณะ และเป็นการส่งเสริมให้ลูกหลาน ทำกิจกรรมร่วมกันในวันแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์ จะได้ปลูกฝังจิตสำนึกและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่น หลังให้เห็นคุณค่าของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์ของนครศรีธรรมราช ซึ่งสอดคล้องกับการให้ สัมภาษณ์ของนักวิชาการว่า ถ้าจะได้บุญจริงๆ ต้องบูชาต่อพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าหรือใกล้ชิด พระองค์มากที่สุด พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเสมือนพระพุทธองค์ การบูชาต่อพระบรมธาตุเจดีย์จึงได้ บุญมาก นอกจากนี้เชื่อว่า การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์จะได้รับความสุข ทำให้จิตใจผ่องใส จิตใจเย็น เปี่ยมด้วยความดีงาม บางท่านเชื่อว่า เป็นการรักษานมธรรมนิยมประเพณีอันดีงาม ช่วยกันทำนุ

บำรุงรักษาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ให้มั่นคง บ้างก็เชื่อว่าจะเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมการแห่ผ้าขึ้นธาตุ อีกทั้งส่งผลต่อครอบครัวอีกด้วย เพราะเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ผู้ที่ใกล้ชิดความบริสุทธิ์จะเป็นผู้มีความบริสุทธิ์และงดงามด้วย (สัมภาษณ์ พระครูภาแก้ว เจ้าอาวาสหน้าพระลาน 9 เมษายน 2557)

และความเชื่อที่กล่าวแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของพระครูภาแก้ว เจ้าอาวาสวัดหน้าพระลานได้กล่าวไว้ว่า ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ของชาวนครศรีธรรมราชมีความผูกพันและมีความหมายลึกซึ้งกับพระพุทธศาสนาแต่โบราณ การปฏิบัติประเพณีจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง หลักคำสอนมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และก่อให้เกิดปฏิบัติกันมาช้านาน (สัมภาษณ์ พระครูวรวิญญู เจ้าอาวาสวัดท่าโคตร 17 มีนาคม 257) จันทิมา ดุลย์เกริ ได้กล่าวไว้ว่า ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ที่ชาวพุทธได้ร่วมกันปฏิบัติประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ในการกตัญญูต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ให้กำเนิดพุทธศาสนา เป็นการแสดงออกถึงความศรัทธา ความจริงใจ ที่มีต่อสถาบันพุทธศาสนา เพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ในการปฏิบัติประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ชาวพุทธยังมีความเชื่ออีกว่าหลังจากทำบุญและกราบไว้บูชาเพื่อให้ได้บุญกุศลจริงๆ จะต้องปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิดมากที่สุด และเมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว ยังมีตัวแทนอยู่ เช่น เจดีย์พระพุทธรูป และพระสกลุ ฯลฯ การกราบไหว้บูชาสิ่งเหล่านี้ย่อมเท่ากับการบูชากราบไหว้พระพุทธรูป และเมื่อได้ปฏิบัติประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ โดยมีการนำผ้าขึ้นห่มก็มีความเชื่อว่า ตนเองจะประสบแต่สิ่งที่เป็นมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว อีกทั้งบุญกุศลที่ได้รับจะได้ส่งไปถึงญาติที่ได้ล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว

ประมวลได้ว่าการบูชาด้วยสักการะด้วยผ้าห่มพระบรมธาตุเจดีย์ทำชาวพุทธได้ร่วมกันทำบุญโดยมีการชักชวน ครอบครัวตลอดถึงเครือญาติ รวมทั้งคุณในชุมชนและสังคมให้ได้มาร่วมกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกัน ทำให้เกิดความรัก เกิดความศรัทธาและเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา และได้มีการสืบทอดประเพณีสืบทอดพุทธศาสนาสืบไป (จันทิมา ดุลย์เกริ 2548 หน้า 82)

4.2 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่าคติในการกระทำสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาด้วยดอกไม้ เป็นคติที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของพุทธศาสนา มาตั้งแต่ยุคต้นของศาสนา ประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในช่วง ต้นของพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนได้กระทำสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพ นับถือโดยใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชา ดอกไม้ที่ใช้เป็นเครื่องสักการะบูชานั้นมีทั้งที่เป็นดอกไม้เพียงดอกเดียว ดอกไม้เป็นช่อ ดอกไม้ที่นำมาร้อยกันเข้าเป็นพวงมาลัย ดอกไม้ที่มีก้านดอกยาว ที่มีใบไม้ติดอยู่ด้วยใบไม้เพียงใบเดียวและใบไม้เป็นช่อ (Robinson and Johnson 1982 หน้า 38-64)

แม้ว่าในช่วงต้นของประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจะปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นคติดังกล่าวน้อย เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ยังพบศิลปกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนาไม่มากนักก็ตาม แต่ครั้นล่วงมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งครองราชย์ในราวช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา (Robinson and Johnson 1982 หน้า 46-48) ศิลปกรรมที่เนื่องใน พุทธศาสนาก็เฟื่องฟูขึ้น จึงมีการค้นพบหลักฐานที่เกี่ยวกับคติดังกล่าวที่ปรากฏอยู่ในศิลปกรรมเป็นจำนวนมากและกันพบสืบเนื่องกันมาโดยลำดับ

ในระหว่างราว พ.ศ. 343 - 443 ได้ปรากฏภาพสลักของพระเจ้าวิฑูทกะ (Vidudabha) เสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ โดยสลักไว้ที่พระมหาสถูปการุฬ (Barhut) ในประเทศอินเดีย สลักด้วยหินหลายสีแดง ขนาดสูง 18.7 นิ้ว ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานศิลปะเฟรีย (Freer Gallery of Art) กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. (Washington, D.C.) ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นภาพที่ปรากฏขึ้น ในช่วงระยะเวลายังไม่มีการสร้างสรรค์พระพุทธรูปเจ้าในรูปของมนุษย์ (Human Form) ขึ้นมา จึงใช้สัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ (รูปที่ 1) ซึ่งในภาพนี้ได้ใช้สัญลักษณ์เป็นรูปวงล้อหรือธรรมจักรแทนพระองค์ โดยสลักภาพของธรรมจักรไว้ตรงกึ่งกลางภาพทางด้านหน้าของธรรมจักรมีแท่นที่วางเปล่าวางอยู่เหนือธรรมจักรขึ้นไปมีฉัตรปักอยู่ ธรรมจักรมีดุมยื่นออกมาตรงกลาง ถัดไปเป็นซี่ล้อที่ต่อออกไปจากดุมหรือจุดศูนย์กลางเป็นรูปรีคี่ไปเชื่อมกันกับขอบของธรรมจักร ทางด้านข้างของธรรมจักรมีรูปบุคคลกำลังยืนแสดงความเคารพธรรมจักร โดยการประนมมือหรือการไหว้ด้านละคน ทางด้านข้างของแท่นที่วางอยู่ตรงหน้าธรรมจักรมีบุคคลกำลังคุกเข่าและกราบธรรมจักรลงบนแท่นนั้นข้างละคน บนแท่นมีดอกไม้วางอยู่หลายดอกส่วนที่ดุมของธรรมจักรมีพวงมาลัยขนาดใหญ่รวมไว้พวงหนึ่งพวงมาลัยห้อยยาวลงมาด้านล่าง จนส่วนปลายของพวงมาลัยย้อยลงมาวางอยู่ในบริเวณส่วนกึ่งกลางของแท่นดังกล่าว (Craven 1984 หน้า 61)

ประติมากรรมชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นคติในการกระทำสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน พุทธศาสนาในช่วงระยะเวลาที่เป็นช่วงต้นของพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการกระทำสักการะบูชาสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยเครื่องบูชาที่เป็นที่นิยมในขณะนั้น คือ ดอกไม้ โดยในภาพนี้ได้ปรากฏขึ้นทั้งในส่วนของดอกไม้ที่วางอยู่บนแท่นบูชาทางด้านหน้าของธรรมจักร โดยวางแยกกันอยู่เป็นดอกๆ และดอกไม้ที่นำมาร้อยกันเข้าเป็นพวงมาลัย ซึ่งได้นำมากระทำสักการะบูชาพระพุทธองค์ โดยการสวมไว้บนคุมของธรรมจักร

นอกจากนี้ ประติมากรรมชิ้นนี้ยังสะท้อนให้เห็นคติที่สำคัญว่าในกรณีของพุทธศาสนา ในระยะเวลานั้นดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชาที่สำคัญของพุทธศาสนา โดยแม้แต่กษัตริย์เอง คือ พระเจ้าวิฑูทกะก็ยังทรงใช้ดอกไม้เป็นเครื่องกระทำสักการะบูชาต่อพระพุทธองค์ รวมทั้งยัง สะท้อนให้เห็นประเพณีปฏิบัติที่สำคัญในการกระทำสักการะบูชาสิ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ดังกล่าวด้วยว่าทางด้านหน้าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นมีแท่นที่วางเปล่าวางอยู่แท่นหนึ่ง เป็นแท่นรูป สี่เหลี่ยมผืนผ้ามี

ขนาดไม่ใหญ่นัก และวางห่างออกมาจากสิ่งที่เป็นพุทธานุชาอันแต่เพียงเล็กน้อยจากการที่ได้ปรากฏภาพของดอกไม้และพวงมาลัยที่วางอยู่บนแท่น ตลอดจนการที่ผู้กระทำการบูชากำลังกราบสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นลงบนแท่น ทำให้สามารถที่จะสันนิษฐานได้ว่าแท่นที่ว่างเปล่าดังกล่าวนี้เป็นแท่นที่ได้จัดวางไว้ทางด้านหน้าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา เพื่อใช้สำหรับให้ผู้กระทำการบูชาได้ใช้สำหรับการวางเครื่องสักการบูชาที่เตรียมมาสำหรับการกระทำ สักการบูชา และเมื่อวางเครื่องสักการบูชาขึ้นเรียบร้อยแล้วก็กราบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงบนแท่นดังกล่าวด้วย จึงมักจะเรียกกันโดยทั่วไปว่า “แท่นวางเครื่องสักการบูชา” โดยแท่นดังกล่าวมีมัก จะพบเห็นได้โดยทั่วไปในบริเวณด้านหน้าของสิ่งที่เป็นพุทธานุชาทุกแห่งและเป็นแท่นที่มักจะทำ ด้วยหิน โดยการสลักขึ้นอย่างง่าย ๆ ราบเรียบทุกด้าน หรืออาจจะมียอดปลายสลักแต่เพียงเล็กน้อยที่ ด้านข้างของแท่น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าการวางแท่นวางเครื่องสักการบูชาไว้ทางด้านหน้าของสิ่งที่เป็นพุทธานุชาดังกล่าวนี้ เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งในการกระทำการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนารุ่นต้น

ด้วยเหตุที่ประติมากรรมชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชาแต่เพียงอย่างเดียวที่ปรากฏขึ้นในภาพแสดงการกระทำการบูชาในครั้งนี้ ประติมากรรมชิ้นนี้จึงได้แสดงให้เห็นรูปแบบในการกระทำการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาด้วยดอกไม้ไว้อย่างละเอียด โดยแสดงให้เห็นว่าบนแท่นวางเครื่องสักการบูชาดังกล่าวตรงกลางของแท่นเป็นที่ว่าง พวงมาลัยขนาดใหญ่ที่ย้อยลงมาจากส่วนของมุมของธรรมจักรทางด้านซ้ายของแท่นมีดอกไม้วางอยู่ ทางด้านบน 2 ดอก ทางด้านล่าง 2 ดอก ดอกไม้เหล่านี้วางแยกออกจากกันทุกดอกและดอกไม้ เหล่านี้ไม่ได้มีส่วนใบไม้หรือก้านดอกติดอยู่ แต่ตรงกึ่งกลางระหว่างดอกไม้ทั้ง 4 ดอกนี้ มีดอกไม้ วางอยู่สองดอกดอกไม้ทั้งสองดอกนี้มีส่วนก้านดอกติดอยู่โดยก้านดอกยาวลงมาทางด้านล่างของแท่นตรงกลางก้านดอกมีใบไม้ติดอยู่ 2 ใบ ทางด้านขวาของดอกไม้ดอกหนึ่งในจำนวนดอกไม้ สองดอกนี้มีส่วนของพวงมาลัยที่กล่าวมาวางทับอยู่ ส่วนในบริเวณที่ว่างของแท่นนี้ทางด้านขวาของพวงมาลัยถัดออกมาจากพวงมาลัยมีดอกไม้วางอยู่ดอกหนึ่ง เป็นดอกไม้ที่มีก้านดอกที่ยาวลงมา ทางด้านล่างและมีใบไม้อยู่ตรงกึ่งกลางของก้านดอก 2 ใบเช่นเดียวกัน รอบๆ ดอกไม้ดอกนี้มี ดอกไม้วางอยู่หลายดอกแล้ว แต่เป็นดอกไม้ที่ไม่มีส่วนของใบและก้านดอกติดอยู่ทั้งสิ้น โดยดอกไม้เหล่านั้นวางอยู่ทางด้านบนดอกหนึ่งด้านล่าง 2 ดอก และด้านขวา 1 ดอก เหนือดอกไม้ ทางด้านล่างมีใบไม้วางแยกต่างหากออกไปจากดอกไม้ที่กล่าวมาใบหนึ่ง

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าประติมากรรมชิ้นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่าคติในการ กระทำการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เนื่องในพุทธศาสนาของพุทธศาสนารุ่นต้นด้วยดอกไม้ได้มีประเพณีปฏิบัติโดยใช้ดอกไม้ที่มีลักษณะที่สำคัญ 5 รูปแบบ คือ

1. ดอกไม้ที่มีแต่เฉพาะส่วนดอกเพียงดอกเดียว ไม่มีส่วนของก้านดอกและใบไม้ติดอยู่
2. ดอกไม้เพียงดอกเดียวที่มีส่วนของก้านดอกและใบไม้ติดอยู่ด้วย

3. ดอกไม้สองดอกหรือเป็นช่อที่มีส่วนของก้านดอกและใบไม้ติดอยู่ด้วย
4. ดอกไม้ที่นำมาร้อยรวมกันเข้าเป็นพวงมาลัย
5. ใบไม้เพียงใบเดียว

ภาพสลักที่สะท้อนให้เห็นคติดังกล่าวในช่วงระยะเวลาระหว่างราว พ.ศ.343 - 443 ที่ปรากฏขึ้นในสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้ได้ปรากฏขึ้นในหลายรูปแบบ โดยบางรูปแบบได้ปรากฏขึ้นในภาพสลักรูปวงกลมที่ใช้สำหรับการประดับตกแต่งศาสนสถานแห่งนี้ ดังกรณีของภาพสลัก รูปวงกลมที่สลักเป็นภาพของผู้กระทำการสักการะบูชาเป็นจำนวนมากกำลังกระทำการสักการะบูชา คันพระศรีมหาโพธิ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ (รูปที่ 2) โดยแสดงภาพของต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่ตรงกลางภาพ ทางด้านหน้าของต้นพระศรีมหาโพธิ์มีแท่นวางอยู่แท่นหนึ่ง ทางด้านข้างทั้งสองข้างของต้นพระศรีมหาโพธิ์มีบุคคลชุมนุมกันอยู่อย่างเนืองแน่น คนที่อยู่ด้านหน้ากำลังนั่ง ส่วนคนที่อยู่ข้างหลังกำลัง ยืนบางคนกำลังกระทำการสักการะบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้วยการประนมมือ บางคนกำลังถือพวงมาลัยและกำลังจะวางพวงมาลัยนั้นลงบนแท่นทางด้านหน้าของต้นพระศรีมหาโพธิ์ บางคนคุกเข่า และกราบลงบนแท่นบนแท่นมีดอกไม้วางอยู่หลายดอก (Robinson and Johnson, 1982, หน้า : 64) อันแสดงให้เห็นว่าเครื่องสักการะบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามคตินิยมของประชาชนในเวลานั้น คือ ดอกไม้ และประติมากรรมชิ้นนี้ ได้แสดงให้เห็นด้วยเช่นกันว่าดอกไม้ที่ใช้สำหรับการกระทำการสักการะบูชาที่มีทั้งที่ใช้ดอกไม้เพียง ดอกเดียวและดอกไม้ที่นำมาร้อยเป็นพวงมาลัย เช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในภาพสลักเหตุการณ์ ตอนที่พระเจ้าวิททกะได้ทรงใช้สำหรับการกระทำการสักการะบูชาธรรมจักรที่สลักไว้ที่สถาปัตยกรรม เช่นเดียวกันดังที่ได้กล่าวมา แต่ภาพของเครื่องสักการะบูชาที่วางอยู่บนแท่นวางเครื่องกระทำ สักการบูชาทางด้านหน้าของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในประติมากรรมชิ้นนี้ ได้ให้ความรู้เพิ่มเติมออกไปจากที่กล่าวมาว่าในกรณีของเครื่องสักการบูชาประเภทใบไม้นั้น นอกจากจะปรากฏขึ้นในรูปแบบเพียงใบเดียวดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏขึ้นในรูปแบบของใบไม้หลายใบที่มีกิ่งไม้ติดมาด้วยอีกรูปแบบหนึ่ง โดยในภาพนี้แสดงให้เห็นว่ามีทั้งที่เป็นกิ่งไม้ที่มีใบไม้ติดอยู่ 2 ใบและกิ่งไม้ที่มีใบไม้ ติดอยู่ 3 ใบ

ขณะเดียวกันกับภาพสลักอีกภาพหนึ่งที่สลักไว้บนเสาของรั้วศิลาที่สร้างขึ้นล้อมรอบ พระมหาสถูปารหุได้แสดงภาพของต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยสลักขึ้นในระหว่างราวปี พ.ศ. 443 - 463 (รูปที่ 3) ภาพสลักชิ้นนี้ในปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติภัฏคัตตา ในประเทศอินเดีย ภาพสลักภาพนี้สลักในแนว ตั้งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามรูปแบบของเสา เป็นภาพที่แสดงการกระทำการสักการะบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนิกชน โดยด้านบนสุดแสดงภาพของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้รับ การประดับตกแต่งอย่างงดงามด้วยฉัตรและพวงมาลัยทางด้านล่างของภาพมีศาสนสถานสำหรับต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ที่เรียกว่า โพธิฆระ (Bodhi — ghara) โดยศาสนสถานแห่งนี้มีสองชั้น มีฐานทำด้วยอิฐ ทางด้านหน้ามีเสาที่หัวเสาสลักเป็นรูปช้างมีรูปแบบคล้ายคลึงกับ

รูปแบบของหัวเสาของพระเจ้าอโศกมหาราชภายในศาสนสถานแห่งนี้มีแท่งหินหรือบัลลังก์วางอยู่แทนหนึ่งแท่งนี้มีเสาขนาดเล็กสี่ต้น ผู้กระทำการบูชากำลังยืนอยู่ในบริเวณนี้และบนชั้นที่สองของศาสนสถาน โดยชั้นที่สองได้มีการสร้างหน้าจั่วเป็นรูปวงโค้ง ศาสนสถานแห่งนี้ล้อมอยู่โดยรอบ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ศิลปจารึกที่มีการสลักไว้บนภาพสลักชิ้นนี้เป็นหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่มีความเก่าแก่ที่สุดที่เกี่ยวกับโพธิคยา (Bodhgaya) เป็นศิลปจารึกที่สลักไว้ว่า “ภควตา สก มุนิโน โพธิ” ซึ่งแปลว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าศากยมุนิ อันเป็นการยืนยันให้เห็นว่าภาพนี้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการทรงตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าศากยมุนิที่โพธิคยา รวมทั้งได้ยืนยันให้เห็นถึง คติการสร้างอาคารสถานล้อมรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นอาคารที่มีลักษณะเปิดโล่งมาตั้งแต่ยุคต้นของพุทธศาสนา คือ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 5 (Malandra, 1988, หน้า : 14)

นอกจากนี้ ภาพนี้ยังแสดงรายละเอียดของคติการกระทำการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยดอกไม้ของพุทธศาสนิกชนไว้เป็นจำนวนมาก อย่างในกรณีของการกระทำการบูชาช้างที่สลักไว้บนหัวเสาที่กล่าวมา โดยการแขวนพวงมาลัยไว้ที่วงของช้างรวมทั้งบริเวณโคนต้นของต้นพระศรีมหาโพธิ์ก็มีการถวายเป็นพวงมาลัยไว้เช่นเดียวกัน ส่วนผู้ที่ยืนอยู่ทางด้านข้างของแท่งที่กล่าวมาซึ่งเป็นแท่งสำหรับการวางเครื่องสักการะบูชากำลังประนมมือเพื่อกระทำการสักการะต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในขณะที่ผู้ที่กำลังนั่งอยู่ทางด้านข้างของแท่งดังกล่าวทั้งสองข้างข้างละคนกำลังคุกเข่าและกราบลงบนแท่นวางเครื่องกระทำการบูชา นั้น บนแท่นนั้นมีดอกไม้และใบไม้วางอยู่เป็นจำนวนมาก โดยดอกไม้ที่วางไว้มีหลายลักษณะ คือ ทั้งดอกไม้ที่สลักเป็นดอกไม้บานเพียงดอกเดียว ซึ่งมีปริมาณมากที่สุดและกระจายอยู่เต็มทั้งแท่นดอกไม้ที่มีใบและก้านดอกติดอยู่ด้วย และดอกบัวที่มีก้านดอกยาวลงมาทางด้านล่าง

สำหรับต้นพระศรีมหาโพธิ์นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ในขณะที่ พระองค์ทรงตรัสรู้ดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏขึ้นในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทนการปรากฏพระวรกาย ขึ้นในสถานที่แห่งนั้นของพระพุทธองค์ด้วย จึงได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สะท้อนให้เห็น ว่าในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 ได้มีการจำลองต้นพระศรีมหาโพธิ์ขึ้นใช้สำหรับการกระทำการสักการะบูชาแทนพระพุทธเจ้า โดยต้นพระศรีมหาโพธิ์ดังกล่าวได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นในลักษณะ ที่มีส่วนโคนต้นที่ติดอยู่กับพื้นดิน มีส่วนลำต้น ส่วนกิ่งก้าน และส่วนใบอย่างสมบูรณ์เหมือนต้นไม้จริงๆ ทุกประการ ดังกรณีที่ได้ปรากฏขึ้นในภาพสลักพระพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์เสด็จ ลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากที่ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดา โดยเสด็จลงมาสู่เมืองสังกัสสะหรือสังกัสสะหรือสังกิสสะ (Sankisya) ซึ่งสลักไว้ด้วยศิลปะอินเดียแบบโบราณมี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 5 - 6 (รูปที่ 4) ที่ค้นพบที่พระมหาสถูปสาณูจี (Sanchi) ในประเทศอินเดียโดยใช้ภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองขึ้นแทนพระพุทธองค์ (กรมศิลปากร, 2532 หน้า 68)

ภาพสลักดังกล่าวนี้ ตอนบนสุดตรงกลางของภาพสลักเป็นภาพของต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองต้นหนึ่ง เป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่มีส่วนฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมอันเป็นสัญลักษณ์ ของพื้นดินเหนือขึ้นไปตรงส่วนกลางเป็นส่วนโคนต้นถัดขึ้นไปเป็นลำต้นขนาดใหญ่ ถัดขึ้นไปเป็น ส่วนกิ่งที่แยกออกไปจากส่วนลำต้นในทุกด้าน โดยตอนล่างเริ่มผายออกเป็นรูปโค้งแล้วค่อยๆ ตวัดส่วนปลายเข้าหากันจนมาบรรจบกันที่ส่วนยอด จึงมีลักษณะโดยรวมเป็นรูปทรงกลมทุกกิ่ง ก้านมีส่วนใบแผ่ออกโดยตลอดทางด้านข้างทั้งสองด้านมีภาพบุคคลนั่งพับเพียบและประนมมือกระทำสักการะบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลอง โดยการประนมมือนี้อาจมี 2 คน ด้านล่างของต้นพระศรีมหาโพธิ์สลักเป็นภาพบันไดทอดลงมาสู่เบื้องล่างจนถึงส่วนล่างสุดของภาพทั้งสองด้านของบันไดมีบุคคลมาประชุมกันอยู่โดยสลักเรียงกันลงมา บุคคลเหล่านั้นแสดงการกระทำสักการะบูชาโดยการประนมมือ บางคนถือดอกไม้อยู่ในมือที่ส่วนล่างสุดตรงกลางของภาพมีการสลักเป็นภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองที่มีรูปแบบอย่างเดียวกันกับที่ปรากฏบนส่วนบนสุดของภาพอีกต้นหนึ่ง ทั้งสองด้านของต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองต้นนี้มีภาพบุคคลหลายคนกำลังยืนกระทำสักการะบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองต้นนี้ โดยการประนมมือเช่นเดียวกันโดยบุคคลเหล่านี้มีได้กรรวมอยู่ด้วยหลายคน และด้านล่างสุดของภาพมีแท่นวางเครื่องสักการะบูชาอยู่แท่นหนึ่ง

จากภาพสลักภาพนี้แสดงว่าได้มีการให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์ โดยแสดงเรื่องราวในขณะที่พระพุทธรองค์ทรงเริ่มต้นเสด็จจากสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งแสดงภาพของพระองค์โดยต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองต้นที่สลักไว้ด้านบน รวมทั้งการแสดงภาพของบันไดแทนการเสด็จลงมาของพระองค์ จนพระองค์เสด็จลงมาถึงเมืองสังกัสสระซึ่งแสดงภาพของพระองค์อีกครั้งหนึ่ง โดยการใช้ต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองที่สลักไว้ทางด้านล่างเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์

จากหลักฐานที่ปรากฏบนภาพสลักดังกล่าวนี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่าในระยะเวลาดังกล่าว นั้นได้ปรากฏคติการสร้างสรรคหรือการจำลองต้นพระศรีมหาโพธิ์ขึ้นใช้สำหรับกระทำสักการะบูชาแทนพระพุทธรองค์ด้วย ซึ่งคติดังกล่าวนี้คงมีความแพร่หลายมากเพราะจากการขุดค้นทางโบราณคดีได้มีการค้นพบการสร้างสรรคหรือการจำลองใบโพธิ์ด้วยวัสดุต่างๆ แม้แต่การทำด้วยดินเผาในแหล่งโบราณคดีต่างๆ ที่เป็นสฤปและศาสนสถานอื่นๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณตักสิลา ซึ่งโบราณวัตถุเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งของต้นพระศรีมหาโพธิ์จำลองที่กระทำขึ้นด้วยวัสดุนานาชนิดและอาจจะเป็นต้นเค้าของคติการสร้างต้นไม้มงคลขึ้นเพื่อใช้สำหรับการกระทำสักการะบูชาพระบรมสารีริกธาตุหรือสฤปในระยะหลังลงมา

นอกจากนี้ ภาพสลักทั้งสี่ภาพนี้ยังสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงที่สำคัญอีกประการหนึ่งว่าวิธีในการกระทำสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาด้วยดอกไม้ดังกล่าวนี้เป็นวิธีที่ได้ยึดถือปฏิบัติร่วมกันของชนทุกชน โดยภาพสลักภาพแรกสะท้อนให้เห็นวิธีของชนชั้นสูง คือ พระมหากษัตริย์และ

ข้าราชการบริพาร ในขณะที่ภาพสลักภาพที่สอง ภาพที่สาม และภาพที่สี่สะท้อนให้เห็นคติของสามัญชนหรือประชาชนโดยทั่วไป

ในช่วงปลายของพุทธศตวรรษ 4 ภาพสลักที่มีการสลักไว้ที่เจดีย์สถาน (Chaitva) หรือ ถ้าที่เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาที่มีชื่อว่าภาษา (Bhaja) ในประเทศอินเดียได้แสดงคติของการ บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองเช่นเดียวกัน ถ้าภาษาเป็นคูหาที่สลักขึ้นโดยฝีมือมนุษย์ใช้เป็นศาสนสถาน ภายในนอกจากจะสลักรูปเจดีย์สถานแล้วยังสลักเป็นช่องคูหาเล็กๆ เป็นกุฏิที่จำพรรษาของพระสงฆ์ โดยกุฏิเหล่านั้นตั้งอยู่ ทางทิศตะวันออกของเจดีย์สถานประธาน ในบริเวณกุฏิดังกล่าวซึ่งเป็นบริเวณที่ห่างออกไปจากเจดีย์สถานประธาน ตรงบริเวณประตูของกุฏิได้ปรากฏภาพสลักเป็นประติมากรรมนูนต่ำเป็นจำนวนมาก ดังกรณีที่ได้ปรากฏภาพสลักเทพเจ้าในศาสนาพระเวท (Vedic) สององค์ โดยสลักเป็นประติมากรรมนูนต่ำสลักเพียงต้นๆ ตามลักษณะของประติมากรรมดินเผาที่เป็นที่นิยมกันในขณะนั้น เทพทั้งสองนั้น คือ พระอินทร์ (Indra) และพระสุริยะ (Surya) โดยแสดงภาพของ พระอินทร์ในขณะที่พระองค์กำลังทรงช้างเอราวัณหรือไอราวัต (Airavata) (Craven, 1984 หน้า 54-55) โดยช้างเชือกนี้กำลังชูวงของตนขึ้นไปจับต้นไม้ต้นหนึ่งไว้ ต้นไม้ต้นนี้ได้เจริญเติบโตขึ้นจาก การหยั่งรากลงมาสู่พื้นดินที่สลักไว้เบื้องล่างมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งประทับนั่งอยู่บนพระราชบัลลังก์ มีประชาชนแวดล้อมอยู่โดยรอบพระองค์ทั้งพระเจ้าแผ่นดินและประชาชนกำลังกระทำการสักการะบูชาต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่ง โดยการกระทำสักการะดังกล่าวได้ใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชา โดยการนำดอกไม้มาร้อยเป็นพวงมาลัยแล้วนำไปบูชาต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นนั้นโดยการนำไปประดับตกแต่งไว้หรือนำไปแขวนบนต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นนั้น

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าในระหว่างราวพุทธศตวรรษ ที่ 4-5 คติการบูชาที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาด้วยการใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชาที่ยึดถือ ปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในหมู่ผู้นับถือพุทธศาสนา โดยเฉพาะสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่เคารพสูงสุดของพุทธศาสนิกชนและในระยะเวลาอันสั้นสัญลักษณ์ดังกล่าวมี อยู่หลายรูปแบบ เช่น ธรรมจักร บัลลังก์ที่วางเปล่า รอยพระพุทธรูป เป็นต้น แต่สัญลักษณ์ที่ได้ ได้รับความเคารพอย่างแพร่หลายมากที่สุดและมีความสำคัญมากที่สุด คือ สลุป ซึ่งนอกจากจะเป็น สัญลักษณ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์และแพร่หลายมากที่สุดในระยะเวลาดังกล่าวแล้ว ยังมีพัฒนาการของ การสืบเนื่องคติดังกล่าวมาอย่างยาวนานตราบนานกระทั่งปัจจุบันนี้ (Fisher, 1993 หน้า 7-10)

จากการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีที่เป็นสลุปที่มีอายุอยู่ในช่วงระยะเวลา ระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 3-6 เป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองโบราณตักสิลาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่ชี้ให้เห็นว่าในระหว่างราว พุทธศตวรรษที่ 3 - 6 นั้นนอกจากคติการบูชาสลุปจะยึดถือปฏิบัติกันโดยใช้ดอกไม้เป็นเครื่อง สักการะบูชาอย่างที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีประเภทประติมากรรมที่มีการ ค้นพบใน

แหล่ง โบราณคดีหลายแห่ง อาทิ สลุปการทูต สลุปสาณูจี และสลุปอมราวดี (Amaravati) ในประเทศอินเดีย เป็นต้น เป็นจำนวนมากแล้ว ยังมีการค้นพบว่าคติดังกล่าวได้ปรากฏขึ้นเช่นเดียวกันในบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในระยะเวลานั้น โดยเฉพาะการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวในกรุหรือห้องสำหรับ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณใจกลางของ องค์สลุปที่ตั้งอยู่ภายใต้ระดับผิวดินตามปกติลงไปมากโดยดอกไม้ที่ค้นพบภายในกรุหรือผอบที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่กล่าวนี้ได้พัฒนาออกไปจากการใช้ดอกไม้จริง ๆ ไปสู่การสร้าง สรรค์ดอกไม้จำลองขึ้นใช้แทน เพื่อให้ดอกไม้ที่มีความคงทนถาวรสามารถที่จะเป็นเครื่องบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานไว้ในกรุหรือผอบเดียวกันนั้นเป็นนิรันดร์ โดยวัสดุที่นิยมใช้ ในการสร้างสรค์ดอกไม้ดังกล่าว คือ ทองคำและเงิน ซึ่งนอกจากจะเป็นวัสดุที่มีคุณค่าและมีราคา ตามยุคสมัยแล้ว ยังเป็นวัสดุที่มีความคงทนถาวรมากกว่าแร่ธาตุอื่นๆ ที่นิยมใช้กันอยู่โดยทั่วไปใน เวลานั้น ดอกไม้ดังกล่าวนี้เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง”

อย่างไรก็ดี ในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ในกรุหรือผอบภายในสลุปที่ค้นพบจากการขุดค้นในบริเวณเมืองโบราณตักกิสลาที่กล่าวมา ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณ คดีที่สะท้อนให้เห็นว่าได้มีการใช้ดอกไม้สดเป็นเครื่องสักการะบูชาพระบรมสารีริกธาตุเหล่านั้น เช่นกัน โดยการบรรจุดอกไม้สดลงไปในกลุ่มหรือหีบที่ทำด้วยหินแล้วบรรจุหีบนั้นไว้ในกรุที่ใช้สำหรับการบรรจุผอบที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ (Marshall 1951 : 191) แต่ดอกไม้สดที่ เป็นเครื่องสักการะบูชาที่บรรจุไว้ในกลุ่มหรือหีบนั้นไม่อาจจะคงทนอยู่ได้อย่างยืนยาวนักและ ไม่สามารถที่จะหลงเหลืออยู่ได้จนกระทั่งปัจจุบันนี้ กลุ่มหรือหีบดังกล่าวจึงยังคงหลงเหลืออยู่ใน สภาพของกลุ่มหรือหีบที่ว่างเปล่าหรือปรากฏแต่เพียงร่องรอยเท่านั้น ในขณะที่ดอกไม้ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นในรูปของดอกไม้เงินและดอกไม้ทองที่บรรจุไว้ในผอบที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ล้วนแล้วแต่ยังคงทนยืนยาวสืบเนื่องมาได้จนกระทั่งปัจจุบันนี้

ดอกไม้เงินและดอกไม้ทองที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในใจกลางของสลุปดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่เป็นโบราณวัตถุที่มีขนาดเล็ก มีการบรรจุไว้ในผอบที่เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ค้นพบร่วมกันกับโบราณวัตถุประเภทสิ่งที่มีค่าอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากและ ค้นพบในสลุปหลายแห่ง อาทิ

1) คอกไม้ทอง 12 ดอก ทำด้วยแผ่นทองคำที่ตีจนบาง แต่ละดอกมีหลายกลีบ ปลาย กลีบแหลมแยกออกจากกันเป็นแฉกๆ บางดอกมีก้านดอกยื่นออกมาเล็กน้อยค้นพบภายในผอบประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ โดยผอบดังกล่าวประดิษฐานไว้ในกรุสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และมีผอบชั้นนอกอีกชั้นหนึ่ง ค้นพบในสลุปหมายเลข เอ. 1 (AI) ในแหล่ง โบราณคดีกาลวาน (Kalawan) ในบริเวณเมืองโบราณตักกิส

2) ดอกไม้เงิน 16 ดอก จัดทำขึ้นในรูปแบบเดียวกันกับดอกไม้ทองที่กล่าวมา และค้นพบภายในผอบประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุผอบเดียวกันกับที่ค้นพบดอกไม้ทองที่กล่าวมาข้างต้น

นอกจากดอกไม้เงินและดอกไม้ทองจะเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ โดยการบรรจุไว้ร่วมกันภายในผอบที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าวแล้ว จากการขุดค้นทางโบราณคดีในครั้งนี้ ยังได้มีการค้นพบดอกไม้เงินและดอกไม้ทองภายในศาสนสถานที่เนื่องในพุทธศาสนาอีกเป็นจำนวนมาก รวมทั้งมีบางส่วนที่ทำขึ้นในรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากที่กล่าวนี้ และบางส่วนทำด้วยวัสดุชนิดอื่นๆ ที่นอกเหนือออกไปจากเงินและทองคำด้วย อาทิ

1) ดอกไม้ทอง 20 ดอก แต่ละดอกมี 6 กลีบ ทำด้วยแผ่นทองคำที่หนา รูปดอกไม้ กำลังบานขยายกลีบอย่างเต็มที่ กลีบแต่ละกลีบมีแต่เส้นแบ่งระหว่างกัน ปลายกลีบโค้งมน ค้นพบในบริเวณศาสนสถานภายในเขตสังฆารามในเขต 2 ต. (2D) ภายในเมืองโบราณสิริกัป

2) ดอกไม้ทอง 4 ดอก ในจำนวนนี้มีอยู่ 3 ดอก ที่หุ้มไว้ด้วยกาวผสมตะกั่ว (Paste) และมีอยู่ดอกหนึ่งที่หุ้มไว้ด้วยเฟลสปาร์ (Felspar) ค้นพบในบริเวณอาคารหมายเลข 2 (House 2) ภายในเมืองโบราณสิริกัป

3) ดอกไม้ทอง 2 ดอก สร้างขึ้นในเทคนิควิธีที่คล้ายคลึงกัน แต่ในส่วนของกลีบดอก ทำอย่างเรียบง่าย ค้นพบรวมกันกับดอกไม้ทอง 4 ดอก ที่กล่าวมา

4) ดอกบัวทำด้วยทองแดง ทำเป็นลายนูน ค้นพบในอาคารในเขต เอ. (Block A) ภายในเมืองโบราณสิริกัป

5) ใบปทุมทำด้วยทองแดงและสำริด ทำเป็นลายนูน ค้นพบในบริเวณเดียวกันกับ ดอกบัวทำด้วยทองแดงที่กล่าวมา

6) ดอกไม้ทอง ค้นพบในอาคารในเขต ไอ. (I) ภายในเมืองโบราณสิริกัป

7) ดอกไม้ทำด้วยทองแดง ค้นพบในศาสนสถานในเขต ดี. (D) ภายในแหล่งโบราณคดีสิริ (Gin) บริเวณเมืองโบราณตักกสิลา

8) ใบโพธิ์ทำด้วยทองแดง ค้นพบในบริเวณเดียวกันกับที่ค้นพบดอกไม้ทำด้วยทองแดงข้างต้น

9) ใบโพธิ์ทำด้วยทองแดง ค้นพบในบริเวณทางด้านหน้าของบันไดสลุปประธานใน แหล่งโบราณคดีสลุปชาวลีอาญู (Jaulian) ในบริเวณเมืองโบราณตักกสิลา

10) ดอกไม้ 2 ดอก ทำด้วยทองแดง ค้นพบจากศาสนสถานหมายเลข 25 และหมายเลข 29 ในแหล่งโบราณคดีสลุปชาวลีอาญูในบริเวณเมืองโบราณตักกสิลา

11) ใบโพธิ์ข้อหนึ่งทำจากดินเผา ค้นพบจากศาสนสถานหมายเลข 8 ในแหล่งโบราณคดีสลุปชาวลีอาญู ในบริเวณเมืองโบราณตักกสิลา (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 125-126)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3-6 เป็นต้นมา ศิลปกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นคติในการกระทำสักการะบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เนื่องในพุทธศาสนา โดยเฉพาะการกระทำสักการะบูชาสัญลักษณ์ที่ใช้แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากในระยเวลานั้นยังไม่ปรากฏการสร้างสรรครูปเคารพองค์พระพุทธรูป องค์ในรูปของมนุษย์หรือพระพุทธรูปขึ้นมา โดยการใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชาดอกไม้ที่นำมากระทำสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวมีอยู่หลายรูปแบบ คือ ดอกไม้เพียงดอกเดียวดอกไม้เป็นช่อ ดอกไม้ที่มีส่วนก้านดอกหรือใบติดมาด้วย ดอกไม้ที่นำมารวมกันโดยทำเป็น พวงมาลัย ใบไม้เพียงใบเดียว และใบไม้เป็นช่อหรือหลายใบที่มีก้านติดมาด้วยแต่ไม่มีดอกไม้ติดอยู่ ในการกระทำสักการะบูชาจะมีการนำดอกไม้เหล่านี้มาวางบนแท่นวางเครื่องสักการะบูชาที่วางอยู่ทาง ด้านหน้าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือการสวมหรือแขวนไว้บนสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น เช่น การแขวนหรือประดับตกแต่งไว้บนลึงของต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้น พร้อมกับการกระทำสักการะโดยยกมือ ขึ้นประนมในบริเวณนอกที่เรียกว่าการไหว้ และการกราบลงบนแท่นวางเครื่องสักการะบูชา

การกระทำสักการะดังกล่าวนี้ได้ปรากฏให้เห็นได้สำหรับชนทุกชั้นในสังคม คือ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนกระทั่งถึงสามัญชน โดยศิลปกรรมที่สะท้อนให้เห็นคติเหล่านี้ได้ เป็นอย่างดี เป็นศิลปกรรมที่ปรากฏขึ้นในศูนย์กลางของพุทธศาสนาในระยเวลานั้นหลายแห่งโดยเฉพาะพระมหาสถูปการุฬารในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของพุทธศาสนาในระยเวลานั้น

ในขณะเดียวกัน จากการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณเมืองโบราณดักกสิลา ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพุทธศาสนาในระยเวลานั้นอีกแห่งหนึ่ง ได้มีการค้นพบสถูปและศาสนสถานต่างๆ ในบริเวณสังฆารามเป็นจำนวนมาก ภายในสถูปรุ่นต้นเหล่านี้ได้มีการค้นพบกรุหรือห้องสำหรับการประดิษฐานอยู่ภายในผอบที่สร้างขึ้นเป็นพิเศษ บางที่ผอบนี้มีหลายชั้นและมีผอบสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุโดยพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ภายในผอบชั้นในสุด โดยในผอบชั้นในสุดดังกล่าวนอกจากจะมีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่แล้ว ยังมีเครื่องสักการะบูชาอื่นๆ ที่ใช้สำหรับการกระทำสักการะบูชาพระบรมสารีริกธาตุรวมอยู่ด้วย รวมถึงดอกไม้เงินดอกไม้ทอง อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าดอกไม้เงินและดอกไม้ทองเป็นเครื่องสักการะบูชาที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้สำหรับ การกระทำสักการะบูชาพระบรมสารีริกธาตุ

อย่างไรก็ดี คติการกระทำสักการะบูชาพระบรมสารีริกธาตุโดยใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชา โดยการบรรจุเครื่องสักการะบูชาประเภทนี้ไว้รวมกันกับพระบรมสารีริกธาตุ ภายในสถูปดังกล่าวนี้ นอกจากจะมีการสร้างสรรค์ขึ้นในรูปของดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง ดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏว่ามีการใช้ดอกไม้สดเป็นเครื่องสักการะบูชาด้วยเช่นกัน โดยการบรรจุดอกไม้สดลงไปในกลุ่ม

หรือหีบที่ทำด้วยหินแล้วบรรจุไว้ภายในกรุหรือผอบที่ประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุ แต่ปัจจุบันนี้ ดอกไม้สดเหล่านั้นจะไม่อาจจะคงทนยืนยาวสืบต่อมาได้จึงยังคง หลงเหลืออยู่เฉพาะดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง ซึ่งได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวัสดุที่มีความคงทน และสามารถยืนยาวมาได้จนกระทั่งปัจจุบันนี้

นอกจากนี้ การขุดค้นทางโบราณคดีดังกล่าวยังมีการค้นพบหลักฐานที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่านอกจากจะมีการสร้างสรรค์ดอกไม้เงินและดอกไม้ทองขึ้น เพื่อการทำสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุภายในสถูปเหล่านั้นแล้ว 1 ยังมีการค้นพบดอกไม้เงินดอกไม้ทองและดอกไม้ที่สร้างสรรค์ด้วยวัสดุอื่นๆ ภายนอกกรุที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุด้วย โดยเฉพาะในบริเวณสถูป และศาสนสถานอื่นๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนา อันเป็นการสะท้อนให้เห็นคติที่สำคัญในพุทธศาสนา ว่าในระบายนั้นนอกจากจะมีการสร้างสรรค์ดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง เพื่อใช้สำหรับการกระทำสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ โดยการบรรจุไว้ภายในผอบที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุภายในสถูปแล้ว ยังมีการใช้ดอกไม้เงินและดอกไม้ทองเพื่อการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนาด้วย เช่น สถูปและศาสนสถานที่สำคัญอื่นๆ เป็นต้น

ส่วนการสร้างสรรค์หรือการจำลองต้นพระศรีมหาโพธิ์ขึ้นด้วยวัสดุต่างๆ เพื่อการใช้ต้น พระศรีมหาโพธิ์ที่ได้รับการจำลองขึ้นนั้น สำหรับการกระทำสักการบูชาได้มีการแพร่กระจายอย่างกว้างขวางขึ้นและมีการสืบเนื่องต่อมา คือ นอกจากจะปรากฏภาพสลักศิลาการจำลองต้นพระศรีมหาโพธิ์ดังกล่าวมาใช้แทนพระพุทธรูปในภาพเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเสด็จจาก สวรรค์ขึ้นดาวดึงส์ลงมาสู่สังกัสนคร ที่ค้นพบที่พระมหาสถูปสาญจิที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวพุทธ ศตวรรษที่ 5-6 และค้นพบการทำจำลองใบ กิ่ง ค้าน และใบเป็นช่อหรือต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ทำ ด้วยวัสดุต่างๆ อย่างมากมายที่มีอายุอยู่ในระบายนดังกล่าว จากการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณสถูปและศาสนสถานอื่นๆ ในพุทธศาสนาในบริเวณเมืองโบราณดักกิลาดังกล่าวแล้วปรากฏการสร้างภาพของต้นพระศรีมหาโพธิ์หรือกิ่งก้านหรือใบของพระศรีมหาโพธิ์ไว้บนรูป เคารพต่างๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนาที่สร้างสรรค์ขึ้นในระยะหลังลงมาด้วย ดังกรณีที่ได้ปรากฏบน ประติมากรรมศิลาของพระพุทธรูปที่สร้างสรรค์ในระยะแรกๆ องค์หนึ่ง อายุในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 7 ค้นพบที่แคว้นมถุรา (Mathura) ในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่เป็นตัวอย่างหนึ่งของรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปที่ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกของราชวงศ์กุษาณะ (Kushan) ซึ่งปกครองในประเทศอินเดียในระหว่างราว พุทธศตวรรษที่ 6-8 โดยทางด้านหน้าของ พระพุทธรูปที่สลักนูนมีแผ่นหลังองค์นี้ได้ปรากฏใบและกิ่งก้านของพระศรีมหาโพธิ์ทั้งทางด้านข้าง และด้านบนของพระพุทธรูป ส่วนทางด้านหลังของพระพุทธรูปมีการสลักนูนเป็นภาพของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ส่วนต่างๆ สมบูรณ์ทั้งต้นโดยในกรณีของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ปรากฏขึ้นนี้มีความหมายที่สำคัญสองอย่างคือ อย่างแรก ในฐานะที่เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากเป็นสถานที่ ทรงตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าศากยมุนี และอย่างที่สอง ใน

ฐานะที่เป็นต้นไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากเป็นต้นไม้แห่งจักรวาลของชีวิตและภูมิปัญญา (Cosmic Tree of Life and Knowledge) ของมวล มนุษย์ (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 125-128)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในประเทศอินเดียที่มีอายุอยู่ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 3-7 ตามที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่าคติในการสร้างดอกไม้เงินดอกไม้ทองในพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดและพัฒนาขึ้นโดยลำดับจากกระแสที่สำคัญสองกระแส คือ

กระแสแรก ได้ถือกำเนิดและพัฒนาจากการสร้างสรรค์หรือการจำลองจากดอกไม้ ใบไม้ และต้นไม้ทั่วไปที่ใช้เป็นเครื่องสักการบูชาในการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เนื่องในพุทธศาสนา

กระแสที่สอง ได้ถือกำเนิดและพัฒนาจากการสร้างสรรค์หรือการจำลองจากใบ กิ่งก้าน และต้นของพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่พุทธศาสนิกชนได้กระทำสักการบูชาในฐานะของสัญลักษณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า สัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระองค์ และสัญลักษณ์แห่งต้นไม้แห่งจักรวาล

ด้วยเหตุที่ตักกสิลาและบริเวณอื่นๆ ของอินเดียหลายบริเวณเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาและการค้าในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค่านานาชาติระหว่างตะวันตกถึงตะวันออก โดยตักกสิลาได้เจริญสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงราวพุทธศตวรรษที่ 10 ในขณะที่ดินแดนอีกหลายบริเวณได้เจริญสืบเนื่องมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 15 เช่น บริเวณภาคตะวันตก ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย เป็นต้น ส่งผลให้ คติต่างๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนาจากตักกสิลาและดินแดนในบริเวณอื่นๆ ของอินเดียส่งอิทธิพลไป สู่ดินแดนต่างๆ ในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค่านานาชาติอย่างสืบเนื่องและยาวนานดินแดนหลายแห่งทั้งภายในและภายนอกประเทศอินเดียจึงได้รับอิทธิพลของคติดังกล่าวด้วย รวมทั้งดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันหมายรวมถึงคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค่านานาชาติในระยเวลานั้นด้วย (ปรีชา นุ่นสุข 2545 หน้า 31-35)

4.2.1 พันธุ์ไม้ที่เกี่ยวข้องเนื่องในพุทธศาสนาที่ปรากฏในดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่ถวายแก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1. ต้นโพธิ์

ต้นโพธิ์เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาในตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นรูปบัลลังก์ใต้ต้นโพธิ์ บางภาพหน้าบัลลังก์มีที่วางพระบาทและมีรอยพระบาททั้งสองปรากฏอยู่ กลางพระบาทมีลายธรรมจักรด้วยการใช้สัญลักษณ์ต้นโพธิ์เพราะเชื่อว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เทพบนสวรรค์ส่งมาปลูก ยังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นเครื่องรองรับความเป็นพุทธ คือ ผู้รู้ ของพระพุทธเจ้าศากยมนินในกลิงค โพธิ์ชาตก พระพุทธองค์ตรัสตอบแก่พระอานนทว่าเจดีย์หรือสัญลักษณ์แทนพระองค์หลังจากปรินิพพานแล้ว

คือ ต้นไม้ ทำให้มีสารปลูกต้นโพธิ์ที่เขตนวนิหารขึ้นเป็นครั้งแรกสมัยพุทธกาล ต้นโพธิ์ที่เมืองอนูราธปุระในศรีลังกา ปลูกโดยพระมหินทอรัสพระเจ้าอโศกมหาราช กล่าวกันว่า เป็นพืชพันธุ์จากต้นเดิมที่พุทธคยาโดยนำเมล็ดพันธุ์ไปปลูกยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนา การเคารพบูชาต้นโพธิ์จึงปรากฏอยู่จนถึง ทุกวันนี้ .(พัชรินทร์ สุขประมุข,วิเศษ เพชรประดับ และ ฌินี จีระวัฒนา, 2532 หน้า 18)

การปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ลังกาให้มีความสำคัญกับต้นโพธิ์มากนับแต่แรกเมื่อครั้ง พระพันตธาดายังลังกาใหม่ๆ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกษัตริย์ลังกาได้ทูลขอกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ จากพุทธคยามาสักการะ โดยพระนางสังฆมิตตาเถรีพระธิดาพระเจ้าอโศกเป็นผู้ัญเชิญมาและนำมาปลูกในมหาอุทยานมหาเมฆวัน เมืองอนูราธปุระและทะนุบำรุงสืบเนื่องมาจนปัจจุบันภายใต้การดูแลของนักพฤกษศาสตร์ มีการตอนกิ่งโพธิ์นั้นมาปลูกเป็นต้นใหม่ในดินแดนอื่นๆ ที่รับพุทธศาสนาจากลังกา เช่น ไทย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์มักปรากฏว่า กษัตริย์ไทย จะทรงขอต้นโพธิ์พุทธคยามาปลูกตามศาสนสถานที่สำคัญเสมอ จนกลายเป็นสิ่งที่บ่งถึงพระราชนิยมอันเนื่องจากคติความเชื่อทางศาสนาของกษัตริย์ทุกพระองค์ที่ทรงปฏิบัติต่อเนื่องกันมา (พัชรินทร์ สุขประมุข, วิเศษ เพชรประดับ และเมธิณี จีระวัฒนา, 2532 หน้า 9)

สถานที่ตรัสรู้โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ สถานที่นั้นจึงถือว่าศักดิ์สิทธิ์ จึงได้ชื่อว่า พุทธคยาหรือโพธิคยา ซึ่งหมายถึงตำบลคยาซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้และต้นโพธิ์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการตรัสรู้ โบราณสถานที่สำคัญที่สร้างในสมัย พระเจ้าอโศกมหาราช ได้แก่ มหาวิหารพุทธคยา ซึ่งมีความสูงราว 48 เมตร ตัววิหารมีระเบียงคด เสาหินเรียงเป็นแนวรอบต้นโพธิ์ ในสมัยพระเจ้าอโศกนี้ปรากฏว่าการนำเอาเมล็ดโพธิ์จากต้นเดิม ไปปลูกที่ต่างๆ ด้วย เช่น ที่ลังกา จึงพบมหาวิหารที่มีลักษณะคล้ายที่พุทธคยาในประเทศพม่าและที่วัดโพธารามมหาวิหารหรือวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ด้วย (พัชรินทร์ สุขประมุข, วิเศษเพชรประดับ และเมธิณี จีระวัฒนา, 2532 หน้า 9)

ตำนานเกี่ยวกับต้นโพธิ์มีอยู่มากมายในหลายประเทศเฉพาะในประเทศไทย ต้นโพธิ์ก็เป็นไม้มงคลที่เหมาะสมแก่การนำไปแกะเป็นพระพุทธรูป เช่น พระโพธิ์ที่วัดประดู่ทรงธรรมอยุธยา โพธิ์ที่จะนำมาแกะนั้นควรเป็นกิ่งที่ยืนไปทางทิศตะวันออกและเป็นกิ่งที่หักเองถือว่าปรีนิพพานในบางท้องที่ เช่น ที่เชียงใหม่ เวลาตรุษสงกรานต์ก็มีประเพณีนำไม้มาค้ำกิ่งโพธิ์ โบราณถือว่าทำให้อายุยืน ไม้ค้ำโพธิ์ต้องตกแต่งทาแป้งหุ้มผ้าขาวและกรอกเปื้อยไฉ่ข้างในหรือไม้ก็ทาขมิ้นปิด กระดาษสีสวยงาม แม้ในปัจจุบันตามโคนต้นโพธิ์ใหญ่ๆ คนก็ยังนำสกลูบเจดีย์ไปวางไว้

การปลูกต้นโพธิ์นั้นมีตำนานมาตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ปรีนิพพาน ส่วนในเมืองไทยมีตำนานมาตั้งแต่ครั้งทวารวดี เอาผลจากลังกามาปลูกในเขตเมืองนครปฐม อยุธยา สุพรรณบุรี หลักฐานการปลูกต้นโพธิ์มีมาแต่ต้นรัตนโกสินทร์สมัยสุโขทัยมีต้นโพธิ์จากลังกามาปลูกที่วัดมหาธาตุ

สุโขทัย จนสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็มีมาอีก 6 ต้น อยู่กรุงเทพฯ 3 ต้น ที่วัด มหาธาตุฯ วัดสระเกศ และ วัดสุทัศน์ อยู่นครศรีธรรมราช 2 ต้น เข้าใจว่าที่วัดพระเดิม และวัด ท่าโพธิ์ และมีผู้ขอไปกลั่นต้นหนึ่ง รวม 6 ต้น ทั้งหมดมาจากลังกา สมัยรัชกาลที่ 4 มีผล โพธิ์จากพุทธคยาซึ่งเมื่อเพาะแล้วนำไปไว้ที่ฐานองค์พระปฐม 4 ทิศและที่อื่นๆ เช่นที่กรุงเทพฯ มี ที่วัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดอนงค์ราม สมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้หน่อจากพุทธคยามาไว้ที่วัดอัมพวันกนิมิต เกาะสีชัง ต่อมาแตกหน่อไปที่วัดเบญจมบพิตร หลังจากนั้นก็ยังมียอดมาเรื่อยๆ (ส. พลายน้อย 2531 หน้า 413)

2. ดอกบัว

พุทธประวัติตอนเสด็จพระราชดำเนินเจ็ดก้าวหลังจากประสูติมักทำเป็นภาพรอยพระบาทขนาดเล็กบนฐานที่ท้าวจตุโลกบาลเทพผู้รักษาทิศทั้งสี่ถืออยู่หรือทำเป็นรูปดอกบัวเจ็ดดอก ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์และพลังสร้างสรรค์ หมายถึง การเกิดขึ้นและเจริญเติบโต ตามความเชื่อของทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ดอกบัวเป็นดอกไม้ทิพย์ หมายถึง การกำเนิดอันบริสุทธิ์ แสดงถึงความคงอยู่อันถาวรและเป็นสิ่งรองรับที่ขาดไม่ได้แห่งชีวิตใน จักรวาล เช่น ในคัมภีร์ลิลิตวิตรสูตร กล่าวว่า ในคืนที่พระโพธิสัตว์จุติลงมาสู่พระครรภ์พระนางสิริมหามายามีดอกบัวที่ผุดขึ้นมาได้ดินในนาชูดอกขึ้นสูงส่ง,สุวรรณค์ขึ้นพรหมและ พระพรหมเทพสำคัญองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู ก็บังเกิดในดอกบัวที่ผุดขึ้นจากพระนาภีของพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นต้น การก้าวเจ็ดก้าวอาจหมายถึงการแผ่พระบรมเดชานุภาพไปทั่วโลก เพราะคติเกี่ยวกับจักรวาลของอินเดียโบราณเชื่อว่าโลกประกอบด้วยทวีปใหญ่เจ็ดแห่ง (พัชรินทร์ สุขประมุข, วิเศษ เพชรประดับและเมธินี จีระวัฒนา 2532 หน้า 17)

ตำนานทางพุทธศาสนากล่าวว่า บัวเป็นดอกไม้ชนิดแรกที่เกิดขึ้นก่อนดอกไม้อื่นในโลกและดอกบัวก็พัวพันกับพุทธศาสนาตลอดตั้งแต่พระพุทธองค์ประสูติแล้วเสด็จพระราชดำเนินไป 7 ก้าว ก็มีดอกบัวผุดขึ้นมารองพระบาท คติเกี่ยวกับดอกบัวมีมาแต่ดึกดำบรรพ์หลาย ชาติหลายภาษาฮินดูถือว่าดอกบัวมีกำเนิดทิพย์ หลบหลีกโคลนตมขึ้นมาอย่างบริสุทธิ์สะอาด อัจฉริยะบุคคลของฮินดูมักเกิดจากดอกบัวรวมทั้งนางงามหลายนางด้วย แม้แต่ในอียิปต์ก็เคยทำ แท่นบูชาเป็นดอกบัว

เฉพาะในพุทธศาสนา ดอกบัวเป็นสิ่งเปรียบเทียบชนิดต่างๆ ของมนุษย์ ประติมากรรมและจิตรกรรมต่างๆ ล้วนแต่มีดอกบัวเป็นส่วนประกอบ เช่น ฐานพระพุทธรูปและอื่นๆ ศิลปกรรมเกี่ยวกับดอกบัวนั้นมีหลายรูปลักษณะเช่นเดียวกับดอกบัวที่มีหลายพันธุ์ ทั้งแบบเรียวยาวแบบป้อม ที่เรียกกันว่า บัวแฉก บัวจงกล เป็นต้น (เน่งน้อย ปัญจพรรค, 2534 หน้า 69)

3. ต้นสาละหรือร้าง

พุทธประวัติตอนประสูติแสดงภาพพระนางสิริมหามายายืนเหนียวกิ่งไม้ คือ ต้นสาละไม่มีรูปสลัทธิตะกุมาร โดยทั่วไปประติมากรรมอินเดียสมัยโบราณนิยมทำภาพสตรีกับต้นไม้

เพราะถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และมั่นคง โดยเฉพาะต้นไม้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับ การบวงสรวงบูชามาตั้งแต่ยุคพระเวทก่อนการกำเนิดของพุทธศาสนา บางภาพเป็นรูปพุทธรูป มารดา ยืน หรือนั่งบนฐานรูปดอกบัวมีช้างชูงวงพ่นน้ำถวายอยู่สองข้าง คล้ายคลึงกับภาพคชลักษณ์มี ประติมากรรมของพวกพราหมณ์หรือฮินดู และมีสัญลักษณ์แทนพระราชกุมารเป็นพุ่มไม้ประดับด้วย ฉัตรและแสสองอัน อันเป็นเครื่องประดับพระเกียรติของกษัตริย์ (พัชรินทรี สุขประมุข, วิเศษ เพชร ประดับ และเมธินี จีระวัฒนา, 2532 หน้า 16)

ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทำเป็นภาพพระแท่นบัลลังก์เปล่าใต้ต้นไม้ คู่ คือ ต้นสาละ มีภาพสาวกจำนวนมากบนอากาศมีเหล่าเทพเทวดา ดอกไม้ทิพย์ คือ มณฑารพ ร่วง ลงมาพร้อมดอกสาละและยังนิยมทำเป็นรูปสลูเป็นสัญลักษณ์แทนอีกด้วย (พัชรินทรี สุขประมุข, วิเศษ เพชรประดับ และเมธินี จีระวัฒนา, 2532 หน้า 19)

ต้นรังหรือสาละเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติอยู่สองครั้ง ครั้งแรกเมื่อประสูติพระนางสิริ มหามายาเสด็จไปยังเทวทหนครถึงกลางทางพระนางปรารถนาจะทรงจับกิ่งรัง แต่ทรงเอื้อมไม่ถึง กิ่ง รังก็บันดาลอ่อนนุ่มค้อมลงมาจุหวายต้องเพลิง พอพระหัตถ์พระราชเทวีทรงจับเอากิ่งรังก็ ประจวบ พระครรภ์ อีกครั้งหนึ่งเมื่อปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้กำหนดไว้ว่าจะเสด็จไปที่เมืองกุสินารา ซึ่งใน ป่าอันร่มรื่นมีพระแท่นไสยาสน์ใต้ต้นรังใหญ่สองต้นซึ่งโน้มกิ่งเข้าหากัน พระองค์ก็ได้เสด็จดับขันธปรินิ พพานโดยสงบ ท่ามกลางดอกรังที่เบ่งบานตั้งแต่โคนจนถึงยอดและร่วงหล่นไม่ขาดสาย ให้หมู่ผู้เฝ้า ได้กำซาบอาบเกสรแห่งดอกรังนั้นเป็นที่เบิกบาน (แน่นน้อย ปัญจพรรค์ 2534 หน้า 67)

4.2.2 ดอกไม้ทองจากชุมชนโบราณสิชลและการขุดค้นทางโบราณคดีจากไทรบุรี

ชุมชนโบราณสิชลเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสิชล จังหวัด นครศรีธรรมราช โดยตั้งอยู่ห่างไปทางทิศเหนือของตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนที่มี แหล่งโบราณคดีหรือชุมชนโบราณใหญ่น้อยกระจายกันอยู่อย่างหนาแน่นในหลายบริเวณ โดยเฉพาะ ในบริเวณริมฝั่งของแม่น้ำหรือลำคลองที่สำคัญ ทุกสาย ชุมชนเหล่านี้ทอดตัวเป็นแนว ลงมาทางใต้ ผ่านเขตอำเภอท่าศาลา จนเข้าสู่เมืองโบราณนครศรีธรรมราช ในชุมชนโบราณแต่ละ แห่งมีการค้นพบ โบราณวัตถุและโบราณสถานเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะโบราณวัตถุสถานที่เนื่อง ในศาสนาพุทธและ ศาสนาพราหมณ์ โดยส่วนใหญ่เนื่องในศาสนาพราหมณ์โบราณวัตถุสถานเหล่านี้ ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ใน ระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 (ปรีชา นุ่นสุข 2527 หน้า 33-41) ใน ชุมชนโบราณแห่งนี้ นอกจาก จะปรากฏรายงานการค้นพบโบราณสถานและประติมากรรมรูปเคารพ รูปแบบต่างๆ อย่างต่อเนื่อง กันมาเป็นระยะๆ แล้ว ยังปรากฏรายงานการค้นพบ ประติมากรรมขนาดเล็กที่เรียกว่าดอกไม้ทอง ด้วย ดังรายงานการค้นพบดอกไม้ทองที่บริเวณต่างๆ ที่ตั้งอยู่ติดกับทางด้านทิศเหนือของแหล่ง โบราณคดีบ้านท่าควาย จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งทั้งในบริเวณแหล่งโบราณคดีแห่งนี้และบริเวณ สวนที่อยู่ถัดไปทางด้านทิศเหนือ ปัจจุบันนี้อยู่ในครอบครองของนางละม่อม น้องสาวของนายสิริ ณ

นคร เป็นบริเวณที่มีโบราณสถานหนาแน่นมากบริเวณหนึ่ง โดยได้มีการค้นพบชิ้นส่วนของโบราณสถานที่ทำด้วยหินและอิฐ กระจายอยู่ในบริเวณที่กว้างใหญ่มาก โบราณสถานเหล่านี้แต่เดิมตั้งอยู่ในบริเวณริมคลองท่าควาย ซึ่งปัจจุบันนี้ได้ตื้นเขินไปมากแล้วเพราะลำน้ำได้เปลี่ยนทาง โบราณสถานเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพที่เป็นเนินดินที่มีโบราณสถานฝังอยู่ยังไม่ถูกขุดค้ำทำลาย แต่มีบางแห่งและเป็นเพียงส่วนน้อยที่ถูกทำโดยไม่เจตนา

การค้นพบโบราณวัตถุดังกล่าวได้เกิดขึ้นในขณะที่ได้มีการปราบวัชพืชและการปรับพื้นที่ในบริเวณดังกล่าว โดยการใช้รถแทรกเตอร์ในการไถในระดับผิวดิน โดยเว้นบางบริเวณที่มีเนินดินที่สังเกตเห็นว่าเป็นโบราณสถานเอาไว้ แต่ในขณะที่การปรับพื้นที่อยู่ปัจจุบันได้มีอิฐจำนวนมากโผล่ขึ้นมาจากบางบริเวณ ซึ่งสังเกตเห็นได้ว่าเป็นแนวอิฐต่อเนื่องกันในบริเวณกว้างจึงยุติการปรับพื้นที่ดังกล่าวไว้ และในบริเวณดังกล่าวนี้ ได้มีการค้นพบดอกไม้ทองเป็นจำนวนมาก และผู้ครอบครองที่ดินยังคงเก็บรักษาไว้กระทำการละเลยที่บ้านของตนจนกระทั่งปัจจุบัน (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า 132)

ดอกไม้ทองที่ค้นพบในครั้งนี้มีเป็นจำนวนมาก บางส่วนอยู่ในสภาพสมบูรณ์แต่บางส่วนอยู่ในสภาพชำรุด ในบรรดาดอกที่ยังสมบูรณ์นั้นมีอยู่สามดอกที่สังเกตเห็นได้ว่าสร้างขึ้นด้วย ความประณีตมากและมีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสามดอก คือ เป็นดอกไม้ที่กำลังบานอย่างเต็มที่ที่ไม่มีส่วนก้านดอกหรือส่วนใบแต่อย่างใด แต่ละดอกมีกลีบแผ่ออกไปโดยรอบจำนวน 8 กลีบ ระหว่างกลีบแต่ละกลีบมีการทำแยกออกจากกันอย่างชัดเจนเป็นแฉกๆ ทุกกลีบปลายกลีบมีลักษณะ โค้งมน แต่ละดอกมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.00 - 2.00 เซนติเมตร ส่วนดอกไม้ทองที่อยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์นั้นสังเกตเห็นได้ว่าบางส่วนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับดอกไม้ทองที่ยังมีสภาพ ที่สมบูรณ์นั้นทุกประการ แต่มีอยู่บางส่วนที่น่าจะมีลักษณะแตกต่างกันกับที่กล่าวมาโดยเฉพาะ จำนวนกลีบดอกของแต่ละดอกซึ่งสูงจะมีจำนวนมากกว่านั้นและส่วนปลายกลีบแต่ละกลีบมีลักษณะแหลม

ส่วนดอกไม้ทองที่ค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในคาบสมุทรมาลายูก็เคยมีรายงาน การค้นพบเช่นเดียวกัน คือ การค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีที่เรียกว่า จันทิกิตบาตูปาหัต (Candi Bukit Batu Pahat) ในบริเวณภาคกลางของรัฐไทรบุรี (Kedah) ใน ประเทศมาเลเซีย ซึ่งจันทิแห่งนี้เป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา (Brahmanical-Buddhist Temple) ที่มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 ซึ่งได้รับการ ขุดค้นทางโบราณคดีในระหว่างปี พ.ศ. 2500-2502 ซึ่งในการขุดค้นทางโบราณคดีดังกล่าว ได้มีการค้นพบกรุหรือกล่องสำหรับการประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งของมีค่าในบริเวณใจกลางภายใน ฐานของศาสนสถานหลายกล่อง ภายในกล่องเหล่านี้ได้มีการค้นพบดอกไม้ทองอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นดอกบัวและบางส่วนได้มีการสร้างขึ้นด้วยทองแดงด้วย โดยบรรจุรวม ไว้กับโบราณวัตถุประเภทสิ่งมีค่าอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549 หน้า : 133)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 อิทธิพลของคติการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยดอกไม้ทองและโลหะที่มีค่าอื่นๆ โดยเฉพาะการบรรจุไว้ร่วมกันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณใจกลางของส่วนฐานของศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นคติที่มีกำเนิดและพัฒนาขึ้นในดินแดนต่างๆ ของประเทศอินเดียได้แพร่กระจาย และสืบเนื่องมาสู่ชุมชนโบราณต่างๆ ที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมาลายูเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะดอกไม้ ทองที่มีการค้นพบจากชุมชนโบราณเหล่านั้น เป็นดอกไม้ทองที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือประณีตสวยงาม และมีรูปแบบทางศิลปะคล้ายคลึงกันกับดอกไม้ทองที่ค้นพบภายในสุรูปหลายแห่งที่ค้นพบจากการ ขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองโบราณดักกิสลาในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียมาก

3.2.3 จารึกแผ่นทองหุ้มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

จารึกปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พบรวมอยู่กับแผ่นทองที่หุ้มปัลลียอด พระบรมธาตุเจดีย์ เท่าที่พบและอ่านแปลแล้วเป็นจารึกแผ่นทองคำมีจำนวน 40 ชิ้น ลักษณะเป็น ทองคำแผ่นบางรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แผ่นทองเขียนด้วยเหล็กแหลมเป็นลายเส้นพระพุทธรูปบ้าง รูปเจดีย์ทรงต่างๆ บ้างบางตอนก็มีรอยรูเจาะใช้เป็นที่ตักแต่งประดับดอกไม้ทองและอัญมณี เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2537 หน้า 21)

กลุ่มจารึกปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์เหล่านี้จารึกไว้ด้วยอักษรขอมและอักษรไทย โดยใช้อักษรไทยเหมือนกันทั้ง 2 แบบอักษร ข้อความในจารึกส่วนใหญ่จะบอก วัน เดือน ปี ที่ทำการซ่อมสร้างแผ่นทองหุ้มพระบรมธาตุ ระบุปริมาณน้ำหนักทองตามแบบมาตราไทยโบราณ คือ ชั่ง ตำลึง บาท สลึง เพ็อง บอกนามแลถิ่นพำนักของผู้มีจิตศรัทธาซ่อมสร้างพร้อมกับแสดงความ ปราบณาซึ่งนิยมขอให้อานิสงส์อันเกิดจากการบริจาคทรัพย์สิ่งของถวายไว้กับพระบรมธาตุเจดีย์ จงให้ได้พบพระศรีอารย์บ้าง ให้ได้ถึงนิพพานบ้าง (กรมศิลปากร, 2537 หน้า 21)

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวในจารึกโดยเฉพาะส่วนที่ปรากฏนามและถิ่นพำนักของ ผู้มีส่วนในกิจกรรมการซ่อมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์แล้ว จะเห็นได้ว่าพระบรมธาตุเจดีย์แห่งนี้เป็นที่เคารพสักการะบูชาของบุคคลทุกระดับมีตั้งแต่ชนชั้นสูง ชนชั้นปกครอง พระภิกษุ พุทธศาสนิกชนชาวบ้านธรรมดาทั่วไป ตลอดระยะเวลาที่ยาวนานเฉพาะเท่าที่ปรากฏศักราชในจารึกก็นานถึง 382 ปีมาแล้ว พระบรมธาตุเจดีย์แห่งนี้ก็ยังคงเป็นศูนย์รวมความเชื่อถือศรัทธาตลอดมาอย่างไม่ขาดตอนกาลเวลาที่ผ่านมามองค์พระบรมธาตุเจดีย์ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยตลอดนับแต่สมัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ เป็นวัดที่มีการใช้งานได้รับการทำนุ บำรุงต่อเนื่องและเมื่อมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ก็มีการจดจารึกไว้เป็นหลักฐานเป็นเครื่องแสดง ความเชื่ออย่างมั่นคงในพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่ยิ่งใหญ่ตั้งแต่ อดีตมาจวบจนปัจจุบัน (กรมศิลปากร 2537 หน้า 33)

3.2.4 วัตถุประสงค์ในการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีความเก่าแก่และมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน เป็นเจดีย์ทรงลังกาที่มีความเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยและมีตำนานว่าได้สร้างขึ้นพร้อมกันกับการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งในสมัยนั้นคือเมืองตามพรลิงค์ซึ่งมีเมืองภายใต้การปกครองถึง 12 เมือง เรียกว่าเมือง 12 นักษัตริ และเมืองทุกเมืองนั้นยังมีหน้าที่ทำนุบำรุงรักษาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช (ปรีชา นุ่นสุข 2544 หน้า 433) ซึ่งเป็นพระบรมธาตุที่มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพสักการะของผู้คนทั่วทุกสารทิศ เพราะเหตุผลหลายประการดังเช่นมีความเชื่อ ว่าเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549, หน้า : 135) หรือมีความเชื่อว่าเป็นพระบรมธาตุเจดีย์ที่สร้างในรูปแบบทรงลังกาของพุทธศาสนานิกาย เถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์เป็นแห่งแรก และเป็นพระบรมธาตุเจดีย์ที่สร้างขึ้นในเมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง คือ เมืองตามพรลิงค์ที่ยิ่งใหญ่ในสมัยอดีต ด้วยเหตุผลข้างต้นจึงทำให้พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความศักดิ์สิทธิ์เป็น ศูนย์รวมจิตใจของผู้คนทั่วทุกสารทิศ จึงเกิดประเพณีการบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์แห่งนี้อย่างมากมายหลายรูปแบบ ทั้งการบูชาด้วยสิ่งของหรือด้วยการกระทำ สำหรับการบูชาโดยการถวายสิ่งของ นั้นมีสิ่งของมากมายที่นำมาบูชา ในบรรดาสิ่งของเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นสิ่งของที่มีคุณค่าและเป็นมงคลเมื่อเจ้าของเก็บรักษาไว้กับตนเอง แต่มีอยู่บางส่วนที่มีความเชื่อว่าจะไม่เป็นมงคลแก่ตนเองหากเก็บรักษาไว้ จึงนำมาถวายพระบรมธาตุเจดีย์ ปัจจุบันได้มีการจัดแสดงสิ่งของบางส่วนที่มีผู้ อุทิศถวายแก่พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ในพิพิธภัณฑ์วิหารเขียนและวิหารโพธิ์ลังกาและในสิ่งของทั้ง หด มีสิ่งหนึ่งที่มีผู้อุทิศถวายเป็นจำนวนมากมานับหลายร้อยชิ้น คือ ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ซึ่งเป็นที่น่าแปลกในที่มีการอุทิศถวายสิ่งนี้มากมายแด่พระบรมธาตุเจดีย์แห่งนี้ และไม่ปรากฏคดีนี้ ที่พระบรมธาตุเจดีย์แห่งอื่นๆ เช่น ที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พระธาตุส่ว จังหวัดชุมพร พระธาตุวัดประเดิม จังหวัดชุมพร พระธาตุวัดช้างให้ จังหวัดปัตตานี พระธาตุวัดตะเขยบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ส่วนที่พระธาตุ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีนั้นพบว่า มีผู้นำดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาถวายเช่นกันแต่มีจำนวนน้อยมาก (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2549, หน้า : 135)

จากการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปวัตถุประสงค์ แก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้หลายแง่ คือ

1. เพื่อการทำบูชาโดยเฉพาะ

ผู้เลื่อมใสศรัทธาที่นำดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาถวายพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช นอกจากต้องการที่จะแสดงออกซึ่งความเคารพบูชาอย่างบริสุทธิ์แล้ว พุทธศาสนิกชนบูชาพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชด้วยจุดประสงค์อื่น คือ (เน่งน้อย ปัญจพรรค์ 2534 หน้า 57)

1.1 เพื่อต้องการบุญกุศลอันสูงสุด และผลบุญนั้นจะบันดาลให้ตนพบสิ่งที่ดีในวันข้างหน้าหรือในภพหน้า

1.2 เพื่อต้องการความสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ

1.3 เพื่อต้องการแสดงเมื่ออุทิศบูชาโดยเฉพาะ

1.4 เพื่ออุทิศส่วนกุศลใหญ่คุณใดบุคคลหนึ่ง

1.5 เพื่อแก้บน

1.6 เพื่อให้พ้นจากสิ่งชั่วร้าย มีบางสิ่งบางอย่างที่เก็บไว้แล้ว! สึกว่าจะไม่เป็นมงคล แก่ตนก็นำมาบูชาเพื่อว่าสิ่งนั้นๆ จะได้ไม่เป็นโทษแก่ตน

2. เพื่อให้อานิสงส์แห่งการบูชาตอบสนอง

จากการศึกษายังพบว่า การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ยังมีความเชื่อว่าจากการกระทำดังกล่าวจะเกิดอานิสงส์แก่ผู้ถวายหลายประการดังนี้

2.1 คนส่วนหนึ่งขอให้เกิดความสุขแก่ตนเองให้พ้นทุกข์พ้นโศก โรคภัยไม่กล้า กลายมาให้เจ็บไข้และไม่ให้สิ่งที่ไม่ดีเกิดขึ้นแก่ตน ขอให้พบประสบแต่สิ่งที่ดีในชาตินี้และชาติหน้า ทุกชาติไป

2.2 คนบางกลุ่มขอให้เกิดความสุขแก่ครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย ดังมีจารึกที่ฐานดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ที่มอบให้พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชชั้นหนึ่ง เป็นรูปต้นไม้มีรังผึ้งติดกับกิ่งไม้กิ่งหนึ่ง มีข้อความดังนี้

นายหนู-นางทองเพ็ชร เป็นผู้คิดทำสร้าง อยู่บ้านโนนดด้วน

ตำบลเชิงกระแสน อำเภोजะทั้งพระ จังหวัดสงขลา มลทลนครฯ

นายตา-นางหนูแจ้ง เป็นผู้ทำ อยู่บ้านทุ่งคา ตำบลกำแพงเพชร

อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มณฑลนครศรีธรรมราช

ทำเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๕ ปีจอ พร้อมด้วยบิดา มารดา บุตร ภรรยา

ญาติมิตรทั้งหลาย เป็นราคา ๔๙๒ บาท ๗๘ สต.

ขอให้ข้าพเจ้าทั้งหลายเหล่านี้ถ้าเกิดมาในชาติใดๆ

ขออย่าให้พบความทุกข์ยาก ขอให้แคล้วไฟทั้ง ๑๐๘

ประการเถิด จงเป็นสุขทุกๆ คน

2.3 คนบางกลุ่มขอให้เกิดความสุขของบ้านเมือง ให้เกิดแต่สิ่งที่เป็นมงคลแก่บ้านเมือง และให้ชนะภัยพาลทั้งปวง

3. เพื่อให้อานิสงส์แห่งการบูชาเป็นไปตามความเชื่อ

การอุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช มีความเชื่อว่าการประดิษฐ์เป็นพันธุ์พืชต่างๆ ถวายจะมีค่าอริฐานที่มีความหมายและจะมีอานิสงส์ในการ ถวายที่แตกต่างกันไปตามพันธุ์พืชที่อุทิศถวาย ดังนี้

3.1 ผู้ที่ทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองถวายเป็นรูปดอกบัวนั้น เชื่อว่าผู้ที่บูชาด้วย ดอกบัวเงิน ดอกบัวทองนั้นมีความหมายถึง- ความบริสุทธิ์เพราะดอกบัวเกิดจากโคลนตมและขึ้นมา ชูช่ออย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องย่อมหมายถึง การสักการะพระพุทธรูปด้วยสิ่งบริสุทธิ์ผุดผ่อง เพื่อเป็นสิริ มงคลแก่ตนเอง และครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย อีกกระแสก็ว่าการ ถวายรูปดอกบัว เป็นไปตามพุทธประวัติตอน พระพุทธเจ้าประสูติแล้วย่างก้าว 7 ก้าว โดยมีดอกบัว รองรับ หมายถึง การแผ่พระพุทธานุภาพไปอย่างกว้างขวาง และหมายถึงพลังแห่งการสร้างสรรค์ การเกิดและเติบโต จึงเป็นการถวายเหมือนการ อริฐานถึงการเริ่มต้นสิ่งดีๆ ให้มีความเจริญก้าวหน้า

3.2 สำหรับผู้ที่ถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในรูปแบบของต้นโพธิ์นั้น มีมูลเหตุมาจากระบบความเชื่อที่สามารถแยกได้เป็นสามกรณี คือ กรณีแรกมาจากเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสทรงนั่งใต้ต้นโพธิ์ จึงถือว่าต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญา การอุทิศถวายต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทองจึงเป็นการอริฐานให้ตนมีปัญญาเพื่อจะ ใช้ในการดำรงชีวิต กรณีที่สอง มาจากการที่บางคนเห็นว่าพระพุทธ องค์ทรงได้เคยกล่าวแก่พระอานนท์ว่า หากทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานให้ใช้ต้นโพธิ์เป็น สัญลักษณ์แทนพระองค์ การถวายต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์นั้น เป็นการเคารพ บูชาพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นสิริมงคลแก่ผู้กระทำเป็นอย่างยิ่ง และกรณีที่สาม มาจากการที่ยังมีบางกลุ่มมีความเห็นว่า การถวายต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์นี้ มีความหมายถึงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร โดยให้อำนาจพระบรมธาตุเจดีย์เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแก่ตนช่วยปกป้อง ป้องกันภัยอันตรายแก่ตนเหล่าผู้อุทิศถวาย (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า 137)

3.3 การบูชาด้วยพันธุ์ไม้อีกชนิดหนึ่ง คือ การประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เป็นต้นสาละหรือต้นรัง มีผู้ให้ความกระจ่างว่าต้นรังเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวกับพุทธประวัติใน 2 ครั้ง คือ ในตอนที่พระนางสิริมหามายา พุทธมารดาได้ให้ประสูติเจ้าชายสิทธัตถะได้จับกิ่งรัง อีกตอน คือ ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานใต้ต้นรัง การถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นรูปต้นรัง จึงมีความหมายมากกับพุทธศาสนิกชน เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าจึงเป็นสิริมงคลต่อผู้อุทิศถวายเป็นอย่างยิ่ง

3.4 การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองในรูปแบบดอกไม้ใบไม้บนกิ่งก้านสวยงามโดยอาจเป็นต้นไม้สีเงินดอกสีทอง หรือเป็นต้นไม้ใบไม้ประดับลูกบ๊วดบางครั้งมีแมลงผีเสื้อเกาะดอกไม้ใบงดงาม เป็นต้นไม้ที่สร้างได้งดงามตามจินตนาการ ไม่ระบุว่าเป็นดอกไม้ต้นไม้อะไรพันธุ์พืช ชนิดใดและมีจำนวนมากที่สุดในทุกรูปแบบที่อุทิศถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ดูเป็นการสร้างสรรค์ ตกแต่งอย่างมีศิลป์มีความงามด้านสุนทรียศาสตร์ ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เหล่านี้มีผู้คิดเห็นว่ามี

ความหมายที่แสดงถึงความสดชื่นเจริญงอกงาม สวยงาม สูงค่า และการ สร้างสรรค์ไปสู่สิ่งที่ดี เมื่อ ฤทธิศถวายแล้วยอมส่งในสิ่งที่ดีแก่ผู้ถวายและยังเป็นการสร้างสรรค์ทาง ด้านงานศิลปะอีกด้วย

3.5 อีกรูปแบบหนึ่ง คือ การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองในรูปแบบพืชพันธุ์ท้องถิ่นที่ เกษตรกรในท้องถิ่นปลูกเป็นรายได้หลักของท้องถิ่น ซึ่งการฤทธิศถวายในรูปแบบนี้มักจะ เป็นการฤทธิศ ถวายโดยกลุ่มคนที่มีอาชีพเดียวกัน เช่น ในรูปแบบของต้นตาล ต้นหมากหรือรวงข้าว ในการฤทธิศ ถวายสิ่งเหล่านี้ มีเกษตรกรบางคนได้บอกว่าเป็นการประดิษฐ์เป็นพืชพันธุ์ที่ตนปลูก และประดิษฐ์ให้ ต้นไม้ที่ฤทธิศถวายมีลูกดก มีความอุดมสมบูรณ์หรืออาจจะประดิษฐ์เป็นรวงข้าวที่ เป็นสีทอง การ ประดิษฐ์เช่นนี้เป็นการอธิษฐานให้พืชพันธุ์ของตนมีผลผลิตดีออกดอกออกผลอย่างงดงาม หรือเป็น การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ที่ดลบันดาลให้พืชพันธุ์ที่ตนปลูกอุดมสมบูรณ์และนำกำไรมาสู่ตน (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า : 138)

4. เป็นราชประเพณี

วัตถุประสงค์ในการฤทธิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชในอีกวัตถุประสงค์ คือ เป็นประเพณีอันหนึ่งของกษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรีที่สืบมา ตั้งแต่สมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นพุทธบูชาแด่พระบรมธาตุ เจดีย์นครศรีธรรมราชปีละ 1 คู่ โดยประเพณีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเคารพ สักการะพระบรม ธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเจดีย์ที่มีความสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในทาง ภาคใต้และถือเป็นภารกิจ ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทยอีกด้วย สำหรับเรื่องพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับการสักการะพระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราชนี้ สำนักงาน การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นหน่วยงานที่ดูแลราชการและงานอัน สืบเนื่องจากประเพณีและวัฒนธรรมในจังหวัดนครศรีธรรมราช จากการสัมภาษณ์ นักวิชาการ วัฒนธรรม ได้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง มาสักการะพระบรมธาตุเจดีย์เป็นประจำทุกปีในวันสงกรานต์ โดยทางสำนักพระราชวังได้ส่ง เครื่อง สักการะซึ่งมีดังนี้ธูปเทียนแพ (คู่) ไม้ขีด 1 กล่อง ผ้าแพรสีแดงพัน 1 ผืน น้ำอบ 1 ขวด ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองมายังสำนักงานผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งการจัดส่งนั้นบางปี จะจัดส่งโดย บรรจุกล่องพัสดุทางไปรษณีย์ แต่บางปีได้มีหนังสือให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องขึ้นไปรับที่ กองการศาสนา เมื่อสำนักงานผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชได้รับเครื่องสักการะ แล้วก็จะ มอบหมายให้ หน่วยงานสำนักงานการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดเป็นผู้จัดเตรียมพิธี การบูชาพระบรม ธาตุเจดีย์ โดยเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ ในจังหวัด ตลอดจน การนัดวัน เวลา ใน การร่วมพิธีสักการะ การจัดการนิมนต์พระภิกษุ การเตรียมสถานที่และการเชิญ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานในการทำพิธีบูชาเมื่อถึงวัน เวลาที่กำหนดในการทำพิธีบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งจัดทำ

ขึ้นที่วิหารเขียน มีการตั้งโต๊ะหมู่บูชาพร้อมจัดตั้งเครื่องสักการะที่ได้รับพระราชทานมาพระภิกษุจำนวน 5 รูป จะสวดชะยันโตไปตลอดจนเสร็จพิธีการนี้

ในการเริ่มพิธีจะมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน มีหัวหน้าส่วนราชการของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาร่วมพิธีสักการะด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้จัดรูปเทียนบูชาแล้วนำน้ำอบ ซึ่งได้บรรจุในภาชนะที่ใหญ่ขึ้น เช่น หม้อนํามนต์หรือบางปีก็จะบรรจุในขวดที่ใช้สำหรับประพรม น้ำมนต์โดยเฉพาะโดยผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะก็จะเดินขึ้นบันไดไปยังฐานองค์ พระบรมธาตุเจดีย์แล้วเดินทักษิณาวรรตเวียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์จำนวน 3 รอบ พร้อมทั้ง ประพรมน้ำมนต์ไปรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไปด้วย หลังจากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะก็จะลงบันไดมาทำพิธีต่อข้างล่างจนพระภิกษุสงฆ์สวดชะยันโตจบลงจึงกราบนมัสการลาพระสงฆ์ที่เป็นอันเสร็จพิธี ผู้ว่าราชการจังหวัดก็จะมอบเครื่องสักการะเหล่านั้นโดยถวายแด่เจ้าอาวาสวัด พระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อจัดตั้งบูชาองค์พระบรมธาตุ เจดีย์ต่อไป ซึ่งทางวัดก็ได้จัดตั้งบูชาไว้เป็นเวลาระยะหนึ่งเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามากราบบูชาด้วย หลังจากนั้น ทางวัดก็จะจัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารต่อไป

คดีอันเนื่องมาจากการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วยดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองนี้ ในปัจจุบันจะมีให้เห็นเป็นประจำก็คือดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชถวายเป็นเครื่องสักการะองค์พระบรมธาตุเจดีย์ในวันสงกรานต์ประจำปี ทุกปี ทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็จะนำไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานของวัด ซึ่งมีมากกว่าต้นดอกไม้เงิน ต้นดอกไม้ทอง จากที่อื่นๆ และเป็นรูปทรงเดียวกันตลอด (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า 139-140)

ปัจจุบันจะมีใครได้เห็นการบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่เกิดจากความ เลื่อมใสศรัทธาในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่ศาสนิกชนมากขึ้นเป็นหมู่คณะเป็นกลุ่มตำบล เป็นกลุ่ม ชาวบ้านที่ร่วมแรงร่วมใจร่วมบริจาคเงินทองแล้วมาว่าจ้างช่างทำทองช่างทำเครื่องถม ให้ประดิษฐ์เป็นพุ่มดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ในรูปแบบต่างๆ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นข้าว ต้นหมาก และ ต้นดอกไม้ในจินตนาการ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน อีกประการ หนึ่งเงินและทองที่จะนำมาประดิษฐ์คิทำนั้น มีราคาสูงขึ้น ดังนั้นในสภาพปัจจุบันแม้ว่าจะมีกลุ่ม ชาวบ้าน หน่วยงานทางราชการที่ทำต้นดอกไม้เงิน ต้นดอกไม้ทองถวายก็อาจจะไม่ใช่เงินหรือทอง มาประดิษฐ์ตั้งแต่ก่อนมาจึงทำเท่าที่ปัจจัยจะอำนวยตามสภาพปัจจุบัน

3.2.4 พัฒนาการของรูปแบบการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

คดีการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เป็นพุทธบูชาแด่พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช นั้น มีแต่ครั้งสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ โดยการนำดอกไม้เงินดอกไม้ทองนี้ไว้ในอุบหรือห้องที่

ประดิษฐ์พระบรมสารีริกธาตุร่วมกับเครื่องสักการะต่างๆ โดยลูปนี้ประดิษฐ์ อยู่ใต้พระบรมธาตุเจดีย์ (Marshall, 1951 หน้า 230-295) จากหลักฐานที่ปรากฏบนจารึกที่ฐานของ ดอกไม้เงินดอกไม้ทองในพิพิธภัณฑสถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ปรากฏปีที่เก่าแก่ที่สุด คือ ปี พ.ศ.2453 ซึ่งเป็นปีราชาภิเษกของสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่มี นักวิชาการบางท่านกล่าวว่ามี การอุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า 140) ซึ่งครองราชย์ในปี พ.ศ. 2325-2352 เป็นต้นมาแล้ว

จากการศึกษาพัฒนาการของรูปแบบทางศิลปะของดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่มีการ เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารสามารถที่จะจัดออกตามรูปแบบในการสร้างได้ 4 รูปแบบ คือ

1. แบบพันธุ์ไม้ในพุทธประวัติ

จากการศึกษานี้พบว่า การอุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช นั้น แรกเริ่มทีเดียวชาวบ้านชาวเมือง ได้อุทิศถวายดอกไม้ เงินดอกไม้ทองรูปแบบดอกไม้ต้นไม้นั้นในพุทธประวัติ เพราะเป็นพันธุ์ไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของ พระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนา เช่น ดอกบัว ต้นโพธิ์ และต้นสาละ เพราะเชื่อว่าหากอุทิศถวาย ดอกไม้เงินดอกไม้ทองด้วยพืชพันธุ์เหล่านี้ จะเป็นสิริมงคลในการนำมาสักการบูชา พระบรมสารีริกธาตุแก่เหล่าพุทธศาสนิกชนที่นำมาอุทิศถวาย

2. แบบพันธุ์ไม้ในจินตนาการหรือพันธุ์ไม้ประดิษฐ์

เนื่องจากต่อมาการอุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองขยายวงกว้างออกไป กลุ่มชนชั้น สูงก็เริ่มมีบทบาทมากขึ้นในการประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช โดยเหล่าคนชั้นสูงซึ่งเป็นผู้มีเงินและมีเวลาจึงได้เกิดการสร้างสรรครูปแบบ ประดับตกแต่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองให้มีความงดงามด้วยการประดับด้วยวัสดุที่สวยงาม เช่น อัญมณีต่างๆ รวมไปถึงมีการประดิษฐ์ประดอยเป็นรูปแมลงมาเกาะดอกใบ ซึ่งในการประดิษฐ์ดังกล่าวนี้ได้ คำนึงถึงความงามด้านสุนทรียศาสตร์และการใช้วัสดุมีค่ามากกว่าการคำนึงถึงชนิดของพืชพันธุ์ว่า เป็นพืชพันธุ์ใดและมีความหมายใดในทางพุทธศาสนา เน้นให้เห็นถึงนิมิตของความงดงามและมีค่า (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า 139-140)

3. แบบพันธุ์ไม้ในท้องถิ่น

ในยุคอดีตเมื่อไม่นานมานี้ถึงยุคปัจจุบันนี้มีการสร้างสรรค์ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง รูปแบบที่กล่าวมาข้างต้น ในการอุทิศถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและประชาชนที่มีอาชีพทำเรือกสวนไร่นาหรือเรียกว่าเกษตรกรนี้ก็ได้มีการประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง อีกรูปแบบที่นำมาอุทิศถวาย โดยในการถวายจะรวมกลุ่มกันและการถวายที่มีพระภิกษุสงฆ์เป็น ผู้นำ สำหรับ

ดอกไม้เงินดอกไม้ทองเหล่านี้ก็จะเป็นพืชพันธุ์ที่พวกตนปลูก เช่น ต้นตาล ต้นหมาก และต้นข้าว โดยในการประดิษฐ์จะประดิษฐ์ให้พืชผลต้นไม้เงินต้นไม้ทองมีดอก ผลดก ลูกโต เช่น ข้าวก็จะมีรวงข้าวสีทอง เป็นต้น และจากการศึกษาพบว่ากรกระทำเช่นนี้ เป็นการอธิษฐาน ให้พืชผลที่ตนปลูกนั้นได้มีการออกดอกออกผลดกดีและมีความอุดมสมบูรณ์และนำผลกำไรมาสู่ตน

4. แบบพันธุ์ไม้ในราชประเพณี

ดอกไม้เงินดอกไม้ทองอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความแตกต่างจากดอกไม้เงินแบบอื่นๆ เพราะมีรูปแบบที่แน่นอนตายตัวและเหมือนกันมาตลอดตั้งแต่ครั้งที่พระราชทานในสมัยรัชกาลที่ 6 จนกระทั่งปัจจุบัน คือ ดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีถวายแก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งมีจำนวนมากมายในขณะนี้เป้นดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่ตั้งบนฐานไม้ ซึ่งซ้อนกันหลายชั้น มีลำต้นเป็นแกนกลางความสูงประมาณ 19 เซนติเมตร มีก้านแยกออกไปเป็น ใบและดอก ซึ่งทำด้วยเงินและทองแท้และเป็นพืชพันธุ์ที่ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นพันธุ์ไม้ชนิดใด และได้พระราชทานเป็นคู่ทั้งดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า 139-140)

3.2.5 ประเพณีปฏิบัติของการทำดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ด้านแนวคิด วิธีทำ และวัสดุ

การอุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้น มีทั้งการตระเตรียมทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาจากท้องถิ่นของตนไม่ว่าจะใกล้ไกล ซึ่งส่วนใหญ่มักรวมกันเป็นคณะและบางครั้งคนบางกลุ่มก็เดินทางมาโดยไม่ได้นำดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาด้วย เพราะมีจุดมุ่งหมายที่มาจากจ้างช่างฝีมือที่ร้านที่มีชื่อเสียงในการทำงานฝีมือในด้านนี้แถวศูนย์กลางเมืองนครศรีธรรมราช คือ “ย่านท่าวัง”

ด้านวิธีคิดในเรื่องรูปแบบและคติความเชื่อนั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้ว่าจ้างที่จะมีความประสงค์ต้องการรูปแบบใด ตามความต้องการตามความเชื่อของผู้ว่าจ้างเอง และราคาก็ขึ้นอยู่กับวัสดุที่ใช้และความยากง่ายในการทำของแบบที่ออกแบบ ส่วนใหญ่ช่างที่ทำงานมักจะเป็นช่างที่จบจากโรงเรียนช่าง เป็นช่างที่มีฝีมือดี ทำงานได้ ฝีมือประณีต ช่างดังกล่าวไม่ได้เป็นผู้ติดต่อกับลูกค้าโดยตรง แต่จะรับจ้างจากทางร้านโดยทางร้าน จะเป็นฝ่ายติดต่อกับลูกค้าเอง ร้านดังกล่าวไม่ได้รับทำเฉพาะดอกไม้เงินดอกไม้ทอง แต่จะทำงาน ด้านฝีมือประเภทโลหะทุกชนิดและในย่านท่าวังดังกล่าวนี้ จะเป็นย่านที่มีร้านงานฝีมือประเภทนี้ อยู่มาก

งานส่วนใหญ่ของช่างฝีมือของย่านท่าวังในจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นงานของช่างที่มี ฝีมือจึงมีคุณภาพดี ประณีตงดงาม จึงเป็นที่รำลือและมีชื่อเสียงจึงเป็นที่นิยมแก่ผู้ว่าจ้าง โดยเฉพาะ งานทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่มีความงดงาม โดยสามารถทำได้ตามความต้องการของลูกค้าทุกรูปแบบทุกรูปทรง ทั้งการประดิษฐ์เป็นรูปต่างๆ จึงเป็นที่นิยมแก่ผู้ที่ต้องการประดิษฐ์ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง อุทิศถวายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นอย่างยิ่ง บางครั้งถึงขนาดที่พุทธ ศาสนิกชนชาว

มาเลเซียได้มาว่าจ้างช่างจากย่านท่าวังนิระดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองไปถวาย พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชด้วย

นายขุ่ม สุวรรณทิพย์ ท่านเป็นช่างทำ เครื่องเงินเครื่องทองและเครื่องถมที่จังหวัด นครศรีธรรมราช ในอดีตได้เคยทำตนถมเงิน ต้นไม้ทอง เพราะมีผู้มาว่าจ้าง ซึ่งได้แก่กลุ่มชาวบ้านที่อยู่ต่างอำเภอมาว่าจ้างให้ทำเพื่อนำไปสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยความเชื่อในภพหรือชาติหน้าและศรัทธาในองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นอย่างดี รูปแบบที่เคยทำนั้นมีหลากหลายแต่ที่มากเป็นพิเศษ ดอกไม้โพธิ์เงิน ต้นโพธิ์ทอง และ เคยทำร่วมกับเพื่อนๆ ร่วมอาชีพได้ทำเป็นรูปต้นหมาก มีใบหมาก ลูกหมาก และกาบหมากด้วย ความสูงประมาณเมตรกว่า ปัจจุบันเก็บอยู่ในพิพิธภัณฑสถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ก็ยังมีต้นไม้อื่นๆ ที่มีดอกเป็นรูปดอกไม้ตามจินตนาการของ ผู้ว่าจ้างหรือผู้ประดิษฐ์เอง ซึ่งทำด้วยเงินและทำด้วยทองทำอยู่หลายต้นด้วยกัน และนายขุ่มได้กล่าวว่ากลุ่มชาวบ้านที่มาว่าจ้างให้ทำต้นไม้เงินต้นไม้ทองนี้ ทำด้วยความศรัทธา ยิ่งตัวท่านเองพลอยปลื้มปิติไปกับการทำบุญครั้งนี้ จึงได้ประดิษฐ์ต้นไม้ด้วยความตั้งใจและฝีมือ ประณีตและใช้วัสดุในการทำจนหมดไม่เคยขยักเก็บเอาไว้เป็นของตนเองเลย

การทำต้นไม้เงินต้นไม้ทองนี้ นายขุ่ม สุวรรณทิพย์ ได้กล่าวไว้และสรุปไว้ว่า รูปแบบของต้นไม้เงินต้นไม้ทองนี้ถูกที่ผู้ว่าจ้างบอกมา แล้วช่าง ผู้ทำก็จะใช้กระดาษทำเป็นรูปจำลองให้ดูว่าใช้แบบที่ต้องการหรือไม่ เพื่อจะได้ทำได้ถูกต้องตามที่ต้องการ ส่วนน้ำหนักของเงินและน้ำหนักของทองนั้นก็อยู่ที่ผู้ว่าจ้างให้ทำจำนวนเท่าไรก็ได้ ช่างก็ จะทำให้ตามน้ำหนักของเงินและทองที่มีอยู่นั้นได้

การประดิษฐ์นั้นนายขุ่ม สุวรรณทิพย์ ได้กล่าวว่าเมื่อได้รู้แบบตามที่ต้องการแล้วตนและช่างคนอื่นๆ ก็จะลงมือทำ ด้วยการทำต้นไม้เงิน ก็จะใช้วัสดุเป็นเงินแท้ๆ (เงิน 100 เปอร์เซ็นต์) อุปกรณ์ที่ใช้มีกรรไกร คีม ค้อน ลวดเส้นเล็กยาวประมาณ 5 นิ้ว และเครื่องเชื่อม การทำนั้นเริ่มจากการนำเงินที่มีอยู่มากๆ ด้วยค้อนเบาๆ ตีจนเป็นแผ่นได้ขนาดกว้างยาวเป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วใช้ค้อนทุบเบาๆ อีกทีหนึ่งเพื่อ ปิดรอยขรุขระที่เกิดจากค้อนทุบครั้งแรก จากนั้นก็เอาแผ่นเงินที่ทุบนั้นมาม้วนเป็นทรงกลมให้อยู่ในลักษณะฐานกว้างปลายเรียว (เหมือนอย่างต้นไม้) แล้วใช้เครื่องเชื่อมเชื่อมให้ติดกันยาวตลอดต่อ ไปใช้กรรไกรตัดจากส่วนปลายลงมาเป็นแฉกๆ ยาวประมาณครึ่งต้นเพื่อทำเป็นกิ่งต้นไม้และใช้ กรรไกรตัดเป็นแฉกย่อยๆ ขอยลงมาจากกิ่งต้นไม้ให้เป็นค่านใบไม้เพื่อติดใบ (ใบโพธิ์) จากนั้นก็ ใช้กรรไกรตัดแผ่นเงินที่ตีเป็นแผ่นบางๆ มาตัดเป็นรูปใบโพธิ์แต่มีโคนค่านใบมีขนาดกว้างกว่า ธรรมดา เพื่อให้สามารถห่อเป็นทรงกลมๆ ได้ เพื่อทำเป็นกระเปาะแล้วนำไปสวมกับต้น ใบ กิ่ง ใบที่ตัดเป็นแฉกๆ ไว้แล้ว เมื่อสอดเสร็จแล้วก็จะพับส่วนปลายของแฉกที่เป็นกิ่งใบมาแนบสนิทกับโคนใบ แล้วบีบด้วยมือหรือใช้คีมบีบให้แน่นก็ได้ใบก็จะไม่หลุดออก และได้รูปทรงที่สวยงาม ทำอย่างนี้ไปตลอดจนได้ใบไม้ กิ่งไม้ เพียงพอกับความต้องการแลดูสวยงาม หากต้องการตกแต่ง ลวดลายที่ใบไม้

กิ่งไม้ หรือลำต้นก็สามารถใช้ลวดเส้นเล็กๆ ชิดเป็นเส้นที่ใบไม้ กิ่งไม้ หรือลำต้น ได้ทำให้สวยงามขึ้น และทำได้ไม่ยาก

ส่วนการทำต้นดอกไม้ทองก็ใช้วิธีเดียวกัน เพียงแต่เปลี่ยนจากเงินมาเป็นทองเท่านั้น ขั้นตอนการทำอาจทำได้ยากกว่า เนื่องจากการใช้ทองคำบริสุทธิ์ 100 เปอร์เซ็นต์มาทำนั้นจะอ่อน มากจัดรูปทรงได้ยากและบอบบางมากกว่า เมื่อทำไว้นานๆ ไปรูปทรงที่จัดไว้ก็จะลึบหรือหลุดร่วง หรือเสียรูปทรงไป หากไปตั้งไว้แล้วกระทบกับต้นไม้อื่นๆ ดังนั้นการทำต้นดอกไม้ทองจึงมักจะ ใช้เงินเป็นแกน ประดิษฐ์เป็น ลำต้นเป็นกิ่งใบ ค้านใบและคอกไม้ แล้วก็ใช้วิธีนำทอง (100 เปอร์เซ็นต์) มาทาไว้ ซึ่งดูสวยงามเพราะเป็นสีทองและรูปทรงแข็งแรง ซึ่งวิธีการทาด้วยทองนั้น ก็มีขั้นตอนการทำ คือ นำทองที่จะใช้สำหรับทามาใส่เบ้าไว้ เบ้านี้ทำด้วยดินเผาเคลือบปากกว้าง 5 นิ้ว ความสูงประมาณ 6 นิ้ว นำไปวางบนไฟให้ร้อน แล้วใช้คีมคีบขึ้นมาวางบนโต๊ะที่จะใช้ ทำงานนี้ จากนั้นก็นำทองที่ต้องการใช้เทลงในเบ้าหลอมนั้นพร้อมด้วยสารปรอท เพื่อให้เหลวและ ละลายจากนั้นก็เอามากรองด้วยผ้าขาวบาง กรองเอาทองขึ้นมา เพื่อจะให้มึลักษณะเหมือน เม็ดทรายเล็กๆ อยู่ในผ้าขาวบาง แต่ก็ยังมีสารปรอทปนอยู่บ้าง จากนั้นก็นำมาบีให้เป็นเนื้อเดียวกัน ใส่ลงในเบ้าหรือภาชนะที่จะใช้บรรจุทองเหล่านั้ จากนั้นก็ใช้ลวดทองแดงมาจุ่มทองแล้วไปทาดัน ดอกไม้ที่ต้องการให้เป็นสีทอง เช่น ทาที่ลำต้น กิ่ง ค้านใบ ซึ่งก็เหมือนกับทำด้วยทอง 100 เปอร์เซ็นต์ แต่มีแกนเป็นเงินแทนมีทองหุ้มอยู่ด้านนอก ซึ่งนายชุ่ม สุวรรณทิพย์ ได้กล่าวว่าแกนที่จะทองทานั้นจะใช้เฉพาะเงินเท่านั้น หากใช้วัสดุอื่น เช่น อลูมิเนียมจะไม่ได้ เพราะเมื่อถูกความร้อนจะละลายเสียรูปทรงไป

การทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองนั้นช่างที่เชี่ยวชาญย่อมมีความรู้ในการทำอยู่แล้วเพราะฉะนั้นจะประดิษฐ์ชิ้นงานเป็นแบบไหนอย่างไร ทั้งตามต้นแบบที่นำมาให้ดูทั้งที่ร่างแบบใน กระดาษหรือการบอกเล่าด้วยปาก ช่างก็ย่อมใช้ความรู้ความสามารถทำออกมาได้ โดยไม่มีเทคนิค ที่ตายตัวและเป็นเทคนิคเฉพาะตัวของช่างแต่ละคนไป โดยในชิ้นงานใน 1 รูปแบบช่างแต่ละคน อาจทำด้วยวิธีที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ ของช่างแต่ละคน (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า : 148-149)

สำหรับช่างทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองในจังหวัดอื่นๆ นั้น จากการเดินทางไปสำรวจตามสถานที่ที่มีการบันทึกไว้ที่ฐานของดอกไม้เงินดอกไม้ทองว่าเป็นแหล่งที่อยู่ของผู้นำดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองมาถวายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชพบว่าในที่อื่นนอกเหนือจากจังหวัดนครศรีธรรมราช นั้น มีช่างที่มีความสามารถและได้ทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองนำมาถวายพระบรม ธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช หากแต่ได้เหลือเพียงเรื่องราวที่มีการจดจำสืบกันต่อมาเท่านั้นเพราะช่างเหล่านั้นที่เคยทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองถวายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้ ล้มหายตายจากไปแล้ว และได้มีผู้ใดสืบทอดการทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองอีก แต่ปัจจุบันยังมิได้มีผู้ คนที่สามารถบอกถึงเรื่องราวในอดีตนี้ได้และถ่ายทอดให้ฟังว่า ช่างทำดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ตระกูลเมืองเพชรบุรีที่เคยทำดอกไม้เงิน

ดอกไม้ทองถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้น เป็นตระกูลช่างทองเมืองเพชรบุรีที่มีชื่อเสียงเป็นอันดับหนึ่งถึงกับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี ได้เสด็จมาที่วัดใหญ่สุวรรณารามและพระองค์ทรงชมเชยช่างทองเหล่านั้น หรือตอนที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามราชกุมารี ทรงบูรณะปราสาทราชวังในกรุงเทพมหานครก็ทรงโปรดให้ช่างทองเมืองเพชรบุรีไปทำ หากแต่ปัจจุบันช่างทองเมืองเพชรบุรีที่ทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นไม่ปรากฏว่าเหลืออยู่หรือมีการสืบทอดโดยผู้ใด และในอดีตการยกย่องดอกไม้เงินดอกไม้ทองจากเพชรบุรีไปถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นต้องมีพระสงฆ์เดินทางไปด้วยเสมอ ส่วนช่างทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองอีกแห่งที่พบในจารึกที่ฐานของดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่มีผู้ถวาย แต่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในอดีตกาล คือ ช่างทองจากเมืองปัตตานี จากการสืบค้น พบว่าปัจจุบันไม่มีช่างทองที่ทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองโดยเฉพาะหลงเหลืออยู่ ช่างทองในปัจจุบัน ก็ไม่มีผู้ใดเคยทำดอกไม้เงินดอกไม้ทอง แหล่งเดิมที่มีการทำ ดอกไม้เงินดอกไม้ทองถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นอยู่ที่ถนนปัตตานีภิรมย์ในตัวเมืองปัตตานี อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และสถานที่แห่งนี้ในอดีตยังเป็นแหล่งที่มีการใช้ เทคโนโลยีการผลิตแบบการดีโลหะแบบเก่าหรือแบบดั้งเดิมที่มีการให้ความร้อนแบบใช้ลูกสูบ แต่ ปัจจุบันแหล่งดั้งเดิมเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไป และถูกแทนที่โดยการผลิตเครื่องเงินเครื่องทองแบบ สมัยใหม่ และช่างที่มีอยู่นั้นไม่มีผู้ใดเคยทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเลยและไม่เคยทราบวิธีทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองในครั้งอดีตเลย (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า 149-150)

ในปัจจุบันนี้การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช โดยการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองของพุทธศาสนิกชนยังคงดำรงอยู่เช่นเดียวกันกับที่เคยเป็นมา และพุทธศาสนิกชนเหล่านั้นก็ยังคงหมายรวมถึงพุทธศาสนิกชนจากแดนไกล คือ ทั้งจากบริเวณตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างของคาบสมุทรลพบุรี ซึ่งเคยเป็นดินแดนในปกครองของรัฐบาลนครศรีธรรมราชในระบบ เมืองสิบสองนักษัตรมาก่อน แม้ว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชอาจจะเปลี่ยนแปลง รูปแบบไปจากเดิมบ้าง แต่ก็ยังคงมีการกระทำกันอย่างสม่ำเสมอและบางส่วนได้มีความหนักแน่น และจริงจังมากยิ่งขึ้น อาทิ ในแทบทุกปีจะมีพุทธศาสนิกชนในประเทศมาเลเซียและประเทศสิงคโปร์รวมกลุ่มกันเข้าแล้วจัดทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองมากระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชในโอกาสที่เป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาและวันอื่นๆ ตามแต่กลุ่มนั้นๆ จะเห็นสมควร ซึ่งกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่รวมตัวกันเข้าในลักษณะนี้จะมีอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะพุทธ ศาสนิกชนในประเทศทั้งสองนี้ยังคงสืบทอดประเพณีการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสืบทอดกันมา

ขณะเดียวกันการขยายตัวและการพัฒนาขึ้นของการคมนาคมภายในคาบสมุทรลพบุรี ที่ต่อเนื่องกันมาโดยตลอด ได้ส่งผลให้การเดินทางเพื่อการจาริกแสวงบุญในสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาแห่งนี้กลายเป็นจุดหมายปลายทางของการจาริกแสวงบุญของพุทธศาสนิกชนใน ประเทศทั้ง

สอง ในการจาริกแสวงบุญดังกล่าวนี้มีทั้งที่มาเป็นหมู่คณะและมาโดยเอกทศจึงมีอยู่ อย่าง
 สม่าเสมอที่ผู้จาริกแสวงบุญเหล่านั้นได้นำดอกไม้เงินดอกไม้ทองมากระทำสักการบูชา พระบรมธาตุ
 เจดีย์นครศรีธรรมราชด้วย แต่ปรากฏการณ์ที่เห็นได้เป็นประจำทุกวันและนับวันจะเพิ่มขึ้นโดย
 ลำดับ คือ การที่พุทธศาสนิกชนเหล่านั้นได้ถวายเงินและสิ่งมีค่าที่ติดตัวมาต่อพระบรม ธาตุเจดีย์
 นครศรีธรรมราชแทบทุกกลุ่มและทุกคน อันอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการคลี่คลายอย่างหนึ่ง ของ
 พุทธศาสนิกชนเหล่านั้นจากคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วยดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง
 ไปสู่การบูชาด้วยเงินและสิ่งของมีค่า ดังกรณีที่พระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งได้เคยพาพุทธศาสนิกชนชาวจีน
 จากประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ไปนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งในการไปในครั้ง
 นั้นพุทธศาสนิกชนชาวจีนเหล่านี้ไม่ได้เตรียมสิ่งของใดมาเพื่อนำมานมัสการโดยเฉพาะ หากแต่มีการ
 ซื้อมีด้าในตลาดนครศรีธรรมราชไปหม่อมองค์พระบรมธาตุเจดีย์และมีการถอดของมีค่าที่นำติดตัวไป
 เพื่อประดับร่างกายออกและใช้อุทิศถวายแด่พระบรม ธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในตอนนั้น จึง
 สามารถบอกได้ว่า ประเพณีการจาริกแสวงบุญมาสู่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชยังคงอยู่ หาก
 เพียงแต่มีการเปลี่ยนรูปไปบ้าง ทั้งนี้ก็ตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนไปนั่นเอง
 (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2559 หน้า : 151)

การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นประเพณีที่มี มา
 เป็นเวลาช้านานที่มาจากพุทธศาสนิกชนทั่วทุกสารทิศ ซึ่งเป็นผลมาจากความเคารพศรัทธาอย่าง แนบ
 แน่นลึกซึ้งของพุทธศาสนิกชน ที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและยังคงมีการถวาย ดอกไม้
 เงินดอกไม้ทองจนถึงยุคปัจจุบัน หากแต่ถ้ามองในยุคหลังนี้การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองนั้นมีความ
 เปลี่ยนแปลงจากที่เคย ดังเช่น ได้ลดความหรรษาฟุ่มเฟือยลงทั้งรูปแบบและวัสดุ และเน้นความเรียบ
 ง่ายและใช้วัสดุที่ไม่เน้นความมีค่ามีราคาเหมือนยุคอดีต ทั้งนี้หากเราลองมองสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป
 ก็จะทำให้ทราบว่าสภาพสังคมในปัจจุบันมีผล ทำให้ประเพณีการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง
 เปลี่ยนไป ในสังคมปัจจุบันนี้ประเทศของเราได้รับอิทธิพลจากกระแส โลกที่เปลี่ยนไปเป็นยุควัตถุ
 นิยมซึ่งมีการให้ความสำคัญแก่วัตถุไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ ระบบความ เชื่อดั้งเดิมเท่าสมัยอดีต ใน
 ปัจจุบันมีสิ่งของเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทันสมัยและมีความจำเป็นต่อชีวิต ปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสิ่ง
 เหล่านี้ต้องใช้เงินเป็นตัวแลกเปลี่ยนทุกคนจึงมีความจำเป็นต้องใช้เงิน มากขึ้นกว่าสมัยอดีตที่มีชีวิต
 อย่างเรียบง่าย ชีวิตในอดีตผูกพันกับระบบความเชื่อความศรัทธา คือ มีการให้ความสำคัญในด้านของ
 จิตใจมากกว่าวัตถุ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นมูลเหตุไปสู่การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์
 นครศรีธรรมราช ซึ่งในยุคอดีตพุทธศาสนิกชนได้ถวายสิ่งของ ที่ดีที่สุดที่ตนมีและมีการประดิษฐ์อย่าง
 ประณีตบรรจงพร้อมทั้งมีความตั้งใจอย่างแรงกล้าในการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุ
 เจดีย์นครศรีธรรมราช แต่จากสภาพปัจจุบันที่ได้กล่าว มาแล้วทำให้ในยุคหลังหรือยุคปัจจุบันความ
 เลื่อมใสศรัทธาในสถาบันศาสนาได้ถูกกระแสวัตถุนิยมเข้าแทนที่ การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชจึงมีจำนวน ลดน้อยลงและมีรูปแบบที่เรียบง่ายใช้วัสดุที่มีค่า มีราคาต่ำลง ตามสภาพสังคมปัจจุบันที่เป็นอยู่ ดังนั้นจึงสามารถมองภาพสะท้อนสภาพสังคมแต่ละยุคสมัยได้โดยอาศัยการสังเกตความเปลี่ยนแปลงของศิลปวัตถุ เช่น ดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่มีผู้นำมาถวายแต่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทั้งปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

4.3 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย แก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์

การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับ ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อนั้น ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น โดยผู้รู้และนักวิชาการหลายท่าน การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์จะก่อให้เกิดผลที่สำคัญหลายประการโดยมี รงค์ บุญสวยขวัญได้กล่าวไว้ว่า เครื่องบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช บ่งถึงความหลายทางพฤติกรรมและคติของผู้ที่ศรัทธา จำแนกประเภทจากสิ่งที้นำมาบูชา เช่น ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และต้นไม้ตามคติที่ว่าสิ่งเป็นนิมิตของความเจริญงอกงามให้เกิดความสดชื่น เบิกบาน พวกเครื่องเงิน เครื่องอื่นๆ ของช่างเงินช่างทองเป็นการบูชาฝีมือเพื่อให้ศิลปกรรมของตนรุ่งโรจน์ สิ่งที่เป็นลักษณะ เครื่องเงินจำลองแรกนาขวัญ เรือเงิน ต้นหมากเงินหมากทองอันหมายถึงศรัทธาร่วมต่อพระบรมธาตุเจดีย์ ก่อให้เกิดความสมบูรณ์ทางสิกรรม (สัมภาษณ์ ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 18 มีนาคม 2557) ซึ่งสอดคล้องกับ นพวัฒน์ สมพันธ์ กล่าวไว้ว่า ปรัชญาความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการประดับตกแต่งยอดเจดีย์โดยทั่วๆ ไปนั้น จากการได้สอบถามจากผู้รู้และผู้อาวุโสต่างก็ได้ให้ความเข้าใจตรงกันว่า การที่สามารถนำเอาสิ่งของมีค่าต่างๆ มาประดับตกแต่งบนปียอดได้นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนมั่งมี ความมีบุญบารมีของเจ้าของสิ่งของเหล่านั้น ส่วนความเชื่ออื่นๆ ก็คือมีความเชื่อว่าผู้นำเอาสิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น มาถวายเพื่อประดับตกแต่งปียอดองค์เจดีย์ เพราะเชื่อว่าสิ่งของเหล่านี้เป็นของมีค่า สมควรอยู่คู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้านคูเมือง มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งมวล เพื่อผู้ที่มาสักการะบูชาเห็นแล้วเกิดความประทับใจ การประดับตกแต่งปียอดเจดีย์ต่างๆ ที่เห็นอยู่ในสยามประเทศ มักเป็นสิ่งของมีค่าที่นิยมประดับร่างกาย เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง กำไล เป็นต้น เพราะเชื่อกันว่าเป็นการทำบุญที่มุ่งเป็นพุทธบูชา แต่สำหรับชาวพุทธในนครศรีธรรมราช ยังเชื่อเพิ่มเติมไปอีกว่าเป็นการบูชาพระพุทธรูปอย่างใกล้ชิดเป็นนิรันดร์อีกโสดหนึ่งด้วยใจ (นพวัฒน์ สมพันธ์, 2543 : 1) และยังสอดคล้องกับให้สัมภาษณ์ นายบัณฑิต สุทธิมุสิก ได้กล่าวไว้ให้ความเห็นว่า การที่สามารถนำเอาสิ่งของมีค่าต่างๆ มาประดับตกแต่งบนปียอดได้นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนมั่งมี ความมีบุญบารมีของเจ้าของสิ่งของเหล่านั้นและยังได้มองถึงรหัสธรรม แก้ว แหวนทอง และที่ถวายเครื่องทองทั้ง

อันหมายถึงที่อยู่ใกล้อันอุดมการณ์ในทางพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานนั่นเองเป็นสิ่งที่ชาวพุทธตั้งใจไว้(สัมภาษณ์ นายบัณฑิต สุทธิมุสิก, 19 มีนาคม 2557) และยังได้สอดคล้องกับ บริพัตร ได้กล่าวไว้ว่า การสร้างกุศลกับพระบรมสารีริกธาตุ ถวายฉัตรยอดพระเจดีย์ ได้รับการเคารพยกย่องเกิดในชาติตระกูลสูง มีสง่าราศี ถวายทองคำ ทำให้ผิวพรรณงาม เปล่งปลั่ง อุดมมั่นคง ถวายเงิน ใจสว่างไสว อยู่เย็นเป็นสุข ถวายอัญมณี รัศมีกายทิพย์สว่าง มีราศี มักประสบโชคดี ถวาย บรรจุพระเครื่อง มีกำลังใจต่อสู้กับอุปสรรค มักมีคนช่วยเหลือเวลามีปัญหา ถวายแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ มีราศีผิวพรรณงาม ใจสว่าง อบอุ่นใจ ถวายอิฐ หิน ปูน ทราย มีความมั่นคงในชีวิต ใจคอหนักแน่นไม่โลเล สร้างองค์พระเจดีย์ มักได้สิ่งอันพึงปรารถนา สุขภาพดี ไม่มีวันอดตาย ถวายธงหลากสีประดับองค์พระธาตุ มีสง่าราศี กายทิพย์สว่าง ถวายโคมไฟให้แสงสว่าง,เทียน ใจสว่างชีวิตสะดวกสบาย มีอุปสรรคน้อยลง มีปัญญาธรรมสูงขึ้น เบิกทางสู่ทิพย์เนตร ถวายอกไม้อันบริสุทธิ์ต่างๆ สุขสงบใจ ใจสะอาดสดชื่นผ่องแผ้ว ถวายรูปเครื่องหอมต่างๆ อบอุ่นมั่นคงในใจ ใจสว่างมีอุปสรรคน้อยลง มีกลิ่นกายสะอาด รู้สึกสดชื่นเสมอ ถวายแผ่นหินปูพื้นพระเจดีย์ มีบริวารดี มีสมาธิดีขึ้นมีเวลาปฏิบัติธรรมมากขึ้น ถวายกระจกสีประดับองค์พระธาตุเจดีย์ กายทิพย์สว่าง มีสง่าราศี คนศรัทธาเห็นความดีในตัว ถวายผ้าเหลืองครององค์พระเจดีย์เพิ่มเนกขัมมบารมี ใจสงบขึ้น มีโอกาสได้ วิมุตติธรรมเร็วขึ้น สรงน้ำพระธาตุ ใจสะอาดสงบสว่างขึ้น กายและใจชุ่มชื้นแจ่มใส สุขภาพดี ถวายข้าว อาหาร เวรข้าวบูชาพระธาตุ อุดมสมบูรณ์ อิ่มอกอิ่มใจ สุขภาพดี เวียนเทียนรอบองค์พระธาตุเพิ่มวิสัยปัจจัยแห่งกุศลธรรม เป็นสิริมงคล ช่วยยกระดับ จิตให้สูงขึ้น สะอาดขึ้น แสดงความเคารพอย่างสูงสุดต่อพระธาตุจากใจจริงเป็นที่เคารพยกย่อง มักไม่มีใครเข้าใจผิดหรือมองอะไรผิด ๆ ได้บารมีวิมุตติธรรมจากพระธาตุ พาไปสู่วิสุทธิมรรค ผล นิพพานได้เร็วยิ่งขึ้น เป็นเจ้าภาพหรือมีส่วนช่วยจัดงานฉลองพระธาตุ ประสบสุขในชีวิตโดยทั่วไปแทบทุกด้าน อุดมมั่นคง มีคนเคารพยกย่องช่วยเหลือเสมอ บุรณะซ่อมแซมเจดีย์พระบรมธาตุ สุขภาพดี อายุยืน รูปร่างหน้าตาผิวพรรณดี มีฐานมั่นคง สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ชีวิตมั่นคงสุขสมปรารถนาทุกด้านเป็นที่เคารพยกย่อง ได้มรรคผล นิพพานเร็วขึ้น ถวายพระบรมธาตุเพื่อบรรจุในเจดีย์ เป็นที่เคารพยกย่อง สุขสมปรารถนาในชีวิต ประสบพบ เจอแต่สิ่งดีงาม ได้อริยมรรคผลนิพพานเร็วขึ้น ถวายภาชนะบรรจุพระบรมธาตุในเจดีย์ มีชีวิตมั่นคง ปลอดภัย มั่งคั่ง มีบริวารดี มีเกียรติ เป็นที่ยกย่อง ถวายบทสวด เทปมนต์สวดบูชาพระธาตุ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญจากคนทุกหมู่เหล่า ได้ยินได้พบแต่สิ่งดีงาม เสียงไพเราะ มีวาจางดงาม มีสมาธิดี (บริพัตร, 2539 หน้า : 269) และยังได้สอดคล้องกับ ตรี อมาตยกุล กล่าวไว้ในเมืองเหนือและเมืองใต้ว่า ก่อนที่จะจัดพิธีภัณฑ์ประจำจังหวัดนครศรีธรรมราชขึ้นนี้ ก็เนื่องจากสมบัติของวัดพระมหาธาตุซึ่งประชาชนที่ไปนมัสการมีศรัทธาบริจาคไว้เป็นจำนวนมาก แต่มักจะเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทอง แหวน ต่างหู สร้อยข้อมือ เงินเหรียญ พระพุทธรูปเงินทองต่างๆ เสียโดยมาก ของเหล่านี้เก็บรวบรวมไว้ในวิหารเขียน ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ.2470 ในเมื่อราชบัณฑิตยสถานมี

การขยายโครงการจัดพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมืองขึ้น นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในโครงการขยายพิพิธภัณฑสถานของราชบัณฑิตยสภาด้วย กรมศิลปากรได้ประกาศรับเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ให้ชื่อว่า “นครศรีธรรมราชพิพิธภัณฑสถาน”(ตรี อมาตยกุล, 2533), หน้า 385) ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล ได้กล่าวถึง ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า การนำสิ่งมีค่าต่างๆ เช่น แหวน ต้มหู เงินตรา ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง เป็นต้น มาถวายพระบรมธาตุเจดีย์จะทำให้ชีวิตมีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง (ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล, 2529, หน้า : 10-13)

สรุปได้ว่าคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย แก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ เป็นคติความเชื่อที่ได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น ความเชื่อดังกล่าวแล้วเป็นไปในทางเป็นสิริมงคลเป็นไสยศาสตร์แต่เป็นทางหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคือหลักอุดมการณ์ทางพระพุทธอันเป็นที่สุดของความปรารถนาคือพระนิพพาน

4.4 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง และด้วยวัตถุอื่นๆ

การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับ ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อนั้น ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น โดยผู้รู้และนักวิชาหลายท่าน การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์จะก่อให้เกิดผลที่สำคัญหลายประการโดยมี ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า ผู้ใดได้มีโอกาสไปสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์แล้วมักจะบูชาเหรียญพระบรมธาตุเจดีย์หรือวัตถุมงคลเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกลับไปบูชาเป็นเครื่องรางของขลังประจำตัว เพราะเชื่อว่าสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์สามารถป้องกันคุ้มครองจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539 หน้า : 162) ได้ยังสอดคล้อง บริรักษ์ กล่าวไว้ว่า เครื่องบูชาสักการะที่ใช้ในงานบรรจุพระบรมธาตุเจดีย์ เมื่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เสร็จแล้วจะต้องบรรจุพระบรมธาตุไว้ในองค์เจดีย์ โดยมีสิ่งสักการบูชาดังนี้ แร่กาย แร่ใจ แร่ศรัทธา ดอกไม้ รูป เทียน สรงน้ำด้วยน้ำอบน้ำหอม ทองคำ เงิน นาค อัญมณี รัตนชาติแก้วแหวนเงินทอง เสี่ยงอาหาร ฉัตร พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง ข้าวตอก ดอกไม้ พาน ถาดทองเหลือง พระพิมพ์เงิน พระพิมพ์ทองคำ เอาทองคำ เงิน มาหล่อเป็นอิฐ แผ่นทอง ช้องทองคำ ใส่กำไลมือเงิน ทองคำหล่อเป็นรูปเรือกระโถนทองคำบรรจุแหวนทองคำ มงกุฎแก้วมรกต ปิ่นทอง พานทองคำ (บริรักษ์, 2539 : 70) สืบพงษ์ ธรรมชาติ ผอ.สำนักวัฒนธรรม ม.วลัยลักษณ์ได้กล่าวว่า การเอาเครื่องมือเครื่องใช้ไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น ถ้วยโอโอชาม ตะบันไฟ เครื่องประดับ เครื่องเขียน ตำรายา คัมภีร์ แสดงถึง

ความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นบันดาลให้อยู่ดี กินดี มีสุขภาพอนามัย มีปัญญา สอดคล้องกับ ส่วนวัตถุอื่นๆ เช่นประเพณีศิลปวัตถุและโบราณวัตถุ ซึ่งมี ผ้าทอ เครื่องถม งาน แกะสลัก ส่วนใหญ่เป็นผลงานชั้นเอกของช่างเป็นการบูชาฝีมือเพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้มี ขวานหิน ลูกปัดโบราณ เครื่องสำริดจากที่พบและที่สะสมไว้ ถือเป็นสมบัติส่วนรวม จึงนำมาเป็น เครื่องสักการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลและสุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวอีกกว่าที่เป็นประเพณี สิ่งของแปลกมหัศจรรย์ เช่น หินเขี้ยวหนุมาน ไม้ขอผี ไม้กลายเป็นหิน อาวุธที่มีประวัติเนออปมงคล สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นสมบัติเฉพาะตน อาจไม่เป็นมงคลหรือให้โทษไม่ควรเก็บไว้เป็นส่วนตัว(สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2540 หน้า 71) ส่วนคำที่จารึกบนแผ่นลานทองที่ใช้หุ้มปียอดพระบรมธาตุเจดีย์ บ่งถึง คติความเชื่อของผู้บริจาคลักษณะเดียวกัน เช่น “ขอไห้เมธพระมีฤพาน” (จารึกลานทองเลขที่ จ.2 จารึกเมื่อ พ.ศ. 2377) “ขอท้นพระสีอานเถิด”จารึกลานทองเลขที่จ. 5จารึกเมื่อ พ.ศ.2577) “นิพพานปจโยโหดุ” (จารึก ลานทองที่ จ.11 จารึกเมื่อ พ.ศ.2277) “ถวายพระราชกุศลจำนงค์ดำตรัส แก่สยามภวญาณแล”(จารึกลานทอง เลขที่ จ. 23 จารึกเมื่อ พ.ศ. 2229) “ข้อพบพระศรีอาน” (จารึก ลานทองเลข ที่ จ. 45 จารึกเมื่อ พ.ศ. 2577) “ขอให้สำเร็จสมบัติสมประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์ สมบัติ มีพระนิพพานเป็นที่สุด ตามประเพณีพระอริยเจ้าแต่ก่อนนั้นแล” (จารึกลานทองเลข ที่ จ. 52 จารึกเมื่อ พ.ศ. 2577)

สรุปได้ว่าคติการการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง และด้วย วัตถุอื่นๆ ถือเป็นบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์แทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและจะได้อยู่กับใกล้ พระพุทธรูปเจ้ามกยิ่งขึ้นอันเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองด้วยการประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยปัญญาอันมีความ ชันติความอดทนกลั่นเพื่อให้เป็นไปตามทางมรรควิธี เพื่อให้พบเจอกับพระอริยาเมตไตรและถึงซึ่ง นิพพานที่ตนปรารถนาตั้งไว้

4.5 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้ธูปเทียนต่างๆ ถวายรูป เครื่องหอมต่างๆ

การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับ ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อนั้น ผล การศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความ เชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น โดยผู้รู้และนักวิชาหลายท่าน การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์จะ ก่อให้เกิดผลที่สำคัญหลายประการโดยมี เปรมชญา ชนะวงศ์ ได้กล่าวว่าการบูชาด้วยดอกธูปเทียน ดอกไม้ โคมไฟ ธงทิ้ว ล้วนแล้วเป็นเครื่องสักการบูชาที่มุ่งตรงต่อบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นองค์แทนของ สัมมาสัมพุทธเจ้าที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้คนทำความดีด้วยอามิสบูชาเพื่อไปสู่การปฏิบัติบูชา การ บูชาด้วยด้วยรูปเทียนดอกไม้เป็นกิจเบื้องต้นเป็นการความพร้อมของกาย วาจา ใจ เพื่อไปสู่การปฏิบัติ บูชา (สัมภาษณ์ เปรมชญา ชนะวงศ์ อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, 19 มีนาคม 2557)

ซึ่งได้สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของพระเทพวินยาภรณ์ได้กล่าวว่า การบูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้ ถือว่าเป็นสำคัญอย่างหนึ่งที่น้อมจิตใจไปสู่จุดหมายเพื่อการปฏิบัติบูชาด้วยเหตุและผลด้วยแสดงซึ่งเป็นรูปธรรมนำไปสู่นามธรรมคือการปฏิบัติธรรม เปรียบเหมือนที่ว่าต้นไม้ต้องมีเปลือกและแก่นของมัน ถ้าต้นไม้มีแต่แก่นไม่มีเปลือกหล่อเลี้ยงอาหารให้กับลำต้น ต้นไม้ก็ตาย แต่ถ้าต้นไม้ไม่มีแก่น ต้นไม้เหล่านั้นก็ไม่มั่นคง ดังนั้นเปลือกและแก่นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา จะต้องมีการบูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้ซึ่งเป็นเครื่องสักการบูชาแทนใจที่เรียกว่าอามิสบูชา อามิสบูชาเปรียบเหมือนเปลือกต้นไม้แต่ก็เป็นสิ่งสำคัญ ส่วนการปฏิบัติธรรมบูชาเปรียบเหมือนแก่นของต้นไม้ ทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติธรรมบูชาต้องอาศัยซึ่งกันและกันพระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ แต่การบูชาด้วยอามิสบูชานั้นต้องทำด้วยพอดีและเหมาะสม (สัมภาษณ์ พระเทพวินยาภรณ์ รองเจ้าคณะภาค 16, 17, 18, 20 มีนาคม 2557) ยังได้สอดคล้องกับปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า การบูชาตามหลักของศาสนาพุทธเป็นหลักปฏิบัติที่เต็มไปด้วยเหตุผล มีเงื่อนไขครบถ้วน หมายถึงการแสดงบูชาออกมาภายนอกประกอบด้วยอุปกรณ์บางอย่าง เช่น รูปเทียน ดอกไม้ โคมไฟ ธงทิว และอื่นๆ ตามความนิยมของใช้ประกอบในการบูชาเหล่านี้รวมเรียกว่า “เครื่องสักการะ” แปลว่า เครื่องประกอบพิธีการ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535 หน้า 257)

ส่วนสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ กล่าวว่า พุทธศาสนิกชนทั่วภาคใต้ถือกันว่าพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่แท้จริงแห่งองค์สมเด็จพระโคตมศากยมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งถือกันว่าผู้ใดได้กระทำสักการบูชาพระบรมธาตุแห่งนี้ ย่อมเกิดสิริมงคลแก่ตนและครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้ จึงเกิดประเพณีงานบุญอย่างหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภาคใต้คือ ประเพณีการนำสิ่งของมีค่าไปถวายเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมธาตุหรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการบูชา ซึ่งเรียกกันตามภาษาถิ่น “บูชาพระธาตุ” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ชาพระธาตุ” (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, 2542 หน้า 4091)

สรุปได้ว่าอามิสบูชาเปรียบเหมือนเปลือกต้นไม้แต่ก็เป็นสิ่งสำคัญการปฏิบัติธรรมบูชาเปรียบเหมือนแก่นของต้นไม้ ทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติธรรมบูชาต้องอาศัยซึ่งกันและกันพระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ แต่การบูชาด้วยอามิสบูชานั้นต้องทำด้วยพอดีและเหมาะสมและต้องเป็นไปด้วยเหตุและผล

4.6 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยการประพาดปฏิบัติ การแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ

การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับ ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อนั้น ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น โดยผู้รู้และนักวิชาการหลายท่านมีดังนี้ ชวน เพชรแก้ว กล่าวว่างค์พระมหาธาตุเจดีย์เป็นที่เคารพบูชาของชาวปักษ์ใต้ทั้งมวลยิ่งนัก บรรดานักแสดงศิลปพื้นเมืองกล่าวนมัสการก่อนการแสดง หรือแสดงเพื่อบูชาพระบรมธาตุโดยเฉพาะ เรียกตามภาษาถิ่นว่า “เล่นหว่ายพระธาตุ” เช่น มโนราห์ซึ่งเป็นนักแสดงพื้นเมืองทุกคณะในภาคใต้จะต้องผ่านการแสดงถวายพระบรมธาตุเจดีย์ทุกขณะซึ่งถือว่ามโนราห์เป็นนักแสดงศิลปพื้นเมืองที่มีศิลปะการแสดงในชั้นสูง และมีความเชื่อในสิ่งลี้ลับอยู่มากในการแสดงของมโนราห์ เพราะวามโนราห์ ถือว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ฝึกหัดอยาก โดยเฉพาะท่ารำ ทำนองและกลอนที่ร้องต้องใช้กลอนสด มโนราห์เป็นสื่อสารมวลชนอีกประเภทหนึ่งต้องมีความรู้เป็นปัจจุบันอยู่ตลอดเวลาที่จะต้องสะท้อนสภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ของผู้คนให้ได้รับรู้ ดังนั้นมโนราห์ทุกคณะต้องรำถวายพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เคารพสูงสุดชาวพุทธ เพราะถือว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และคณะมโนราห์มีความเชื่อว่าเป็น สิริมงคลแก่ชีวิต อยู่ใกล้ชีวิตพระพุทธรูปศาสนามากยิ่งขึ้น และทำให้การแสดงของมโนราห์แต่ละคณะมีแต่ความเจริญเด่นดังของมโนราห์เอง (สัมภาษณ์ ชวน เพชรแก้ว อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี 23 มีนาคม 2557) และยังได้สอดคล้องกับ สืบพงษ์ ธรรมชาติ ได้กล่าวว่า การบูชาพระบรมธาตุด้วยวิธีปฏิบัติบูชา นอกจากชาวพุทธในภาคใต้นำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุแล้วยังบูชาด้วยวิธีปฏิบัติบูชาดังเช่นเพลงบอก ซึ่งนักแสดงพื้นเมืองเช่นกันกล่าวนมัสการก่อนการแสดง ได้ว่าเพลงบอกถวายพระบรมธาตุเจดีย์ เพลงบอกถือว่าเป็นศิลปพื้นเมืองที่เป็นอัตลักษณ์เป็นของตัวเอง มีดนตรีชิ้นเดียวคือฉิ่ง เพลงบอกถือศิลปประเภหนึ่งถือเป็นสื่อสารมวลชนเช่นกันและจะต้องมีความชำนาญในการแสดงสดด้วยความปฏิภาณไหวพริบด้วยกลอนสดที่เรียก “มุตโต” มีความรู้เป็นปัจจุบันอยู่ตลอดเวลาที่จะต้องสะท้อนสภาพสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของผู้คนให้ได้รับรู้ เพลงบอกในปัจจุบันหายากมาก การที่คณะเพลงบอกถวายพระบรมธาตุเจดีย์ถือเป็นสักการบูชาด้วยการแสดง ทำคณะเพลงบอกที่แสดงมีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตแล้ว และยังเป็นการเพิ่มพูนความเจริญแก่คณะเพลงบอกเด่นดังแก่คณะของตนด้วย (สัมภาษณ์ สืบพงษ์ ธรรมชาติ อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 25 มีนาคม 2557) และยังสอดคล้องกับ ณรงค์ บุญสวยขวัญ ได้กล่าวไว้ว่าการบูชาพระบรมธาตุด้วยวิธีปฏิบัติบูชาด้วยการแสดง เช่น หนังตะลุงซึ่งเป็นศิลปพื้นเมืองของภาคใต้เป็นอัตลักษณ์เป็นของตนเอง และหนังตะลุงมีวัฒนธรรมซ้อนทับกันสองวัฒนธรรมด้วยกันคือวัฒนธรรมพราหมณ์และวัฒนธรรมพุทธ หนังตะลุงทุกคณะจะต้องแสดงถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และมี

ความเชื่อว่าจะได้อยู่ใกล้พระพุทธศาสนาตลอดไป ด้วยความเชื่อดังกล่าวจะทำให้เป็นสิริมงคลแก่คณะของหนังตะลุงของตนเองและทำหนังตะลุงมีเจริญรุ่งเรืองโด่งดังในการแสดงของหนังตะลุงต่อไป (สัมภาษณ์ ณรงค์ บุญสวยขวัญ อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 18 มีนาคม 2557)

สำหรับปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ คือ การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์หรือบูรณะ หรือถวายเป็นอโณปนิสัณห์ในด้านที่ตนมีความสามารถพิเศษเป็นเครื่องบูชา โดยผู้รู้ในท้องถิ่นซึ่งมีดังนี้คือ พระครูภาแก้ว ได้กล่าวไว้ว่า การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์ด้วยการถวายเป็นอโณปนิสัณห์ที่มีความสามารถด้วยการซ่อมปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์และสิ่งก่อสร้างบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาดังตัวอย่าง (พ่อท่านปานได้ชักชวนญาติโยมมาบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่เป็นตัวอย่างในประวัติศาสตร์มาแล้ว) การสละแรงงานเพื่อปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ ถือเป็นพุทธบูชาด้วยการแรงงาน ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลเพราะว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า จะทำให้ตนเองและครอบครัวมีความมั่นคงในอาชีพการงาน และอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง สัมภาษณ์ พระครูภาแก้วเจ้าอาวาสวัดหน้าพระลาน 19 มีนาคม 2557) ส่วนการบรรพชาหรืออุปสมบทบูชาพระบรมธาตุ โดยการไปทำพิธีที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารถือเป็นการปฏิบัติบูชาด้วยการบวชตั้งพระเทพสิริโสภณได้กล่าวไว้ว่าการบรรพชาหรืออุปสมบทบูชาถือเป็นการปฏิบัติบูชาต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้าด้วยการปฏิบัติธรรมตามพระวินัยด้วยการเล่าเรียนอย่างเข้าใจอย่างจริงจังแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติมรรควิธีในการประพฤติพรหมจรรย์ ถือเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยตรง(สัมภาษณ์ พระเทพสิริโสภณ เจ้าอาวาสวัดวังตะวันตก 20 มีนาคม 2557) ยังได้สอดคล้องกับ ศรีศักรวัลลิโภดม กล่าวว่า พระมหาธาตุเจดีย์คือศูนย์กลางการจาริกแสวงบุญที่คนจากท้องถิ่นต่างๆ ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ผลัดกันเข้ามาบูชากราบไหว้เป็นประจำเท่าที่สังเกตเห็น บรรดาบุคคลมากมายหลายกลุ่มเหล่าที่เข้ามาไหว้มนับถือลัทธิและระบบความเชื่อที่แตกต่างกันด้วย แต่ว่าทุกคนมีสิ่งหนึ่งที่ร่วมกันคือพระมหาธาตุเจดีย์ อันเป็นสิ่งสักการะสูงสุด เมื่อกราบไหว้พระเจดีย์แล้วก็ไปประกอบพิธีตามวิหารหรือศาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพ (ศรีศักรวัลลิโภดม, 2543 หน้า : 14)

ส่วนกรมการศาสนา กล่าวว่า กิริยาอาการที่นอบน้อมกราบไหว้ด้วยจิตใจคิดเห็ดทุนคุณสมบัติและอุปการคุณไว้สูงเลิศ น้อมเข้าไปซึ่งของบริโศก และพัสตุน่าชื่นใจ เช่น ดอกไม้ของหอม เรียกว่า อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส คล้อยตามคำสอน ไม่ฝ่าฝืนคำสั่งโดยเคร่งครัด เรียกว่า ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติตาม ปฏิบัติบูชานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญมาก สามารถจะดำรงพระพุทธศาสนาให้ยืนนานยิ่งกว่าการบูชาด้วยพัสตูละของ หมายความว่า การประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมหรือจะความทำให้บริสุทธิ์ สว่างและสงบ สำคัญกว่าวัสดุภายนอก(กรมการศาสนา, กรมการศาสนา, 2538 หน้า12) สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ กล่าวว่า พุทธศาสนิกชนทั่วภาคใต้ถือ

กันว่าพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่แท้จริงแห่งองค์สมเด็จพระโคตมศากยมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งถือกันว่าผู้ใดได้กระทำสักการบูชาพระบรมธาตุแห่งนี้ ย่อมเกิดสิริมงคลแก่ตนและครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้ จึงเกิดประเพณีงานบุญอย่างหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภาคใต้คือ ประเพณีการนำสิ่งของมีค่าไปถวายเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมธาตุหรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการบูชา ซึ่งเรียกกันตามภาษาถิ่น “บูชาพระธาตุ” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ชาพระธาตุ” (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, 2542 หน้า 4091)

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ กล่าวว่า การบูชาพระบรมธาตุด้วยวิธีปฏิบัติบูชา นอกจากชาวพุทธในภาคใต้อาจนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุแล้วยังบูชาด้วยวิธีปฏิบัติบูชาหลายลักษณะ ที่ทำกันเป็นธรรมเนียมประเพณีมีดังนี้คือ

1. ปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ คือ การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์หรือบูรณะ หรือถวายเป็นอโณปนิสสในด้านที่ตนมีความสามารถพิเศษเป็นเครื่องบูชา

2. เดินทางไปนมัสการโดยเฉพาะและกระทำอย่างเป็นพิธีรีตอง เริ่มด้วยการตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่ จัดเตรียมเครื่องสักการบูชาอย่างครบถ้วน และตั้งจิตอธิษฐานที่จะประพาศให้เป็นคนดี เป็นการสักการบูชา

3. บรรพชาหรืออุปสมบทบูชาพระบรมธาตุ โดยการไปทำพิธีที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

4. บรรดานักแสดงพื้นเมืองกล่าววรมัสการก่อนการแสดง หรือแสดงเพื่อบูชาพระบรมธาตุ โดยเฉพาะ เรียกตามภาษาถิ่นว่า “เล่นหว่ายพระธาตุ”

5. จัดพิธีหรือประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อการบูชาพระบรมธาตุ เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันวิสาขบูชา และวันมาฆบูชา ที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, 2542 หน้า 4091)

นางน้อย ปัญจพรรค์ กล่าวว่า จุดประสงค์ของการบูชาพระธาตุ นอกจากความต้องการที่แสดงออกซึ่งความเคารพบูชาอย่างบริสุทธิ์แล้ว พุทธศาสนิกชนอาจบูชาพระธาตุหรือบูชาพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ด้วยจุดหมายอื่น ๆ อีกหลายอย่าง

1. เพื่อต้องการบุญกุศลอันสูงส่ง และผลบุญนั้นบันดาลให้ตนพบสิ่งที่ดีในวันข้างหน้าหรือในภพหน้า

2. เพื่อต้องการความสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ความสำเร็จในกิจการที่ตนมุ่งหวัง

3. เพื่อต้องการแสดงฝีมืออุทิศบูชาโดยเฉพาะ

4. เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง

5. เพื่อแก้บน

6. เพื่อให้พ้นจากสิ่งชั่วร้าย มีบางสิ่งบางอย่างที่เก็บไว้แล้วรู้สึกว่าจะไม่เป็นมงคลแก่ตน ก็นำมาบูชาเพื่อว่าสิ่งนั้นๆ จะไม่เป็นโทษแก่ตน (แง่น้อย ปัญจพรรค, 2534 : 57)

สรุปได้ว่า คติการการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย การประพติปฏิบัติ การแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ ล้วนแล้วเป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนเอง จะทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้าทั้งการงานของตนเอง

ประมวลได้ว่าอุบายการทำให้คติความเชื่อแพร่กระจายจากกลุ่มย่อยสู่มหาชน และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกอีกรุ่นหนึ่ง เห็นได้จากการสร้างศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่กระทำกันอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างตำนานประกอบ การสืบทอดผ่านเพลงกล่อมเด็ก การบำเพ็ญตนเป็นปฏิบัติของศิลปินเพื่อบ้าน การแต่งตำนาน พบว่ามีหลายสำนวน เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ตัวอย่างเพลงกล่อมเด็ก เช่น

เมืองคอนเหอ แต่ก่อนเขาเล่ามา พระศรีธรรมโศกราชมีวาสนา ได้ก่อกองธาตุดอดทองคำไว้เป็นที่บูชามหาชน ผูกขนันบถืออุปลัมภ์ ที่ทรุดโทรมซ่อมไว้ไม่ให้ต่ำ เช้าค่ำมีคนบูชา

ตัวอย่างที่เป็นศรัทธาของเหล่าศิลปินพื้นเมืองคือ พวกเพลงบอกหนังตะลุงและมโนราห์จะกล่าวคำบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ในบทไหว้ครู ถ้าเดินทางผ่านก็จะต้องแสดงเป็นพุทธบูชา และมีบท “รำตีบท” เพื่อบูชาพระบรมธาตุเจดีย์โดยตรง ของมโนราห์บางคณะ เช่น มโนราห์พุ่มทิวา (ขุนอุปถัมภ์นารกร) ที่เรียกว่า “บทชมพระธาตุ” เป็นต้น เหล่านี้ช่วยตอกย้ำให้ความเชื่อความศรัทธาแพร่กระจายและฝังลึกในสังคมยิ่งๆ ขึ้น

อุบายขยายฐานความเชื่อความศรัทธาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสู่มหาชนวิธีหนึ่ง คือ การเชื่อมโยงกับปูชนียสถานหรือสถานที่สำคัญที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ให้เป็นหนึ่งเครือข่ายของความศรัทธาที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์ โดยสร้างเป็นตำนานว่า เหตุที่มีปูชนียสถานสถานที่สำคัญอยู่ ณ ตำบล หมู่บ้านนั้น เพราะในการก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์มีบรรดาชาวเมืองอื่นศรัทธาที่จะมาร่วมสร้างด้วยแต่เกิดปัญหาเดินมาไม่ทัน ครั้นมาถึงจุดนั้นทราบข่าวว่าพระบรมธาตุเจดีย์สร้างก่อน จึงนำสิ่งของเงินทองสร้างปูชนียสถานขึ้น ณ ที่นั้นแทนหรือบางรายเสียใจที่นำสิ่งของเงินทองมาไม่ทันการ จึงฝังทรัพย์สินที่นำมาไว้ ณ ที่นั้น เช่น เจดีย์ที่วัดเขาหลัก อำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือเก้าแสนที่อำเภอเมืองสงขลา ที่ใช้ชื่อเช่นนั้น เพราะผู้นำเงินทองประเมินค่าได้เก้าแสนชั่ง เพื่อร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ครั้นรู้ว่าสร้างเสร็จเสียก่อนจึงฝังทรัพย์สินไว้ ณ ที่นั้น สถานที่ในภาคใต้ที่มีตำนานเป็นทำนองนี้มีจำนวนมาก นับว่าเป็นอุบายที่จะขยายศรัทธาสู่มหาชน สู่พื้นที่เป็นเครือข่าย เป็นการขยายอาณาเขตความศรัทธาเชื่อถือ ชาวนครศรีธรรมราชได้สร้าง

ประเพณีเพื่อเสริมย้ำความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์หลายประเพณี เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ประเพณีตักบาตรรูปเทียนประเพณีสวดด้านอันเป็นประเพณีที่เก่าแก่ควบคู่มากับวัดพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นอุบายการเชื่อมโยงศรัทธาที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการอบรมสั่งสอนพระธรรมพุทธศาสนิกชน

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา” ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และเพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล บทสรุปและข้อเสนอแนะ ตามลำดับดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และเพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชาที่เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีคุณภาพสามารถนำมาเขียนไว้ในงานวิจัยได้ และเป็นข้อมูลที่ถูกต้องมากที่สุด ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และเพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชาที่เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสังเกต 2 วิธี คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม

3. การสัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้วิจัยได้เลือกใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) จากปราชญ์ท้องถิ่น ผู้รู้ในท้องถิ่นและนักวิชาการ จำนวน 20 ท่านซึ่งจะมีแนวคำถามในการเข้าไปสัมภาษณ์ตามที่ได้ตั้งไว้ล่วงหน้า (Interview Guide) แต่แนวคำถามสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีประโยชน์ครบถ้วนและตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

4. วิเคราะห์ข้อมูลจำแนกตามประเด็นที่ศึกษาโดยวิเคราะห์สิ่งที่เหมือนกันสิ่งที่ต่างกันและสิ่งที่สัมพันธ์กันขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชาที่เหมาะสมการปฏิบัติบูชาและสอดคล้องกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

5. นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงแล้วนำเสนอในรูปแบบการวิจัยตามขอบเขตการศึกษา เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ รูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และ คติ

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 รูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้คือ เพื่อศึกษาพัฒนาการของการบูชาและรูปแบบในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยโดยสรุปมีดังนี้

5.1.1.1 คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา

คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาซึ่งผลจากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนิกชนได้บูรณาการความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาให้เข้ากับระบบความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น ซึ่งคติดังกล่าวสามารถย้อนหลังไปได้ไกลถึงอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งมีอายุประมาณ 4,500 – 3,500 ปีมาแล้ว ซึ่งคติบางส่วนมีการสืบเนื่องมาจากคติประเพณีในศาสนาพราหมณ์และคติชาวบ้านในคัมภีร์พระเวท โดยคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนามีความคิดรวบยอดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฏจักรชีวิต ในรูปของการเวียนว่ายตายเกิด ประติมากรรมยุคแรกของพุทธศาสนาได้แสดงถึงพัฒนาการของการบูชา ซึ่งแสดงเป็นรูปมนุษย์และอมมนุษย์ในสรวงสวรรค์ได้รวมอยู่โดยรอบต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งหมดจะยกมือประนมและวางดอกไม้หรือพวงมาลัยไว้ที่ต้นไม้ต้นนั้น อันแสดงถึงความนอบน้อมอย่างสูง ซึ่งการบูชาต้นไม้จากศิลปะเหล่านี้ เป็นพัฒนามาจากลัทธิความอุดมสมบูรณ์ในลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนาคือต้นโพธิ์ เพราะเป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับจนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้นโพธิ์เป็นต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนาที่ได้รับความเคารพอย่างสูง โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงให้ความเคารพต้นโพธิ์เป็นอย่างมาก ภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้ว มีการสร้างสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สถูปจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนถึงปัจจุบัน

5.1.1.2 รูปแบบของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนา

1) การบูชาด้วยข้าวสัตตถุผลสดๆ ก่อน คือ ขนมหวานที่ผสมด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย จากพราหมณ์พ่อค้า 2 คน คือ ตปุสสะ และภัลลิกะ ซึ่งพ่อค้า 2 คนนี้ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกผู้นับถือรัตนะ 2 เป็นคู่แรกในโลก ซึ่งจากการบูชาของพราหมณ์สองท่านนี้ ได้แสดงถึงพัฒนาการของการบูชาว่า ประเพณีการสักการบูชาผู้ที่มีคุณความดีหรือศักดิ์สิทธิ์นั้นมีมาแล้วก่อนพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น นางวิสาขานำข้าวมธุปายาสไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะได้ตรัสรู้ด้วยความประสงค์ที่จะบูชาเทวดา ซึ่งในขณะนั้นพระพุทธศาสนายังไม่เกิดขึ้น เป็นต้น ส่วนสิ่งของที่ใช้สักการบูชาจะเป็นสิ่งใดนั้น ขึ้นอยู่กับความพร้อมของบุคคลผู้ประสงค์จะบูชาเป็นประการสำคัญ

2) การบูชาด้วยการถวายที่ดินหรือสร้างอารามเป็นพุทธบูชา เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ได้ถวายสวนไผ่ถวายเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา คือ วัดเวฬุวัน ท่านอนาถปิณฑิก เศรษฐี ได้ซื้อที่ดินจากเจ้าเขตด้วยการนำเงินไปบุตเติมพื้นที่ เพื่อสร้างวัดพระเชตุวัน กรณีนางคณิกาซื้อ

ว่าอมรปาลี ได้ถวายสวนของตนที่เมืองไพศาลี นางวิสาขาได้ถวายที่ดินสร้างวัดบุพพาราม หมอชีวกโกมารภัจ ได้ถวายสวนมะม่วงของตนเป็นวัดในพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เป็นต้น ซึ่งจากพัฒนาการของการบูชาอย่างนี้ แสดงให้เห็นว่าเครื่องสักการบูชาจะเป็นประการใดนั้น ขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์และกำลังศรัทธาของผู้ถวายเป็นสำคัญ และบุคคลผู้ถวายเครื่องสักการบูชานั้นมีทุกชนชั้น ตั้งแต่พระราชามหากษัตริย์ จนถึงบุคคลธรรมดาที่มีฐานะยากจนเป็นต้น

3) การบูชาด้วยการรำยรำ ขับริ่ง ถวายพวงมาลัยและถวายของหอม ในกรณีนี้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ได้เกิดปรากฏการณ์แสดงความเคารพหลายประการ อาทิเช่น แผ่นดินไหว พายุร้อง พระพรหมและพระอินทร์ทรงรำยโคลก เป็นต้น ส่วนพระราชชา ขุนนาง และประชาชนทั่วไป ก็ได้มีการถวายความเคารพพระบรมศพ และมาเฝ้าพระบรมศพตลอดเวลา พร้อมกันนั้น ก็ยังมีการรำยรำ ขับริ่ง แสดงดนตรี ถวายพวงมาลัยและถวายเครื่องหอม สำหรับการบูชาพระบรมศพ จะเห็นได้ว่าการบูชาอย่างนี้เป็นการบูชาตามความถนัดและความสามารถของผู้ที่บูชา แม้ว่าการรำยรำ ขับริ่ง ประโคมดนตรีต่างๆ จะเป็นสิ่งที่ไม่สมควรสำหรับบรรพชิตผู้ออกบวชก็ตาม แต่เจตนาอันบริสุทธิ์ของผู้ที่มีความเคารพต่อพระพุทธเจ้า เมื่อไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ควรแก่การบูชา ก็ใช้สิ่งของหรือสิ่งที่ตนเองชำนาญและถนัดถวายเป็นพุทธบูชาแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

4) การบูชาด้วยการสร้างสถูปเจดีย์ หลังจากมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบรมศาสดาแล้ว ก็ได้มีการสร้างสถูปเพื่อใช้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเพื่อไว้สำหรับสักการบูชา และต่อมาก็มีการสร้างสถูปด้วยรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเนินดิน ภูเขาธรรมชาติที่เรียกว่าเจดีย์สถาน เป็นต้น จนพัฒนาการมาเป็นเจดีย์รูปทรงต่างๆ ดังยังคงมีปรากฏให้เห็นถึงในสมัยปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงโปรดให้สร้างสถูปเพื่อกระทำการสักการบูชาพระพุทธองค์ในที่หลายแห่ง เช่น ที่โพธิยาสถานที่ตรัสรู้ ที่สารนาถ สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ที่กุสินครสถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เป็นต้น เพราะเชื่อกันว่าสถูปเจดีย์เป็นสถานที่บรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญ เช่น พระเจ้าจักรพรรดิ พระอรหันต์ เป็นต้น เมื่อบุคคลเหล่านี้เสียชีวิตจะได้นำอัฐิมาบรรจุไว้ในสถูปหรือเจดีย์เพื่อไว้เคารพกราบไหว้บูชาของคนรุ่นหลังต่อไป

5) การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ในยุคต้นๆ การสร้างสิ่งสักการะเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าจะไม่ทำเป็นรูปมนุษย์ แต่จะทำเป็นบัลลังก์ว่างเปล่า หรือรอยพระพุทธบาทคู่หนึ่งหรือวงล้อวงหนึ่ง หรือดอกบัวดอกหนึ่งวางบนแท่นบูชา แต่ต่อมาเกิดมีการบูชาพระพุทธเจ้าในรูปของมนุษย์หรือพระพุทธรูป ราวๆ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 โดยการเกิดการบูชาในรูปของมนุษย์นี้ อาจจะเป็นการตอบสนองผู้ถือลัทธิแห่งความเชื่อสัตย์จริงรักภักดี (Devotionalism) ที่ได้รับความอุปถัมภ์โดยนิกายมหายาน สัญลักษณ์แต่ละอย่างมีความหมายแตกต่างกันไป เช่น บัลลังก์ว่างเปล่าเป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ สัญลักษณ์รูปรอย

พระพุทธบาท เป็นเครื่องระลึกถึงการที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จพระดำเนินไปท่ามกลางประชาชน หรือเป็นเครื่องหมายว่าแม้พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วแต่ยังคงมีรอยทางเดินไว้ให้ชาวโลก รูปวงล้อหรือธรรมจักร เป็นเครื่องระลึกถึงการแสดงพระปฐมเทศนาครั้งแรก รวมถึงยังเป็นสัญลักษณ์ของวงล้อแห่งวิญญูะสงสารอีกด้วย ดอกบัวหมายถึงความบริสุทธิ์ของพระพุทธองค์ ที่ทรงเป็นพระอรหันต์บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย

6) การสักการบูชาด้วยการกระทำการประทักษิณหรือการเดินเวียนขวาส่งที่เคารพบูชา เช่น ต้นโพธิ์ หรือเจดีย์สถาน ครบ 3 รอบ ความจริงการเวียนเทียนนั้น มีทั้งการเวียนขวาซึ่งเรียกว่า ทักษิณาวรรต หรือ ประทักษิณ และ การเวียนซ้ายซึ่งเรียกว่า อุตราวรรต แต่เป็น คติความเชื่อแต่โบราณว่าขวาเป็นมงคล ซ้ายเป็นอวมงคล ดังนั้นจึงนิยมเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ต้องเวียนเทียนด้านขวาก็เพราะทิศเบื้องขวาคือทิศ คุรุบาอาจารย์ การเวียนขวาก็เพื่อแสดงออกว่าได้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก ยอมรับพระพุทธเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์ว่าเป็นครูของตน เพราะการเวียนขวาก็ถือว่าเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเคารพต่อบุคคล สิ่งหรือสถานที่นั้นๆ อย่างสูงสุด

7) การสักการบูชาด้วยการพนมมือไหว้ หมอบกราบ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งนั้นๆ อย่างสูง เช่น ยกมือทั้งสองขึ้นประนมมือระหว่างอก และน้อมศีรษะลงเล็กน้อยเพื่อแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือสถานที่ที่ควรเคารพ หรือการหมอบกราบเคารพต่อพระสัพพเจติย์ เป็นต้น เพื่อแสดงถึงความเคารพต่อสถานที่นั้นๆ อย่างสูง เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นการยอมรับเอาสิ่งนั้นไว้เหนือเศียร การกราบตามรูปแบบคือการเอาศีรษะซึ่งคนโบราณเขาถือว่าเป็นของสูง แต่น้อมลงต่ำจนติดพื้น เพื่อแสดงออกถึงการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ เป็นการพัฒนาการแสดงความเคารพมาจากการไหว้ ที่มาน่าจะมาจากพุทธศาสนาแบบเถรวาทก่อน ซึ่งไม่มีในพุทธศาสนาแบบอื่น เช่น มหายานทางธิเบตจะกราบแบบอักษฎางคประดิษฐ์ ซึ่งแตกต่างกันออกไป พุทธแบบจีน และญี่ปุ่นก็แสดงการไหว้อีกแบบหนึ่ง การกราบที่แท้จริงนั้นคือการยอมรับ เป็นการแสดงออกหาใช่ยึดติดกับสิ่งที่กำลังกราบไหว้ แต่เป็นพิธีการ เป็นรูปแบบเพื่อแสดงถึงการแบ่งกลุ่ม ถ้าคนไหนที่ยอมรับเหมือนกันก็จะแสดงออกเหมือนกัน ไม่ต้องพูด ไม่ต้องถาม ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งของสังคม และการอยู่ร่วมสังคม แต่คนในรุ่นหลังไม่เข้าใจไปเหมาตีความรวมเป็น การกราบ คือ การถวายพลี เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กราบนั้นพึงพอใจ ซึ่งนั่นไม่ใช่หลักการที่แท้จริงตามหลักการเคารพตามหลักพุทธศาสนาไม่

8) การสักการบูชาด้วยการทำนุบำรุงด้วยวิธีการต่างๆ เช่น บริจาคทรัพย์ สร้างวัด ซ้อมที่ดินถวายพระพุทธศาสนา หรือการบูชาด้วยการบริจาคทรัพย์เพื่อบูรณะซ่อมแซมสัพพเจติย์ การทำนุบำรุงพระอาราม การช่วยแรงกายด้วยการทำความสะอาด หรือช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของทางวัดถือเป็นการสักการบูชาด้วยด้วยการปฏิบัติ

5.1.1.3 พัฒนาการของการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา

พัฒนาการของการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นว่าคติในการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนาได้มีการสืบเนื่องมาตั้งแต่ในช่วงที่พระพุทธองค์ยังทรงดำรงชนม์ชีพอยู่แล้วได้มีการสืบเนื่องมาโดยลำดับตลอดช่วงระยะเวลาแห่งการแบ่งบานขึ้นของพุทธศาสนา ได้ส่งผลให้คติดังกล่าวได้พัฒนา ขึ้นโดยลำดับเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับรูปแบบของการกระทำสักการบูชา ซึ่งมี รูปแบบหลายรูปแบบที่มีความเหมาะสมสำหรับการกระทำสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ละประเภทหรือ แต่ละรายการ แต่มีบางรูปที่สามารถใช้ได้โดยทั่วไป โดยเฉพาะการกระทำสักการบูชาโดยการ ประนมมือหรือการไหว การกราบ และการถวายดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชา

5.1.1.4 กำเนิดและพัฒนาการของคติการบูชาสตูปในพระพุทธศาสนา

โบราณสถานที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในพุทธศาสนาอีกสิ่งหนึ่ง คือ สตูป เป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนาที่มีการสืบสมุฏฐานมาจากจุดกำเนิดที่เป็นสถานที่สำหรับฝังศพ สตูปสร้างขึ้นเหนือกองเถ้าถ่านที่เกิดจากการเผาศพของบุคคลที่สำคัญ ต่อมาสตูปได้กลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากการศึกษาประติมากรรมรุ่นต้นของพุทธศาสนา ซึ่งแสดงเป็นรูปมนุษย์และอมมนุษย์ในสรวงสวรรค์ได้รวมอยู่โดยรอบต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งหรือสตูปองค์หนึ่ง โดยทั้งหมดได้ยกมือขึ้นในท่าประนมมือทั้งสองขึ้นมาทางด้านหน้าตามประเพณีนิยมของชาวอินเดียทั้งหมดจะวางดอกไม้หรือพวงมาลัยที่ทำด้วยดอกไม้ นานาชนิดหรือแขวนไว้บนต้นไม้ ความศรัทธาอันแรงกล้า ในศาสนาที่เคลื่อนไหวอย่างลึกลับในจิตสำนึกตามประเพณีและจิตวิญญาณของชาวอินเดีย ภาพเหล่านั้นอาจจะแสดงให้เห็นว่าการกระทำทั้งปวงมีความสำคัญในแง่ที่จะนำไปสู่สิ่งที่ดีหรือสิ่งไม่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่จะเกิดตามมาในภายหลังเพราะเป็นผลจากการกระทำที่กล่าวมา โดยทุกคนจะต้องเผชิญกับความเป็นจริงในทางธรรมจึงมีการสะท้อนภาพที่แสดงความอ่อนน้อม การแสดงความเคารพ การรับใช้และการกระทำสักการบูชาหรือการอุทิศถวายด้วยดอกไม้และเครื่องบูชาอย่างอื่นทางด้านหน้าของศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น

5.1.1.5 รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ประมวลได้ซึ่งมีประเด็นดังต่อไปนี้

1) การสร้างสตูปพระบรมธาตุเจดีย์เป็นการทำสักการบูชารูปแบบหนึ่งที่มีต่อการบูชาพระบรมสารีริกธาตุภายในพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชลุ่มแม่น้ำทั้งสี่มาแล้วก่อนเป็น “ตึก” ร่ายเวทมนต์ตั้งภาพยนตร์ภายในแม่ขันมีสำภาทองลอยอยู่ เหนือน้ำพิชของพญานาค ทำพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้วนำแม่ขันลงไปลอยในสระอัญเชิญผอบทองที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุลงไปวางไว้ในสำภาทองที่อยู่ภายในแม่ขัน นำพานดอกไม้และเครื่องบูชา นานาชนิดลงไป

วาง หามคุ่มทองคำทั้งสี่ไปวางที่บนข้างแม่ขันทั้งสี่มุม เข้าากภาษา ผูกภาพยนตร์ดังที่เคยปฏิบัติกันมาเป็นยักษ์ คน ครุฑ นาค สิงห์ โค และช้าง ธนเสร็จพิธีแล้วให้ วัดออกไปข้างละ 8 วา ขดให้ลึกสี่วาครึ่ง ปีกหินขนาดยาว 6 วา ทั้ง 8 ด้าน เรียบอิฐสูง 4 วา จนมาถึง สระ มีหินเก่าแผ่นใช้ทั้ง 8 ด้าน แล้วก่อขึ้นไปตามรูปแบบของสลุบ มีการฝังสิ่งของมีค่าต่างๆ ตลอดทั้งองค์

2) การถวายเป็นบุญถวายเทียนเป็น เครื่องสักการบูชาในบริเวณสลุบพระบรมธาตุเจดีย์หรือบนแท่นวางเครื่อง สักการบูชาสลุบที่วางอยู่ทางด้านหน้าของสลุบ ด้วยดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองแก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ พระพุทธรูป เครื่องรางของขลังและ วัตถุอื่นๆตลอดถึงดอกไม้ธูปเทียน การกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสลุบโดยการเวียนขวา ซึ่งทำให้เกิดพัฒนาการกลายเป็น ประเพณีตักบาตรธูปเทียนซึ่งเป็นประเพณีที่คู่มากับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แม้ว่ารูปแบบจะแตกต่างออกไปจากประเพณีดั้งเดิมบ้างก็ตามประเพณีตักบาตรธูปเทียนเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนา

3) การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏด้วยการกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสลุบพระบรมธาตุเจดีย์ในทิศที่เป็นมงคลซึ่งพัฒนาการกลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ตามตำนานที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุกระทำในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุประจำปี แต่ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่ากระทำในวันใด อาจเปลี่ยนแปลงกำหนดวันไปตามความเหมาะสมทุกๆ ปีก็ได้ ตามปกติแล้วพระยานครและทนายทเป็นผู้นำกระทำประเพณีนี้เป็นประจำ ทุกปี โดยการจัดพิธีแห่ผ้าพระบฏพร้อมด้วยอาหารหวานคาว เครื่องอุปโภคและบริโภคที่จำเป็นๆ ไปถวายพระสงฆ์ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

4) การยกมือทั้งสองข้างประนมหวางอกหรือการให้การไหว้ด้วยการสวดมนต์ หรือด้านหนึ่งด้านใดขอบสลุบซึ่งพัฒนาการไปเป็นประเพณีสวดด้าน เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นมาจากผู้คนที่มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาแล้วและพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งได้เดินทางมานมัสการพระบรมธาตุเจดีย์และร่วมพิธีทำบุญทางพระพุทธศาสนาในวันธัมมัสสวนะหรือวันพระขึ้นแรม 8 ค่ำ 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ โดยที่พุทธศาสนิกชนได้ไปร่วมชุมนุมกันที่บริเวณลานด้านใดด้านหนึ่งของระเบียงวิหารคดและวิหารทักษิณรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์เพื่อรอฟังพระธรรมเทศนา ในขณะที่รอฟังการแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้นผู้คนมักจะนั่งพูดคุยกันเรื่องราวต่างๆ และเห็นว่าเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ทุกคน จึงได้จัดหาหนังสือบุดหรือสมุดข่อยที่จารด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกทางพระพุทธศาสนาแล้วมาอ่านหรือสวดให้ผู้ที่มาชุมนุมฟัง จึงทำให้เกิดประเพณีสวดหนังสือขึ้น แต่เนื่องจากสถานที่สวดหนังสือเป็นบริเวณลานด้านใดด้านหนึ่งของระเบียงวิหารคดและวิหารทักษิณหรือด้านรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เรียกว่า “สวดด้าน”

5.1.1.6 คติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของชาวนครศรีธรรมราช เพราะเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า จึงเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างสูง และเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถลดบันดาลให้ผู้ถูกราบไหว้ประสบกับสิ่งที่ตนปรารถนาได้ทุกอย่างจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และบูชาพระบรมสารีริกธาตุจนเกิดเป็นความเชื่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นมากมายการ มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งหมายถึงการบูชาพระบรมสารีริกธาตุหรือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสิ่งของไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อว่า การนำสิ่งของไปบูชาองค์พระบรมธาตุจะเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและยังเชื่ออีกว่าผลบุญอันนี้จะเป็นปัจจัยลดบันดาลให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรหรืออาจเป็นปัจจัยนำไปสู่นิพพาน

5.1.2 คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเรื่องสักการบูชา ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏ

การทำบุญด้วยสักการบูชาด้วยผ้าพระบฏคนส่วนใหญ่ที่มาเชื่อว่า เป็นการบูชาพระบรมธาตุเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทวาทิตต่อพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เป็นสิริมงคลกับครอบครัวและตนเอง ได้ร่วมกันสร้างความสามัคคีระหว่างหมู่คณะ และเป็นการส่งเสริมให้ลูกหลานทำกิจกรรมร่วมกันในวันแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์ จะได้ปลูกฝังจิตสำนึกและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลังให้เห็นคุณค่าของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์ของนครศรีธรรมราช ซึ่งนักวิชาการว่า ถ้าจะได้บุญจริงๆ ต้องบูชาต่อพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าหรือใกล้ชิดพระองค์มากที่สุดด้วยการปฏิบัติบูชาคือเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเสมือนพระพุทธรูป การบูชาต่อพระบรมธาตุเจดีย์จึงได้บุญมาก นอกจากนี้เชื่อว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์จะได้รับความสุข ทำให้จิตใจผ่องใส จิตใจเย็น เยี่ยมด้วยความดีงาม บางท่านเชื่อว่า เป็นการรักษานมธรรมนิยมประเพณีอันดีงาม ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ให้มั่นคง บ้างก็เชื่อว่าจะเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมการแห่ผ้าขึ้นธาตุ อีกทั้งส่งผลต่อครอบครัวอีกด้วย เพราะเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ผู้ที่ใกล้ชิดความบริสุทธิ์จะเป็นผู้มีความบริสุทธิ์และงดงามด้วย การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏเป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราช และประเพณีนี้ไม่มีปฏิบัติกันที่ใดในประเทศไทย นอกจากเมืองนครศรีธรรมราช เท่านั้น เป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนคร และชาวเมืองใกล้เคียง และยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งทางใจ พระบรมธาตุเจดีย์จึงเป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระพุทธเจ้า เพราะว่าภายในพระเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ นับเป็นการปฏิบัติบูชาที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวนคร และ

พุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกันหล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงสืบมาช้านานการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏ กลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญและผดุงไว้ซึ่งการสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยผ่านประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ และยังก่อให้เกิดประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องอีกประเพณีหนึ่งคือ ประเพณีนำของมีค่า ของแปลกหาได้ยากมาถวายเพื่อบูชาพระบรมธาตุอีกด้วย

2) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง

การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นประเพณีที่มี มาเป็นเวลาช้านานที่มาจากพุทธศาสนิกชนทั่วทุกสารทิศ ซึ่งเป็นผลมาจากความเคารพศรัทธาอย่าง แนบแน่นลึกซึ้งของพุทธศาสนิกชน ที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและยังคงมีการถวาย ดอกไม้เงินดอกไม้ทองจนถึงยุคปัจจุบัน หากแต่ถ้ามองในยุคหลังนี้การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองนั้นมีความเปลี่ยนแปลงจากที่เคย ดังเช่น ได้ลดความหรูหราฟุ่มเฟือยลงทั้งรูปแบบและวัสดุ และเน้นความเรียบง่ายและใช้วัสดุที่ไม่เน้นความมีค่ามีราคาเหมือนยุคอดีต ทั้งนี้หากเราลองมองสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปก็จะทำให้ทราบว่าสภาพสังคมในปัจจุบันมีผล ทำให้ประเพณีการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองเปลี่ยนไป ในสังคมปัจจุบันนี้ประเทศของเราได้รับอิทธิพลจากกระแส โลกที่เปลี่ยนไป เป็นยุควัตถุนิยมซึ่งมีการให้ความสำคัญแก่วัตถุไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ ระบบความ เชื่อดั้งเดิมเท่าสมัยอดีต ในปัจจุบันนี้มีสิ่งของเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทันสมัยและมีความจำเป็นต่อชีวิต ปัจจุบันเป็นอย่างยิ่งซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องใช้เงินเป็นตัวแลกเปลี่ยนทุกคนจึงมีความจำเป็นต้องใช้เงิน มากขึ้นกว่าสมัยอดีตที่มีชีวิตอย่างเรียบง่าย ชีวิตในอดีตผูกพันกับระบบความเชื่อความศรัทธา คือ มีการให้ความสำคัญในด้านของจิตใจมากกว่าวัตถุสิ่งเหล่านี้จึงเป็นมูลเหตุไปสู่การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งในยุคอดีตพุทธศาสนิกชนได้ถวายสิ่งของ ที่ดีที่สุดที่ดินมีและมีการประดิษฐ์อย่างประณีตบรรจงพร้อมทั้งมีความตั้งใจอย่างแรงกล้าในการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช แต่จากสภาพปัจจุบันที่ได้กล่าวมาแล้วทำให้ในยุคหลังหรือยุคปัจจุบันความเลื่อมใสศรัทธาในสถาบันศาสนาได้ถูกกระแสวัตถุนิยมเข้าแทนที่ การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชจึงมีจำนวน ลดน้อยลงและมีรูปแบบที่เรียบง่ายใช้วัสดุที่มีค่า มีราคาน้อยลง ตามสภาพสังคมปัจจุบันที่เป็นอยู่ ดังนั้นจึงสามารถมองภาพสะท้อนสภาพสังคมแต่ละยุคสมัยได้โดยอาศัยการสังเกตความเปลี่ยนแปลงของศิลปวัตถุเช่น ดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่มีผู้นำมาถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทั้งปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ได้รับการเคารพยกย่อง เกิดในชาติตระกูลสูง มีสง่าราศี ถวายทองคำ ทำให้ผิวพรรณงาม เปล่งปลั่ง อุดมมั่นคง ถวายเงิน ใจสว่างไสว อยู่เย็นเป็นสุข รัชมีกายทิพย์สว่าง มีราศี มักประสบโชคดี มีกำลังใจต่อสู้กับอุปสรรค มักมีคนช่วยเหลือเวลามีปัญหา ถวาย

แผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ มีราศีฉิวพรรณงาม ใจสว่าง อบอุ่นใจ แต่คำปรารภนาสุทท้ายคือให้เข้าถึงพระนิพพานซึ่งเป็นหลักอุดคติทางพระพุทธศาสนา

3) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย แก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์

ความเชื่อว่าผู้ที่นำเอาสิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น มาถวายเพื่อประดับตกแต่งปถุมองค์เจดีย์ เพราะเชื่อว่าสิ่งของเหล่านี้เป็นของมีค่า สมควรอยู่คู่กับสิ่งศักดิ์คู่บ้านคู่เมือง มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งมวล เพื่อผู้ที่มาสักการบูชาเห็นแล้วเกิดความประทับใจ การประดับตกแต่งปถุมองค์เจดีย์ต่างๆ ที่เห็นอยู่ในสยามประเทศ มักเป็นสิ่งของมีค่าที่นิยมประดับร่างกาย เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง กำไล เป็นต้น เพราะเชื่อกันว่าเป็นการทำบุญที่มุ่งเป็นพุทธบูชา แต่สำหรับชาวพุทธในนครศรีธรรมราช ยังเชื่อเพิ่มเติมไปอีกว่า เป็นการบูชาพระพุทธรูปอย่างใกล้ชิดเป็นนิรันดร์ เป็นคติความเชื่อที่ได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น ความเชื่อดังกล่าวแล้วเป็นไปในทางเป็นสิริมงคลมิได้เป็นไปในทางไสยศาสตร์แต่เป็นทางหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือหลักอุดมการณ์ทางพระพุทธอันเป็นที่สุดของความปรารถนาคือพระนิพพาน

4) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง และ วัตถุอื่นๆ

การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับ ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อนั้น ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น การเอาเครื่องมือเครื่องใช้ไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น ถ้วยโอโอ ขาม ตะบันไฟ เครื่องประดับ เครื่องเขียน ตำรายา คัมภีร์ แสดงถึงความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นบันบาลให้อยู่ดี กินดี มีสุขภาพอนามัย มีปัญญาสอดคล้องกับ ส่วนวัตถุอื่นๆ เช่น ประเพณีศิลปวัตถุและโบราณวัตถุ ซึ่งมี ผ้าทอ เครื่องถม งานแกะสลัก ส่วนใหญ่เป็นผลงานชั้นเอกของช่างเป็นการบูชาฝีมือเพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้มีขวานหิน ลูกปัดโบราณ เครื่องสำริดจากที่พบและที่สะสมไว้ ถือเป็นสมบัติส่วนรวม จึงนำมาเป็นเครื่องสักการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลส่วนที่เป็นประเพณีของแปลกมหัศจรรย์ เช่น หินเขี้ยวหนุมาน ไม้เขมิ ไม้กลายเป็นหิน อาวุธที่มีประวัติอัปมงคล สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นสมบัติเฉพาะตน อาจไม่เป็นมงคลหรือให้โทษไม่ควรเก็บไว้เป็นส่วนตัว คติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง และด้วยวัตถุอื่นๆ ถือเป็นการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์แทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและจะได้อยู่ใกล้พระพุทธรูปมากยิ่งขึ้นอันเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองด้วยการประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยปัญญาอันมีความซื่อสัตย์อดทนกลั่นเพื่อให้เป็นไปตามทางมรรควิธี เพื่อให้พบเจอกับพระอริยมรรคและถึงซึ่งนิพพานที่ตนปรารถนาตั้งไว้

5) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยถวายเป็นอัมรินทร์บูชาต่าง ๆ ถวายรูปเครื่องหอมต่างๆ

พุทธศาสนิกชนทั่วภาคได้ถือกันว่าพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่แท้จริงแห่งองค์สมเด็จพระโคตมศาสดาผู้มีสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งถือกันว่าผู้ใดได้กระทำสักการบูชาพระบรมธาตุแห่งนี้ ย่อมเกิดสิริมงคลแก่ตนและครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้ จึงเกิดประเพณีงานบุญอย่างหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภาคใต้คือ ประเพณีการนำสิ่งของมีค่าไปถวายเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมธาตุหรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการบูชา การบูชาด้วยดอกธูปเทียน ดอกไม้ โคมไฟ ธงทิว ล้วนแล้วเป็นเครื่องสักการบูชาที่มุ่งตรงต่อบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นองค์แทนของสัมมาสัมพุทธเจ้าที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้คนทำความดีด้วยอามิสบูชาเพื่อไปสู่การปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยด้วยรูปเทียนดอกไม้เป็นกิจเบื้องต้นเป็นการความพร้อมของกาย วาจา ใจ เพื่อไปสู่การปฏิบัติบูชา อามิสบูชาเปรียบเหมือนเปลือกต้นไม้แต่ก็เป็นสิ่งสำคัญการปฏิบัติธรรมบูชาเปรียบเหมือนแก่นของต้นไม้ ทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติธรรมบูชาต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ แต่การบูชาด้วยอามิสบูชานั้นต้องทำด้วยพอดีและเหมาะสมและต้องเป็นไปด้วยเหตุและผล

6) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยการประพาศปฏิบัติและการแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ

สำหรับปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ คือ การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์หรือบูรณะ หรือถวายฝีมือในด้านที่ตนมีความสามารถพิเศษเป็นเครื่องบูชา โดยผู้รู้ในท้องถิ่น ได้กล่าวไว้ว่า การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์ด้วยการถวายฝีมือที่มีความสามารถด้วยการซ่อมปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์และสิ่งก่อสร้างบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อถวายแรงงานเป็นพุทธบูชาดังตัวอย่าง(พ่อท่านปานได้ชักชวนญาติโยมมาบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่เป็นตัวอย่างในประวัติศาสตร์มาแล้ว) การสละแรงงานเพื่อปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ ถือว่าเป็นพุทธบูชาด้วยการแรงงาน ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลเพราะว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า จะทำให้ตนเองและครอบครัวมีความมั่นคงในอาชีพการงาน และอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง จึงประมวลได้ว่าคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย การประพาศปฏิบัติ การแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ ล้วนแล้วเป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนเอง จะทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้าทั้งการงานของตนเอง

ประมวลได้ว่า อุบายขยายฐานความเชื่อความศรัทธาพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชสู่มหาชนวิธีหนึ่งคือ การเชื่อมโยงกับปูชนียสถานหรือสถานที่สำคัญที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ต่างๆ ให้เป็นหนึ่งในเครือข่ายของความศรัทธาที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์ โดยสร้างเป็นตำนานว่า เหตุที่มีปูชนียสถานสถานที่สำคัญอยู่ ณ ตำบล หมู่บ้านนั้น เพราะในการก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์มีบรรดาชาวเมืองอื่นศรัทธาที่จะมาร่วมสร้างด้วยแก็งเกิดปัญหาเดินมาไม่ทัน ครั้นมาถึงจุดนั้นทราบข่าวว่าพระบรมธาตุเจดีย์สร้างก่อน จึงนำสิ่งของเงินทองสร้างปูชนียสถานขึ้น ณ ที่นั้นแทนหรือบางรายเสียใจที่นำสิ่งของเงินทองมาไม่ทันการ จึงฝังทรัพย์สินที่นำมาไว้ ณ ที่นั้น เช่น เจดีย์ที่วัดเขาหลัก อำเภอกู่ใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือเก่าแสนที่อำเภอเมืองสงขลา ที่ใช้ชื่อเช่นนั้น เพราะผู้นำเงินทองประเมินค่าได้เก่าแสนชั่ง เพื่อร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ครั้นรู้ว่าสร้างเสร็จเสียก่อนจึงฝังทรัพย์ไว้ ณ ที่นั้น สถานที่ในภาคใต้ที่มีตำนานเป็นทำนองนี้มีจำนวนมาก นับว่าเป็นอุบายที่จะขยายศรัทธาสู่มหาชน สู่พื้นที่เป็นเครือข่าย เป็นการขยายอาณาเขตความศรัทธาเชื่อถือ ชาว นครศรีธรรมราชได้สร้างประเพณีเพื่อเสริมย้ำความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์หลายประเพณี เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ประเพณีตักบาตรรูปเทียนประเพณีสวดด้านอันเป็นประเพณีที่เก่าแก่ควบคู่มาที่วัดพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นอุบายการเชื่อมโยงศรัทธาที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการอบรมสั่งสอนพระธรรมพุทธศาสนิกชน

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) จากการวิจัย พบว่า คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาผลจากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนิกชนได้บูรณาการความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาให้เข้ากับระบบความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นโดยคติความเชื่อในทางพระพุทธรูปศาสนาที่มีความคิดรวบยอดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฏจักรชีวิต ในรูปของการเวียนว่ายตายเกิด ประติมากรรมยุคแรกๆของพุทธศาสนาได้แสดงถึงพัฒนาการของการบูชาภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้ว มีการสร้างสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สถูปจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ทุกภาคส่วนควรจะทำให้การสนับสนุน ทอดเป็นบทเรียนรู้โดยผลิตเป็นสื่อวัฒนธรรมเพื่อให้นักเรียนศึกษานักศึกษาและบุคคลทั่วไปได้เรียนรู้ผ่านคติบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบุคคลทั่วไปและเยาวชนได้ศึกษาเรียนรู้

2) จากการวิจัยพบว่า รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนาด้วยข้าวสัตตมณีสัตตูก้อน คือ ขนมหวานที่ผสมด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย การบูชาด้วยการถวายที่ดินหรือสร้างอารามเป็นพุทธบูชา การบูชาด้วยการรำรำ ขบร้อง ถวายพวงมาลัยและถวายของหอม ในกรณีนี้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว การบูชาด้วยการสร้างสถูปเจดีย์ หลังจากมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบรมศาสดาแล้ว ก็ได้มีการสร้างสถูปเพื่อใช้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเพื่อไว้สำหรับสักการบูชาการบูชาพระพุทธเจ้าด้วย

สัญลักษณ์ต่างๆ ในยุคต้นๆ เพราะฉะนั้นทุกภาคส่วนควรที่จะทอดบทเรียนรู้จากการคติบูชาด้วยสิ่งของต่างๆ ความเชื่อของตนด้วยนำไปประยุกต์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติให้เกิดผลแก่ตัวเองและสังคม

3) การทำนุบำรุงพระอาราม ส่วน รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์การสร้างสถูปพระบรมธาตุเจดีย์เป็นการทำสักการบูชาในรูปแบบหนึ่งที่มีต่อการบูชาพระบรมสารีริกธาตุภายในพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชล้อมแม่ขึ้นทั้งสี่มุม การถวายเป็นดอกไม้ธูปเทียนเป็น เครื่องสักการบูชาพัฒนาการกลายเป็นประเพณีตักบาตรธูปเทียนซึ่งเป็นประเพณีที่คู่มากับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระภฏด้วยการกระทำประทักษิณพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งพัฒนาการกลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ การยกมือทั้งสองข้างประนมหลวงหรือการให้การไหว้ด้วยการสวดมนต์ หรือด้านหนึ่งด้านใดขอสถูปซึ่งพัฒนาการไปเป็นประเพณีสวดด้านเพราะ ฉะนั้น ทุกภาคส่วนควรจะให้การสนับสนุน ทอดเป็นบทเรียนรู้โดยผลิตเป็นนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดอย่างจริงจังประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ประเพณีตักบาตรดอกไม้ธูปเทียนและประเพณีสวดด้าน

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- 1) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณค่าคติการบูชาสักการะและความเชื่อเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้ครบทุกมิติและลุ่มลึกต่อไป
- 2) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคติการบูชาที่ความที่มีสัมพันธ์กับชุมชนและเมืองต่างๆที่เชื่อมโยงกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- 3) ควรมีการศึกษาวิจัยพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับความเชื่อกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2539). **คู่มือการศึกษา นักรธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2538). **การพัฒนธรรมศึกษากระบวนการบริหารและจัดการวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทประชาชน จำกัด.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2537). “**พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัด นครศรีธรรมราช**” ศิลปากร. ปีที่ 37 ฉบับที่ 4 กรกฎาคม – สิงหาคม.
- กิ่งแก้ว อรรถากร และธวัช ศิริสวัสดิ์. (2520). **คติชนวิทยา**. หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2521). **คติชาวบ้านอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา.
- ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์. (2523). (บรรณาธิการ) **ชีวิตไทยปักษ์ใต้ ชุดที่ 4. นครศรีธรรมราช :** ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช,
- ชวน เพชรแก้ว. (2534). “**นิสัยและบุคลิกภาพของชาวใต้ที่มีผลกระทบต่อการพัฒนา**” **พื้นบ้านพื้นเมืองถิ่นไทยทักษิณ**. หนังสือที่ระลึกในโอกาสเปิดพิพิธภัณฑคติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- ชำนาญ รอดเหตุภัยและ บุญยงค์ เกศเทศ. (2520). “**ความเชื่อ- ประเพณี**”ในคติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรวัฒนา.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2541). **มานุษยวิทยาประยุกต์ในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
- ดนัย ไชยโยธา. (2538). **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์.
- ตรี อมาตยกุล. (2513). **เองเหนือและเมืองใต้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- เถกิง พันธุ์เถกิงอมร. “**ทุกคนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา**” **วิชา** (3 และ 4) มีนาคม-พฤษภาคม 2521 และมิถุนายน-สิงหาคม 2521 (ฉบับชีวิตไทยปักษ์ใต้).
- ทรงรัตน์ ธนมาลาพงศ์. (2542). **พิธีเกี่ยวกับพระธาตุนาตุน อำเภอนาตุน จังหวัดมหาสารคาม**. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทัศนีย์ ทานตวนิช. (2523). **คติชาวบ้าน**. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน.
- ธวัช ปุณโณทก. (2530). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- นพวัฒน์ สมพิน. (2543). **ปลียอดทองคำพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช งานบูรณปฏิสังขรณ์เกี่ยวกับพลอยสี อัญมณี ศิลปกรรมประดิษฐ์และพุ่มข้าวบิณฑ์**. นครศรีธรรมราช : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- แน่นน้อย ปัญจพรรค. (2534). **เครื่องเงินในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.
- บริภัทร. (2539). **พระบรมธาตุ**. กรุงเทพมหานคร : ชมปฏิบัติธรรมแก้วแสงทอง.
- บุปผา บุญทิพย์. (2532). **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชน จำกัด.
- ประชัน รักพงษ์. (2535). “บทนำ” **ประเพณีพื้นบ้านกับการพัฒนาท้องถิ่น**. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปางวิทยาลัยครูลำปาง. โครงการศึกษาวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ประกาศรี สีอำไพ. (2538). **วัฒนธรรมทางภาษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประยุทธ์ หลงบุญ. (2540). **พจนานุกรมมคธ-ไทย สำนักเรียนวัดปากน้ำ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปากน้ำ.
- ปราณี วงศ์เทศ. (2532). “ความเชื่อและระบบความเชื่อในสังคมไทย.” ในเอกสารการสอนชุดวิชา **ศิลปะการเล่น และการ แสดงพื้นบ้านของไทยหน่วยที่ 1-8**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
- ปรีชา นุ่นสุข. (2523). **รัตนธัมมนิอนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมมิ (แบน คณฐาภโร- เปரியุ) วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุข และวิรัตน์ ธีระกุล. (2531). “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับศิลปวัฒนธรรมและสังคมนครศรีธรรมราช” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 4 **ศิลปวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2529). “**พระบรมธาตุเจดีย์กับศิลปวัฒนธรรมและสังคมนครศรีธรรมราช**” ในเดือนสิบ 29. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์,
- ปรีชา นุ่นสุข. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราช**. นครศรีธรรมราช : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ วิทยาลัยนครศรีธรรมราช, 2530.
- ปิ่น มุกกันต์. (2535). **มงคลชีวิต ภาค 1**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- เปลื้อง ณ นคร. (2521). “คำนำ” ใน **นครศรีธรรมราช** โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- แปลก สนธิรักษ์. **พิธีกรรมและประเพณี**. พระนคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. 2492

- ผาสุก มุทฺธเมธา. (2532). **คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร :
ไทยวัฒนาพานิช.
- พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข. (2529). “ศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของชุมชนโบราณ
ภาคใต้” ในรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์โบราณคดีศรีวิชัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์พิษณุการพิมพ์
- พวงผกา คุโรวาท. **ศิลปและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ ฯ : รวมสาส์น. 2539.
- พยุร นุ่นสุข. (2543). **การเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของเยาวชน อายุ 15-17 ปี
ในอำเภอ เมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช**. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- พระไพศาล วิสาโล, (2546). **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์,
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนา
ประจำชาติ**. กรุงเทพมหานคร : พรศิวกการพิมพ์.
- _____. (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). **ธรรมเพื่อชีวิตและการพัฒนาวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). (2532). **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). (2543). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). (2538). **คนไทยหลงทางหรือไร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). (2538). **เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). (2538). **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธ.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). **สังคตีสถิตีเทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
พุทธธรรม, 2538.
- _____. (ป.อ.ปยุตโต). (2539). **สืบสานวัฒนธรรมไทยบนฐานแห่งการศึกษาที่แท้**.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระยาอนูมานราชชน. (2502). **คาถาอาคม**. กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา.

พระอริยานุวัตรเขมจารีเถระ. (2534). “ความเชื่อของชาวอีสาน”, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน :

คติความเชื่อ. บรรณาธิการโดยเพ็ญศรี ตึกและคนอื่นๆ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พร้อม มณีโชติ. (2521). “พระพุทธศาสนาในป่าช้าใต้” วารสารวิชา. ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 มีนาคม – พฤษภาคม.

_____. (2521) “พระพุทธศาสนาในป่าช้าใต้” วิชา: (3-4), มีนาคม – พฤษภาคม 2521 และ มิถุนายน – สิงหาคม.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. (2539). “ความเชื่อ” วารสารรามคำแหง. ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม 2518.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “เกสบุตติสูตร” ในพระไตรปิฎกภาษาไทย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2532.

ระรวย อรรถวิภาคไพศาลย์. (2534). นำขมนครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดีแอลเอส.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

รัตน์ ธนมาลาพงศ์. (2542). “พิธีเกี่ยวกับพระธาตุนาตุน อำเภอนาตุน จังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

รัชนิกร เศรษฐ์. (2532). โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร : อักษรพัฒน์, 2543.

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2536). ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). ความหมายของพระบรมธาตุในอายุธรรมสยามประเทศ.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. (2543). มองอนาคต บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย.

พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา.

วรรณสิรี นุ่นสุข. 2545. “ศึกษาคติในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีดอกไม้เงินดอกไม้ทอง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

วิจิตร ขอนยาง. 2532. **การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน**. ปริญญาโท ศศ.ม.

มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ. 2521. **“นครศรีธรรมราชของเรา”** กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์.

วิรัตน์ ธีระกุล. 2533. **หลักสังคมวิทยา**. ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และ

สังคมศาสตร์วิทยาลัย ครุฑนครศรีธรรมราช.

วิวัฒนา พฤษทวิกุล. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก :

<http://mahmak.inet.co.th/buddhism/bud~311.html>

สมิทธิ์ สระอุบล.(2534).**มนุษย์วิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส์.

สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2533). **วรรณคดีเกี่ยวกับชนบประเพณี**. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางเขน.

สมชัย ใจดี และบรรยง ศรีวิริยาภรณ์. (2536). **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร :

ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้. (2542) กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย

ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมเสรี. (2004). “กาลามสูตร 10 ประการ”. 15 มกราคม 2553.

<http://www.uncyclopedia.info/wiki>.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์.2534. “ประเภทความเชื่อ”, ในวัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ.

บรรณาธิการโดยเพ็ญศรี ติ๊กและคนอื่นๆ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

สุธวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์.(2529) “ความเชื่อเกี่ยวกับจริยวัตรของชาวใต้.” ในสารานุกรมวัฒนธรรม

ภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,

_____. (2529). **“ความเชื่อของชาวใต้”**. ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529.

กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ.

สุนันท์ อุดมเวช. (2524). **คติชนวิทยา**. เพชรบุรี : วิทยาลัยครูเพชรบุรี.

สุพจน์ ทองเนื้อขาว. (2541). ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านนาขาม อำเภอน้ำพอง

จังหวัด ขอนแก่น. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาไทยคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาสารคาม,

สุพัตรา สุภาพ. (2531). **สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.

- หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล. (2522). **พิธีของทุกคน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณกิจ
การพิมพ์.
- อนุমানราชชน, พระยา. **การศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
2514
- อ. บริรักษ์. **พระบรมธาตุ**. (2539). กรุงเทพมหานคร : ชมรมปฏิบัติธรรมแก้วแสงทอง.

2) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ และงานวิจัย

- จันทิมา ดุลยเกริ. (2548). **ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง
นครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ.(2544). “ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบาทของวัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ,
- ชุมแพ ศรีปัญญา. (2543). **ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุพระอานนท์ อำเภอเมือง
จังหวัดยโสธร**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
- ทรงสิริ วิจิรานนท์. (2538.) “พิธีชิงเปรต :ประเพณีเทศกาลเดือนสิบในภาคใต้”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พยุร นุ่นสุข. (2543). **การเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของเยาวชน อายุ 15-17 ปี
ในอำเภอ เมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- รัตน์ ธนมาลาพงศ์. (2542). “พิธีเกี่ยวกับพระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”, **รายงาน
การศึกษาค้นคว้าอิสระ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิจิตรา ขอนยาง. 2532. **การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อารีรัตน์ แซ่คง. (2539). **ศึกษาประเพณีตรุษจีนของชาวไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนคร
หาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ทักษิณ.

3) การสัมภาษณ์

1) พระภิกษุ

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์พระครูกาแก้ว, 21 ธันวาคม 2557.
2. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ พระเทพวินยาภรณ์, 14 สิงหาคม 2557)
3. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์พระครูภาวนาจันทคุณ, 22 ธันวาคม 2557.
4. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์พระครูวรวิริยคุณ, 22 ธันวาคม 2557.

2) ผู้ทรงวุฒิ

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์อาจารย์บัณฑิต สุทธิมุสิก, 22 ธันวาคม 2557.
2. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์อาจารย์นายเฟื่อง พิทักษ์, 22 ธันวาคม 2557.
3. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์นายเฉลิม จิตรมาศ, 21 ธันวาคม 2557.
4. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์อาจารย์สมพุทธ ธุระเจน, 23 ธันวาคม 2557.

3) นักวิชาการ

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ผศ. ประหยัด เกษม, 23 ธันวาคม 2557.
2. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ รศ.ดร.สืบพงษ์ ธรรมชาติ, 13 ธันวาคม 2558.
3. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ รศ. ดร.รงค์ บุญสวยขวัญ, 11 สิงหาคม 2557.
4. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ รศ. เปรมชญา ชนะวงศ์, 13 สิงหาคม 2557.

2. ภาษาอังกฤษ

Marshall, John.(1951) *Taxila : An illustrated account of the archaeological excavations*. Cambridge : Cambridge University Press.

Robinson, Richard H, and Willard L. Johnson.(1982). *The Buddhist religion: A historical introduction*. California : Wadsworth.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ภาพประกอบ

ภาพประกอบที่ 1

ประชาชนแห่ผ้าพระบฏในวันมาฆบูชาซึ่งเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช
เพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 2

ประชาชนถวายเป็นดอกไม้เงินเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 3

ประชาชนถวายดอกไม้เงินและดอกไม้ทองเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 4

ประชาชนถวายพระพุทธรูปทำด้วยเงินและทำด้วยทองเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

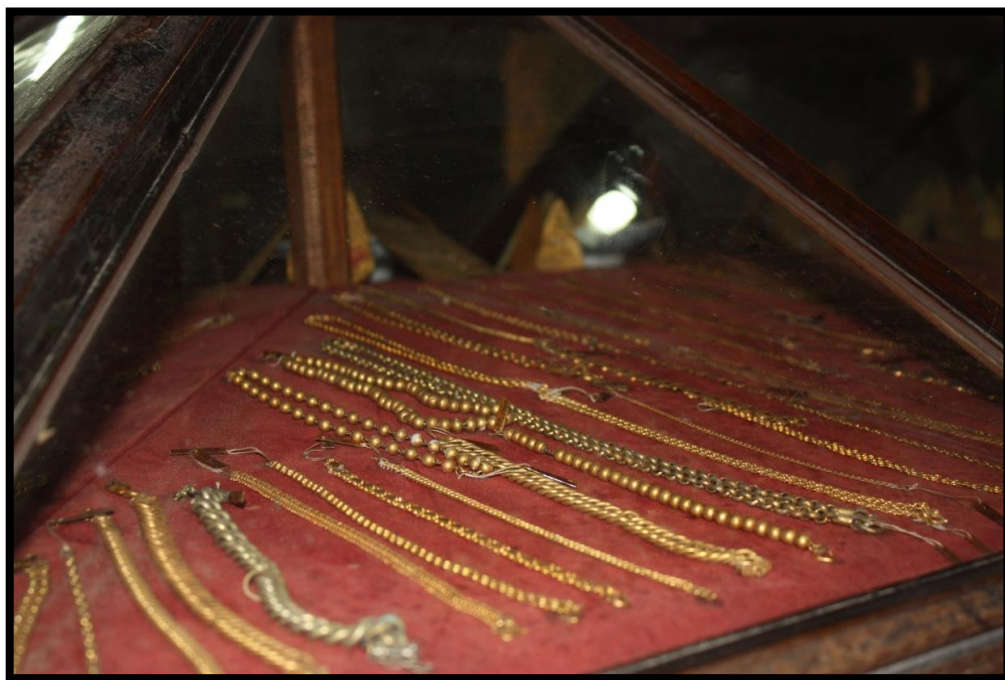
ภาพประกอบที่ 5

ประชาชนถวายเครื่องเงินเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 6

ประชาชนถวายต้นไม้เงินและไม้ทองเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 7

ประชาชนถวายแหวนเงินและแหวนทองเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 8

ประชาชนถวายกำไลเงินและกำไลทองเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 9

ประชาชนถวายต้นไม้เงินและทองคำเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 10

ประชาชนถวายปิ่นปักผมทองและปักผมเงินเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

รายนามผู้ให้การสัมภาษณ์ วิทยานิพนธ์
เรื่อง คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์
นครศรีธรรมราช

1. พระครูกาแก้ว. เจ้าคณะตำบลในเมือง เจ้าอาวาสวัดหน้าพระลาน.
2. พระเทพวินยาภรณ์. รองเจ้าคณะภาค 16 17 18 เจ้าอาวาสวัดพระธาตุธรรมหาวิหาร.
3. พระครูภวนาจันทคุณ. เจ้าคณะตำบลโพธิ์เสด็จ เจ้าอาวาสวัดชายนา.
4. พระครูวรวิริยคุณ. เจ้าอาวาสวัดท่าโคตร.
5. นายบัณฑิต สุทธิมุสิก. อดีตข้าราชการครูวัดศรีทวี.
6. นายเฟื่อง พิทักษ์อดีตข้าราชการศึกษาธิการอำเภอ.
7. นายเฉลิม จิตรมาศ. ปรียญท้องถิ่น.
8. นายสมพุทธ ชูระเจน. อดีตข้าราชการอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
9. ผศ. ประหยัด เกษม. อดีตข้าราชการอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
10. รศ.ดร.สืบพงษ์ ธรรมชาติ. อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
12. รศ. ดร.ณรงค์ บุญสวยขวัญ ธรรมชาติ, อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
13. รศ. เปรมชญา ชนะวงศ์. อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

แบบสัมภาษณ์

วิจัยเรื่อง คติความเชื่อของประชาชนในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อคติความเชื่อของประชาชนในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชขอให้ท่านได้ให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง เพื่อจะได้นำข้อมูลมาเขียนเป็นวิทยานิพนธ์ต่อไป

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....
ศาสนาที่นับถือ.....อาชีพ.....การศึกษา.....

ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับรูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

1. คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา
2. รูปแบบของการกระทำสักการะบูชาในพุทธศาสนา
3. พัฒนาการของการกระทำสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา
4. กำเนิดและพัฒนาการของคติการบูชาสฤปในพระพุทศาสนา
5. รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์
6. คติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ตอนที่ 3 ข้อคำถามเกี่ยวกับความเชื่อของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1. คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏ
2. คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง
3. คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย แก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์
4. คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย พระพุทธรูป เครื่องรางของขลังและวัตถุอื่นๆ
5. คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยถวายเป็นบุญกุศลต่างๆ ถวายรูปเครื่องหอมต่างๆ
6. คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยการประพฤติปฏิบัติและการแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล : พระมหาประทีน ทองน้ำแก้ว (สิทธิรักษ์)
วัน เดือน ปีเกิด : 10 มกราคม 2509
สถานที่เกิด : 19 หมู่ที่ 6 ตำบลหนองบัว อำเภอรัชฎา จังหวัดตรัง
สถานที่อยู่ปัจจุบัน : วัดท้าวโคตร ตำบลในเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2539 : ป.ธ. 4 สำนักเรียนคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช
พ.ศ. 2542 : ศาสตราจารย์บัณฑิต (ศน.บ.) คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2549 : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2541 - 2542 : ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาโรงเรียนสาธิตมัธยมศึกษาเพชรจริก
พ.ศ. 2543 - 2547 : ครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาวัดสระเรียง
พ.ศ. 2550 - ปัจจุบัน : อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

ผลงานวิจัย

พ.ศ. 2549 : บทบาทของคณะสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมการศึกษาของ
ภิกษุสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ – นามสกุล

: รศ. สมเกียรติ ต้นสกุล

ประวัติการศึกษา

: ปริญญาตรี

: ปริญญาโท

ประวัติการทำงาน

: เป็นอดีตเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

: อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

: เป็นคณะกรรมการหลักสูตรรัฐศาสตร์การปกครอง

ชื่อ – นามสกุล

: ดร. งามาจ หนูทองแก้ว

ประวัติการศึกษา

: ปริญญาตรี

: ปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

: ปริญญาเอก ประเทศอินเดีย

ประวัติการทำงาน

: เป็นอดีตเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล

: เป็นครูอาสาสอนพุทธศาสนากับผู้ต้องขัง

: เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตร์การปกครอง

ชื่อ – นามสกุล

: พระปลัดสุริยา กลยานเมธี

ประวัติการศึกษา

: ปริญญาตรี สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

: ปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

: อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตร์การปกครอง

ประวัติการทำงาน

: เป็นเลขเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช

: เป็นครูสอนนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระนคร

: เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตร์การปกครอง

ประวัติผู้ช่วยวิจัย

ชื่อ- นามสกุล : นายพงษ์ศักดิ์ สุขแก้ว
วัน เดือน ปี เกิด : 8 เมษายน 2524
สถานที่อยู่ปัจจุบัน : 39/3 ถนนกะโรม ตำบลโพธิ์เสด็จ อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2539 : มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษาวัดสระเรียง
พ.ศ. 2543 : มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเอ็งเสียงสามัคคี อำเภอ
หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
พ.ศ. 2550 : วิทยาการคอมพิวเตอร์ (วท.บ) มหาวิทยาลัยราชภัฏ
นครศรีธรรมราช

ผลงานด้านวิจัย

: ผู้ช่วยวิจัย รศ. ดร. ปรีชา นุ่นสุข
: ผู้ช่วยวิจัย พระครูวรวิยคุณ
: ผู้ช่วยวิจัยทิพย์อัมพร หนูอรุณ
: ผู้ช่วยวิจัยนิติ จิตรรัตน์
: ผู้ช่วยวิจัยสวัสดิ์ สมัครพงศ์